

GIVE AND YE SHALL RECEIVE?

DE INFORMELE MACHT VAN GIFTEN VOOR DE GENTSE
POLITIEKE ELITE (1465-1485).

Niels Jo-An Fieremans

Studentennummer: 01507255

Promotor: Prof. dr. Marc Boone

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Geschiedenis

Academiejaar: 2018 – 2019

Niels Fieremans, 01507255, Master Geschiedenis

Thesis

Meester van Jardin de Vertueuse (Vlaams, 3rde kwart vijftiende eeuw) *Orsines Presenting a Gift to Alexander and the Execution of Orsines*, 1470–1475, The J. Paul Getty Museum, Los Angeles, Ms. *Ludwig XV 8*, fol. 226

Give and Ye Shall Receive?

De informele macht van giften voor de Gentse politieke elite 1465-1485

Promotor: Prof. dr. Boone
Tweede lezers:
Prof. dr. Buylaert
Dr. Suykerbuyk

Kaart van het Bourgondische Rijk (1465-1477)

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Woord Vooraf

Hier is hij dan! Voor u de thesis, voor mij het dankwoord. Voor u het begin van de verhandeling en voor mij het einde ervan. Bij het schrijven van deze verhandeling over de informele macht die giften vertegenwoordigen, viel het me vooral op dat dit geen proces van één jaar was, maar een proces van vier jaar. Deze verhandeling is het eindpunt van een reis van vier jaar en hoewel ik (soms) gezworen heb nooit meer iets met bepaalde vakken te maken te hebben (statistiek), was de leukste ervaring aan deze verhandeling te zien hoe alle stukjes van vier jaar opleiding op hun plaats vielen. Hier horen dan ook enkele bedankingen bij. Op deze leerrijke reis was ik immers allesbehalve alleen.

In de eerste plaats wil ik graag mijn promotor prof. dr. Marc Boone hartelijk danken voor zijn begeleiding bij deze masterpaper. Ondanks zijn drukke agenda, stond hij steeds klaar voor mij met zijn advies en was hij steeds bereid met volle interesse naar mijn bevindingen te luisteren en wist hij op alle momenten met een zachte hand mijn ambities bij te stellen en mijn stellingen te nuanceren. Een welgemeende dank u! Mijn dank gaat ook uit naar prof. dr. Buylaert wiens colleges over Jan van Dadizele mij helemaal ingenomen hebben, wiens voorlopig manuscript ik met begeestering mocht lezen en wiens kritiek mijn historische zelve soms wakker schudde, maar mijn thesis (hopelijk) alleen maar ten goede is gekomen.

Ik wil iedereen danken die mijn pleidooi met opgetrokken wenkbrauwen wist te doorstaan over waarom de studie van 'cadeautjes' relevant is voor het historisch onderzoek. Simon Legiest die steeds mijn trouwe leskompaan was en wiens inzichten over toernooien het mijne ongetwijfeld aangevuld en verbeterd hebben. Dennis De Vriese om me steeds met zijn scherpzinnige inzichten bij de les te houden. Mijn vriendin Valentine Delrue voor de morele en intellectuele steun die ze me doorheen het jaar geboden heeft en die steeds zonder aarzelen voor mij klaar stond met raad en daad. De werkmannen van het Gentse stadarchief voor hun onmetelijke, maar oprechte, bewondering voor vijftiende-eeuwse stadsrekeningen en hun interessante – tot irritatie van de archivaris – vragen die ze me steeds wisten te stellen. Jan Anseeuw, de archivaris van het Brugse stadsarchief, om mij en Simon in te wijden in de kelders van het Brugse archief. Het personeel van het archief te Lille om nog achter mij aan te lopen wanneer ik mijn pc-kabel was te vergeten. Mijn smartphone om 22 GB aan foto's te verdragen, mijn computer om 111 tabbladen open te laten en mijn harde schijf voor de 15 back-ups, omdat ik vreesde dat één van de twee voornoemde het elk moment zou opgeven.

Een aantal personen verdienen een extra vermelding. Sander D'Haese die niet alleen mijn kameraad vanaf het eerste uur was op deze universitaire reis, maar ook voor het titanenwerk dat hij op zich heeft genomen om deze verhandeling te doorlezen en mij van schaamtevolle spellingsfouten heeft weten te behoeden. Mijn moeder Sabine voor haar steun en warme knuffels die me steeds weer moed gaven door te zetten. Mijn vader Christian wiens historische inzichten verder reikten dan spelling alleen en die mij pas echt deden beseffen in wiens voetsporen ik mag treden. Het is de onvoorwaardelijke steun van mijn ouders die me aanmoedigde om door te zetten, het is hun liefde die me gebracht heeft waar ik nu sta en het zijn hun grote en kleine attenties die me, ondanks al het thesisingewoel, pas echt de kracht van de gift hebben doen inzien.

Niels

Inhoudsopgave

Inleiding.....	11
<i>Give and Ye Shall Receive?</i>	11
1. De Feniks en haar assen. Gent in de vijftiende eeuw.....	19
a. Politiek-militaire context.....	19
b. De sociaal-economische situatie	26
2. De historicus en zijn bronnen.....	27
a. Stadsrekeningen.....	28
b. ... en hun context: andere bronnen	32
I. De Gift. Dubbelzinnig ondubbelzinnig.....	34
1. Giften en geschiedenis, een historische antropologie	35
2. Genealogie van een concept of waarom het debat geboren is.....	38
3. Debat over de gift	43
a. Wederkerigheid in werking.....	43
b. Een gifteneconomie?	45
c. De maatschappelijke rol van giften.....	48
4. Tussentijdse conclusie.....	52
II. Presenten en geschenken.....	54
<i>Het Gentse giftenbeleid ingeleid</i>	54
1. Stedelijke giften.....	55
2. Wie gaf wat?.....	66
3. Het belang van de context. Vergelijking met Brugge	77
4. Tussentijdse conclusie.....	87
III. Symbolische giften tussen vorst en onderdanen.....	88
1. Een Blijde Intocht?	88
2. Furor ducis? De impact van de restrictie op het giftenbeleid.	100
3. De stedelijke caleidoscoop? Giften aan de vorst.....	108
4. Tussentijdse conclusie.....	118
IV. Ambtenaren en giften. Een noodlottig duo? Externe Giften	119
1. Relaties of prestaties? Het lager ambtelijk personeel	123
2. Patronen of nuttige personen? Het hoger ambtelijk personeel	130
3. <i>Onsen specialen vriend?</i> Jan van Dadizele en gunsten na 1477.....	140
4. Tussentijdse conclusie.....	152
V. De zoektocht naar een evenwicht. Interne Giften.....	153
1. Foute Giften. Ideologie of Perceptie?.....	155
2. Private Giften. Moraliteit van de Gift?	164

3. Schenken is aan het <i>corpus urbanum</i> denken. Goede giften.....	172
4. Tussentijdse conclusie.....	180
VI. Het stedelijke giftenbeleid als spiegel van het politieke beleid.....	182
Conclusie.....	190
Bibliografie	193

Lijst met gebruikte afkortingen

Afkortingen

AND B	Archives départementales du Nord Lille, Série B
ARA	Archives Générales du Royaume/ Algemeen Rijksarchief Brussel
SAB	Stadsarchief Brugge
SAG	Stadsarchief Gent
RAG	Rijksarchief Gent
Lb.	libra (ponden)
s.	solidi (schellingen)
d.	denarii (penningen)
par.	parisis
gr. Vl.	Vlaamse groten

Munten

1 lb. gr.	20 s. gr. of 240 d. gr.
1 s. gr.	12 d. gr.
1 d. par.	1/12 d. gr.
1 gulden	40 d. gr.
1 rijder	48 d. gr.

Inhoudsmaten

1 pint	0,5766 liter
1 stoop	2,306 liter of 4 pinten
1 ame	138, 4 liter of 60 stopen
1 ton	147,6 liter

Overzicht van grafieken en illustraties

Grafieken:

Grafiek 1.1 <i>Algemeen verloop van de presentrekening, de presentwijnen en het verloop zonder de presentwijnen uitgedrukt in d. gr.</i>	56.
Tabel 1.1 <i>Regressieanalyse algemeen verloop en wijngeschenken, determinatiecoëfficiënt</i>	57.
Tabel 1.2 <i>Regressieanalyse algemeen verloop en het verloop zonder wijngeschenken, determinatiecoëfficiënt</i>	57.
Staafdiagram 1.2. <i>Verhouding aantal schenkingen vorstelijke/ stedelijke beneficianten (1465-1485)</i>	58.
Staafdiagram 1.3. <i>Detail van de verhouding van geschonken giften aan stedelijke/vorstelijke beneficianten voor 1477</i>	61.
Tabel 1.3. <i>Frequentieverdeling van de aangeboden giften 1465-1485</i>	63.
Grafiek 1.2. <i>Lorenzcurve</i>	65.
Grafiek 1.4. <i>Verloop van de bedragen aan presentwijnen in Gent en Brugge geschonken</i>	81.
Grafiek 2.1. <i>Tijdsverloop van de uitgave aan wijngeschenken</i>	104.
Grafiek 2.2 <i>Waarde van de kerstgeschenken uitgedeeld aan vorstelijke onderdanen</i>	105.
Staafdiagram 2.3. <i>Waarde van de vorstelijke wijngeschenken verdeeld per vorstelijke beneficiant</i>	109.
Staafdiagram 2.4. <i>Gemiddelde waarde van de wijngeschenken geschonken aan vorstelijke beneficianten</i>	110.
Staafdiagram 2.5. <i>Gemiddelde waarde van de wijngeschenken geschonken aan vorstelijke beneficianten 1476-1485</i>	112.
Staafdiagram 6.1 <i>Frequentie verbanning per jaar (1472-1485)</i>	186.
Staafdiagram 6.2. <i>Relatief aantal verbanningen wegens onrust ten overstaan van de andere motieven</i>	187.

Afbeeldingen:

Afbeelding 1.1. <i>Presentkan Gent laatste kwart vijftiende eeuw, begin zestiende eeuw</i>	71.
Afbeelding 1.2 <i>Titiaan. Tribuutgeld. 1516</i>	75.
Afbeelding 2.1. <i>Amende honorable van 8 januari 1469 te Brussel</i>	101.

Inleiding

Give and Ye Shall Receive?

In 2015 liep in het J. Paul Getty Museum in Los Angeles de expositie getiteld *Give and Ye Shall Receive: Gift Giving in the Middle Ages*. De tentoonstelling, die niet toevallig begon te lopen vanaf 16 december, onderzocht de mechanismen van giftuitwisseling in de middeleeuwen met betrekking tot Frankrijk en de Nederlanden. Aan de hand van geïllustreerde manuscripten poogde de expositie een beeld te schetsen van de rijke giftcultuur die toen bestond. Het uitgangspunt was evenwel eigenaardig. De directeur van het museum ging uit van de middeleeuwse giftcultuur als bakermat voor de moderne giftuitwisseling en het principe van reciprociteit nam hierbij een centrale rol in.¹ In de gedachte dat wat gegeven is, ook weer teruggegeven moest worden schuilt de geest van Marcel Mauss (1923-4) die in zijn studie *Essai sur le don* de mechanismen van giftuitwisseling, en dan meer specifiek de reciprociteit, probeerde te achterhalen. Op basis van etnografische studies stelde hij de vraag naar wat de kracht was die door te geven een ander dwong om terug te geven. Door de titel *Give and Ye Shall Receive* te geven aan een expositie over giftcultuur, sluit het Getty Museum hier uitdrukkelijk bij aan. De combinatie van reciprociteit en het schenken als hedendaagse gewoonte, lijkt evenwel problematisch. Zeker als we kijken naar een van de miniaturen die prijkt op de site van het Getty Museum over deze expositie. De executie van Orsines is een middeleeuwse interpretatie van een Klassiek verhaal. Orsines was een Perzische satraap die in het gevlucht van Alexander de Grote probeerde te komen door hem dure geschenken te geven. Het is evenwel zijn hebzucht die hem uiteindelijk het hoofd heeft gekost. Hoewel het niet meteen twee kernelementen van het verhaal waren, worden ze hier door de kunstenaar expliciet naast elkaar geplaatst. Het moment en het tafereel verwijzen naar alle waarschijnlijkheid naar de gebeurtenissen die zich in 1466-8 afspeelden. Dinant was, samen met Luik, in opstand gekomen en zij hadden de moeder van Karel de Stoute zwaar beledigd. Wanneer de hertog vervolgens met zijn machtig leger voor Dinant stond, kwam een delegatie de stad uit om genade te smeken en de sleutels van de stad, de gift, te overhandigen. Er werd geen genade getoond: de stad en haar inwoners werden vernield.²

Wat hier wordt afgebeeld valt niet te benoemen als reciprociteit, maar als macht en 'slechte giften'. Macht en giften zijn twee concepten die zowel de publieke opinie vandaag als vroeger kunnen beroeren. Het verwijt van "ons kent ons" klinkt bekend in de oren. Elke periode kent macht, giften en corruptie. De definities ervan kunnen evenwel verschillen.³ Het was het Seneca (± 4 v.C. – 65 n. C.) die in de *De Beneficis* de mechanismen van de gift, haar wederkerigheid beschreef en stelde dat giften slechts giften zijn als ze alle zelfinteresse overstijgen.⁴ In diezelfde Klassieke Oudheid werd

¹ Timothy Potts, directeur van het J. Paul Getty Museum: "Modern-day customs of gift giving have their origin in practices that flourished from the early Middle ages through the renaissance." Aldus geciteerd in: s.n. "Gift Giving in the Middle ages – new exhibition at the Getty," Medievalists.net, <http://www.medievalists.net/2014/12/gift-giving-middle-ages-new-exhibition-getty/>, geraadpleegd op 15.03.2019.

² A. Soudavar, *Decoding old masters: patrons princes and enigmatic paintings of the 15th century* (Londen: Tauris & Co, 2008), 84-85.

³ M. Boone en W. Prevenier, "Mechanismen van sociale controle," in *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*, ed. W.P. Blockmans en W. Prevenier (Antwerpen: Mercatorfonds, 1998), 280.

⁴ *Sed ne aliam disputationem ex obliquo habeam, plurima beneficia ac maxima in nos deus defert sine spe recipiendi*, Sen. Ben. 4.9.1, L. Annaeus Seneca, *Moral Essays*, vol. 3, vert. J.W. Basore (Londen en New York: Heineman, 1935): 4.9.1; T. Engberg-Pedersen, "Gift-giving and friendship: Seneca and Paul in Romans 1-8

een Romeins staatsman zoals Claudius Petronius Probus (358-390 n. C.) geroemd door Amminianus Marcellinus (± 330 – 400 n. C.) omdat hij zijn geld gul uitgaf aan vrienden en kennissen om zo beslissingen te beïnvloeden.⁵ Later, was het Machiavelli die de corruptie en vriendjespolitiek in de Italiaanse steden aankaarte en potentaten als Cosimo di Medici beschuldigde van machtsmisbruik. Ondertussen tonen de verschillende representaties van het ‘Oordeel van Cambyses’ in de Nederlanden van de vijftiende eeuw wat het gevaar was van bestuurders die hun machtspositie misbruikten.⁶ Toch tonen de vier voorbeelden zekere verschillen. Er is geen een-op-eenrelatie tussen giften en reciprociteit. Nu niet en toen niet. Hoewel het Getty Museum wel een punt had wanneer ze over de rijke giftcultuur sprak die heerste in de Nederlanden, is het niet het theoretisch concept dat van belang is, maar de vraag hoe deze giften destijds zelf gepercipieerd werden. Giften en zelfverrijking waren twee zaken die dicht bij elkaar konden liggen in een middeleeuwse stad en het was aan de *powers that be* om op een dun koord te balanceren tussen wat als goede politiek aanzien werd – en het gemeenschappelijk goed voor ogen had – en wat als slechte politiek of zelfverrijking aanzien werd. We mogen ons hierbij niet laten leiden door onze huidige noties van wat goede politiek is en wat goede giften zijn, maar moeten de gift defamiliariseren en focussen op welke attitudes gedaante kregen.⁷

Deze verhandeling heeft tot doel na te gaan hoe de giften als een vorm van informele macht gebruikt werden door de Gentse bestuurselite in het tweede deel van de vijftiende eeuw. Giften en informele macht konden samengaan. Deze macht moet vooral begrepen worden als een niet geïnstitutionaliseerde macht die steeds aan onderhandeling onderworpen is.⁸ De koppeling macht en giften geeft bovendien de mogelijkheid om het stedelijk beleid op tal van punten te overschouwen, zoals publieke giften, officiële giften, maar ook ‘subsidies’ en eretekens en de verschuivende grenzen tussen deze noties. Wat als een gift geklasseerd werd, is dan ook iets dat kon veranderen. De slechtste uitkomst hiervan was corruptie. De periode die we hiervoor in beschouwing nemen, 1465-1485, is op dit vlak interessant. Door naar deze twintig jaar te kijken kunnen we twee verschillende regimes tegenover elkaar plaatsen. In de periode 1465-1477 zien we een eerder hertogsgezinde politieke situatie die grotendeels overeenkomt met de regeerperiode van Karel de Stoute.⁹ Na 1477 volgt de reactie hierop. De Gentse ambachten kwamen in actie, de schepenbanken werden gewisseld en de particularistische strekkingen namen de overhand.¹⁰ Het regime zette zich af tegen het voorgaande en koos voor een andere politieke koers. De vraag is maar hoe anders. Het startpunt is de machtsovername van Karel de Stoute. Vanaf 1465 was deze de *de facto* bestuurder en dat liet de steden duidelijk niet ongemoeid. Het eindpunt van ons overzicht plaatsen we op 1485. Historiografisch gezien is dit niet echt

on the Logic of God’s Χάρις and its human response,” *The Harvard Theological Review* 101, nr.1 (2008): 19-22.

⁵ Ammianus Marcellinus, *History, Vol. 3: Books 27-31. Excerpta Valesiana*. Vert. J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 331 (Massachusetts: Harvard University Press, 1939), 27.11.1; L. Hill, “Conceptions of political corruption in ancient Athens and Rome,” *History of political thought* 34, nr.4 (2013): 575-9.

⁶ G. Martyn, “Cambyses aan de Vlaamse kust,” *Pro memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 14, nr.1 (2012): 126; A. Bonadeo, *Corruption, conflict and power in the works and times of Niccolò Machiavelli* (Berkeley: University of California Press, 1973): 18.

⁷ Boone en Prevenier, “Mechanisme van sociale controle,” 280-1; M. van der Heijden, O. van der Meij en P. Wagenaar, “Corruptie in de Nederlanden, 1400-1800,” *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2, nr.4 (2005): 4-5.

⁸ A. E. Komter, “The disguised rationality of solidarity: gift giving in informal relations,” *The journal of mathematical sociology* 25, nr.4 (2001): 393-4; A. E. Komter, *Social solidarity and the gift* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 47.

⁹ Karel de Stoute kwam pas na de dood van zijn vader in 1467 aan de macht. Zijn aantreden zou een kort interludium van Gents particularisme inluiden tot 1468, maar de impact hiervan is niet zo groot geweest.

¹⁰ J. Haemers, *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy (1477-1482)* (Turnhout: Brepols, 2009), 238-9.

logisch, aangezien de dood van Maria van Bourgondië in 1482 of zelfs later, het einde van de Vlaamse Opstand in 1492, vaker als eindpunt worden beschouwd. Methodologisch heeft 1485 echter meer zin, want na de dood van Maria van Bourgondië vond er in Gent geen regimewissel plaats. Het is dezelfde elite die vanaf 1477 tot 1485 aan de macht bleef en pas vervangen werd nadat Maximiliaan hun opstand in de kiem smoorde. In 1487 kwam de stad weliswaar opnieuw in opstand, maar de particularistische elite die toen aan de macht kwam, had al een paar grondige wijzigingen in haar samenstelling meegemaakt.¹¹

De interesse in de combinatie van giften, macht en de mogelijke veroordeling hiervoor is niet nieuw. Een aantal baanbrekende artikels in de jaren tachtig toonde de weg in hoe een politieke vraagstelling met antropologie kan verenigd worden. Willem Pieter Blockmans legde de bakens uit met een vraagstelling die peilt naar de relatie tussen fenomenen als venaliteit, makelaardij en corruptie en de ontluikende staatsvorming in de Bourgondische Nederlanden. In tegenstelling tot wat de algemene historiografie destijds van mening was, gaat het volgens hem niet over een absolute tegenstelling. Het onderhoud van dergelijke relaties integreerde deze steden net meer in het staatsvormingsproces.¹² Een piste die Alain Derville reeds vaststelde. Hij peilde naar de macht die school in de giften die de middelgrote steden van Frans-Vlaanderen, meer bepaald Lille en Saint-Omer, gaven aan invloedrijke Bourgondische ambtenaren zoals Antoon de Croy en Antoon de Grootbastaard van Bourgondië. Door het aanbieden van giften en het onderhouden van een beschermrelatie, hoopten deze steden dat hun wensen en zorgen ook op een hoger niveau gehoord en in acht genomen zouden worden en dat ze bovendien beschermd zouden worden voor de dreiging die de staat was tegenover hun rijkdom. De prijs die ze hiervoor betaalden was evenwel duur – zowel in geld als in autonomie – want deze steden kwamen in de relatie ‘*dépendance-protection*’.¹³ Marc Boone kwam met zijn studie over de Gentse elite in 1385-1453 tot andere conclusies. In tegenstelling tot het externe giftenbeleid van Derville, had Gent een intern giftenbeleid dat niet zozeer gericht was op in het gevlij komen bij machtige Bourgondische ambtenaren, maar een politiek mechanisme om het evenwicht in het systeem van de Drie Leden te behouden. Deze politieke organisatie was het gevolg van verschillende jaren van interne strijd en om deze strijd te vermijden en de interne rust in de stad te bewaren, waren giften een cruciaal onderdeel van het gevoel van rechtvaardigheid dat er leefde.¹⁴

Informeel macht was hierin steeds aanwezig en haar *embeddedness* in giften kwamen aan bod bij auteurs zoals Natalie Zemon Davis, Valentin Groebner en Werner Paravicini. Natalie Zemon Davis beargumenteerde in haar boek *The gift in sixteenth century France* dat hoe vrijwillig een gift ook mag lijken, giften toch steeds een band met reciprociteit was. Ze vergeleek hiervoor de verschillende discours die in contextafhankelijke situaties gehanteerd werden. In de context van de rechtspraak bijvoorbeeld was het potentieel van een gift om als illegaal en immoreel te worden

¹¹ Blockmans volgt deze continuïteit ook; W.P. Blockmans “Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens de periode van de regimewisselingen: het laatste kwart van de 15de eeuw,” in *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen van België*, ed. H. De Schepper, (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1977), 100-3.

¹² W.P. Blockmans, “Corruptie, patronage en makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondische-Habsburgse Nederlanden,” *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 3 (1985), 231-247.

¹³ A. Derville, “Pots-de-vin, cadeaux, racket, patronage: essai sur les mécanismes de décision dans l’Etat bourguignon,” *Revue du Nord* 56, nr.222 (1974): 359-62; A. Derville, “Les pots-de-vin dans le dernier tiers du XVe siècle (d’après les comptes de Lille et de Saint-Omer),” in *1477 Het algemene gewestelijke privilegeën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*, eds. W.P. Blockmans en M.A. Arnould (Kortrijk, UGA, 1985) 449-69.

¹⁴ M. Boone, “Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas- Moyen Age. Le cas Gantois pendant la période bourguignonne,” *Revue du Nord* 70, nr.278 (1988): 480-3; 486-7.

aanzien substantieel, maar niet zonder debat.¹⁵ Valentin Groebner focuste zich met een sterke semantische interesse op hoe de Zwitserse kantonsteden, en dan vooral Basel, giften definieerden en al dan niet van corruptie onderscheidde. Hij zocht hier naar de lijn tussen goede en foute giften en de houdingen hiertegenover. Werner Paravicini stelde de vraag naar 'huwelijks giften' en naar het gedwongen karakter ervan tijdens de periode van Karel de Stoute. Welke actoren hun voordeel hieruit wisten te halen en welke niet. Ondanks het feit dat de steden grote sommen betaalden, waren het vooral de prins en de beneficiant, veelal een hoge hoveling, die baat hadden bij de giften. De stad haar informeel gewin werd daarentegen tot een minimum beperkt.¹⁶

In de literatuur die hierop volgde, kon de giftuitwisseling zich focussen op een bepaald individu of op een bepaalde stad, een opdeling die sterk overeenkomt met een *top down*- of *bottom up*-benadering. Rond een individu hebben we de voorbeelden van Filips de Stoute, Karel de Stoute en Willem Frederick van Nassau. Hier ligt de focus op hoe giften persoonlijke relaties bevorderden en een politiek middel voor de vorst waren (zoals bij Filips de Stoute), maar evenzeer ook hoe ze uit een verplichting konden voortkomen (zoals bij Karel de Stoute en Willem Frederick) wanneer onderdanen meenden 'recht' te hebben op giften.¹⁷ Toch gaat het er bij Mario Damen om dat giften bij Karel de Stoute nog steeds een middel van politieke communicatie waren. 'Largesse' of generositeit was een kwaliteit waarover een goede vorst moest beschikken en die in verband stond met 'good lordship'. Het was een bindingsmiddel dat door de vorst gebruikt kon worden, want een gift kon nooit als object zelve gecompenseerd worden zoals dat met geld kon. Bovendien zou de ongelijke relatie een band smeden op lange termijn.¹⁸ Studies over steden hebben steeds aandacht gehad voor middelgrote (en goed gedocumenteerde) steden die hun belangen probeerden te behartigen. Hier waren het steden als Leiden, Haarlem en Delft die het hof maakten aan Bourgondische ambtenaren. In de lijn van Derville ging de aandacht vooral uit naar de mate waarin deze steden zich tot edellieden richtten die dankzij hun positie ten overstaan van de vorst als politieke makelaren optraden. Er zijn nuanceverschillen tussen de steden. Haarlem investeerde op een korte en pragmatische manier in de relaties met verschillende vorstelijke onderdanen om gunsten te krijgen zoals kortingen op de bede zonder dat ze ook lange termijnrelaties uitbouwden met deze vorstelijke onderdanen, terwijl Leiden een stabiele relatie zou hebben nagestreefd met de Hollandse stadhouder Lodewijk van Gruuthuize.¹⁹ Opvallend genoeg kwam James Ward tot andere conclusies. Hij stelde dat Haarlem zich door haar geschenken wel in een patronagerelatie bevond met Guillaume de Clugny en Jean III Gros, terwijl

¹⁵ N. Zemon Davis, *The gift in sixteenth century France* (Oxford: Oxford university press, 2000), 110-111.

¹⁶ V. Goebner, *Liquid assets, dangerous gifts: presents and politics at the end of the middle ages* (Philadelphia: University of Pennsylvania press, 2002), 20-22; W. Paravicini, *Invitations au mariage: pratique sociale, abus de pouvoir, intérêt de l'état à la cour des ducs de Bourgogne 1399-1489* (Stuttgart: Thorbecke, 2001), 14-37.

¹⁷ C. Chattaway, "Looking a medieval gift horse in the mouth. The role of the giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold," *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 114 (1999), 4, 7, 10; G.H. Janssen, "Patronage en corruptie. Publieke en private rollen van een stadhouder in de Republiek," *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2, nr.4 (2005): 47-8.

¹⁸ M. Damen, "Gift exchange at the court of Charles the Bold," in *In but not of the market*, eds. M. Boone en M. Howell (Brussel, Paleis der Academiën, 2001), 85.

¹⁹ A. Van Steensel, "Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem tijdens de Bourgondische en Habsburgse tijd," *Holland* 37 (2005), 1-22; M. Damen, "Corrupt of hoofs gedrag? Geschenken en het politiek netwerk van een laatmiddeleeuwse stad," *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2, nr.4 (2005): 68-94; Ook J. Marsilje stelde dat Leiden niet in een patronage relatie was; J. Marsilje, *Het financiële beleid van Leiden in de laat-Beierse en Bourgondische periode +/- 1390-1477* (Hiversum: Verloren, 1985), 87.

Leiden eerder een pragmatische relatie onderhield tegenover deze personen.²⁰ Voor ons geeft deze tegenstelling meteen aan dat het al dan niet kwalificeren tot een patronagerelatie sterk berust op de interpretatie van de onderzoeker zelf. De stad gaf giften, maar sprak de beneficiant nooit aan met “onze patroon”. Miet Adriaans en Hans Cools analyseerden deze situatie voor Diest, dat een heerlijkheid was van de familie Nassau. Mogelijks had zo’n heerlijke stad een bevoorrechte positie, aangezien de relatie met de beschermheer hier duidelijker was. Ze toonde hierin aan dat Diest wel giften gaf aan haar invloedrijke heren ter behartiging van haar belangen, maar dat deze heren vaak verschillende convergerende belangen hadden waardoor de stad niet altijd voordeel haalde uit deze relatie. De stad ging hier pragmatisch mee om en richtte zich voornamelijk naar de vruchtgebruikster Anna van Lotharingen met haar geschenken. Deze bewees zich wel tot nut. Die wederkerige relatie tussen beschermvrouw en -heer vulde de stad nog verder aan met occasionele geschenken aan ambtenaren die de stad haar (financiële) zorgen konden overmaken naar een hoger niveau.²¹ De stad koos dus voor wie effectief soelaas kon bieden.

Informeel macht speelde duidelijk een rol voor deze steden en het doneren van geschenken gebeurde niet zonder reden. Op de studie van Boone na, is er evenwel slechts weinig aandacht voor het giftbeleid van de grote steden, en dan voornamelijk voor hoe ze hun giften gebruikten als communicatiemiddel en als bron van informele macht. Dit is jammer, want deze grote steden hebben zowel aspecten van een *top down*- als van een *bottom up*-benadering. *Top down*, want het gaat hier over de grootste steden van een graafschap die vaak over eigen militaire en zeker financiële slagkracht beschikten. Hierdoor waren ze onafhankelijker dan andere steden en waren het spelers op het nationale niveau. De hertog kon niet zomaar rond hun aanwezigheid heen. *Bottom up*, want in veel gevallen moesten hun magistraten verkozen worden en stond het volk vaak dicht bij de macht. Zeker wanneer het gevoel van wanbestuur en rechtsvaardigheid heerste, kon deze haar stem laten horen. In die zin konden magistraten, het zij dan wel indirect, meer de stem van vertegenwoordigen van het deel van het volk dat het opnam tegen haar prins. Hoe dan ook, de hertog was nog steeds de sterke macht waar de stad rekening mee moest houden. In geen geval was de relatie stad-hertog een gelijke, maar we kunnen wel andere resultaten verwachten dan bij de middelgrote steden. De historische context is hier belangrijk in: het ervaringskader waar de schenker zich in bevond bepaalde vaak haar beweegredenen.²² Daarom is de periode 1465-1485 net zo interessant. Gent was een grote stad, met een notoir opstandig verleden, in een woelige periode die historici vaak als ‘overgangsfase’ benoemen. Het jaar 1477 was een belangrijk punt in de geschiedenis van de Nederlanden, maar het was even vaak een eindpunt. Zo betekende het voor Pirenne bijvoorbeeld het einde van een tijdperk en het einde van zijn Boek II.²³ Deze periode als een ‘overgangsfase’ definiëren, is evenwel problematisch. Deze stelling houdt immers een teleologisch aspect in dat vooral kijkt naar wat volgt: de “autoritaire” Habsburgse dynastie.

²⁰ Het is bovendien opvallend dat de auteurs niet naar elkaar verwijzen. Mogelijks een gevolg dat ze dicht op elkaar gepubliceerd waren, alhoewel Ward aangeeft dat Mario Damen zijn manuscript gelezen had; J.P. Ward, “Guillaume de Clugny, Guillaume de Bische and Jean Gros: mediators between Charles the Bold of Burgundy and the cities of Holland (1460-1477),” *FRANCIA. Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte* 33, nr.1 (2006): 69-99.

²¹ M. Adriaans en H. Cools, “Tot profijt van de stad. Informele politieke participatie en geschenken in de heerlijkheid Diest (1499-1568),” *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 13, nr.3 (2016): 97-8.

²² Het concept Frames of experience komt van Erving Goffman. Concreet structuren deze frames onze perceptie van de samenleving en de verhoudingen erin en de verwachtingen die we ervoor hebben. Dit doen ze op basis van de ervaringen die we reeds hebben gehad; E. Goffman, *Frame analysis: an essay on the organisation of experience* (Harmondsworth: Penguin, 1974), 10-3. Al laat Goffman het wel na een duidelijke definitie te geven: T. J. Scheff, “The structure of context: deciphering Frame Analysis,” *Sociological Theory* 23, nr.4 (2005): 371; 382-3.

²³ H. Pirenne, *Histoire de Belgique. Du commencement du XIVs à la mort de Charles le Téméraire*. Vol. II (Brussel: Henri Lambertin, 1903), 513-21.

We willen ook bovenstaande visie vermijden door een beeld te schetsen over hoe de politieke context een invloed heeft op de manier waarop de verschillende machtsgroepen op het dunne koord van 'goede giften' balanceerden en een beleid uiteenzetten waarvan ze overtuigd waren dat het de beste manier voor de stad was.

Het is onze bedoeling vooral na te gaan hoe de middeleeuwse Gentse samenleving van de vijftiende eeuw zich tegenover de informele macht van giften positioneerde. We zijn van mening dat, door naar giften te kijken, we ook kunnen bijdragen aan het groter debat. Zo onderscheidde Charles Tilly, met betrekking tot staatsvorming, een kapitaal- en een dwangintentief pad. De stad bewandelde veelal het eerste, de staat het tweede. Niettemin had de staat het eerste pad nodig om het tweede te kunnen verkrijgen. Ze moest haar oorlogen kunnen financieren.²⁴ De steden stonden niet totaal afkerig ten overstaan van het staatsgezag: het zorgde voor interne stabiliteit en bevorderde ook de handel. Voor de veelal oligarchische bestuurders was het evenwel een afweging tussen de vorst en hun eigen bevolking. Er was nood aan een evenwicht en het is daar dat giften als mediërend mechanisme konden optreden.²⁵ Het geven en het krijgen van giften kon immers in verband gebracht worden met uitingen van legitimiteit. Wie het geschenk in naam van de overheid gaf, verpersoonlijkte de overheid, haar macht en haar autoriteit.²⁶ Deze legitimiteit kon evenzeer ook gecontesteerd worden wanneer private en publieke belangen in elkaar overliefen en wanneer het gevoel van rechtvaardigheid in het gedrang kwam. Giften vonden plaats in een concrete context en het is als product van deze context dat hun studie ons beter begrip van de mechanismen hiervan verbeterd.

De indeling van de verhandeling gebeurt als volgt: na een uiteenzetting van de zowel politieke als sociale historische context behandelen we het bronnenmateriaal, alsook haar problemen en mogelijkheden. In deel I focussen we ons op de theoretische achtergrond, zowel antropologisch als historisch. De rijke antropologische achtergrond van de giftcultuur heeft het historisch werk grondig beïnvloed. Een traditie waar we niet zomaar omheen kunnen. Het is niet de bedoeling de lezer te overstelpen met theorieën, maar eerder een intellectuele oefening in de concepten die van belang zijn wanneer we over giften spreken. We bespreken drie kernthema's die belangrijk zijn voor het verdere verloop van de thesis. Is een gift steeds wederkerig? Wat is het verschil tussen een gift en een transactie? Wat is de impact van de maatschappij op giften? Aan de hand van deze literatuur wensen we giften in de eerste plaats te defamiliariseren. Het doel is te tonen welke vormen een gift *kan* aannemen zonder hierbij onze focus te verliezen op vragen die gerelateerd zijn aan de verhouding tussen de antropologie en de geschiedenis en aan hoe historici hiermee zijn omgegaan.

De verhandeling bestaat uit vier grote delen. In het eerste deel zetten we een stap terug en bekijken we het Gentse giftenbeleid 'in het algemeen'. Wat zijn de algemene tendensen die we

²⁴ Tilly onderscheidt *Coerion-intensive*, *capital-intensive* en *capitalized-coercion* paden die telkens de uitkomst zijn van een verschillende verhouding tussen kapitaal en dwang. De het dwang intensieve pad zijn gebieden waar de militaire klasse op een gewelddadige manier landelijke gebieden veroveren en de steden die onder hen zijn verder exploiteren. Het tegengestelde pad, is het pad waar kapitaal overheerst. Hier liggen de handelaars aan de basis van de stadstaten waar stad en stedelingen genieten van een zekere vorm van autonomie en politieke participatie; C. Tilly, "Entanglements of European cities and states," in *Cities and the rise of states in Europe, A.D. 1000 to 1800*, eds. C. Tilly en W.P. Blockmans (San Francisco: Westview Press, 1994), 12, 22-3.

²⁵ W.P. Blockmans, "Voracious states and obstructing cities: an aspects of state formation in preindustrial Europe," in *Cities and the rise of states in Europe, A.D. 1000 to 1800*, eds. C. Tilly en W.P. Blockmans (San Francisco: Westview Press, 1994), 218-9.

²⁶ V. Groebner, "The city guard's salute. Legal and illegal, public and private gifts in the Swiss confederation around 1500," in *Negotiating the Gift. Pre-Modern figurations of exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner, en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003), 249.

kunnen waarnemen? Wat werd er allemaal gegeven? Wie gaf? Daarbij maken we ook een vergelijking met de stad Brugge om het belang van de politieke context te illustreren. Door een overzicht te geven, is het de bedoeling de *basics* over giften in Gent mee te geven om er vervolgens specifiek op in te gaan. Het is dan ook de bedoeling dat dit hoofdstuk de achtergrond vormt en de rode lijn uittekent die de volgende hoofdstukken zal kenmerken.

Vervolgens zullen we in drie delen drie aspecten van de giften behandelen. In het eerste deel staat de vraag tussen communicatie en macht centraal. In een eerste instantie stellen we de vraag naar de bewegingsruimte die de stad had in het geven van giften en in welke mate ze giften als communicatiemiddelen kon aanwenden. We kijken hierbij naar formele aangelegenheden zoals de Blijde Intrede van een vorst en de geschenken die hij kreeg. Dit vertrekt vanuit de premisse dat als Gent in deze formele context giften kon 'aanwenden', ze dit waarschijnlijk ook op ander vlakken kon. Deze communicatie bekijken we verder vanuit twee perspectieven. Het eerste perspectief is dat vanuit de vorst en bevroegt hoe hij zich tot deze giften verhield. We leggen hier onze focus op de restrictie die Karel de Stoute in 1468 uitvaardigde. Het tweede vertrekpunt is de onderhandelende houding van de stad. We kijken naar de reguliere en irreguliere giften die de stad uitdeelde en bevroegen de voordelen die ze hierbij had.

Daarna bespreken we twee belangrijke delen van het giftenbeleid: haar externe beleid en haar interne beleid. Extern omdat de beneficianten die ze kregen niet de stad, maar de vorst loyaal waren. Hier gaan we in eerste instantie kijken naar de relatie die de stad uitbouwde met het lager ambtelijk personeel om vervolgens in een tweede deel het hoger personeel te beschouwen. Ons startpunt is hier de kanselier van Bourgondië. Deze topambtenaar zal onder Karel de Stoute macht en verschillende emolumenten verwerven. De vraag is dan hoe Gent zich hiertoe verhield. De kanselier kozen we omdat hij op de vorst na het meeste in waarde geschonken kreeg, maar we beperken ons niet tot hem. We kijken ook naar andere functionarissen die mogelijks als machtsmakelaar optraden, naar hoe deze ambtenaren van de stad giften tot zich namen en naar de voordelen die de stad hieruit kon halen. Dit stuk zal voornamelijk de periode vóór 1477 behandelen. In het deel na 1477 kijken we naar de hoogbaljuw van Gent, naar hoe de stad zich verhield tot deze vorstelijk ambtenaar, hoe een andere context andere mechanismen bevroeg en naar de betekenis hiervan voor het giftenbeleid.

Het derde en laatste grote deel van deze verhandeling verlegt de focus van extern naar intern. Hier is de zoektocht naar een evenwicht van belang. We stellen de vraag naar wat de stad als foute giften kenmerkte, hoe ze dit deed en hoe de stad 'foute' giften kon vermijden. Om hiervoor een goed begrip van te hebben zijn we van mening dat we naast de publieke giften ook naar de private giften moeten kijken. Welke gelijkenissen er zijn en hoe het ene niveau op het andere doorwerkte. We kijken hier vooral naar de casus van Simon Borluut, een rijke patriciër die ons een handboek achterliet met een overzicht van zijn dagelijkse kosten. In een laatste deel staan de 'goede' giften en de profielatie ervan centraal. Welke giften droeg de stad uit en waarom deed ze dit? Het spreekt voor zich dat er ook grotere mechanismen aan het werk waren dan louter de giften. We eindigen dan ook met een macroperspectief op hoe het giftenbeleid een spiegel was van het politiek beleid.

Om op deze vraagstelling een antwoord te bieden, hebben we een prosopografie opgesteld over beneficianten die giften kregen van het stadsbestuur. Een prosopografie is interessant voor de studie van informele mechanismen en de jaarrekeningen lenen zich uitstekend om het materiaal te voorzien voor de prosopografische studie naar wie wat kreeg in de middeleeuwse stad.²⁷ De

²⁷ H. Symoens, "Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?" *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 45 (1991): 96; D.J. Roorda, "Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?" *Bijdragen en mededelingen van de Geschiedenis van de Nederlanden* 94 (1979): 218.

focus ligt op de officiële giften die de secretaris onder ‘presenten’ schreef.²⁸ We noteerden hier steeds nauwgezet wie een gift kreeg, wat zijn functie was, wat zijn affiliatie was, wat hij kreeg, hoeveel hij kreeg en wat het individueel bedrag ervan was, indien mogelijk bij wie het was gekocht, wat de reden was van de aankoop en wat het totaalbedrag inhield. De zoektocht ging evenwel verder en ook de delen ‘kledij’, ‘pensioenen’ en ‘parlementen’ werden opgenomen. Dit zijn drie rubrieken die weliswaar dichter bij bezoldigingen dan bij giften in de buurt kwamen, maar de grens is niet altijd even duidelijk te trekken. Toch is het net die grens die er voor ons toe doet. Het laatste deel dat we nauwgezet bestuderen waren de ‘onvoorziene en dagelijkse kosten’. Dit was de restgroep van de rekening waar alle overige transacties in kwamen. Het is evenwel een zeer interessante groep, want hier komen ook ‘betalingen’ in voor die de stad zelf niet als giften classificeerde of wilde classificeren. We moeten er ons van bewust zijn dat er bij het opstellen van de rekening ook keuzes zijn gemaakt. Sommige giften zijn duidelijk, andere dan weer niet. Het voordeel van deze rekeningen is dat ons steeds de begunstigde en het motief zijn meegegeven. We kunnen hier een aantal interessante en vaak terugkomende begunstigden uit selecteren en, aan de hand van het materiaal dat de stadsrekeningen voorzagen en andere bronnen, een aantal casussen uitwerken die het giftenbeleid en de noties die erachter lagen beter illustreren. Op die manier proberen we orde in de chaos te scheppen die het prosopografische materiaal ons aanbood. We blijven echter gedetermineerd door de selectiviteit van het bronnenmateriaal en de beperkingen van onze interpretaties. Het is niet de bedoeling een exhaustief overzicht te geven van de ideologie of mogelijke ideologische implicaties die het giftenbeleid had. We moeten bovendien beseffen dat de giften die de stad doneerde slechts een van de vele aspecten betreft van het stedelijk leven en de stedelijke communicatie die mogelijk was. We wensen dan ook eerder een inkijk te geven in de rijkdom van de middeleeuwse samenleving en omgangsvormen en in de manier waarop giften – hoewel in hun vorm steeds onschuldig – een vorm van informele macht waren voor de Gentse stadselite.

²⁸ In de literatuur worden deze soms ook als ‘prosenten’ aangeduid. Aangezien de Gentse stadsrekeningen duidelijk over ‘presenten’ spreken, kozen we voor deze benaming.

1. De Feniks en haar assen. Gent in de vijftiende eeuw.

Cette ville était la principale de son pays, celle qui lui apportait le plus de refuge et de recours, et sous laquelle il ne pouvait lever ni finances ni aides dans son pays de Flandre, si on ne le lui avait pas accordé d'abord de là (Georges Chastellain, Chroniques vol. II).²⁹

a. Politiek-militaire context

In de veertiende en vijftiende eeuw was Vlaanderen een van de meest geurbaniseerde regio's van Europa. Haar ligging, economie en politieke toestand zorgden ervoor dat Vlaanderen de grootste bevolkingsdichtheid en urbanisatiegraad had en de internationale handel bloeide.³⁰ De grootste steden lagen toen ofwel in de Nederlanden ofwel in Italië. Cruciaal hierin was het netwerk van kleine kernen dat in interactie met de grote metropolen kwam te staan en hun bestaan mee mogelijk maakte.³¹ Grote steden waren een bron van geld en macht voor vorsten. Van de 30 steden in Noord-Europa met meer dan 10 000 inwoners, waren er 24 in het bezit van de Bourgondische hertogen.³² Door deze economische metropolen, die vanaf de elfde eeuw waren ontstaan, nam de bevolkingsdichtheid en het politieke macht snel toe. De Bourgondische hertogen konden dan wel grote rijkdommen verwerven in de Nederlanden, ze moesten ook als geen ander rekening houden met deze steden. Gent telde in de het midden van de veertiende eeuw al zo'n 64 000 inwoners, wat haar de grootste stad van Vlaanderen maakte. Het was bovendien een stad die er alles aan deed om haar stempel op het bestuur te drukken.³³ Zoals de vorstgezinde Chastellain in het bovenstaande citaat opmerkte, was Gent niet zomaar een stad die de vorst kon passeren.

De combinatie tussen financiële macht en demografische slagkracht heeft de Gentse geschiedenis fundamenteel beïnvloed. Het politieke bestel dat Gent kende in de late middeleeuwen dateerde grotendeels uit 1360. Het is in deze woelige periode van oorlog, crisis en opstanden dat het evenwicht gevonden werd in het regime van de Drie Leden. Deze Drie Leden bestonden uit de weverij, die het als belangrijkste had gehaald in de tweestrijd met de volders, uit de poorterij als overblijfsel van de oude patriciërselite en uit de Kleine Neringen die de overige 53 erkende ambachten vertegenwoordigden. Het waren deze drie groepen die de macht onderling verdeelden in de Gentse Collatie of in de twee Gentse schepenbanken. Boone weer er op dat deze verdeling van de macht er vooral op gericht was om conflicten te beheersen en de stad te vrijwaren van voortdurende partijstrijd.³⁴ De oorsprong van deze verdeling was het charter van Senlis. De Franse koning reikte Gent dit charter toe in 1301 als maatregel om het belangrijke Gent voor zich te winnen en zo zijn greep op Vlaanderen te kunnen versterken. Hij stond de stad een charter toe die haar politieke organisatie regelden, maar evenzeer hem de kans gaf hier uiteindelijk zijn interpretatie aan toe te voegen.³⁵ Het charter van Senlis bepaalde jaarlijkse de verkiezing van de

²⁹ D. Régnier-Bohler, *Splendeurs de la cour de Bourgogne. Recits et Chroniques* (Parijs: Robert Laffont, 1995), 781.

³⁰ J. De Vries, *European urbanization 1500-1800* (Londen: Methuen and co ltd, 1984), 28.

³¹ P. Stabel, *Dwarfs among giants: the Flemish urban network in the late middle ages* (Leuven: Garant, 1997), 140-1.

³² De Vries, *European Urbanisation*, 29; M. Boone, "Gestion urbain, gestion d'entreprises: l'élite urbaine entre pouvoir d'état, solidarité communale et intérêts privés dans les Pays-Bas méridionaux à l'époque bourguignonne (XIVe-XVe siècles)," in *L'impresa. Industria, commercia, banca, secc. XIII-XVIII*, ed. S. Cavaciocchi (Firenze: le monnier, 1991), 839-40.

³³ W. Prevenier, "La démographie des villes du comté de Flandre aux XIIIe et XIVe siècles. Etat de la question. Essai d'interprétation," *Revue du Nord* 65, nr.257 (1983): 255.

³⁴ M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal politieke studie van een staatsvormingsproces* (Brussel: Koninklijke academie voor wetenschappen, 1990), 158-60.

³⁵ Wat overigens niet zonder succes is gebleven. Boone legt er de nadruk op dat hoewel de Gentenaren aanwezig waren in de slag bij Kortrijk, zij het geenszins volgens hun effectieve slagkracht ; M. Boone, "Het

schepenen. Ze bepaalde dat de koning vier *herekiezers* aanstelde en de stad vier *stedekiezers* mocht benoemen. Deze kozen vervolgens samen de schepenen. De Gentse interpretatie van het charter hield in dat de patriciërs vier herekiezers konden aanstellen en dat de ambachten de vier stedekiezers aanstelden. Wanneer de ambachtsgilden nog eens een proportionele verdeling eisten van de Drie Leden, zorgde het ervoor dat 20 van de 26 schepenmandaten vertegenwoordigd werden door leden van de ambachtsgilden.³⁶

Het was de interpretatie van dit charter die meermaals tot conflicten tussen vorst en stad leidde. De vorst wilde de controle over de verkiezing van de schepenen verzekeren door zelf de schepenen aan te stellen en de ambachten te weren, terwijl deze ambachten net hun interpretatie van het privilege wilden vooropstellen.³⁷ De twee schepenbanken die de stad bestuurden, waren de schepenen van de Keure en de schepenen van Gedele. De schepenbank van de Keure hield zich met ordonnanties van gemiddeld gewicht bezig, oefende het genaderecht uit en valideerde verschillende akten. De tweede rechtbank was die van Gedele, die vooral vrederechtelijke taken opnam: verzoeningen tussen burgers, het autoriseren van schenkingen en instaan voor de wezen van de stad. In beide gevallen moesten de kandidaten voor de schepenbanken meerderjarig zijn (meer dan 25 jaar), mannelijk en het burgerrecht in de stad hebben. Belangenvermenging werd vermeden: ze mochten geen andere posten in de stadsdienst bekleden, bloedverwanten mochten niet samen zetelen en na hun mandaat was er een wachttijd van twee jaar voor de Keure en één jaar voor Gedele waarin ze niet mochten herverkozen worden.³⁸

Er waren naast de schepenen evenwel nog andere machten in het spel die hun greep probeerden te vergroten op het bestuur van de stad: overdekens, baljuws en vooral de vorst. De veertiende eeuw was een woelige eeuw voor Gent, waar ze het onder de dichtste kwam tot een stadsstaatsdroom.³⁹ De machtsverhouding wijzigde fundamenteel wanneer Gent in conflict kwam met een souverain die over meer beschikte dan het graafschap Vlaanderen. Het kwam al vroeg na de aanstelling van Filips de Stoute tot een confrontatie tussen de steden en hun graaf in spe, in de context van de verschillende revoltes die West-Europa toen kende. In 1382 moesten de Gentse milities onder Filips van Artevelde het onderspit delven in Westrozebeke. De overwinning was echter niet mogelijk geweest zonder de hulp van de Franse koning en de hertog moest in 1385 tot een *modus vivendi* komen met de stad om zich als graaf te laten erkennen.⁴⁰ Jelle Haemers en Jan Dumolyn spraken over een patroon van stedelijke revoltes. Deze revoltes waren steeds ingegeven tussen de verschillende doelstellingen die de stad en de hertog erop nahielden. Voor de stad primeerden de economische motieven. De middenklassen stelden hun vertrouwen in de privileges van wie ze hoopten dat ze hen zekerheden zouden bieden en zouden beschermen tegen de marktfluctuaties en machtsmisbruiken van vorst of adel. Ook de elites en de handelaren hadden veiligheid en zekerheid nodig om handel te voeren en stonden daarom afwijzend

'charter van Senlis' (november 1301) voor de stad Gent: een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgaven van de tekst)," *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 57 (2004): 8-9.

³⁶ J. Decavele, "Bestuursinstellingen van de stad Gent (einde 11de eeuw – 1795)," in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, eds. W. Prevenier en B. Augustyn (Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997), 278; Boone, "Het charter van Senlis," 10-21; Haemers, *For the common good*, 70.

³⁷ Sommige aspecten van het verdrag zoals het bestaan van twee schepenbanken telkens van dertien man hielden tot het einde van het ancien regime stand; Boone, "Charter van Senlis," 15.

³⁸ Decavele, "Bestuursinstellingen van de stad Gent," 280.

³⁹ W. Prevenier en M. Boone, "Veertiende en vijftiende eeuw. De "stadstaat"-droom," in *Gent. Apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur*, ed. J. Decavele (Antwerpen: Mercatorfonds, 1989), 89.

⁴⁰ J. Dumolyn en J. Haemers, "Middeleeuwse opstanden in Vlaanderen," *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 41, nr.4 (2007): 68.

tegenover de dure oorlogspolitiek van de vorsten.⁴¹ De centrale staat en de machtsconcentratie die de vorst uitbouwde, die veelal in het nadeel van de stad waren, brachten beide partijen geregeld in conflict. De vorst was evenwel ook afhankelijk van het kapitaal dat deze rijke steden bezaten. Steden waren centra van kapitaal en dit wilde de vorst controleren. De steden waren overigens niet volledig tegen centralisatie gekant. De centralisatie en schaalvergroting konden ook zeer zichtbare voordelen opleveren, zoals bijvoorbeeld voor de handel. De vorst vond ook in elke stad wel een aantal steunpunten om zo de stedelijke politiek te beïnvloeden. Sommige historici schreven de steden een stadsstaatsdroom toe naar het voorbeeld van de Italiaanse steden, maar de opstandelingen trokken nooit het gezag van de Bourgondische hertogen in twijfel. Het waren steeds hun slechte raadgevers die de oorzaak van hun miserie vormden.⁴²

De interne en externe spanningen die de stad kende door haar moeilijke relatie met de vorst, kwamen tot een hoogtepunt in 1449-53. Toen kwam het tot een openlijke confrontatie tussen de hertog Filips de Goede (1396-1467) en Gent. De concrete aanleiding ontstond uit een voorstel van Filips de Goede om een *gabelle* in te voeren. Deze zoutbelasting was een fiscale heffing die de hertog fiscale zekerheden gaf en minder afhankelijk maakte van beden, maar het was eveneens een doelbewuste provocatie. De hertog richtte stelselmatig zijn pijlen op de Arteveldestad en poogde meer en meer vertrouwelingen voor sleutelfuncties te benoemen om zo de stad naar zijn hand te zetten.⁴³ De Gentse elite werd hierdoor ook onderling verscheurd tussen kiezen voor een lucratieve en opportunistische steun aan de vorst enerzijds en het particularistische gedachtegoed dat door het volk werd ondersteund anderzijds. De strijd werd in 1453 op het slagveld van Gavere beslist, waar de militielegers het onderspit delfden en Gent een drukkende vrede van Gavere kreeg opgelegd.⁴⁴

De vrede van Gavere was een exemplarische straf die de stad Gent een stap meer onder de vorstelijke controle bracht. Financieel gezien verzekerde de vrede dat de vorst zijn financiële invloed sterk kon vergroten door de indirecte belastingen, de *ceuillottes*, te verhogen ten koste van de middengroepen alsook een monsterboete op te leggen waardoor de stad renten moest verkopen die haar financiële slagkracht beperkten. Op het politiek niveau werd het regime van de Drie Leden vervangen. Dit regime had steeds plaats geboden aan de ambachtsmilieus en werd nu vervangen door vorstgetrouwe stedelijke elites. De stad onderging een aantal symbolische straffen: de Gentse elite moest publiekelijk vergiffenis vragen aan de hertog en moest een *amende honorable* doen, de standaarden van de Gentse ambachten werden afgenomen, belangrijke poorten werden. Fiscaal werden de financiën geheel ontregeld. Niettemin volgde er op de periode na Gavere een relatieve vrede en relatieve voorspoed.

De haat voor deze vernederende vrede, en vooral de vernederende accijnzen, speelde een belangrijke rol bij het aantreden van hertog Karel. Karel de Stoute wist de macht naar zich toe te trekken vanaf 1465. Hij kon de rivaliserende familie de Croy neutraliseren en zich aan het hoofd van zijn leger in de oorlog van de *bien public* wagen tegen de Franse koning. Als opperbevelhebber van het Bourgondische leger vocht hij de slag bij Monthéry uit tegen de Franse koning en

⁴¹ J. Dumolyn en J. Haemers, "State of research article. Patterns of urban rebellion in medieval Flanders," *Journal of Medieval History* 31 (2005): 386; W.P. Blockmans en W. Prevenier, *De Bourgondische Nederlanden* (Antwerpen: Mercatorfonds, 1982), 199-202.

⁴² J. Dumolyn, "Privileges and novelties: the political discourses of the Flemish cities and rural districts in their negotiations with the duke of Burgundy (1384-1506)," *Urban History* 35, nr.1 (2008) 17.

⁴³ J. Haemers, *De Gentse Opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*, (Kortrijk-Heule: UGA, 2004), 124-30; 138-146.

⁴⁴ Haemers, *De Gentse Opstand*, 384-5.

bedwong hij Dinant en Luik. In vergelijking met zijn vader was Karel de Stoute de schrik van menig stad.⁴⁵

Bij zijn dood in 1467 liet Filips de Goede een mooie erfenis na. Hij was erin geslaagd naast Vlaanderen en Bourgondië dat hij geërfd had, ook de macht in Brabant, Zeeland, Holland, Namen, Henegouwen en Luxemburg te verwerven. Deze bijzonder rijke gewesten maakten van de Bourgondische hertog een internationaal figuur die zich ook liet gelden in het Duitse Rijk. Eenmaal aan de macht kreeg Karel de Stoute evenwel ook te maken met een ander aspect van de erfenis van zijn vader. Wanneer hertog Karel zijn intrede deed in Gent, viel deze samen met de jaarlijkse Sint-Lievensprocessie. De frustraties liepen hoog op over de *ceullottes* en het disrespect van de hertog en mondden uit in een oproer waarbij de stedelijke ambachten zich verzamelden en de vrede van Gavere vernietigd wilden zien. Met vrees voor zijn leven en voor dat van zijn dochter, Maria van Bourgondië, stemde de hertog toe. Het politieke regime van de Drie Leden werd hersteld, op 15 augustus trad een nieuwe particularistische schepencollegie aan, de gesloten poorten werden weer geopend, de ambachten kregen hun banieren terug en de *ceullottes* werden afgeschaft.

Hertog Karel bewees zich echter als een vorst met het geheugen van een olifant wat vernederingen betrof. Gent voelde de bui dan ook hangen wanneer Karel de Stoute de stad Luik, dat voor een tweede maal in opstand was gekomen, bijna volledig van de kaart veegde. Deze exemplarische vernietiging was een ongezien zware straf en de Gentse elite haastte zich dan ook in geen tijd weer in het gareel.⁴⁶ In de periode 1468-9 moesten de Gentse patriciërs de hertog vergiffenis vragen, moesten ze twee *amendes honorables* doen en werden de accijnzen eerst gedeeltelijk en vervolgens volledig terug ingevoerd, de banieren opnieuw ingeleverd en de poorten gesloten. De vergiffenis werd gegeven, maar ten koste van een hoge prijs. In juli 1468 kondigde Karel de Stoute de 'restrictie' aan, waarmee hij zijn grip op het stedelijk financieel beleid probeerde te vergroten. Hertog Karel legde de stad een bezuinigingsoperatie op, perkte de verloning van haar functionarissen in en legde verschillende diverse 'extravagante' uitgaven aan banden. De echte wijzigingen zouden echter met de abolitie in januari 1469 komen. Hertog Karel hervormde het Gentse politiek stelsel en bepaalde dat het nu vorstelijke commissarissen waren die de schepenen zouden aanstellen. Een vorstgetrouwe elite werd in het zadel geworpen en de vorst bezwoer, althans tijdelijk, haar opstandig karakter.⁴⁷

De onderwerping van Gent paste in een algemeen Bourgondisch streven naar centralisatie. Dit was al begonnen onder Filips de Goede, maar zou pas echt grote proporties aannemen bij Karel de Stoute. Hertog Karel was een ambitieus vorst. Hij had grootse plannen voor zichzelf en voor zijn landen en was erop gebrand zijn naam een plaats te geven in de geschiedenis. Hiervoor centraliseerde hij zoveel mogelijk om steeds meer inkomsten in de vorstelijke schatkist te krijgen. De periode na 1469 zou Karel de Stoute de Gentse elite zwaar op de proef stellen. Hertog Karel speelde zijn internationale ambities uit door zich te verwickelen in constante oorlogsvoering. In het begin van de jaren 1470 ging hij van de ene wapenstilstand over naar de andere (of van oorlog

⁴⁵ W. Blockmans, L. Fackelmans, E. Peters en W. Prevenier, *The promised lands: the Low Countries under Burgundian rule, 1369-1530* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), 175-8.

⁴⁶ M. Boone, "Charles le Téméraire face au monde urbain: ennemis jurés et fatales?" in *Karl der Kühne von Burgund. Fürst zwischen Europäischem Adel und der Eidgenossenschaft*, eds. K. Oschema, R. C. Schwinges (Zürich: Verlag Neue Zeitung, 2010), 187-91.

⁴⁷ M. Boone, "Législation communale et ingérance princière: la 'restriction' de Charles le Téméraire pour la ville de Gand (13 juillet 1468)," in *Faire bans, edictz et statuz'. Légifiser dans la ville médiévale. Sources, objets, acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1500*, eds. J.M. Gauchies en E. Bousmar (Brussel: Publications des facultés universitaires Saint-Louis, 2001), 142-6; B. Schnerb, *L'état bourguignon* (Parijs: Perrin, 1999), 390-405; Decavele, "Bestuursinstellingen in Gent," 279.

naar oorlog) met de Franse koning Lodewijk XI. De resultaten van deze oorlogen waren steeds mager en de bevolking van de Sommesteden kreeg het zwaar te verduren.⁴⁸

Tijdens het tweede deel van zijn bestuur verschoof hij de aandacht naar het Duitse Rijk.⁴⁹ Het zou Lodewijk XI niet beletten hertog Karel achter de schermen te saboteren.⁵⁰ De interesse voor het Oosten was een verderzetting van de politiek van Filips de Goede, die er zijn bezittingen stelselmatig uitbreidde. In 1473 slaagde hij er dankzij een dynastiek dispuut in om Gelre te annexeren en zich meer in de Duitse politiek te mengen. Een gebied waarin hij zonder twijfel de rijkste leenman was.⁵¹ In 1473 maakte hij een bekende intrede in Trier waar hij met de Roomse Keizer Frederick III onderhandelde over een mogelijke titel van Reichsvikar of misschien zelfs – mogelijks Roomse – koning. Zijn hefboom: het huwelijk van Maria en Maximiliaan. Het eindigde evenwel in een fiasco en de keizer vertrok zonder een koningskroon te geven.⁵² Ondanks deze mislukking ging hij toch verder met de uitbouw van zijn staat met behulp van de Ordonnantie van Thionville, die onder andere het Parlement in Mechelen creëerde. In een poging tot recuperatie poogde hij zijn invloed uit te breiden over Keulen en ging hij over tot de belegering van Neuss (1474-1475).⁵³ Na een jaar werd de belegering uiteindelijk opgebroken door Frederick III. Deze veldtocht was een financieel debacle, maar ook zijn reputatie leed hierdoor veel schade.⁵⁴

Om weer de bovenhand te krijgen, gebruikte hij de oorlogsverklaring van René II van Lotharingen om diens hertogdom te veroveren. Dit was een stap te ver voor de Zwitsers, die hun economische belangen bedreigd zagen en zich agressiever gingen gedragen in hun zuidelijke domeinen.⁵⁵ Het gevolg is bekend: hertog Karel verloor twee belangrijke slagen tegen de bergbewoners te Grandson en Murten (1476). Zijn leger ging verloren en Lotharingen kwam in opstand. In een poging te redden wat te redden viel, belegerde Karel de Stoute nog snel Nancy. Dit gaf ondertussen de tijd aan René II om Zwitserse huurlingen te werven met Frans geld en de hertog verpletterend te verslaan voor de muren van Nancy. Karel vond hier op 5 januari 1477 zijn einde.⁵⁶

Voor Gent hield dit twee zaken in: militaire steun en financiële steun. Aanvankelijk diende de stad de vorst militair bij te staan door stadsmilities te sturen, maar deze stedelijke milities hadden geen honger naar oorlog, kwamen traag op de monstering en keerden zo spoedig mogelijk weer terug.⁵⁷ Het gevolg was dat hertog Karel steeds meer ging steunen op financiële bijdragen van de steden zelf om (Italiaanse) huurlingen te bekostigen. Karel de Stoute slaagde erin zijn budget aanzienlijk omhoog te trekken en via beden aanzienlijke sommen van de steden toe te eigenen.⁵⁸ Deze

⁴⁸ R. Vaughan, *De Bourgondiërs* (Bussum: Unieboek b.v. 1976), 162-3.

⁴⁹ Cauchies, *Louis XI et Charles le Hardy*, 88. De desbetreffende wapenstilstanden zijn het verdrag bij Compiègne op 3 november 1472 en het verdrag van Souleuvre in 1475 die een vrede van vijf jaar inhield, maar in 1477 door Lodewijk XI verbroken werd.

⁵⁰ Schnerb, *L'état bourguignon*, 412, 422.

⁵¹ Schnerb, *L'état bourguignon*, 417-18.

⁵² L. Boehm, "Burgundy and the empire in the reign of Charles the Bold," *The International History Review* 1, nr.2 (1979): 158-9; S. Marti, "De ontmoeting in Trier in 1473: representatie en ceremonieel," in *Karel de Stoute. Pracht en praal in Bourgondië*, eds. Borchert, T.H., S. Marti en G. Keck (Brussel: Mercatorfonds, 2009), 270-1.

⁵³ J.M. Cauchies, "Charles le Hardy a Neuss (1474/75): folie militaire ou contrainte politique," *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 36 (1996), 107-8.

⁵⁴ Blockmans en Prevenier, *De Bourgondiërs*, 206-7.

⁵⁵ H. Dubois, "Le Téméraire, les Suisses et le sel," *Revue Historique* 259, nr.2 (1978): 332-333.

⁵⁶ Blockmans en Prevenier, *De Bourgondiërs*, 208-9; Vaughan, *De Bourgondiërs*, 208-17.

⁵⁷ R. Vaughan, *Charles the Bold. The last Valois duke of Burgundy* (Londen: Longman Group Limited), 214-16.

⁵⁸ M. Molat, "Recherches sur les finances des ducs de Valois de Bourgogne," *Revue Historique* 219, nr.2 (1958): 311-15.

geldhonger en de voortdurende oorlogen wogen op de economie en hadden als gevolg dat de relatie tussen de vorst en zijn onderdanen grondig verstoord was bij zijn overlijden.

De dood van Karel de Stoute had een ware opvolgingscrisis tot gevolg. Lodewijk XI maakte gebruik van het momentum en viel tegelijk Bourgondië, Picardië en Artesië binnen. De net onderdrukte gewesten van Gelre en Luik maakten zich los van het Bourgondische juk en verschillende steden eisten concessies. Karels enige dochter, Maria van Bourgondië stond voor de bijna onmogelijke taak om de situatie weer onder controle te krijgen. De Gentse magistraat stelde naar goede gewoonte een grievenlijst op voor de nieuwe hertogin. Als gevolg van het impopulaire regime van Karel de Stoute waren de grieven ditmaal aanzienlijk. Onervaren en in een zwakke positie had Maria van Bourgondië niet veel andere keus dan de verschillende eisen in te willigen. Gent kreeg een stedelijk privilege op 30 januari en bevestigde het verdrag van Doornik. Dit verdrag was door Filips de Stoute in 1385 aan Gent toegekend en erkende de privileges van de stad en haar aanspraken op het omringende hinterland. Later kreeg ook het graafschap Vlaanderen een privilege en kregen alle Bourgondische erflanden het Algemeen Privilege.⁵⁹ Gent werd verlost van een aantal drukkende bepalingen van de vrede van Gavere, maar dat kon de gemoederen uiteindelijk niet bedaren. De ontevredenheid over het stadsbestuur en de aantijgingen over corruptie en wanbestuur maakten de positie van de Gentse magistraat onhoudbaar. Op 15 februari vond een *wapeninghe* plaats op de Vrijdagsmarkt, die eiste dat de schepenen zouden aftreden. Bij deze onlusten werden de vernederende vrede van Gavere en de restrictie publiekelijk vernietigd en op 18 februari traden de nieuwe schepenenbanken aan. Het regime van de Drie Leden werd heringericht en het stadsbestuur werd verkozen volgens de Gentse interpretatie van het charter van Senlis. Het vorige regime moest het ook lichamelijk ontgelden. Een aantal van de meest vooraanstaande politici van het hertoggezinde regime werd onthoofd en de stad kwam weer in handen van netwerken die niet per se van de vorst afhankelijk waren, maar eerder een eigen koers wilden varen.⁶⁰

Deze wil om zich van een te grote vorstelijke inmenging te ontdoen, vond ook haar politieke uiting door de terechtstelling van een aantal Bourgondische topambtenaren. Kanselier Hugonet, heer van Salins, en Guy de Brimeu, heer van Humbertcourt, twee figuren die heel dicht bij de hertog stonden, werden in Gent onthoofd. De daad is vooral een samenloop van verschillende factoren, maar past in de retoriek van stedelijke revoltes om niet tegen de hertog zelf in opstand te komen, maar tegen zijn 'slechte raadgevers'.⁶¹ In het jaar 1477 hadden de Vlaamse steden en de Bourgondische adel een grote mate van vrijheid teruggevonden en poogden ze het hoofd te bieden aan de Franse troepen die steden in Vlaanderen zoals Ieper bedreigden. Dat de Vlaamse milities omwille van hun tekort aan discipline niet opgewassen waren tegen de ervaren Franse troepen bleek uit het debacle bij Spiere. De stadsmilities werden door een Frans ridderleger uit de weg geruimd. Het besef dat er meer nodig was om het hoofd te bieden aan de Franse dreiging liet een heropbouw van het vorstelijk gezag toe.⁶² Maximiliaan van Oostenrijk slaagde erin als gemaal van Maria van Bourgondië om met de financiële steun van de steden een leger op de been te brengen

⁵⁹ Haemers, *For the common good*, 228-9; Blockmans et al., *The promised lands*, 196-8.

⁶⁰ Haemers, *For the common good*, 232-35; M.-A. Arnould, "Les lendemains de Nancy dans les "pays de par deça" (Janvier-Avril 1477)," in 1477. *Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*, ed. W.P. Blockmans (Kortrijk-Heule: UGA, 1985), 18-21.

⁶¹ W.P. Blockmans, "Alternatives to monarchical centralisation: the Great Tradition of revolt in Flanders and Brabant," in: *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit*, eds. H.G Koeningsberger en E. Muller-Luckner (München: Oldernbourg, 1988), 151.

⁶² A. Sablon du Corail, "L'armée, le prince et ses sujets: le financement de la guerre aux Pays-Bas bourguignons après la mort de Charles le Téméraire, 1477-1482," *Revue Internationale d'Histoire Militaire* 83 (2003): 289-308, geraadpleegd op 12.03.2019. http://www.institut-strategie.fr/RIHM_83_20.htm#_ftnref45.

en de defensieve oorlogsvoering met succes te voeren, met als culminatiepunt een overwinning bij Guinegatte in 1479.⁶³ Voor Gent vertaalde zich dat voornamelijk in een blijvende en zelfs verhoogde financiële druk om de oorlogsmachine op gang te houden. Wanneer deze oorlogsdreiging eenmaal weg was, begonnen de verschillen tussen Maximiliaan en het Gentse particularistische bewind naar boven te komen. Maximiliaan was opgegroeid in de Oostenrijkse erflanden en had nauwelijks tot geen begrip voor de rijke stedelijke cultuur. Hij ondergroef stelselmatig de nieuw verkregen privileges ten voordele van zijn eigen macht en die van de *Hausmacht* en wilde op die manier ook de financiële bijdragen van de steden vergroten. Hij stuurde ook steeds meer op een confrontatie met de stad aan. Wanneer Maria van Bourgondië plotseling overleed, kampte de dynastie echter met ernstige problemen. Maria van Bourgondië had op haar sterfbed Maximiliaan als opvolger van al haar rechten aangewezen, maar dit was tegen het door de Vlaamse steden onderhandeld huwelijkscontract. Zij zagen enkel Filips de Schone als erfgenaam en aangezien hij minderjarig was, traden ze op als zijn regent door een regentschapsraad op te richten.⁶⁴

Aanvankelijk stond Maximiliaan machteloos tegenover deze bundeling van krachten tegen hem, maar vanaf 1484-85 begon hij aan een militaire verovering van het graafschap Vlaanderen. Zegerijk en na een economische blokkade, dwong hij Brugge op de knieën in juni 1485.⁶⁵ Militaire nederlagen in Geraardsbergen, Oudenaarde en de buurt van Gent zelf deden het vertrouwen verliezen in de overwinning en de ambachten stelden de bekwaamheid van hun legerleiders in vraag. Een aantal gilden riepen op tot een werkstaking, de bestuurders verloren de controle over de stad en kopstukken als Daneel Onredene, Willem Rijm, Jan van Coppenhole en Frans van Coppenhole werden ontheven uit hun functies en opgesloten. De machtscluster die sinds 1477 van kracht was, werd ten val gebracht op 8 juni door een vernieuwing van de schepenbanken.⁶⁶ Willem Rijm en Daneel Onredene werden op 14 juni op de Vrijdagsmarkt terechtgesteld, maar de van Coppenholes wisten te ontsnappen. Deze ontsnapping kon evenwel niet verhinderen dat Maximiliaan op 28 juni de Vrede van Brugge dicteerde en de Gentse schepenbanken met provorstelijke figuren vulde. Gent was bedwongen, zij het weer voor een korte periode.⁶⁷

In 1487 zou de opstand opnieuw uitbreken en een lijdensweg aankondigen voor Vlaanderen die tot 1492 zou aanslepen. De huurlingen van Maximiliaan terroriseerden stelselmatig het Vlaamse en Brabantse platteland en de economie leed zwaar. Gent zwichtte pas in 1492 met de vrede van Cadzand. Deze vrede maakte een einde aan het particularistische verzet. Er werd een monsterboete opgelegd en de stedelijke functionarissen werden vervangen door betrouwbaardere pionnen. Dat Maximiliaan het uiteindelijk gehaald heeft, heeft veel te maken met het feit dat hij steeds van de verdeeldheid heeft kunnen profiteren. De Bourgondische erflanden vielen na 1477 niet uit elkaar en in de daaropvolgende burgeroorlog waren er steeds gewesten waarop hij kon rekenen voor financiële steun, alsook had het merendeel van de adel hem steeds gesteund. Deze zag meer heil in een sterke vorst dan in de chaos van een stedelijk bewind. Het is door oorlog en onderlinge verdeeldheid dat het particularisme faalde. Maximiliaan

⁶³ A. Sablon du Corail, "L'état princier à l'épreuve. Financier et conduire la guerre pendant la crise de l'état bourguignon (1477-1493)," *Revue historique* 679, nr.3 (2016): 549-76

⁶⁴ J. Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone: opstand, facties en geweld in Brugge, Gent en Ieper (1482-1488)* (Gent: Academia Press, 2015), 79; Haemers "Factionalism in the Flemish revolt," *Journal of Social History* 42, nr.4 (2009): 1013-14.

⁶⁵ Haemers, "Factionalism in the Flemish revolt," 1014, Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 150-1.

⁶⁶ Meer bepaald gaat het over de neringen van de bouwvakkers, de schippers en de beenhouwers die op 7 juni op de Vrijdagsmarkt verzamelden; Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 154.

⁶⁷ Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 159-60.

slaagde er in om het staatsvormingsproces verder te zetten en kwam als grote overwinnaar uit de bus in 1492.⁶⁸

b. De sociaal-economische situatie

Politiek en economie lagen nooit ver uit elkaar in de Vlaamse stedelijke politiek. Rijkdommen afkomstig uit de handel gaven de steden een ongeziene slagkracht, maar economische tegenslagen zorgden ervoor dat de bevolking onrustig werd en het gevestigde beleid in vraag stelde. In de eerste helft van de vijftiende eeuw kende Gent een gunstige economische conjunctuur. De graanstapel zorgde ervoor dat al het graan dat in de stad aankwam, op de lokale markt verkocht kon worden. Dit bood een garantie voor stedelijke groei in demografisch en politiek opzicht. Het zorgde ervoor dat de stad haar demografische groei kon voeden, maar ter vrijwaring ervan stelde ze zich ook politiek combattief op.⁶⁹ De Vlaamse steden hadden na een crisis in de textielnijverheid rond het jaar 1300 een succesvolle reconversie gedaan naar de meer luxueuzere lakens. Hiervoor was de Vlaamse lakenindustrie afhankelijk geworden van de kwaliteitsvolle Engelse wol, maar kon ze in de steden wel tot bloei komen. De gildes boden veiligheid, garantie op kwaliteitsvol personeel en kwaliteitscontrole.⁷⁰ Tegen de vijftiende eeuw, en mede onder invloed van de 'waanzinnige veertiende eeuw', had de lakenindustrie veel van haar pluimen verloren en zocht ze naar andere, minderwaardige, wol dan de Engelse wol.⁷¹ Deze op export gerichte draperie-industrie bleef evenwel een bron van rijkdom en onder de relatieve rust die de regeerperiode van Filips de Goede kende, groeiden de steden aanzienlijk.⁷² De oorlogszucht van Karel de Stoute betekende een zware financiële last. Deze bleef maar aandringen op extra geld terwijl zijn oorlogen met Frankrijk, maar ook met vorsten in het Heilige Roomse Rijk en de Zwitserse eedgenootschappen, de handel ontwrichtten. Vooral Lodewijk XI hield er een politiek op na die als doel had om de Vlaamse steden economisch te treffen.⁷³ Hij zond kapers uit om zo de handel te raken en stelde een aantal handelsembargo's op om de Bourgondische economie stil te leggen.⁷⁴ De Vlaamse economie was in grote mate afhankelijk van import en export. Graan en vlees moesten geïmporteerd worden, alsook de cruciale Engelse wol. Hiervoor was het graafschap afhankelijk van de relaties die de vorst onderhield met het door de Rozenoorlog geteisterde koningshuis. In 1468 trouwde Karel de Stoute met de zus van de Engelse koning, wat een economische zekerheid aan de steden gaf. Edward IV werd door de graaf van Warwick – gesteund door de Fransen – van de troon gestoten, maar kon deze weer snel heroveren. Opvallend genoeg weigerden de steden financieel bij te dragen aan de herovering van de Engelse troon door Edward IV, omdat dit tegen hun commerciële interesses zou gaan.⁷⁵

De crisis brak evenwel pas echt uit na de dood van Karel de Stoute. De oorlogspanningen en de fiscale druk stegen, de oorlog met Frankrijk werd ditmaal op eigen gebieden uitgevochten; alsook

⁶⁸ W.P. Blockmans, "Autocratie ou polyarchie? La lutte de pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits," *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* (1974): 307-9.

⁶⁹ Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 21.

⁷⁰ B. Van Bavel, *Manors and markets. Economy and society in the Low countries* (Oxford: Oxford University press, 2010), 346-8.

⁷¹ H. Van Der Wee, "Structural changes and specialization in the industry of the Southern Netherlands, 1100-1600," *The Economic History Review* 28, nr.2 (1975): 212.

⁷² Van Bavel, *Manors and markets*, 346-8.

⁷³ R. van Uytven, "Sociaal-economische evoluties in de Nederlanden voor de revoluties (14^e-16^e eeuw)," *Bijdragen en mededelingen voor de geschiedenis der Nederlanden* 87, nr.1 (1972): 66.

⁷⁴ Blockmans en Prevenier, *De Bourgondiërs*, 204.

⁷⁵ F. Buylaert en J. Haemers, "War, politics and diplomacy in England, France and the Low Countries, 1475-1500: an entangled history," *The Yorkist age: Proceedings of the 2011 Harlaxton Symposium*, eds. H. Kleineke & C. Steer (Donington: Paul Watkins Publishing, 2013), 203-4; A. Sablon du Corail, *Louis XI ou le joueur inquiet* (Parijs: Belin, 2011), 330.

plunderden verschillende milities het platteland. Hier horen ook de doelbewuste vernietigingen door Maximiliaan bij die plaatsvonden wanneer de steden in opstand kwamen.⁷⁶ Aanvankelijk werd Gent nog gespaard in deze crisis. Haar graanstapel zorgde voor enige economische zekerheid, maar vanaf 1478 stopte onder invloed van de Franse koning de graantoevoer via de Leie. In combinatie met een aantal misoogsten veroorzaakte dergelijke onzekerheid een toeloop naar de steden, die hierdoor langzaam ontwricht werden. De prijzen van levensmiddelen stegen omdat het land niet meer in voldoende mate bewerkt werd en inflatie zorgde voor een daling van de koopkracht en economische bedrijvigheid.⁷⁷ Daarboven zorgden slechte hygiënische omstandigheden voor ziektes, waarvan de ergste de pest slechts een van de vele was. Deze ziekte was endemisch geworden in de vijftiende eeuw en sloeg het hardste toe wanneer de bevolking structureel ondervoed geraakte. Hierdoor kende ongeveer elke generatie een uitbraak.⁷⁸ Het is evenwel zo dat, nadat het bevolkingspijl op een laagtepunt stond in de veertiende eeuw, Vlaanderen vervolgens een demografische groei meemaakte. Dit had als gevolg dat er in de vijftiende en zestiende eeuw landschaarste was terwijl de stijgende graanprijzen op de bevolking drukten. Oorlog en de bredere economische conjunctuur zorgden ervoor dat op het einde van de vijftiende eeuw de koopkracht en de levensstandaard weer gedaald waren. Deze crisis deed zich in heel Vlaanderen en Brabant voelen en had uiteindelijk tot gevolg dat de Noordelijke Nederlanden steeds meer economische functies van het zuiden overnamen.⁷⁹

2. De historicus en zijn bronnen

Het bronnenmateriaal is een product van haar samenleving en deze verhandeling is een product van haar bronnenmateriaal. De ruggengraat van de komende verhandeling bestaat uit de stadsrekeningen die Gent naliet voor de periode tussen 1465-1485. Om de veranderingen die op 50 jaar hebben plaatsgevonden te kunnen analyseren, hebben we evenwel ook naar de stadsrekeningen van de jaren 1435-40 gekeken. De rijkdom aan informatie die de stadsrekeningen ons lijkt te bieden, is evenwel misleidend. De stadsrekeningen geven een deel van het vaak zeer diverse leven van de stad weer, maar zijn ook geen onschuldige bronnen waar we de historische actor op een onbewaakt moment betrappen. Dat de stadsrekening tot op heden bewaard zijn gebleven, was de bedoeling. Stadsrekeningen werden op duurzaam materiaal als perkament overgeschreven in een geposeerd handschrift. Het waren niet louter boekhoudkundige instrumenten, ze vormden het geheugen van de stad.⁸⁰ Net zoals literaire bronnen lijstten stadsrekeningen niet alles op, waren ze geen reflectie van haar volledig inkomen en waren ze onderhevig aan manipulaties.⁸¹ In het komende stuk ligt de focus op de waarde,

⁷⁶ R. van Uytven, "La Flandre et le Brabant "terres de promission" sous les ducs de Bourgogne?" *Revue du Nord* 43, nr.172 (1961): 184.

⁷⁷ E. Thoen, "Oorlogen en platteland. Sociale en economische aspecten van militaire destructie in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen en de vroege moderne tijden," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 91, nr.3 (1978): 364-6.

⁷⁸ W.P. Blockmans, "The social and economic effects of plague in the Low Countries: 1349-1500," *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 58, nr.4 (1980): 863.

⁷⁹ R. Van Uytven, "Politiek en economie: de crisis der late XVe eeuw in de Nederlanden," *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 53, nr.4 (1975): 1112-8; Van Uytven, "Sociaal-economische evoluties," 66.

⁸⁰ D. Clauzel, *Finances et politique à Lille pendant la période bourguignonne* (Duinkerke: Beffrois, 1982), 86; Vanderputten et al., *Typologie en heuristiek van de bronnen*, 169.

⁸¹ Groebner, *Liquid assets dangerous gifts*, 21.

mogelijkheden en problemen met stadsrekeningen als bron voor een onderzoek naar de informele macht die giften inhielden.

a. Stadsrekeningen...

In de stadsrekeningen noteerde één van de drie ontvangers of tesoriers de inkomsten en de uitgaven van de stad. De ontvanger-boekhouder was de belangrijkste van het trio en liet zich bijstaan door klerken die voor het opstellen van de stadsrekening op een bijzondere bijdrage van de stad konden rekenen.⁸² De eerste stadsrekeningen – en dit is een tendens die voor heel Vlaanderen telt – zijn bewaard sinds de overgang van de dertiende naar de veertiende eeuw. Deze periode werd naast een negatieve economische conjunctuur gekenmerkt door sociale onrust. Verschillende stedelijke groeperingen daagden de gevestigde elites uit met als centrale eis inspraak en medebeheer in de stadsfinanciën.⁸³ Als gevolg van de verschillende opstanden in de periode 1280-1302, kregen de ambachten meer inspraak en controle in het bestuur. De rekeningen werden in het Middelnederlands opgesteld en aan het begin van het schepenhuisjaar voorgelezen.⁸⁴ Door het jaarlijks voorlezen van de stadsrekeningen in de oude halle van het schepenhuis, in een taal die het gewone volk kon verstaan, poogden de stedelijke middengroepen een controle op wanbestuur en corruptie te waarborgen.⁸⁵ Die rekeningen zelf waren niet het gebruiksvoorwerp waar doorheen het jaar de inkomsten en uitgaven in genoteerd werden, maar waren de schriftelijke neerslag van de vele verschillende voorbereidende rekeningen die opgesteld waren. Deze werden overgeschreven in één werk en vervolgens vernietigd.⁸⁶ Dat maakt dat zowel wij als de bevolking die de stadsrekeningen aanhoorde geen toegang had tot alle gegevens. Hoe publiek giften ook gegeven werden, de boekhouding ervan gebeurde steeds achter gesloten deuren. Dit was zeker het geval wanneer het de verschillende presentwijnen betrof. De presentmeester onderhield een aparte rekening waar hij de presentwijnen die hij dat jaar gegeven had – waarschijnlijk – week per week oplijstte en uiteindelijk overmaakte aan de tesorier. De enige neerslag van die activiteit is terug te vinden in de jaarlijkse rubriek waar de presentmeester het eindbedrag geeft en de vermelding dat de wijnen gegeven waren aan *velen diversche heren, den ghedeputeerden van de leden van den leden slands van Vlaenderen ende andren notabelen*.⁸⁷ Het was slechts een handvol notabelen dat toegang had tot deze bronnen, een regel die eigenlijk voor de stadsrekeningen in het algemeen geldt. Hoewel de rekeningen luidop voorgelezen werden, waren de voorbereidende rekeningen slechts zichtbaar voor een aantal tesoriers en andere politieke figuren.⁸⁸

⁸² W. Prevenier, "Quelques aspects des comptes communaux en Flandre au moyen âge," in *Handelingen van het internationaal colloquium, Blankenberge, 6-9 september 1962: Financiën en boekhouding der steden van de XIIIe tot de XVIe eeuw* (Brussel: Gemeentekrediet België, 1964), 144-5; Zie bijvoorbeeld SAG 400/24, fol. 107 r.-v. voor verschillende (royale) vergoedingen voor het schrijven van de verschillende boeken.

⁸³ M. Boone, "Stedelijke financiën in de laatmiddeleeuwse Zuidelijke Nederlanden," *Tijdschrift voor fiscaal recht* 102 (1991): 121-2.

⁸⁴ M. Boone, "L'influence des pratiques et du savoir-faire 'étatiques' dans les comptes des villes flamandes et des principautés des anciens Pays-Bas au XIV-XVe siècles," in *Classer, dire, compter. Discipline du chiffre et fabrique d'une norme comptable à la fin du Moyen âge. Colloque des 10 et 11 octobre 2012*, eds. O. Mattéoni en P. Beck (Parijs: comité pour l'histoire économique et financière de la France Ministère des Finances et des Comptes publics, ministère de l'Économie, de l'Industrie et du Numérique, 2015), 202.

⁸⁵ T. Van Gassen en M. Boone, "Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad: ontwikkeling en betekenis van de Gentse archieven: *te vindene tghuent dat men gheerne en ghevonde hadde*" (PhD diss., Universiteit Gent, 2017), 264; 267.

⁸⁶ H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen* (Brussel: Paleis van de Academiën, 1934), 80-3.

⁸⁷ Zie bijvoorbeeld: SAG 400/22, fol. 37v.

⁸⁸ Groebner, *Liquid assets, dangerous gifts*, 21.

Bovendien liepen publieke en private boekhouding dermate door elkaar dat er kan gesteld worden dat sommige delen van de rekening een verantwoording van rentmeesters of boekhouders zijn tegenover het stadsbestuur. De tesoriers waren mensen met een behoorlijk kapitaal en wanneer de staatskas er nood aan had, moest de tesorier financieel bijspringen. Deze voorschotten konden terugbetaald worden, maar dit was lang niet altijd het geval. Een andere moeilijkheid die bij de rekeningen komt opdagen, is het boekhoudkundig systeem. Waar in particuliere boekhoudingen een dubbele boekhouding kon voorkomen *alla veneziana*, waar de debit- en creditzijde naast elkaar werden geboekt en er bijgevolg een redelijk overzicht was van welke posten al dan niet verlieslatend waren, gold dit niet voor de Gentse stadsrekeningen. Hier werden de inkomsten en de uitgaven als afzonderlijke delen achter elkaar genoteerd.⁸⁹

Wouter Ryckbosch legde er terecht de nadruk op dat we stadsrekeningen niet met stadsfinanciën mogen verwarren. Stadsrekeningen zijn geen objectieve weergave van de financiële verrichtingen die de stad deed.⁹⁰ Het verschil tussen de Gentse stadsfinanciën en stadsrekeningen is groot. De Gentse stadsfinanciën zijn de verschillende transacties die plaatsvonden in ondergeschikte boekhoudingen, waarvan slechts een deel in de stadsrekeningen zelf terecht kwam. Andere rekeningen zoals de koningstavelrijen, renteboeken en soms militaire oorlogsrekeningen, werden apart gehouden. Verschillende bevoegdheden waren niet uitdrukkelijk afgelijnd, wat moeilijk tot een overzicht bijdraagt en een probleem vormt dat zich vooral ten aanzien van de rechtelijke macht van de magistraat zal stellen.⁹¹ Van Werveke legde er de nadruk op dat de stadsrekeningen het gevolg van een historische evolutie waren. Voorheen waren er verschillende rekeningen met telkens hun eigen inkomsten en uitgaven. Deze zijn wel min of meer samengekomen, maar één grote financiële “pot” is er nooit gekomen.⁹²

Daarnaast gaat ook de vorst zijn invloed op de Gentse stadsrekeningen uitoefenen. In het geval van Gent zou dit pas lukken bij de vrede van Gavere. Daarvoor had Gent gedurende de hele veertiende eeuw, ondanks de pogingen van graven zoals Lodewijk van Nevers, weerstand kunnen bieden aan de vorstelijke controleurs en had de stad deze hertogelijke controle tot een theoretische fictie kunnen herleiden. Het dichtste dat de vorstelijke controleurs bij een controle kwamen was het bijwonen van het voorlezen van de rekeningen.⁹³ Met de restrictie die Karel de Stoute in juli 1468 oplegde, werd de controle nog eens verhoogd. Er werden zes commissarissen aangesteld die erop toezagen dat de financiën correct besteed werden.⁹⁴ Verder centraliseerde Karel de Stoute door de verschillende rekenkamers samen te laten komen in één rekenkamer in Mechelen.⁹⁵ Deze controleurs maakten in de marges aantekeningen – apostilles – die soms handelden over de deugdelijkheid van een bepaalde uitgave, maar veel vaker over de manier

⁸⁹ M. 't Hart en M. van der Heijden, “Het geld van de stad. Recente historiografische trends in het onderzoek naar stedelijke financiën in de Nederlanden,” *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 3, nr.3 (2006): 7.

⁹⁰ W. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495)* (Gent: Academia Press, 2007), 21.

⁹¹ Voorbeelden hiervan zijn renterekeningen of oorlogskassen. In tijden van oorlog werd er een aparte rekening opgesteld voor de oorlogsuitgaven; Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 22; Boone, *Geld en macht*, 13-6.

⁹² Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, 9-13.

⁹³ F. Blockmans, “Le controle par le prince des comptes urbains en Flandre et en Brabant au moyen âge,” *Studia Historica Gandensia* 14 (1964): 328-9; Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, 63-6.

⁹⁴ Van Gassen, “Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad,” 269.

⁹⁵ Voor deze hervorming waren er rekenkamers in Rijsel, Brussel en Den Haag; Boone, “Comptabilités urbaines et comptes princiers,” 213-4; J. Mireille, “Aux marges du royaume, la chambre des comptes de Lille en 1477,” in *La France des principautés. Les chambres des comptes XIVe et XVe siècles*, eds. P. Contamine en O. Mattéoni (Parijs: Comité pour l'histoire économique et financière de la France, 1996), 32-3.

waarop ze werden gecontroleerd: hadden ze de schepenen (mondeling) aan de tand gevoeld, de desbetreffende kwitantie opgevraagd of hadden ze het aan andere rekeningen op waarachtigheid getoetst? Vóór 1477 werden deze apostilles in het Frans opgesteld, maar een van de bepalingen in het Algemeen Privilegie bepaalde dat de controle op de stadsrekeningen in het Nederlands diende te gebeuren.⁹⁶

De Gentse stadsrekeningen bieden geen ondubbelzinnige seriële bron. Ze zijn in grote mate goed bewaard gebleven, maar in de door ons bestudeerde periode van twintig jaar vallen enkele pijnlijke verliezen te noteren. Voor het jaar 1468-69⁹⁷ zijn enkel de *daghelicxe en onvoorsiene kosten* overgebleven, het jaar 1478-9 is in haar totaliteit verloren gegaan en het jaar 1484-5 is slechts fragmentair bewaard gebleven.⁹⁸ In vergelijking met de eerste helft van de vijftiende eeuw is dit een minder gunstige situatie. Daar zijn alle stadsrekeningen, op twee jaar na, bewaard gebleven.⁹⁹ Bovendien hebben historische ontwikkelingen een seriële analyse nog bemoeilijkt. Voor het jaar 1477 loopt in drie rekeningen. Eén rekening loopt van 15 augustus 1476 tot februari 1477, een tweede van februari 1477 tot 14 augustus 1477, waarna de gewone rekening 1477-78 begon te lopen. Dit gevolg van de omwentelingen in de winter van 1477 zorgde ervoor dat er twee rekeningen zijn. We hebben de rekeningen opgeteld wanneer ze het bronnenmateriaal niet vertekenden en deze apart behandeld wanneer dit wel het geval was. Vanaf 1477 wordt het bovendien gebruikelijker in de Gentse stadsrekeningen om een deel buiten de gebruikelijke stadsrekeningen te behandelen. Traditioneel waren dit renten en leningen, maar vanaf 1479 werden er systematisch twee afzonderlijke staatskassen en verschillende bouwoperaties, confiscatie-regelingen of oorlogsuitgaven door ontvangers apart behandeld, die vaak zelf ook over een eigen inkomsten beschikten.¹⁰⁰

In de volgende analyse hebben we ons vooral gefocust op een beperkt aantal onderdelen van de stadsrekeningen. In eerste instantie op het onderdeel van de presenten omdat hier de officiële giften in staan die ons iets zeggen over de publieke relaties van de stad. De stad noteerde zorgvuldig de beneficiant, het bedrag en vaak de reden op. Dat maakt het uitstekend materiaal voor een prosopografische analyse. Hier zal onze voornaamste aandacht naar uitgaan, maar we zullen deze aanvullen met de pensioenen waarmee (een deel van) het personeel vergoed werd, de vergoedingen voor beroepskledij die het hogere personeel vergoedde, alsook de dagelijkse en onvoorziene kosten. Vooral die laatste kosten, die niet geklasseerd werden, geven een beeld van waar de stad mee bezig was en bieden een onverwachte aanvulling op de verwachte kosten. Als we de stadsrekeningen als onderdeel van een objectieve weergave van de stadsfinanciën zouden zien, zou dit een problematisch gegeven zijn. Als we het als een sociaal product beschouwen waar de maatschappij, economie en politiek op inwerkten, kan net hetgeen wat zij zeggen en wat ze niet zeggen zeer interessante informatie opleveren.¹⁰¹ De stadsrekeningen mogen dan wel geen objectieve weergave zijn van wat zich in de stad afspeelde, ze geven wel een rijke inkijk in de middeleeuwse stad van toen. De verschillende actoren die erin optraden, de verschillende relaties en de verschillende verplichtingen die ze hadden.

Deze combinatie tussen stedelijke uitgaven, publieke controle en vorstelijke supervisie had een impact op de manier waarop de rekeningen zijn opgesteld en, niet in het minst, op de

⁹⁶ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 24.

⁹⁷ In komende verhandeling zullen we werken met de boekjaren van de stadsrekeningen. Deze liepen gelijk met het ambstermijn van de magistraten. Het begon op 15 augustus en eindigde 14 augustus. We opteren hiervoor omdat veel geschenken enkel, maar op het boekjaar te dateren zijn.

⁹⁸ In de tweede helft van de vijftiende eeuw zijn in totaal vijf stadsrekeningen verloren gegaan. Meer bepaalde 1461-62, 1462-63, 1464-65, 1478-79 en 1491-92.

⁹⁹ Boone, *Geld en macht*, 11.

¹⁰⁰ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 22-3.

¹⁰¹ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 21.

woordenschat die gebruikt werd bij het schenken van giften. In de stadsrekeningen staat meestal een reden waarom een bepaalde gift gegeven is, maar het was deze reden waarmee ze speelden. Of de tesorier de ware intenties van een gift verborgen hield door te liegen in de stadsrekeningen is nauwelijks te achterhalen. Wat wel opvalt is dat de giften – die hoogstwaarschijnlijk voor zeer specifieke redenen gegeven werden – onder een beperkt aantal boekhoudkundige bewoordingen vermeld staan. Een van de meest typerende redenen gaat over *zekeren dienst die hij dezer vorscreven stede ghedaen heeft en noch doen zal*.¹⁰² Hier komt de reciprociteit van de gift duidelijk naar voor. Naar wat de dienst was en welke er nog van hem verwacht zullen worden, valt vaak te gissen. Waarschijnlijk evenzeer voor ons als voor iedereen die geen toegang had tot de voorbereidingen van de rekeningen. Giften worden nog verdachter wanneer de reciprociteit er niet meer volledig in voorkomt maar wel woorden als *toegheleyt, uut gracien* en de klassieke *uut hoosscheden*. Hier is het wederkerig karakter expliciet afwezig, maar de vraag of de stad altruïstisch, dat wil zeggen zonder een tegenprestatie, een donatie van 1440 d. gr., *in hoosscheden*, doet aan de hoogbaljuw, ligt open.¹⁰³ De term *hoosscheden* zelf komt van hoofsheid. Hier gaf de stad mee dat ze de giften uit ‘goede manieren’ gaf. Dergelijke houding zal hebben meegespeeld, maar vaak ging een gift over meer dan beleefdheid. Gerritsen legde er bijvoorbeeld de nadruk op dat iets in hoosscheden geven, vooral iets eenmalig geven is. Het woord hoofsheid was scherp afgebakend van de rechten en plichten die de stad had.¹⁰⁴ Het was de relatie die de stadsrekeningen benadrukten, het is maar de vraag of het daarbij wel bleef.

We willen er wel de nadruk op leggen dat informele macht niet hetzelfde is als corruptie. Onze interesse gaat naar hoe deze giften als een vorm van niet-geïnstitutionaliseerde macht kon gelden. Het is waar dat de giften zelf vanuit publieke instanties uitgingen, maar dat dit een veruitwendiging van macht was, was niet zozeer de bedoeling. Corruptie komt dan ook niet per se voor in de stadsrekeningen. De magistraten schreven het zelf – logischerwijs – niet op als dusdanig. Woorden zoals ‘miede’, de term die verwijst naar het corrupt geschenk waarmee mensen omgekocht werden, komt dan ook niet voor in de rekeningen. In de Nederlanden bestond er reeds lang een geschenkcultuur waarbij de lijn tussen het aanvaardbare en het niet aanvaardbare moeilijk te trekken was. We zullen het thema corruptie dan ook behandelen als onderdeel van giften zonder het determinerend geheel te zijn.¹⁰⁵

Wat een gift was, was vaak enkel maar een gift omdat iemand het als zodanig benoemde. Groebner wees er terecht op dat bij een gift haar legitimiteit van belang was. Een gift gebeurde inderdaad hoofdzakelijk tussen de schenker en de beneficiant, maar het was de derde die zijn oordeel over het al dan niet legitieme karakter van de gift gaf. Het was zijn visie over hoe de wederkerige relaties spelen die van belang was bij het bepalen of een gift ‘goed’ of ‘slecht’ was.¹⁰⁶ Giften geven, en zeker geld, was vaak ambigu. Aangezien giften in belangrijke mate communicatiemiddelen waren die macht, legitimiteit en autoriteit uitstraalden, waren dit in belangrijke mate ook giften die in een stedelijk milieu plaatsvonden. Hier hadden de bestuurders zeker geen absolute machten, maar kon hun positie heronderhandeld worden. Dit telt vooral in een wereld waar bestuurders stadsrekeningen moesten openbaar maken en waar de bevolking concepten koesterde over een ‘goed bestuur’ waar het geven – en dan vooral het slecht geven – van giften

¹⁰² SAG 400/22, fol. 41; een variant hiervan is de zin *omme zekere groote moyte ende aerbeyt bij haer gehad*, zie bijvoorbeeld SAG 400/27, fol. 50r.

¹⁰³ De volledige rekening luidt als volgt: *Item ghegheven ten beveelne van scepenen edelen ende weerden heere mer. Lodewijc van Scoorisse riddere, hooch bailliu in hoosscheden*; SAG 400/24, fol. 173 r.

¹⁰⁴ W.P. Gerritsen, “Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel,” in *Hoofse cultuur. Studies over een aspect van de middeleeuwse cultuur*, eds. R.E.V. Stuip en C. Vellekoop (Utrecht: HES, 1983), 26-7.

¹⁰⁵ Damen, “Corrupt of hoofs gedrag?” 76-8.

¹⁰⁶ Groebner, “The city guard’s salute,” 249.

afgestraft werd. De vage en steeds terugkomende termen zijn hiervan het gevolg. Ze brengen weinig bij en vertellen ons vooral iets over de ideologie die heerste bij de tresoriers. Groebner stelde het als volgt: “These municipal accounts are, above all, political texts that refer to particular concepts of ‘proper’ gifts to the ‘proper’ people.”¹⁰⁷

De aard van de stadsrekeningen biedt ons dus zowel beperkingen als mogelijkheden. De beperkingen liggen in de aard van de bronnen. Er moet rekening mee gehouden worden met de politieke factoren, het subjectieve product en de verhullende taal, maar het is evenzeer een inkijk in het rijke leven dat het Gent van de late vijftiende eeuw ons kan bieden.¹⁰⁸ Als we de stadsrekeningen als een product van haar maatschappij en als een politiek middel zien, dan hoeven de bovenstaande punten geen zwaktes te zijn. Het is ook niet de bedoeling om een exhaustief of een empirisch objectief verhaal te geven. De besproken problemen hebben hun gevolg op de claims die we in deze verhandeling maken. Omdat het vaak beredeneerd gissen is over de motieven van de giften die gegeven werden, zijn we in veel gevallen genoodzaakt hypothesen naar voor te brengen. We willen er dan ook de nadruk op leggen dat deze verhandeling een interpretatie is van ‘houdingen’ en ‘attitudes’ en ‘politieke middelen’ die niet definitief zijn.

b. ... en hun context: andere bronnen

Stadsrekeningen zijn de bron die de meest uitgebreide inlichtingen zullen geven over de informele macht die de giften konden vertegenwoordigen. We vullen deze nog verder aan met andere bronnen. In de eerste plaats doen we dat met de kronieken, die vaak meer over de historische context geven dan stadsrekeningen dat doen. We moeten hier steeds mee oppassen, want kroniekschrijvers zijn geen neutrale figuren, maar vertegenwoordigen steeds een standpunt. De kroniekschrijvers Georges Chastellain, Jean Molinet en Olivier de la Marche werkten in de hertogelijke dienst en lieten dan ook geen kans onbenut om hun heren te prijzen.¹⁰⁹ Omgekeerd geldt hetzelfde voor het stedelijk standpunt. Het “Dagboek van Gent” bijvoorbeeld werd geschreven door een stedelijk ambtenaar die vermoedelijk toegang had tot officiële documenten, maar die vooral ook een Gents perspectief meegaf. Verder maken we gebruik van egodocumenten. De term ‘egodocumenten’ is afkomstig van de Nederlandse historicus Jacques Presser (1899-1970). In de context van de dagboeken van Anne Frank waren egodocumenten voor hem documenten waar het ego – de ik – zich opzettelijk of onopzettelijk onthult of net verbergt. Het is bijgevolg een document dat ondubbelzinnig en vanuit het ik-perspectief vertrekt, dat een relaas meegeeft zoals die persoon het ervaren heeft en dat dus een manifest eigenbelang heeft.¹¹⁰ Doordat er een duidelijke visie van de auteur in doorschijnt, kan men de objectiviteit van de feiten snel in twijfel trekken: hetgeen niet aangenaam is voor de auteur werd weggelaten of bepaalde verhalen werden verbloemd.¹¹¹ Aanvankelijk werden dergelijke egodocumenten vooral

¹⁰⁷ Groebner, *Liquid assets, dangerous gifts*, 22.

¹⁰⁸ Een voorbeeld hiervan zijn de verschillende trompettisten die in 1472 een rijke beloning te geven aan die de ontvreemde witte papegaai van de harde geduchte vrouw terug zou geven; SAG 400/23, fol. 100 r.

¹⁰⁹ Zoals Jelle Haemers aantoonde manipuleerde de autoriteitsvolle Jean Molinet de feiten om de visie van de machtigen van het hof te vertolken zoals Jelle Haemers aantoonde: J. Haemers, “Autour de Jean Molinet. La mémoire collective à la cour habsbourgeoise et l’alternative des élites urbaines en Flandre (XVe-XVIe siècles),” in *Jean Molinet et son temps: Actes des rencontres internationales de Dunkerque, Lille et Gand (8-10 novembre 2007)*, eds. J. Devaux, E. Doudet en E. Lecuppre-Desjardin (Turnhout: Brepols, 2013), 29; 43-44.

¹¹⁰ R. Dekker, ‘Introduction,’ in: *Egodocuments and history. Autobiographical writing in its social context since the middle ages*, ed. R. Dekker (Hilversum: verloren, 2002), 9-10.

¹¹¹ M. Boone, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek* (Gent: Academia Press, 2015), 5-8.

vervaardigd in klerikale milieus waar het doel van het document zelf bestond uit het tot introspectie komen. In de late middeleeuwen gaat het genre evenwel ook andere milieus bereiken en gaan hovelingen en stedelingen biografieën schrijven, dagboeken bijhouden of correspondentie bijhouden. We mogen ons evenwel niet laten verleiden om tot een afbakening van egodocumenten over te gaan.¹¹² Het begrip ‘egodocumenten’ is een containerbegrip waar veel bronnen met een ‘ik’ in zitten. De vorm kan dan ook ernstig variëren. Voor twee casussen gebruiken we het financieel handboek van Simon Borluut. Het ‘ik’-perspectief komt hier nauwelijks naar voor, maar het ligt ook in de lijn van de Italiaanse *ricordanze* en beperkt zich niet tot een rekening alleen.¹¹³ In een tweede geval gebruiken we het manuscript van Jan, heer van Dadizele. Deze Vlaamse edelman slaagde erin om zich op te werken van een onbeduidende feodale heer tot een van de belangrijkste personen van het graafschap. Het product van zijn exploten pende hij neer in een merkwaardig document dat niet enkel een persoonlijke biografie bevat, maar ook het deel van zijn archief dat hem tot meerdere roem strekt. Hij bracht hier evenwel slechts een deel van zijn archief in en wat tot ons kwam is dus de selectie die hij voor ogen had. Hij liet bewust zaken achterwege en legde bewust de nadruk op andere onderwerpen. In beide gevallen is het niet zozeer de ‘ik’ die centraal staat, maar is het wel die ‘ik’ waar we rekening mee moeten houden.

Tot slot maken we gebruik van juridische bronnen. Met name in ons onderzoek naar de foute giften hebben we het *ballinboek* gebruikt. In dit werk werden de naam van de ballingen, de duurtijd en de reden van hun ballingschap genoteerd. Het was in eerste instantie een werkdocument. Getuigen hiervan zijn het feit dat het ingebonden werd alvorens het te beschrijven, dat de verschillende handschriften elkaar snel opvolgen en de namen van personen wiens verbanning de stad introk, ook uit het boek geschrapt werden. Het document lag waarschijnlijk in het schepenhuis zelf en, hoewel er ons slechts één ballinboek overgekomen is uit de 15de eeuw, moeten er meerdere exemplaren geweest zijn.¹¹⁴ Rechtspraak was in de stad een aangelegenheid waar verschillende actoren in optraden. De schepenen konden verbanningen uitspreken, de hoogbaljuw kon vervolgingen instellen en de vorst kon remissies geven.¹¹⁵ Daarom hebben we ook naar (kopie van) deze remissiesbrieven gekeken, in de hoop de vorstelijke motieven en houding tegenover deze ‘foute giften’ te ontdekken.¹¹⁶

¹¹² R. Dekker, “Jaques Presser’s heritage: egodocuments in the study of history,” *Memoria y Civilización* 5 (2002): 30.

¹¹³ S. Vanderputte, J. Haemers, en T. Soens, *Typologie van de bronnen voor de geschiedenis van de middeleeuwen* (Gent, Academia Press, 2016), 122; 172.

¹¹⁴ Zo vermeldt de Gentse stadsrekening de aankoop van een nieuw ballinboek op in naam van de klerk Willem de Rautere; SAG 400/ 23, 202 r.; Van Gassen, “Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad,” 68.

¹¹⁵ In Gent moest hij evenwel zijn zaak steeds bij de schepenen aanhangig maken.

¹¹⁶ Zo had de heer recht op een aandeel van de opbrengst van boeten of andere opbrengsten van justitie en diende de Baljuw uit naam van de heer criminelen op te sporen om vervolgens een proces aanhangig te maken bij de schepenenbank. Hij kon evenwel ook zijn compositierecht uitoefenen wat meer geld opbracht; W. Prevenier, “Les sources de la pratique judiciaire en Flandre du xiie au xve siècle et leur mise en œuvre par les historiens,” *Pratiques sociales et politiques judiciaires dans les villes de l’occident à la fin du Moyen âge. Vol la documentation et la transformation des cadres institutionnels*, eds. J. Chiffolleau, C. Gauvard en A. Zorzi (Rome: Publications de l’école française de Rome, 2007), 114-5.

I. De Gift. Dubbelzinnig ondubbelzinnig

*L'avare a toujours peur des cadeaux*¹¹⁷

“De vrek vreest geschenken.” Met dit fragment uit de Edda, het oud-Scandinavische gedicht, begon Marcel Mauss zijn invloedrijke *Essai sur le don*. De Edda staan vol met verwijzingen en diepzinnige spreuken waarvan een ervan handelt over de ontvanger van een geschenk, die een gevoel van onbehagen heeft. Onbehagen, want hij die krijgt, weet dat hij (meer) zal moeten teruggeven. Ook al wil de gever niet terugkrijgen, voelen we toch deze plicht. Als een vriend een rondje op café geeft, voelen we de plicht de volgende te trakteren. Er hoeft geen schuld te bestaan, maar een sociale dwang verplicht er ons toe.¹¹⁸ Het is deze alom bekende sociale wet die Mauss ertoe bracht zijn beroemde vraag te stellen: “Welke kracht huist in het object dat de beneficiant teruggeeft?”.¹¹⁹ Mauss stelde dat hoewel giften “in theorie vrijwillig gegeven werden, ze in realiteit wederkerig zijn”.¹²⁰ Elke gift zorgde voor een tegengift en hield zo een sociaal systeem in stand dat herverdeling bewerkstelligde, vrede, vriendschap en solidariteit begunstigde en sociale status gaf of behield.¹²¹ Voor Mauss ging het geven van giften over een ‘prestation totale’ die de verschillende aspecten van de maatschappij zoals markten, huwelijkscontracten en religie overspande.¹²² Mauss is een veel geciteerd auteur, zowel in de antropologie als in de geschiedenis. De premisses die hij vooropstelde waren algemeen, breed en handig voor verschillende onderzoekers om hem als startpunt voor hun dialoog te gebruiken. Daarbij werden vaak twee zaken over het hoofd gezien: (1) Mauss zelf had nooit de bedoeling een model uit de bouwen. Zijn werk is een **essay**, geen alomvattende theorie.¹²³ (2) Mauss historiseerde zijn theorie zelf. Zoals Mauss reeds aangaf in zijn titel, ging het voor hem over archaische samenlevingen waar de door hem beschreven mechanismen wijzigden vanaf het moment dat de wereld juridisch en religieus wijzigde en de markteconomie de gifteconomie verving.¹²⁴ In dit hoofdstuk kijken we naar hoe de gift van Mauss de geschiedenis heeft beïnvloed, hoe het debat rond de gift ontstond en welke verschillende aspecten zich hierrond gevormd hebben. We leggen hierbij de nadruk op welke aspecten giften *kunnen* aannemen in de komende verhandeling. Hiervoor is het van belang dat we afstand nemen van onze reeds bekende noties van de gift en dat we de gift aldus defamiliariseren. In het komende stuk stellen we eerst de vraag hoe de verhouding tussen de geschiedenis en de antropologie ontstaan is, welke voordelen deze met zich meebrengt en van welke gevaren we ons bewust moeten zijn om vervolgens de vraag naar het ontstaan van het debat met betrekking tot giftcultuur te schetsen. We zullen hierna stilstaan bij drie debatten die belangrijk zijn voor de verdere verhandeling. In eerste instantie stellen we de vraag naar de mate waarin wederkerigheid inherent met giften verbonden is, ten tweede beschouwen we de tegenstelling tussen transacties en giften. In welke mate is hier een harde grens te trekken? Tot slot is de maatschappelijke impact van belang en de mate waarin giften een structureel of vooral een contextueel gegeven zijn.

¹¹⁷ Citaat uit de Edda, geciteerd in M. Mauss, “Essai sur le don. Forme et raison de l’échange dans les sociétés primitives,” *L’année sociologique* (1923-4): 5-6.

¹¹⁸ K. Stroeken, *De ondeelbare mens. Antropologie ingeleid* (Antwerpen: Apeldoorn Garant, 2013), 168.

¹¹⁹ *Quelle force y a-t-il dans la chose qu’on donne qui fait que le donataire la rend?*; Mauss, “essai sur le don,” 7.

¹²⁰ Mauss, “Essai sur le don,” 7.

¹²¹ Mauss, “Essai sur le don,” 45-6.

¹²² Mauss, “Essai sur le don,” 10.

¹²³ *Non pas que nous voulions proposer ce travail comme un modèle. Il est tout d’indications. Il est insuffisamment complet et l’analyse pourrait encore être poussée plus loin*; Mauss, “Essai sur le don,” 102.

¹²⁴ Mauss, “Essai sur le don,” 69-71.

1. Giften en geschiedenis, een historische antropologie

Vanaf de jaren '70 verschoof de historische aandacht van een kwantitatieve geschiedschrijving naar een kwalitatieve versie. Onder invloed van de Annalesschool verschoof de aandacht van het seriële en het 'objectieve' naar de subjectieve en de psychologische zijde van het historisch proces.¹²⁵ Voorlopers van de niet strikt empirische geschiedschrijving kunnen we vinden bij auteurs zoals Johan Huizinga die in zijn studie over de verschillende levensvormen in de late middeleeuwen aandacht had voor een culturele benadering en de perceptie van de maatschappij. Marc Bloch had een culturele focus in *Les rois thaumaturges*, maar in zijn magnum opus *Société féodale* behandelde hij ook giften zonder gebruik te maken van de – reeds beschikbare – antropologische en etnografische kennis. Giften waren voor hem een onderdeel van de feodale maatschappij en hij besprak ze onder de politiek-sociale invalshoek van de leenheer-leenmanrelatie of als economische basis van abdijen.¹²⁶ Hij citeerde slechts eenmaal *La mentalité primitive* van Lucien Lévi-Bruhl en het is pas in een bijdrage in *The Cambridge economic history of Europe* dat hij enkele regels wijdde aan de gift als onderwerp *an sich*.¹²⁷ Hij merkte op dat in een maatschappij die gekenmerkt werd door haar perceptie van het verleden, een geschenk een verbindend karakter zal aannemen. Geschenk en gewoonte zijn zeer dichte noties die aan de basis van heerlijke rechten en plichten zullen liggen.¹²⁸

Philip Grierson was de eerste mediëvist die in 1959 Mauss citeerde in zijn studie naar de relatie tussen handel, diefstal en giften in de vroege middeleeuwen, maar het was pas onder de derde school van de Annales dat mentaliteitsgeschiedenis centraal kwam te staan.¹²⁹ Deze derde school was het product van de besproken interesseverschuiving. Waar aanvankelijk de oprichters Marc Bloch en Lucien Fèbvre als schismatici aanzien werden, was na de Tweede Wereldoorlog reeds een traditie van interdisciplinariteit opgebouwd.¹³⁰ Aanvankelijk waren onder Bloch en Fèbvre voornamelijk de sociologie, economie en de geografie studieobjecten en zette Braudel deze zienswijze op zijn eigen manier verder. De interesse voor economische geschiedenissen was in de derde school van de Annales niet verdwenen, maar vanuit hun interdisciplinair uitgangspunt kwam er ook aandacht voor disciplines zoals de etnologie. Er ontstond een tendens om totaalgeschiedenissen te willen schrijven en hierin vond de magische 'prestation totale' van Mauss een plaats. In deze blik naar totaalgeschiedenissen kwamen onderwerpen als magie, heidendom, familie en het ruilen van waardevolle zaken in het blikveld. Ze probeerden met de ogen van een etnograaf naar het verleden te kijken zonder hun rol als geschiedkundige te vergeten.¹³¹

¹²⁵ A.I. Gurevich en J. Howlett, *Historical anthropology of the middle ages* (Cambridge: Polity press, 1992), 6-8.

¹²⁶ M. Bloch, *La société féodale. La formation des liens de dépendance* (Parijs: Editions Albin Michel, 1982 [1939]), 194-5; 234-43.

¹²⁷ E. Magnani, "Les médiévistes et le don. Avant et après la théorie maussienne," *Revue du Mauss* 31, nr.1 (2008): 533.

¹²⁸ M. Bloch, "The rise of dependent cultivation and seignorial institutions," in *The Cambridge economic history of Europe. Vol1: The agrarian life of the middle ages*, ed. M.M. Postan (Cambridge: Cambridge University Press, 1966), 274 (235-296); L. Kuchenbuch, "Portus donativus. Language use and gifting in seignorial records between the eight and the twelfth centuries," in *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003), 194; Magnani, "Les médiévistes et le don," 533.

¹²⁹ P. Grierson, "Commerce in the Dark Ages: a critique of the evidence," *Transactions of the Royal Society* 5 nr.9 (1959): 123-40.

¹³⁰ Gurevich, *Historical anthropology of the middle ages*, 21.

¹³¹ P. Burke, *The French historical revolution. The Annales School 1929-89* (Cambridge: Polity Press, 1990), 63-73; Gurevich, *Historical anthropology of the middle ages*, 22-7; Boone, *Historici en hun métier*, 215-7.

Voorbeelden zijn Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, village occitan*, Keith Thomas, *Religion and the decline of magic* en Robert Muchembled, *Culture populaire et culture des élites*.¹³²

De Annalesschool verzette zich tegen de empirische positivistische geschiedschrijving van de negentiende eeuw. Haar interesseverschuiving veroordeelde een aantal onderwerpen als 'positivistisch'. Het slachtoffer was voornamelijk in het algemeen de evenementiële politieke geschiedschrijving en in het bijzonder de krijgsgeschiedenis. De vraag is of dit inhoudt dat politieke geschiedenis in haar totaliteit gebannen diende te worden volgens de Annalesschool. In een verhandeling stelde Jacques Le Goff zich de vraag of politieke geschiedschrijving nog steeds relevant is voor de geschiedenis. Zijn antwoord hierop was positief, maar het diende wel terug te komen als een politieke antropologie die zocht naar de betekenis van evenementen door naar symboliek, rituelen en machtsgebruiken te kijken. Politieke geschiedschrijving in haar verschijningsvorm van evenementiële geschiedschrijving moest verdwijnen en plaats maken voor een geschiedenis die vragen stelt, ideologisch mee is met haar tijd en niet autonoom staat. Ze moest uit gaan van een multidisciplinaire blik.¹³³

Dit is van belang voor de gift, want als Mauss het als een 'prestation totale' betitelde, is de gift niet enkel een sociaal of economisch verhaal, maar ook een politiek. George Duby linkte het evenementiële en zelfs krijgshistorische aan de structuur en de maatschappij van de middeleeuwen in zijn werk *Le dimanche de Bouvines* en toonde door zijn multidisciplinaire aanpak hoe een politiek event een onderdeel van een manifestatie van een sociale structuur was.¹³⁴ In zijn werk *Guerriers et paysans* gaat Duby's aandacht voornamelijk uit naar de Europese economie tussen de zevende en de twaalfde eeuw. In deze economie nam de gift een determinerende rol in, alsook werd ze door deze economie gedetermineerd. Door zich op Mauss te baseren, beperkte Duby zich niet enkel tot de utilitaristische aspecten van het geschenk, maar evenzeer tot de immateriële noodzaken die de giftcultuur kan bevredigen. Hij had voornamelijk aandacht voor devote schenkingen die heren deden aan kerken en abdijen en die volgens hem een van de belangrijkste economische krachten van dat moment moet geweest zijn.¹³⁵ Een ander voorbeeld van deze nieuwe interesse is Aaron Gurevich die hiervan, zonder zelf strikt tot de Annalesschool te horen, toch een zekere invloed van had ondergaan.¹³⁶ Hij bestudeerde de relatie die de middeleeuwse maatschappij cultiveerde ten aanzien van bezit en stelde dat de gift een "prestation totale" was, zoals Mauss dat verwoordde. Gurevich beargumenteerde de parallel tussen de archaische beschavingen en middeleeuwse. In archaische samenlevingen omvatte het geven van een geschenk alle aspecten van de samenleving en dit principe was nog steeds van toepassing voor samenlevingen die voorbij hun primitief stadium zijn geraakt.¹³⁷

Sinds de jaren '80 zijn mediëvisten, zowel in Amerika als in Europa, begonnen met het toepassen van antropologische modellen op de giftuitwisseling.¹³⁸ In de studie naar giftcultuur in de

¹³² Le Roy Ladurie, E. *Montaillou, village occitan De 1294 à 1324*. Parijs: Gallimard, 1975; Thomas, K. *Religion and the decline of magic: studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*. Londen: Weidenfeld & Nicolson, 1971; Muchembled, R. *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (xve siècle)*. Parijs: Flammarion, 1991 [1978].

¹³³ J. Le Goff, "Is politics still the backbone of history?" *Daedalus* 100, nr.1 (1971): 12.

¹³⁴ G. Duby, *Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214* (Parijs: Gallimard, 1973), 12; P. Contamine, recensie van *Le dimanche de Bouvines*, door G. Duby, *Revue Historique* 251, nr.1 (1974): 165.

¹³⁵ G. Duby, *Guerriers et paysans. VIIe-XIIIe siècle. Premier essor de l'économie européenne* (Parijs: Gallimard, 1973), 60-9, 124-7; F. Athané, "Le don. Histoire du concept, évolution des pratiques." (Phd Diss., Paris X, 2008), 326.

¹³⁶ J. Le Goff, "Saluting Aron Gurevich," *The Medieval History Journal* 7, nr.2 (2004): 163-4.

¹³⁷ A. Gurevich, "Représentations et attitudes à l'égard de la propriété pendant le haut moyen âge," *Annales, Economies sociétés Civilisations* 27 (1972): 536.

¹³⁸ A.-J. A. Bijsterveld, *Do ut des. Gift giving, memoria, and conflict management in the medieval Low Countries* (Hilversum: uitgeverij verloren, 2007), 16.

middeleeuwen kunnen we grofweg twee grote interessegebieden onderscheiden. Het eerste gaat voornamelijk over giften die gegeven werden aan de verschillende kloosters en abdijen. Dat deze stroming aanvankelijk de sterkste was, heeft alles te maken met de beschikbaarheid van het bronnenmateriaal. Kloosters en abdijen ontvingen zeer veel giften en hielden deze *pro anima donaties* vaak minutieus bij. Giften zoals land, geld en objecten werden in een wederkerige relatie uitgewisseld voor gebeden, zegens en zielenheil. Vanaf de jaren '70 interesseerden historici zich in de giftcultuur die het *do-ut-des*-principe articuleerde tussen de adel, de abdijen en de bisdommen in de vroege middeleeuwen om vervolgens in de jaren '80 aandacht te hebben voor de relaties tussen de aristocratie en de religieuze wereld in de hoge middeleeuwen.¹³⁹ Voorbeelden van belangrijke publicaties zijn *La notion de donation* (1977) van Philippe Jobert, waarin hij donaties naging ten tijde van de Merovingers. Hierin woog hij de wettelijke en ideologische motieven van het geven af tegenover de spirituele beloningen waar het belang van de reciprociteit sterk in doorklonk.¹⁴⁰ Het werk van de socioloog Ilana F. Silber linkte zowel de materiele als de seculiere interesses van de giftuitwisseling met de transcendente. Ze erkende de gift als een totaal fenomeen omdat het enerzijds de verschillende betekenissen en interpretaties samenbracht en anderzijds de oriëntatie van de maatschappij onthulde.¹⁴¹ Tenslotte vermelden we nog Arnoud-Jan A. Bijsterveld, die monastieke giften in de Nederlanden bestudeerde en daarbij een sleutelrol weglegde voor de sociale antropologie. Reciprociteit, het uitwisselen van symbolen en de rituelen van de overdracht stonden bij hem centraal.¹⁴²

De tweede tendens die we onderscheiden, is het breukpunt waar politieke geschiedenis en cultuurgeschiedenis samenkomen. Hier weerklinkt de stem van Le Goff, die de politieke geschiedenis op een nieuwe leest wilde schroeven. Politieke geschiedenis is misschien niet in een politieke antropologie veranderd, maar het is wel fundamenteel gewijzigd sinds de negentiende eeuw. Vanaf de jaren '80 zijn historici ook interesse beginnen koesteren voor de informele machtsuitoefening, waar aspecten die niet meteen zichtbaar zijn, zichtbaar gemaakt werden. Waar bij *pro anima* giften de nadruk voornamelijk op religieuze instellingen uit de vroege en de hoge middeleeuwen lag, hadden historici nu ook aandacht voor de manier waarop de vorst ten opzichte van giften stond en hoe stedelijke gemeenschappen van de late middeleeuwen er mee omgingen. Aangezien dit de stroming is waarbij we ons aansluiten, en die we reeds in onze inleiding besproken hebben, merken we nog snel even *pro memoria* op dat de traditie van Guery, Blockmans, Derville en Boone hier eerder de sociale-politieke aspecten van de giften wisten te onderstrepen en dat ze giften als onderdeel van economie, staatsvorming, macht en evenwicht zagen.¹⁴³

Een belangrijk punt in de zienswijze van historici ten opzichte van giften was colloquium van het Max-Planck-Instituts für Geschichte in 1998. Hier namen zowat alle belangrijke vorsers over giften aan deel en werden stappen gezet om Mauss eerder te zien als een heuristische interpretatie dan als een hermeneutisch model. Dit was een vergevorderd antwoord op een kritiek die de geschiedenis te horen kreeg. In de geest van de interdisciplinariteit waren in sommige gevallen

¹³⁹ A.-J. A. Bijsterveld, "The medieval gift as agent of social bonding and political power: a comparative approach," in *Medieval transformations. Texts, power & gifts in context*, uitgegeven door E. Cohen en M.B. de Jong (Leiden: Brill, 2001), 126-9.

¹⁴⁰ P. Jobert, *La notion de donation: convergences, 630-750* (Parijs: Les Belles Lettres, 1977), 184-5.

¹⁴¹ I. Silber, "Gift-giving in the great traditions: the case of donations to monasteries in the medieval West," *European Journal of Sociology* 36, nr.2 (1995): 225.

¹⁴² Bijsterveld, *Do ut des*, 9; J.M. Murray, recensie van *Do ut des: gift giving, "memoria," and conflictmanagement in the medieval low countries*, door A.J. A. Bijsterveld, *Speculum* 84, nr.1 (2009): 122-23.

¹⁴³ Guery, "Le roi dépensier," 1249; Blockmans, "Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit," 231-47; Derville, "Les pots-de-vin dans le dernier tiers du XVe siècle," 460-3; Boone, "Dons et pot-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas- Moyen Age," 480-3; 486-7.

de antropologische modellen misbruikt om hun publicaties een erudiet karakter te geven, maar werden de antropologische kennis en het onderzoek van deze empirische wetenschap veelal achterwege gelaten. Het deed er voor hen weinig toe of de bevindingen plaatsvonden in Midden-Afrika of de Stille Zuidzee: ze werden veelal onkritisch overgenomen.¹⁴⁴ Mauss was in hoofdzaak een ahistorisch gegeven.¹⁴⁵ De vorsers in 1998 bekritiseerden deze doorgeslagen reductie van culturen tot een reeks geloofsartikels, die als axioma's konden worden toegepast. Hun stelling was dat de studie naar giftcultuur te vaak de tendens had artificieel premoderne maatschappijen te archaïseren en om zo tegen het model van Mauss in te gaan. Giften waren een fundamenteel onderhandeld fenomeen dat steeds heronderhandeld werd door de betekenis die de historische actoren eraan gaven. Het waren de steeds verschillende culturele repertoires die de historische actoren gebruikten en percipieerden.¹⁴⁶

De middeleeuwen waren noch archaisch, noch modern. Noch markteconomie was het dominante mechanisme dat de goederen en diensten reguleerde, noch was reciprociteit, zoals Mauss dat zag, een onzichtbare sociale wet die de sociale interacties reguleerde.¹⁴⁷ In een specifieke wereld, zoals Gent in de vijftiende eeuw was, is het van belang te kijken hoe de tijdgenoten ten overstaan van hun giften stonden en in welke maatschappelijke context van belang was. Vooraleer we hiernaar overgaan, beschouwen we, met bovenstaande kritiek in het achterhoofd, niet zozeer de modellen die we kunnen toepassen. Eerder hoe het debat van de gift ontstaan is en hoe de modellen over giften in andere periodes ons in staat stellen giften te begrijpen die niet tot onze eigen culturele achtergrond behoren. We mogen het kind niet met het badwater weggooien, maar kijken naar welke aspecten giften *kunnen* aannemen.¹⁴⁸

2. Genealogie van een concept of waarom het debat geboren is

a. De zoektocht naar een definitie

Wat door de een als een gift beschouwd wordt, is voor de ander niets meer dan een materieel object dat terug in het economisch verkeer terechtkomt.¹⁴⁹ Definities van wat een gift inhoudt, kunnen variëren. Dit is niet per se een probleem, maar het was er wel een wanneer de codificering van wetten eiste dat er een ondubbelzinnig definitie is. Het Duits Burgerlijk Wetboek kreeg kracht van wet in 1900 en was in alle opzichten een recht dat overdacht en geconcipieerd was door professoren. Artikel 516 van het Duitse Burgerlijk Wetboek definieerde de schenking als een daad van geven, onder de voorwaarde dat beide deelnemers het als een onbetaalde overdracht

¹⁴⁴ B. Rosenwein, "Francia and Polynesia. Rethinking anthropological approaches," in *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003): 362; P.J. Geary, "Gift exchange and social science modeling. The limitations of a construct," in *Negotiating the gift. Pre-modern figurations of the exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003), 131.

¹⁴⁵ Vooral de Sardan klaagde de overinterpretatie (ook in de geschiedenis) van het essay van Mauss die reeds veelvuldig weerlegd werd; J.-P. O. de Sardan, "La violence faite aux données. De quelques figures de la surinterprétation en anthropologie," *Enquête* 3 (1996): 15-6.

¹⁴⁶ G. Algazi, "Doing things with gifts," in *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003): 12-3.

¹⁴⁷ Algazi, "Doing things with gifts," 13-4.

¹⁴⁸ Zie bijvoorbeeld de kritiek op het doorgedreven relativisme (of zoals de auteur het noemt: bongo-bongoïsme) waar historici overal unieke maatschappijen herkennen; M. De Jong, "The foreign past. Medieval historians and cultural anthropology," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 109 (1996): 339.

¹⁴⁹ L.A. Fennel, "Unpacking the gift: illiquid goods and empathic dialogue," *The question of the Gift. Essays across disciplines*, ed. M. Osteen (New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2002), 90-1.

zagen en de schenker de ontvanger verrijkte met zijn bezit.¹⁵⁰ Volgens deze definitie is reciprociteit uitgesloten. Er was enkel sprake van een schenking als deze altruïstisch was. Wanneer de schenker de intentie had iets van gelijke waarde terug te krijgen, en de ontvanger zich dus verbond, dan is er geen sprake van een schenking, maar eerder van een koop. Dergelijke definitie onderscheidde zich evenwel van vroegere vormen van giften. Zo stelden 140 paragrafen van de Pruisische codex van 1794, *Allgemeines Landrecht*, dat een gift zowel eenzijdig als wederkerig en bezoldigd van aard kon zijn. Er was bovendien ook plaats voor morele elementen in de relatie.¹⁵¹

Het Duits Burgerlijk Wetboek was een product van de verschillende geleerde tradities tussen Romanisten en Germanisten.¹⁵² De Romanisten waren ervan overtuigd dat het Romeinse recht, waar de onvoorwaardelijke gift onderdeel van was, de basis moest zijn van het nieuwe recht. De Germanisten daarentegen vonden dat het oude Germaanse recht (wat dit ook moge zijn) de basis moest vormen van het nieuwe recht.¹⁵³ In dit Germaanse recht was een gift een wederkerig begrip.¹⁵⁴ Het debat tussen een duidelijke en ondubbelzinnige definitie van de gift enerzijds en de premoderne dubbelzinnige definitie anderzijds werd uiteindelijk door de eerste gewonnen en betekende de codificatie van de gift ook een standaardisering ervan. Het sloeg nu enkel nog op haar economische dimensie, waar het een onbetaalde overdracht symboliseerde. Deze definitie stemde evenwel noch met de premoderne praktijken in Europa, noch met de gebruiken die in de kolonies plaatsvonden. Dit bracht verschillende antropologen tot het besef dat hun definitie anders was, en brachten ze de gift als onderwerp aan voor antropologische studies. Het is dus geen toeval dat studies naar giften rond de eeuwwisseling plaatsvonden, hoewel het concept zelf al veel ouder was.¹⁵⁵ In hun beschrijving van andere etnische groepen, merkten antropologen op dat concepten als een kosteloze gift of een altruïstische gift zoals zij dat kenden, afwezig waren bij 'primitieve volkeren'. Giften waren veelal wederkerig. Zo stelde Wilhelm Gaul (1869-1914) dat onder de Afrikaanse volkeren, en dus ook in het verleden, de rechterhand niet geven kon zonder dat de linkerhand er weet van had. Als de rechterhand gaf, was de linker klaar om te ontvangen.¹⁵⁶ Voor Gaul was schenken een prekapitalistische organisatievorm. Handel was ontstaan uit de vrijgevigheid tussen volkeren, belastingen waren een gevolg van giften of tribuut aan koningen. Het verschil bestaat er vooral in dat handel en belastingen een voornamelijk economische drijfveer hebben, waar bij giften de nadruk ligt op de sociale relatie.¹⁵⁷

¹⁵⁰ B. Wagner-Hasel, "Egoistic exchange and altruistic gift. On the roots of Marcel Mauss's theory of the gift," in *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003), 150-1.

¹⁵¹ Wagner-Hasel, "Egoistic exchange," 150-1.

¹⁵² Beide waren ervan overtuigd dat ze moesten teruggaan op het 'Duitse recht'. Ze waren er evenwel niet over eens welk recht dit was. In de Duitse gebieden bestond zowel het Duitse gewoonterecht dat van gebied tot gebied verschilde, alsook het Romeinse Recht dat in 1495 geïntroduceerd was door Maximiliaan via de oprichting van het *Reichskammergericht*. Het Romeins recht werd snel een overkoepelend recht voor de Duitstalige gebieden; D. Heirbaut, *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden* (Gent: Academia Press, 2013), 147-50.

¹⁵³ Er was niet zoiets als een 'Germaans recht'. Wat als Germaans recht aanzien werd waren in tegendeel gewoonterechtelijke tradities die soms teruggingen op een (provinciaal) Romeins recht. Het streven naar een Germaans recht past dan ook in de queeste van romantici om de *volksgeist* te ontdekken.

¹⁵⁴ Magnani, "Les médiévistes et le don," 527-8.

¹⁵⁵ Wagner-Hasel, "Egoistic exchange," 152.

¹⁵⁶ "Dem gegenständlichen, sinnlichen Denken des Naturmenschen ist es unmöglich, mit der Rechten zu geben, ohne das die Linke wissen soll," W. Gaul, "Das Geschenk nach Form und Inhalt im Besonderen Untersucht an Afrikanischen Völkern," *Archiv für Anthropologie* 13, nr.3 (1914): 225.

¹⁵⁷ Gaul, "Das Geschenk," 236-7; 244-5; 276.

b. Bronislaw Malinowski. De reciprociteit gedefinieerd

Malinowski geldt als een van de belangrijkste boegbeelden van de moderne antropologie. Hij stelde veldwerk centraal als vereiste voor degelijk antropologisch onderzoek. In de periode tussen 1914 en 1918 ondernam Malinowski verschillende reizen naar Nieuw-Guinea en de Trobriand-eilanden, vooraleer hij terugkeerde naar Europa en er zich op lesactiviteiten toelegde.¹⁵⁸ Hier bestudeerde hij onder andere de giftcultuur van de Trobrianders uitvoerig. Die opereerden in een traditionele uitwisselingscultuur waar ze verschillende eilanden van de Stille Oceaan afreisden om geschenken uit te wisselen met andere volkeren en waar ze zo sociale banden met individuen creëerden of verderzetten.¹⁵⁹ Zijn conclusies zijn interessant omdat hij de nadruk legde op het aspect 'attentie', dat het verschil tussen gift en transactie betekende en aangaf dat de gift een voedingsbron van sociale relaties was. De attentie stond in relatie met het prestige dat iemand kon krijgen. Wie een mooie gift kreeg, mocht hier trots op zijn en kon dit beschouwen als een gevolg van zijn 'magie' om iemand anders te betoveren. De meest charismatische personen kregen veel giften. Vaak waren dat de chefs van een dorp die, net omdat ze veel giften kregen, ook veel giften teruggaven.¹⁶⁰ Hoewel de goederen veelal niet persoonlijk waren, waren de relaties dat wel. Het was net omdat er een relatie tussen de schenker en de ontvanger ontstond, dat de gift niet meteen gecompenseerd mocht worden. In tegenstelling tot een transactie moest er tijd verstrijken.¹⁶¹ De Trobrianders wensten geen zaakjes te doen of te onderhandelen, maar te ruilen om te ruilen. Ze ruilden dan ook giften die niet per se een materiële waarde hadden, maar halsnoeren (*soulava*) en armbanden (*mwali*). Sommige van die juwelen hadden namen en zelfs eigen geschiedenissen. Ten derde onderscheidde Malinowski ceremoniële giften enerzijds en pure giften anderzijds. De meeste giften waren ceremoniële giften en geen pure giften. Bij ceremoniële giften werd er steeds een tegengift verwacht, hoelang dat ook mocht duren. Gebeurde dit niet, dan dreigde de persoon in kwestie gezichtsverlies te lijden. Een pure gift werd gegeven zonder dat er een tegenprestatie verwacht werd. Dit was eerder zeer zeldzaam en, indien het gebeurde, dan slechts binnen de dichte familie. Dit nam echter niet volledig de vorm van een gift aan, stelde Malinowski, maar eerder van een "zorgdragen" voor de naaste familieleden en dus eerder van een sociale verplichting.¹⁶²

Malinowski ging uit van een universaliteit van de uitwisseling en nam daarmee een neoklassiek standpunt in, maar relativeerde tegelijkertijd deze positie door winstbejag niet als een algemeen principe te beschouwen. De kosten-batenanalyse van de *homo economicus* was niet steeds een leidend principe en uitwisseling kon samengaan met een commerciële actie, maar was daarom niet altijd een commerciële transactie. Principes als nut, winst en verlies stonden voor hem niet centraal, maar werden eerder gezien als een hogere emotionele orde die het materiele te boven ging.¹⁶³

¹⁵⁸ R. Firth, "Introduction: Malinowski as scientist and as man," in *Man and culture: an evaluation of the world of Bronislaw Malinowski*, ed. R. Firth (Londen: Routledge and Paul, 1963), 3; P. Kaberry, "Malinowski's contribution to field-work methods and the writing of ethnography," in *Man and culture: an evaluation of the world of Bronislaw Malinowski*, ed. R. Firth (Londen: Routledge and Paul, 1963), 77-80. (71-92)

¹⁵⁹ K. Sykes, *Arguing with anthropology. An introduction to critical theories of the gift* (New York en Londen: Routledge, 2005), 41-2.

¹⁶⁰ B. Malinowski en J. G. Frazer, *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the archipelagos of Melanesian New Guinea* (Prospect Heights: Waveland Press, 1984 [1922]): 176; Stroeken, *De ondeelbare mens*, 157-9;

¹⁶¹ Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific*, 173-5; naast deze giften die uitgedeeld werden, handelden de Trobrianders in de marge van het gebeuren subsistentiegoederen.

¹⁶² Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific*, 176.

¹⁶³ R. Firth, "Methodological issues in economic anthropology," *Man* 7, nr.3 (1972): 467; R. Firth, "The place of Malinowski in the history of economic anthropology," in *Man and culture: an evaluation of the world of*

c. Marcel Mauss: de gift gemystificeerd.

Wanneer Marcel Mauss zijn *Essai sur le don* schreef in de jaren '20, was het debat over giften reeds gevorderd. Rechtshistorici, rechtsantropologen, economische historici en economische antropologen volgden reeds de wederkerige aard van de premoderne giften tegen het begin van de twintigste eeuw, alsook benadrukten economische antropologen het bindend karakter van de gift.¹⁶⁴

Mauss' essay bouwde verder op deze inzichten en werd sterk beïnvloed door Thurnwald en Gaul, maar de voornaamste invloed kwam van zijn leermeester Emile Durkheim.¹⁶⁵ Net als hij was Mauss ervan overtuigd dat etnografie bruikbaar was voor de sociologie omdat de studie van 'primitieven' een middel was om sociale fenomenen in haar meest simpele vorm te bestuderen.¹⁶⁶ Giften waren voor Mauss steeds wederkerig en deden dienst als sociale mechanismen om vrede te verkrijgen. Vrede kon worden bekomen door de solidariteit, vriendschap en prestige die de gift gaf.

Zo bracht de *Potlatch* voor de inheemse bevolking van de Noordwestkust van Amerika prestige wanneer de volkeren schenkingen deed. De verschillende rivaliserende chefs gaven zoveel mogelijk weg, ongeacht de schade dat het hen bracht. Zoals we reeds stelden, had het uitwisselen van goederen verschillende functies, zoals markten, conflictoplossing, huwelijken en contracten. De gift was voor Mauss een totaal fenomeen.¹⁶⁷ Giften werden onder de ogen van de goden gegeven en deze zagen erop toe dat, als iemand een waardevolle gift gaf, hij ook een goede gift zou terugkrijgen. Wanneer dit niet gebeurde, dan dreigde de wanpresteerder lichamelijke schade op te lopen.¹⁶⁸ De gift bracht drie obligaties met zich mee: de plicht om te geven, om te ontvangen en om terug te geven, ter compensatie van de aangeboden gift. Deze obligaties niet naleven, brak de sociale code en resulteerde in gezichtsverlies.¹⁶⁹ Er is dus steeds een principe van *do ut des* inbegrepen bij een gift, hoe obscuur ook. De oorsprong van de tegengift ligt in de gift zelf.

Mauss gaf de gift een magische en religieuze betekenis. Hij had vooral aandacht voor het bezielde karakter van de objecten die als giften gegeven werden en baseerde zijn conclusies op studies over de Maori. Hij historiseerde zijn giften wel en probeerde te schetsen hoe het archaische systeem van prestaties werd vervangen door een moderne markteconomie, waar nog nauwelijks ruimte was voor de gift, het archaische systeem van wederkerige prestaties verving. Hij wilde als het ware een soort vroege versie van het moderne contract schrijven.¹⁷⁰ Zijn theorie heeft evenwel ook een sterk ahistorische component wanneer hij het als een totaalsysteem omschrijft, een algemene evolutie waar een bijna religieuze giftcultuur een onderdeel is van primitieve maatschappijen. Deze mystificatie van de gift is een van de voornaamste kritieken op Mauss' theorie. Zijn giften namen romantische vormen aan en spraken over een ideale samenleving als tegenpool van de moderne samenleving. Mauss' achtergrond begrijpen, is dan ook belangrijk. Mauss zelf had geen antropologisch veldwerk gedaan en zou in zijn leven slechts één reis

Bronislaw Malinowski, ed. R. Firth (Londen: Routledge and Paul, 1963), 215; 224; J. G. Frazer, voorwoord, in: Malinowski, *Argonauts*, x.

¹⁶⁴ Wagner-Hasel, "Egoistic exchange," 160; H. Liebersohn, *The return of the gift: European history of a global idea* (Cambridge, Cambridge University Press, 2011), 104.

¹⁶⁵ De antropoloog Richard Thurnwald bestudeerde de reciprociteit in seksuele diensten die de volkeren van de Kerem rivier in (toenmalig) Duits-Nieuw-Guinea kende. Hij legde hiermee een koppelsysteem bloot die voor Westerlingen bizar leek; Liebersohn, *The return of the gift*, 104.

¹⁶⁶ P.J. Geary, "Gift exchange and social science modeling," 131.

¹⁶⁷ Mauss, "Essai sur le don," 9-11.

¹⁶⁸ Mauss, "Essai sur le don," 16-7; Davis, *The gift in sixteenth century France*, 5.

¹⁶⁹ Mauss, "Essai sur le don," 18-9.

¹⁷⁰ Mauss, "Essai sur le don," 68; Osteen, "Introduction," 10; J. Parry, "The gift, the Indian gift and the 'Indian gift,'" *Man* 21 (1986): 457.

ondernemen. Hij baseerde zich dus voornamelijk op voorgaand veldwerk zoals dat van Malinowski. Hij synthetiseerde, bracht het voorgaande werk samen en gaf er een politiek doel aan. Wanneer hij schreef in de jaren 1920, schreef hij in een maatschappij die net de Eerste Wereldoorlog en de Russische Revolutie meegemaakt had.¹⁷¹ In de context van zijn tijd poogde hij met zijn essay een standpunt in te nemen in het groeiende debat over opkomend materialisme en over het toenemende overheidsoptreden in de sociale sfeer. De sociale democratie was in Frankrijk aan het opkomen als wapen tegen het communisme en Mauss probeerde deel te nemen aan het debat door antropologische vragen over de problemen van zijn tijd te stellen.¹⁷² Tussen de extremen van kapitalisme, nationalisme en communisme pleitte Mauss voor een middenweg waar reciprociteit zelfbelang en zelfopoffering verving. Hij probeerde mensen aan te moedigen om terug te gaan naar oudere vormen van reciprociteit en generositeit, vormen die men in de eigen tijd terug kon vinden in modellen zoals de gezamenlijke financiering van vakbonden.¹⁷³ Volgens hem had de wereld nood aan een gift die als een teken van vrede en solidariteit kon dienen op een moment dat de wereld het hard nodig had. Hij was dan ook een kind van zijn tijd als hij terugkeek naar de tijd waarin de mens een “nobele wilde” was.¹⁷⁴

Het verschil tussen Malinowski en Mauss is dat Mauss zijn gift als een totale prestatie aanzag. Voor hem waren giften niet een deel van een ceremoniële praktijk, zoals dat het geval was voor Malinowski, maar eerder een deel van het sociale leven. Het was voor hem dus geen aspect van de maatschappij dat van sociale relaties kon afgescheiden worden.¹⁷⁵ Het blijft evenwel onduidelijk of hij dit bedoelde als een ruggengraat van de maatschappij of als een middel om het sociale leven te percipiëren.¹⁷⁶ De invloed die Mauss heeft gehad en de onkritische manier waarop sommige auteurs er zijn mee omgegaan, zijn problematisch. In de theorie van Mauss kan een historicus niet zomaar aan *cherry-picking* doen en bijvoorbeeld de spirituele dimensies eruit laten of het doel negeren dat hij zich voorop stelde.¹⁷⁷ Mauss was in grote mate een product van zijn tijd en bouwde verder op de verworvenheden van zijn voorgangers door het Duitse sociale en legale gedachtegoed samen te vatten en om te vormen tot één model.¹⁷⁸ Het was evenwel niet zijn bedoeling een model te creëren waar historici vervolgens hun casus op konden toetsen. Het was eerder de bedoeling om een alternatief voor de twintigste eeuw aan te bieden. Een wereld waar corporatieve reciprociteit een alternatief was voor kapitalisme en communisme. Het ging niet over de ander, maar eerder over onszelf.¹⁷⁹

¹⁷¹ Liebersohn, *The return of the gift*, 140; Geary, “Gift exchange,” 137.

¹⁷² Sykes, *Arguing with anthropology*, 4.

¹⁷³ I.F. Silber, “Entre Marcel Mauss et Paul Veyne: pour une sociologie historique comparée du don,” *Sociologie et sociétés* 36, nr.2 (2004): 194.

¹⁷⁴ De term *bon sauvage* is een term van Rousseau die hij gebruikt om te beschrijven hoe deze wilde zich in zijn natuurlijke toestand bevindt en daardoor in overeenstemming met het sociaal contract. Voor Rousseau was dit een ideaal. Sykes beargumenteerde dat dit concept nog steeds bij antropologen al dan niet onbewust terug te vinden is; Sykes, *Arguing with anthropology*, 22-3; 32-3; Groebner *Liquid assets, dangerous gifts*, 10.

¹⁷⁵ Mauss stelde in vraag of er wel zoiets was als een pure gift die zonder enige tegenprestatie kon gegeven worden. Malinowski erkende zijn fout hierin. Door naar het lange termijnsperspectief te kijken zag hij de reciprociteit niet in haar totaliteit en dat het eerder ging over wederzijdse diensten die elkaar in balans hielden. Hij gaf zijn fout toe in het werk Malinowski, B. *Crime and custom in savage society*. Londen: Routledge and Kegan Paul, 1926; J. Laidlaw, “A free gift makes no friends,” *The question of the gift. Essays across disciplines*, ed. M. Osteen (Londen en New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2002), 45.

¹⁷⁶ Sykes, *Arguing with anthropology*, 64-5.

¹⁷⁷ Geary, “Gift exchange,” 130.

¹⁷⁸ Geary, “Gift exchange,” 137.

¹⁷⁹ Geary, “Gift exchange,” 140.

3. Debat over de gift

a. Wederkerigheid in werking

Een gift is niet gratis, stelde Mauss. Het antwoord op deze stelling ligt in de tegengift zelf. Deze verplicht de gift 'weer goed te maken' aan de schenker. De vraag of alle geschenken ook effectief wederkerig zijn, is een belangrijk aspect wanneer we het over giften hebben. Het gaat hier intrinsiek over een sociale code die impliceert dat, wanneer iemand een gunst ontvangt, deze zich gebonden voelt een tegengunst te doen. De gunsten kunnen zowel materieel als immaterieel zijn, alsook volstaat de belofte een gunst voor het gevoel tot stand te brengen. Het gebeurt in de ervaringskaders van de maatschappij en is hoofdzakelijk een buikgevoel over een morele orde.¹⁸⁰ Naast de economische transacties die plaatsvinden, is er ook een uitwisselingssysteem dat mensen kennen en dat hun handelen stuurt.¹⁸¹ In een volgend stuk gaan we dieper in op hoe reciprociteit en de gift zich tot elkaar verhouden. Wat is de rol van reciprociteit, is elke gift wederkerig en wat is de verhouding tussen wederkerigheid en gelijkheid?

Gouldner definieerde reciprociteit als "*a mutually contingent exchange of benefits between two or more units*".¹⁸² De relatie tussen de twee actoren is meer dan een een-op-eenrelatie waar goederen uitgewisseld worden: het gaat over *benefits* en als dusdanig gaan hun rechten verder dan hun plichten. In plaats van het economisch mechanisme, dat rechten en plichten vergelijkt, is er eerder een sociaal mechanisme dat stelt dat je een gunst moet bewijzen aan diegene die jou een gunst bewees.¹⁸³ De notie is dus eerder vaag en gaat over een sociale code die elke maatschappij anders aanvoelt. Het is ook de maatschappij die de notie beïnvloedt en dan speelt vooral macht hierin een cruciale rol volgens Gouldner. Paradoxaal genoeg is macht de factor die reciprociteit verstoort, maar die tegelijkertijd ook een kenmerk is van wederzijdse relaties in een ongelijke maatschappij. Reciprociteit beweegt zich tussen twee polen waar mensen ofwel gelijke voordelen krijgen, ofwel niets krijgen. Dit laatste werd door Gouldner 'negatieve reciprociteit' genoemd en komt het dichtste bij het uitbuiten van bepaalde groepen.¹⁸⁴ De machtigen van de maatschappij ondergraven hun eigen systeem door in te gaan tegen de norm van reciprociteit en tegen de morele waarden ervan. Een maatschappij wenst de herhaling van zichzelf en machtigen gaan, om hun eigen machtsbasis te behouden, een aantal van de voordelen herverdelen. Via een zekere herverdeling en een zekere reciprociteit kan deze klasse een organisatievorm in stand houden die haar tot voordeel strekt.¹⁸⁵

Sahlins stelde dat het meest karakteristieke element van primitieve uitwisseling de onbepaalbaarheid van de ratio's is.¹⁸⁶ Het is dan ook geen logisch principe, maar is onderhevig aan sociale omstandigheden die zowel de ratio van de reciprociteit alsook de vertraging waarmee het

¹⁸⁰ F. Moreno en S. Narotsky, "Reciprocity's dark side. Negative reciprocity, morality and social reproduction," *Anthropological Theory* 2, nr.3 (2002): 285; N. Guéguena et al. "Promising reciprocity: when proposing a favour for a request increases compliance even if the favor is not accepted," *The Journal of Social Psychology* 156, nr.12 (2016): 509-10.

¹⁸¹ E. Fehr en S. Gächter, "Fairness and retaliation: the economics of reciprocity," *Journal of Economic Perspectives* 14, nr.3 (2000): 159-60.

¹⁸² A.W. Gouldner, "The norm of reciprocity: a preliminary statement," *American sociological review* 25, nr.2 (1960): 164.

¹⁸³ Gouldner, "The norm of reciprocity," 170.

¹⁸⁴ Gouldner, "The norm of reciprocity," 164.

¹⁸⁵ Gouldner, "The norm of reciprocity," 165-7.

¹⁸⁶ M. Sahlins, *Stone age economics* (Chicago: Aldine, 1972), 170; M. Sahlins, "Exchange value and the diplomacy of primitive trade," in *Essays in economic anthropology. Proceedings of the 1965 annual spring meeting of the American Ethnological Society*, ed. J. Helm (Seattle: University of Washington Press, 1965), 96.

gebeurt, in rekening brengt. In tijden van schaarste zouden prijzen volgens de neoklassieke economische theorie omhooggaan, maar Sahlins argumenteerde in zijn antropologisch onderzoek in de Stille Oceaan dat deze economische mechanismen door sociale relaties opgevangen werden en dat de ratio's niet fundamenteel wijzigden.¹⁸⁷ Sahlins typologeerde reciprociteit nog verder. Allereerst is er algemene reciprociteit. Hier is het moment van de terugkeer van de gift onzeker en afhankelijk van de toekomstige noodwendigheden, maar is er wel een band tussen schenker en beneficiant. Ten tweede is er evenwichtige reciprociteit, waar uitstel van reciprociteit tegen de belangen van beide partijen ingaat en slechts een kort tijdsverloop kent. Deze reciprociteit is het meest zichtbaar. Ten slotte is er negatieve reciprociteit waar goederen door geweld genomen worden met in ruil een minieme compensatie.¹⁸⁸ Sahlins stelde dat, volgens deze verschillende typologieën, de relatieve balans van voordelen en de sociale afstand tussen groepen kan gemeten worden.¹⁸⁹ Op deze manier wilde Sahlins de sociale waarde van de uitwisseling afwegen tegen haar puur economische. Hij nuanceerde dus Gouldner met de stelling dat de normen contextafhankelijk zijn en er geen universele morele code is met absoluut universele en ahistorische principes.¹⁹⁰

In zijn interpretatie van Mauss zag Sahlins *Essai sur le don* als een soort sociaal contract voor de 'primitieven'. De gift was een alliantie en een gevoel van solidariteit nam de rol van de staat waar wanneer er nog geen sprake was van georganiseerde staatstructuren. De gift bewaarde de vrede waar de staat theoretisch gezien garant voor stond. De superstructuur die deze relatie regelt en orde bewaart is dan de reciprociteit. Reciprociteit is een '*between relation*'.¹⁹¹ In deze relatie is negatieve reciprociteit dan ook niet per se een destabiliserende kracht. De slingerbeweging die reciprociteit maakt, is gerelateerd aan de verschillen in machtsverhoudingen. In de concrete casus over de Melanesische stammen linkte Sahlins patronage, giften en macht aan elkaar. Bepaalde individuen slaagden erin goederen te accumuleren en, via herverdeling, om regionale steun en prestige te verwerven.¹⁹² Het succes van de *Big Man* was voor deze stammen vooral afhankelijk van de capaciteit tot accumulatie en herverdeling en dus van de vraag of hij zijn volgelingen een grotere productie kon opleggen.¹⁹³ Sahlins deelde de notie met Gouldner dat de machtigen zich tussen een vage zone van reciprociteit en uitbuiting bewogen. In deze vage zone was een gedeelde morele norm van levensbelang. Deze norm articuleerde politieke vrijgevigheid en legitimeerde tegelijk de claims die de *Big Man* maakte over de verschillende grondstoffen. Reciprociteit is dan ook geen uiting van gelijkheid of vrijheid, maar beide groepen blijven bij hun macht en dreigen die zo nodig te gebruiken. Indien de morele norm faalt, kan dit leiden tot het verwerpen van het machtsmodel.¹⁹⁴

Volgens Anette Wiener was reciprociteit niet per se een intrinsiek kenmerk van giften. Ze stelde dat sommige zaken, hoewel ze aan iemand gegeven zijn, uiteindelijk onvervreembare bezittingen zijn. Ze ging daarmee in tegen de gedachte dat er steeds een tegengift verwacht werd in de 'primitievere' samenleving. De paradox is dat deze onvervreembare bezittingen wel gegeven kunnen worden, maar dat ze van die aard zijn dat ze het individu overstegen. Het zijn

¹⁸⁷ Sahlins, *Stone age economics*, 313.

¹⁸⁸ Sahlins, "Exchange value and diplomacy," 97.

¹⁸⁹ Deze ratio's waren bijvoorbeeld de graad van verwantschap, de relatieve positie die iemand had, de relatieve rijkdommen dat deze persoon over beschikte en de relatieve noodzaak van de goederen; Sahlins, "Exchange value and diplomacy," 97-9.

¹⁹⁰ M. Sahlins, "On the sociology of primitive exchange," in *The relevance of models for social anthropology*, ed. M. Banton (Londen: Tavistock Publications, 1965), 153.

¹⁹¹ Sahlins, *Stone age economics*, 169-70.

¹⁹² M. Sahlins, "Poor man, rich man, big-man, chief: political types in melanesia and polynesia," *Comparative studies in society and history* 5, nr.3 (1963): 296.

¹⁹³ Sahlins, "Poor man, rich man," 291.

¹⁹⁴ Sahlins, "Big man, smal man," 296.

bezittingen die identiteit, rang en autoriteit bevestigen en die in die hoedanigheid eigenlijk 'prijzeloos' worden. Ze haalde hier het voorbeeld aan van lakens, die als prototype van vrouwelijke goederen gelden. Lakens kunnen wel weggegeven worden, maar bezitten ook nog steeds de identiteit van de schenker zelf.¹⁹⁵ Zich blind staren op de norm van reciprociteit heeft als gevolg dat onvervreembare objecten hegemonische dominantie over anderen hebben.¹⁹⁶ Haar studie focuste zich voornamelijk op de uitwisselingssystemen die vrouwen gebruikten bij de Trobianders, maar ze stelde dat "*the paradox of giving-while-keeping is not just peculiar to Oceania but has been an important part of Western economics since the time of ancient Greece.*"¹⁹⁷ Godelier ging hier verder op in. Mauss' '*prestation totale*' is maar van toepassing op een beperkt aantal situaties. Elke maatschappij heeft een zeker scala van onvervreembare goederen waarvan het bezit de identiteit van een clan of groep onderschrijft. De schenker geeft dus wel het object, maar niet de rechten erover. Er zijn waardevolle objecten die gegeven worden en er zijn heilige objecten die bijgehouden worden.¹⁹⁸ Door zo'n scherpe scheidingslijn te trekken tussen hetgeen vervreemdbaar is en wat niet vervreemdbaar is, had Godelier weinig aandacht voor overlappingsen. Er bestaat een heel scala aan tussen vormen en de ene gift heeft meer betekenis dan de andere.¹⁹⁹

b. Een gifteneconomie?

De vraag naar reciprociteit is dan ook een vraag naar hoe uitwisseling plaatsvond. Hier werden giften lange tijd los van het economische verkeer en zelfs los van rijkdom gezien. Volgens de klassieke economisch traditie is rijkdom wat door de markt als waardevol geschat wordt en is het de markt die de waarde ervan bepaalt. Traditioneel gezien kunnen dit dus grondstoffen, goederen en diensten zijn. Antropologen hanteren een bredere definitie waaronder ook goederen vallen die niet strikt aan de markt gerelateerd zijn. Deze goederen vallen niet onder het vraag-en-aanbodprincipe, maar werken volgens reciprociteit. Reciprociteit in het algemeen – en giften in het bijzonder – staan centraal in het debat wanneer de markt en giften samenkomen. Het gaat dan vooral over de vraag naar wat de rol van giften in prekapitalistische samenlevingen was.

De bijdrage van Mauss over de gift nuanceerde de theorie van Karl Marx over 'rijdommen'. Marx had enkel oog voor wat tot de markt behoorde en naar wat door haar gedefinieerd werd. Mauss vulde dit aan met een positieve theorie van de gift.²⁰⁰ Marx zag rijkdom in de eerste plaats als het bezit van de productiemiddelen en hierin maakte hij een onderscheid tussen zaken die grondstoffen zijn en zaken die deze kwalificatie niet hebben.²⁰¹ Zo is het illustratief dat als we naar

¹⁹⁵ Weiner haar redenering was zeer dichotomisch opgebouwd waar ze vervreemdbaar met mannelijk associeerde, onvervreemdbaar met vrouwelijk en het verschil tussen reciprociteit en reproductie; M.S. Mosko, "Inalienable ethnography: keeping-while-giving and the Trobiand case," *Journal of the Royal Anthropological Institute* 6, nr.3 (2000): 379-80.

¹⁹⁶ A. B. Weiner, *Inalienable possessions. The paradox of keeping-while-giving* (Berkeley: University of California Press, 1992), 149-55; E. J. Arnould, C.F. Curasi en L.L. Price, "How Individuals' cherished possessions become families' inalienable wealth," *Journal of consumer research* 31, nr.3 (2004): 610.

¹⁹⁷ Weiner, *Inalienable possessions*, xi.

¹⁹⁸ M. Godelier, *L'énigme du don* (Parijs: Fayard, 1996), 68-75.

¹⁹⁹ A. Caillé, "Du don comme réponse à l'énigme du don," *L'homme* 37, nr.142 (1997): 95-6.

²⁰⁰ Mauss vermeld nergens expliciet naar Marx en citeert hem niet. Er heerst niettemin een academisch consensus dat de geest van zijn werk ingaat tegen de klassieke economische principes, alsook Marx zijn marktgerichte theorie; C.A. Gregory, "Exchange and reciprocity," in *Companion encyclopedia of anthropology. Humanity, culture and social life*, ed. T. Ingold (Londen: Routledge, 1994), 920.

²⁰¹ In Marx zijn theorie was de controle over de productiemiddelen ongelijk verspreid. Deze ongelijke spreiding wordt uitgebreid door via toegevoegde waarde hiertoe, de arbeid, de intrinsieke waarde te vermeerderen. De winst van deze toegevoegde wordt evenwel systematisch de arbeiders ontnomen waardoor de kapitalist steeds meer kan cumuleren; K. Marx, *Capital: a critique of political economy. Volume*

Marx' evolutionair schema kijken, de economie van giften zo goed als afwezig is. Marx was natuurlijk vooral geïnteresseerd in het kapitalisme, maar om het kapitalisme aan te vallen en te bewijzen dat het geen eeuwige waarheid was, moest hij aantonen dat het een product was van de geschiedenis en van omstandigheden.²⁰² In het evolutionair schema dat hij voorstelde, stond steeds de vraag centraal naar hoe maatschappijen anders omgingen met de toegevoegde waarde.²⁰³ Grondstoffen die niet tot de markt behoorden, vielen grotendeels buiten zijn evolutionair schema. Mauss' theorie van de gift gaf evenwel een belangrijker gewicht aan de giftuitwisseling in de prekapitalistische maatschappijen dan aan de ruilhandel. Mauss baseerde zich, in tegenstelling tot Marx, op etnografische studies waar hij het onderscheid tussen vervreemdbaar en onvervreemdbaar scherp trok. Voor Mauss hadden goederen dus een dimensie die het strikt economische te boven ging.²⁰⁴ Marx keek in de eerste plaats naar de markt, Mauss had aandacht voor hetgeen de markt oversteeg. Toch is Marx' historisch materialisme van belang omdat het de (ahistorische) klassieke wetten in vraag stelde en daarmee de weg effende voor een inclusie van de gift in het economisch verkeer.

Deze tweedeling werd nog radicaler getrokken door Karl Polanyi. Op basis van Turnwald en Malinowski klaagde Polanyi het ahistorische karakter van het marktprincipe aan. In tegenstelling tot wat veel klassieke economen en sommige historici van zijn tijd dachten, stelde Polanyi dat het marktprincipe van Adam Smith een recente uitvinding was van de negentiende eeuw. Het is geen constante in de geschiedenis, maar eerder een mechanisme dat een toevallig belang had gekregen en voor deze *transformation* in concurrentie stond met andere vormen.²⁰⁵ Hij onderscheidde in de menselijke geschiedenis een grote opsplitsing. Enerzijds was er de markteconomie waar prijzen en goederen het economische leven op basis van winst reguleerden. Deze markteconomie zou dominant worden vanaf de negentiende eeuw. Anderzijds was er in de geschiedenis het minstens even belangrijke economische leven waar het winstmotief niet centraal stond en het handelen van de mens niet door economische principes werd geleid. Volgens Polanyi was de economie ondergeschikt aan het sociale en eerder een bijproduct van sociale instituties.²⁰⁶ In dit uitwisselingssysteem waren principes als reciprociteit, herverdeling en sociale relaties van belang. Deze maatschappijen waren gebaseerd op verplichte giften tussen verwanten en vrienden, verplichte betalingen tussen vormen van centraal gezag, hetzij religieus hetzij seculier en ten derde een grote maatschappelijke omkadering.²⁰⁷ Volgens Polanyi handelden mensen niet in eerste instantie om hun materiële interesses veilig te stellen, maar eerder om sociale claims en sociale status te waarborgen.²⁰⁸ Polanyi benadrukte dat we de economie niet als een afzonderlijk

I: the process of capitalist production, vert. S. Moore en E. Aveling, ed. F. Engles (Chicago: Charles H. Kerr and Co., 1909 [1867]): 28-9; 70-1; 133-5; 138-48.

²⁰² M. Bloch, *Marxism and anthropology. The history of a relationship* (Oxford: Clarendon press, 1983), 2-3.

²⁰³ J. Habermas, "Towards a reconstruction of historical materialism," *Theory and Society* 2, nr.3 (1975): 290-3; T. Ball, "History: critique and irony," in *The Cambridge Companion to Marx*, ed. T. Carver (Cambridge, Cambridge University Press, 2006), 129-130. (124-142); Bloch, *Marxism and anthropology*, 25-9.

²⁰⁴ Dat Marx zich niet op antropologische studies baseerde hoeft ook niet te verbazen. De antropologie stond op dat moment nog sterk in haar kinderschoenen. Mauss baseerde zich op studies waarover Marx gewoon nog niet beschikte; Gregory, "Reciprocity and exchange," 920.

²⁰⁵ K. Polanyi, *The great transformation. The political and economic origins of our time* (Boston: Beacon Press, 2001 [1944]), 46.

²⁰⁶ Polanyi, *The great transformation*, 45-48; G. Dalton, "Primitive, archaic, and modern economies: Karl Polanyi's contribution to economic anthropology and comparative economy," in *Essays in economic anthropology. Proceedings of the 1965 annual spring meeting of the American Ethnological Society*, ed. J. Helm (Seattle: University of Washington Press, 1965), 3.

²⁰⁷ D.C. North, "Markets and other allocation systems in history: the challenge of Karl Polanyi," *The Journal of European Economic History* 6, nr.3 (1977): 707-8.

²⁰⁸ Polanyi, *The great transformation*, 49.

gegeven mogen beschouwen en dat deze in sociale relaties ingebed is.²⁰⁹ Het was dat uitwisselingssysteem dat de inclusie en exclusie in de maatschappij bepaalde en bovendien kwam dat het individu uiteindelijk ook voordelig uit, want alle sociale obligaties waren wederkerig. Deze sociale druk was van belang omdat het volgens Polanyi dé manier is om een economisch systeem in stand te houden in een maatschappij waar geen administratie of geschreven documenten de samenleving ordenden.²¹⁰ Hij stelde dus een maatschappij principe voor op basis van reciprociteit (verwanten) en herverdeling (politieke instellingen) als socio-economische vormen van transactie. De markt verschilt hiervan in de zin dat het geen expressie is van een sociale verplichting, maar louter het winstmotief voor ogen heeft.²¹¹

Polanyi's belang is dat hij expliciet stelde wat Marx nog impliciet aanbracht. Hij brak met het wereldbeeld van een mens die zich door economische principes liet leiden en dat elke economie vanuit marktprincipes moet begrepen worden. Polanyi stelde omwille van die reden dat economisch gedrag niet slechts economisch benaderd moest worden volgens het vocabularium van de markttheorie, maar dat er evenzeer aandacht moest zijn voor culturele, sociale en psychologische aspecten.²¹² In deze maatschappijen waren giftuitwisseling en reciprociteit van belang. Het dichotomisch denken is een zwak punt in zijn redenering.²¹³ Volgens Booth was de markt van de negentiende eeuw evenzeer ingebed. Ze werd door rechtsprincipes gereguleerd, zoals bezitclaims, om zo de onderlinge verhoudingen tussen mensen te organiseren. Booth corrigeerde Polanyi dan ook door te stellen dat er wel een transformatie was in de negentiende eeuw, maar dat deze beter uitgedrukt kan worden als de beweging van een maatschappij en haar economie, ingebed in status en hiërarchie, naar een model waar een zekere "gelijkheid" en autonomie voorrang hadden.²¹⁴ Deze kritiek nuanceerde het dichotomisch denken van Polanyi in zekere zin, maar was even generaliserend en ahistorisch als de theorie die ze bekritiseerde.²¹⁵ Waardevoller is de vraag of de gift wel degelijk de antithese vormt van de markt. Bloch en Parry merkten hierin op dat het niet is omdat de Westerse maatschappij de gedachte koesterde dat er een opdeling is tussen de altruïstische gift en de markt, dat dit ook zo was in de pre-kapitalistische samenleving. De relatie tussen gift en economie is een contextueel gegeven. Soms is het moreel om te geven en immoreel om te betalen, maar gezien de context kan het ook omgekeerd immoreel zijn om te geven.²¹⁶

Het belang van het onderscheid tussen een strikt economische wereld en een maatschappelijke werd door Polanyi duidelijk gemaakt. Historici zijn het er over eens dat in de geschiedenis de verschillende samenlevingsmodellen niet slechts een prefiguratie zijn van het huidige model. De commerciële revolutie op het einde van de late middeleeuwen was niet slechts een voorbode van de kapitalistische markteconomie, maar een proces dat op zichzelf stond. Op zichzelf, in die zin dat er misschien wel elementen aanwezig waren die nodig waren voor andere

²⁰⁹ M.C. Behrent, "Karl Polanyi and the reality of society," *History and Theory* 55, nr.3 (2016): 434.

²¹⁰ Polanyi, *The great transformation*, 50-51.

²¹¹ Dalton, "Primitive, archaic and modern economies," 4.

²¹² North, "Markets and other allocation," 704.

²¹³ W.J. Booth, "On the idea of the moral economy," *The American Political Science Review* 88, nr.3 (1994): 661.

²¹⁴ Booth, "On the idea of the moral economy," 661.

²¹⁵ S. Akturk, "Between Aristotle and the welfare state. The establishment, enforcement and transformation of the moral economy in Karl Polanyi's *the great transformation*," *Theoria: A Journal of Social and Political Theory* 109 (2006): 101-2.

²¹⁶ M. Bloch en J. Parry, *Money and the morality of exchange* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 9.

uitwisselingssystemen, maar dat het daarom geen teleologisch gegeven was.²¹⁷ De historicus mag zichzelf dan ook niet verliezen in theoretische modellen. De uitvinder van de *longue durée*, Fernand Braudel, koos ervoor om de economie tussen 1500 en 1800 niet in sociaalwetenschappelijke termen te omschrijven, maar eerder om naar de structuur en logica van de mensen te kijken. Ondanks het feit dat de aard van zijn werk goed aanleunde bij sociaalwetenschappelijke experimenten, legde Braudel vooral de nadruk op de comparatieve methode en observatie. Het historisch onderzoek bleef fundamenteel.²¹⁸ In een historisch perspectief stelde Martha Howell dat de tegenstelling tussen gift en transactie genuanceerd moest worden. Howell stelde dat een dergelijke grens niet duidelijk te trekken is in de late middeleeuwen, het beeld eerder diffuus is en beide principes toen in grote mate overlapt. De waarde van de gift hing samen met haar prijs: de beneficiant schatte haar economische waarde in en de tesorier noteerde steeds nauwkeurig haar prijs in de stadsrekeningen. Ze had bovendien de opdracht te verbinden, banden te smeden en in het beste geval een duurzame sociale relatie tot stand te brengen.²¹⁹ Volgens Howell werd in het premodern Europa de gift zowel een onderdeel van de handel en de markt waar ze in een duidelijk uitdrukbare prijs weer te geven was, als een onderdeel van een betekeniswereld waar zowel de gever als de ontvanger verbonden waren door eer. In veel gevallen maakte net deze band handel mogelijk.²²⁰

c. De maatschappelijke rol van giften

Het is dan ook een van de belangrijkste aandachtspunten in deze verhandeling. De maatschappij bepaalt de sociale functie van de gift, en het is hierin dat economen en antropologen vooral contrasteren. In het volgende stuk willen we ingaan op wat de sociale rol is van de gift en waar de grenzen liggen. Mauss ging van een soort Hobbesiaans negatief wereldbeeld uit. Ze geloofden in een wereld die door chaos en oorlog geregeerd werd en die slechts door de menselijke structuren beteugeld kon worden. Een van die structuren waren giften (in het geval van Mauss). Deze beperkten de menselijke toestand en maakten sociaal verkeer mogelijk.²²¹ De kritiek die hierop kwam, situeerde zich na de Tweede Wereldoorlog. Verschillende antropologen en sociologen verlieten dit negatieve mensbeeld en schreven aan de gift een fundamenteel constructieve functie toe in plaats van een louter cultiverende.

In de structuralistische benadering van Claude Lévi-Strauss ging de aandacht naar de onderliggende structuur van een maatschappij *in concreto* en alle maatschappijen *in abstracto*. Lévi-Strauss legde de nadruk op Mauss' concept *le fait social total*. Mauss was voor Lévi-Strauss de eerste die zijn theorie boven het strikt empirische bracht en het sociale leven begreep als een systeem van sociale relaties.²²² Dit hield enerzijds in dat alle aspecten van het sociale leven beschouwd werden, maar anderzijds ook dat dit concept steeds subjectief en individueel geïnterpreteerd werd.²²³ Om "malentendu" te vermijden, moest een etnograaf volgens Lévi-Strauss

²¹⁷ M. Boone en M. Howell, "In but not of the market. Exchanging movables in late medieval society," in *In but not of the market: movable goods in the late medieval and early modern economy*, eds. M. Boone en M. Howell (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2003), 10-1.

²¹⁸ F. Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle. Les jeux des échanges* (Parijs: Armand Colin, 1979), 8-9; F. Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle. Le temps du monde* (Parijs: Armand Colin, 1979), 7-8.

²¹⁹ M. Howell, *Commerce before capitalism in Europe, 1300-1600* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 191-204.

²²⁰ Howell, *Commerce before capitalism in Europe*, 207.

²²¹ Sahlins, *Stone age economics*, 171; D. de Zavalia Dujovne, "El don en el orgen del estado hobbesiano," *Limité. Revista de Filosofía y Psicología* 25, nr.7 (2012), 13.

²²² C. Lévi-Strauss, "Introduction à l'œuvre de M. Mauss," inleiding in *Marcel Mauss. Sociologie et anthropologie*, ed. A. Gurevitch (Parijs: Quadrige/PUF, 2006 [1950]): XXXIII.

²²³ Athané, *Le don. Histoire du concept*, 168.

aandacht hebben voor het onderbewustzijn.²²⁴ Giften en reciprociteit zijn volgens hem een gevolg van een universele noodzaak die zich in het onderbewustzijn manifesteert en niet iets specifiek aan een bepaald volk.²²⁵ Mauss twijfelde volgens Lévi-Strauss op het cruciale moment. Er zijn universele mentale structuren die mensen tot onderlinge uitwisseling brengen en die moeten niet blijven vastzitten in inheemse concepten. Hij werkte deze conceptuele premisse uit voor huwelijksallianties. Hij stelde dat, wanneer volkeren een conflict hadden en verzoening zochten, dit traditioneel ging via een uitwisseling van vrouwen. De gift van een vrouw was niet alleen de hoogst mogelijke gift, het was ook een teken van hun nieuwe alliantie waarin het principe van wederkerigheid impliciet zat vervat.²²⁶ Het gebruik van vrouwen als goederen deed verschillende antropologen huiveren, maar liet Lévi-Strauss wel toe een algemeen patroon van uitwisseling te vinden waar anderen dat niet zagen.²²⁷ Voor Lévi-Strauss waren het de elementaire types van verwantschapsuitwisseling die de basis van de giftuitwisseling waren. Zo was de uitwisseling van een bruidsschat niet meer dan een proces waarbij de vrouw door een symbolisch equivalent vervangen werd.²²⁸ Zo probeerde Lévi-Strauss het schenken van giften op een structurele manier te verklaren.²²⁹ De link tussen objectieve realiteit en subjectieve ervaring is evenwel zwak en maakt dat Lévi-Strauss de ervaringskaders van het individu slechts moeilijk kan verklaren. Bovendien heeft Lévi-Strauss geen aandacht voor ongelijke reciprociteit. Het is net deze reciprociteit die een grotere rol zal spelen in maatschappijen die zich organiseerden.²³⁰

Volgens Pierre Bourdieu²³¹ ging Lévi-Strauss te ver in zijn geloof in een model waarbij we te maken hebben met een verzameling van wetten die de dwingende praktijken van geschenk en tegengeschenk regelen. Volgens hem bestaat die constructie niet in de realiteit, maar enkel in het hoofd van de theoreticus.²³² In tegenstelling tot bovenstaande auteurs, bezit de gift bij Bourdieu slechts een aanvullende rol in de reciprociteit. Volgens hem is er een geleidelijke verandering van de "symmetrie van de giftuitwisseling naar de asymmetrie van de publieke tentoonstelling als basis van politieke autoriteit."²³³ Reciprociteit neemt dus een steeds meer perifere rol in. Hierbij

²²⁴ Lévi-Strauss, "Introduction à l'œuvre de M. Mauss," XXX-XXXI.

²²⁵ Het is dan ook Lévi-Strauss zijn voornaamste kritiek op Mauss dat hij de gift wel op een algemeen niveau kon tillen, maar nog steeds gebruik maakte van specifiek inheemse concepten zoals de 'hau' van de Maori om het principe van reciprociteit te verklaren; Lévi-Strauss, "Introduction à l'œuvre de M. Mauss," XXXIX.

²²⁶ C. Lévi-Strauss, *The elementary structures of kinship* (Londen: Eyre & Spottiswoode, 1969 [1949]): 61-73.

²²⁷ Gregory, "Reciprocity and exchange," 925.

²²⁸ Lévi-Strauss onderscheidde drie elementaire types. Allereerst is er de bilaterale huwelijksregel waar een man een vrouw moest huwen in de gecombineerde verwantschapsgroep van de moeders dochter en de vaders zus haar dochter. De tweede was de algemene huwelijksregel waar een man een vrouw moet trouwen in de categorie van de moeder haar broeders dochter. De derde is de tussenvorm van de vertraagde reciprociteit waar een huwelijk met de zus van de vader haar dochter; Gregory, "Reciprocity and exchange," 926-7; C. Lévi-Strauss, *The elementary structures*, 61-73; 470.

²²⁹ Sykes, *Arguing with anthropology*, 82-4.

²³⁰ Athané, *Le don. L'Histoire d'un concept*, 172-3.

²³¹ De theorievorming van de gift bij Bourdieu onderging een evolutie waar hij zich tegen kritiek of, volgens hem, verkeerde interpretaties weerde. Het gevolg was dat zijn idee van de gift complexer en minder systematisch werd. We hebben ons hier gefocust op zijn werken uit de jaren 1970 omdat de gift hier nog dicht op antropologische werk bij de Kabyles was gebaseerd en zijn idee het eenvoudigste naar voor kwam, zie: I. F. Silber, "Bourdieu's gift to gift theory: an unacknowledged trajectory," *Sociological Theory* 27, nr.2 (2009): 174; 178; 187-8.

²³² Athané, "Le don, L'histoire d'un concept," 183; P. Bourdieu, *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédée de Trois Etudes d'ethnologie kabyle* (Genève: Droz, 1972), 222-5; A. King, "Thinking with Bourdieu against Bourdieu: A 'Practical' critique of the Habitus," *Sociological Theory* 18, nr.3 (2000): 421.

²³³ "On passe par degrés de la symétrie de l'échange de dons à la dissymétrie de la redistribution ostentatoire qui est à la base de la constitution de l'autorité politique"; P. Bourdieu, *Le sens pratique* (Parijs: Les éditions de minuit, 1980), 210.

staat het concept 'habitus' centraal. Dit is een mediatie die ervoor zorgt dat omgangsvormen van een individu door zijn omgeving worden herkend.²³⁴ Mensen treden met elkaar in contact en kunnen telkens op hun eigen wijze communiceren en onuitgesproken assumpties en impliciete normen begrijpen. Deze assumpties en normen zijn een belangrijk onderdeel van giftuitwisseling. Zo is bij giftuitwisseling het tijdsaspect van belang. Een aangeboden gift wordt niet meteen teruggegeven, want indien dat wel zou gebeuren, zou de functie van de gift weggaan en zou het een over een transactie gaan.²³⁵ Bourdieu plaatste giften in zijn grotere theorie van kapitaalvormen en vervolgens in relatie tot de staat. Bourdieu onderscheidde in de maatschappij verschillende soorten kapitaal zoals economische, informatieel en sociaal kapitaal. De concentratie van deze kapitaalvormen zou van de staat een soort superkapitaalhouder maken.²³⁶ Belangrijk voor de giften is vooral het symbolische kapitaal. Deze kapitaalvorm beschouwde hij als elke mogelijke vorm van de voorgaande kapitalen, maar het "prestige en de erkenning die aan een naam gehangen wordt".²³⁷ De verschillende vormen van kapitaal zijn geen afzonderlijke entiteiten, maar eerder communicerende vaten die in contact staan met elkaar. Bourdieu stelde dat een machtsinstantie haar macht kan legitimeren aan de hand van symbolisch kapitaal. Dat kapitaal drukt macht uit en legitimeert de dominantie van de ene groep over de andere.²³⁸ Als de reciprociteit afneemt, zal die relatief gelijke economische relatie moeten worden aangevuld met tegenprestaties die de vorm aannemen van symbolische bijdragen, zoals dankbaarheid, eerbetoon, respect en morele schuld.²³⁹ We spreken hier over een transformatie van het economische kapitaal in symbolisch kapitaal, die de heersende sociale orde onderschrijft. De bedoeling van het economische kapitaal is om de materiële interesses te verbergen en de relaties van economische afhankelijkheid en exploitatie te legitimeren. Bourdieu verwoordde het als een *méconnaissance* van het uitwisselingsproces, dat een intrinsiek onderdeel is van het giftproces. De gift lijkt vrijwillig en kosteloos, maar verbergt de ware interesse van de gever.²⁴⁰

Deze *méconnaissance* is geen uiting van collectief onbegrip van een maatschappij, maar een bewust negeren. Een bewust negeren dat zeer gelinkt is aan het gevoel van rechtvaardigheid. Het is niet zo dat een maatschappij collectief bedrogen wordt, het is eerder zo dat de verborgen interesses tegelijkertijd genegeerd en begrepen worden. Het gevoel van rechtvaardigheid staat hierin centraal en gaat het vooral over hoe de historische actoren hun eigen situatie inschatten.²⁴¹ Zo stelde Barrington Moore dat reciprociteit een kernelement is in het begrijpen van relaties van een maatschappij in andere termen dan macht en het misbruik ervan.²⁴² De maatschappij is een

²³⁴ "The habitus is the universalizing mediation which causes an individual agent's practices, without either explicit reason or signifying intent, to be nonetheless 'sensible' and 'reasonable'. That part of practices which remains obscure in the eyes of their own producers is the aspect by which they are objectively adjusted to other practices and to the structures of which the principle of their production is itself the product"; P. Bourdieu, *Outline of a theory of practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 77.

²³⁵ Bourdieu, *Le sens pratique*, 167-8.

²³⁶ Bourdieu onderscheidde verschillende kapitaalvormen: economisch kapitaal was de financiële basis als bron van macht, cultureel en informatieel kapitaal was het kennis en sociaal kapitaal de macht die iemand uit een netwerk kon halen; P. Bourdieu, "Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field," *Sociological Theory* 12, nr.1 (1994): 6-7; J. Dumolyn, "Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren," *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 28, nr.4 (2002): 421.

²³⁷ Bourdieu, "Rethinking the state," 8-9.

²³⁸ P. Bourdieu, "Sur le pouvoir symbolique," *Annales. Economies, sociétés, civilisations* 32, nr.3 (1977): 408.

²³⁹ Bourdieu, *Le sens pratique*, 210.

²⁴⁰ Bourdieu, *Le sens pratique*, 191.

²⁴¹ B. Moor, *Injustice. The social bases of obedience and revolt* (New York: Macmillan, 1978), 457.

²⁴² "Whithout the concept of reciprocity – or better, mutual obligation, a term that does not imply equality of burdens or obligations – it becomes impossible to interpret human society as the consequence of anything other than perpetual force and fraud."; Moor, *Injustice*, 506.

sociaal systeem waar reciprociteit voortdurend geschonden wordt, waar het gemaakt moet worden en steeds aan heronderhandeling ondergeschikt is.²⁴³ Moore beargumenteerde – in de lijn van Bourdieu – dan ook een belang van de symbolische transactie boven de economische. Het is niet de materiële transactie zelf die ertoe doet, het is eerder de morele beoordeling van deze transactie die belangrijk is. Deze gedeelde moraliteit houdt noties als ‘eerlijke ongelijkheid’ en ‘proportionele rechtvaardigheid’ in stand. Waar dus plichten van de onderdanen zijn, worden ook plichten verwacht van de heerser, die het goed van de gemeenschap voor ogen moet houden. Het falen van dit gevoel, geeft het gevoel dat de hegemonische groep niet handelt in overeenstemming met de gevestigde orde.²⁴⁴ Een voorbeeld van dit falen en het opkomen van alternatieve morele ordes, zien we bij Eric Hobsbawns *Bandits*. Deze door de *upperclass* verworpen bandieten gehoorzaamden wel degelijk aan een morele orde en bovendien werden hun daden niet als crimineel aanzien door een deel van de samenleving. Deze percipieerden het eerder als een onderdeel van een herverdelingsproces dat een kern van rechtvaardigheid inhield. Voor Hobsbawn is negatieve reciprociteit dus niet een gevolg van sociale afstand, maar eerder van morele. Deze morele afstand legitimeert het geven en nemen tussen partijen. Dat dit negatief is, is slechts de perceptie van de machtigen die hun wereldbeeld konden overbrengen.²⁴⁵

²⁴³ Moore, *Injustice*, 507.

²⁴⁴ Moore, *Injustice*, 509-10.

²⁴⁵ E.J. Hobsbawn, *Bandits* (Middlesex: Penguin Books, 1969): 23; 46-51.

4. Tussentijdse conclusie

Giften zijn in verschillende culturen aanwezig. Deze vaststelling mag ons evenwel niet verleiden tot het maken van generalisaties of tot het zoeken naar een structuur van de gift. Een van de belangrijkste kritieken die gifttheoretici opmerkten, is de mate waarin giften sociaal *embedded* zijn. Het zou fout zijn de gift als een ahistorisch principe te behandelen; eerder moeten we nadenken over wat de gift *kan* doen. Giften kunnen een verplichting aan de ontvanger opleggen en banden van afhankelijkheid en loyaliteit creëren. Dergelijke verplichtingen zijn evenwel niet absoluut. Bourdieu merkte terecht het huwelijk tussen economisch en symbolisch kapitaal op, dat macht legitimeert en een morele orde onderschrijft. Het gaat dus niet per se over een relatie die gelijk is, maar over wat het gevolg kan zijn van een accumulatie van grondstoffen en goederen. Giften kunnen een articulatie zijn van politieke generositeit en niet per se van reciprociteit. Door gebruik te maken van de theorieën van Mauss, Lévi-Strauss, Polanyi en Sahlins probeerden we geen conceptueel raamwerk op te leggen over wat dé gift is. Het doel was eerder om zaken te bevragen die we eigenlijk reeds wisten.

Het nut van antropologische studies is om erop te wijzen dat giften ook anders kunnen zijn dan dat we ‘logischerwijs’ aannemen. We moeten er ons van bewust zijn dat het debat van de giften in een zeer specifieke context geboren werd. Het waren net de vele verschijningsvormen die giften konden aannemen, met of zonder reciprociteit, die onderzoekers aanzetten tot het nadenken over het karakter van de gift. Deze theorieën over attentie, reciprociteit, haar relatie met de economische mechanismen en het belang van de context, komen terug in de volgende verhandeling. Het is echter van belang om deze theoretische inleiding als een intellectuele oefening van de mogelijkheden te zien. Hoewel we bijvoorbeeld in het giftenverkeer van Gent geen voorbeelden terugvonden van onvervreembare objecten, zoals Weiner ze definieerde, is het wel van belang om aandacht te hebben voor de identiteit van objecten en ze als meer te zien dan gewoon als goederen. Giften zijn dan ook duidelijk meer dan het abstracte geven zonder te nemen. Ingebed in cultuur komen zij met tal van aspecten in contact. Howell legde er terecht de nadruk op dat het de opdracht van de historicus is de andere maatschappij te begrijpen in haar eigenheid. In dit proces mogen we ons niet laten leiden door ons onbewuste begrip van wat geven en schenken is.²⁴⁶

Het is de opdracht van de historicus om de gift kritisch in haar lokale context te plaatsen en de verschillende scheidingslijnen tussen giften te analyseren. Alleen zo kan duidelijk worden hoe *embedded* giften waren, hoe ze een onderdeel van hun politieke cultuur waren en hoe er geen consensus bestond over de vraag hoe tijdgenoten giften dienden te benaderen.²⁴⁷ Giften bevonden zich net in deze grijze zone tussen een archaische en kapitalistische samenleving, tussen een legale en een extralegale samenleving en tussen een toegestane en een niet toegestane sfeer. De taal die de tijdgenoten gebruikten was dan ook van belang. Zij benoemden de giften, maar de semantische verschillen tussen *gift* en *prosent*, *don* en *pot-de-vin*, *schenk*, *gifte* of *gabe*, zijn niet meteen duidelijk.²⁴⁸ Er is geen ondubbelzinnig middeleeuws discours over zoiets als de gift, er is geen gedeelde mentaliteit of een culturele code. Wat we met bovenstaande discussie hebben willen aantonen, is dat concepten zoals gift, reciprociteit en haar relatie met de maatschappij veelal vage en niet strikt gedefinieerde concepten zijn. De rechtswetenschap had een probleem met het ondubbelzinnig definiëren van een concept als de gift, maar het verleden is nog meer een heterogeen verhaal dat moeilijk in strikte definities past. Daarom gaan we in deze verhandeling

²⁴⁶ Howell, *Commerce before capitalism in Europe*, 157.

²⁴⁷ Groebner, *Liquid assets*, 3-5.

²⁴⁸ Algazi, “Doing things with gifts,” 19-20.

niet blijven stilstaan bij de vraag “Wie kreeg wat en waarom?” We willen verder dan de giften gaan, want giften zijn een vorm van communicatie. Door een gift te doen, communiceer je een bepaalde gedachte. Zoals we gezien hebben, stelde Pierre Bourdieu dat zowel de schenker als de ontvanger een zekere intentie met de gift heeft, maar dat deze daarom niet articuleerden. Door de achtergrond van de Annaleschool en hun interesse in het onderliggende bloot te leggen, met een politieke geschiedenis die aandacht heeft voor meer dan het strikt empirische, lijkt het aannemelijk dat we verder willen – en zullen – kijken dan het strikt empirische.

II. Presenten en geschenken

Het Gentse giftenbeleid ingeleid

*Uutgeven ende betalinghe van presenten ende ghiften die binnen desen voornoemden jare ghedaen zijn also hier naer verclaert staet*²⁴⁹

Elk jaar, elke rekening begon de presentrekening met deze zin. Gent besteedde jaarlijks een aanzienlijk deel van het stedelijke kapitaal aan giften en deze uitgaven vonden hun neerslag in de stadsrekeningen als een aparte boekhoudkundige entiteit. In deze rekening schreef de tesorier telkens wie een gift kreeg, waarom hij deze gift kreeg en hoeveel deze kostte. De ontvangers van deze giften waren een heterogeen gezelschap, van interne stedelijke ambtenaren, schuttersgilden en broederschappen tot vorstelijke dienaars, soldaten en hovelingen. Deze groepen stonden door elkaar opgesomd. De stad zelf maakte geen onderscheid tussen de verschillende beneficianten, maar eerder naar de aard van de giften. De rekening is grofweg in te delen in een gebruikelijk deel en een deel dat naargelang de omstandigheden werd ingevuld. In het gebruikelijk deel werden de jaarlijkse giften opgesomd. De giften met betrekking tot de wetsvernieuwingen kwamen steeds als eerste, gevolgd door giften die verschillende, voornamelijk vorstelijke, beneficianten kregen voor kerstmis. Daarna volgden de giften die de stad gewoonlijk gaf aan de schuttersgilden en de hoogbaljuw. Dit gebruikelijke deel werd steeds met de presentwijnen 'afgesloten'. De rest van de rekening was onderhevig aan de gebeurtenissen die in de stad plaatsvonden. Hier werden de verschillende wijngiften opgeschreven die de stad ter ere van een inkomst aan de vorst aanbood, alsook de overige giften die niet jaarlijks voorkwamen of die niet in één van de opgesomde categorieën konden ondergebracht worden. Dit waren meestal de *gratituten*.²⁵⁰ Deze rekening paste in een boekhoudkundige traditie en zou steeds strikt gevolgd worden, ongeacht de politieke voorkeur van het heersende regime.²⁵¹ De uiteindelijke bedragen die de stad schonk, hadden een serieuze impact op de stedelijke financiën. In de periode 1400-1495 ging gemiddeld 5% van de totale uitgaven van de stad naar dergelijke geschenken, maar in sommige periodes – zoals in de jaren 1440 – besloeg dit zelfs tot 20% van de stedelijke uitgaven.²⁵² De stad was ergens verplicht deze giften te doneren. Het was 'hoffelijk'.²⁵³ Toch was geen enkel jaar hetzelfde en wijzigden de totaalbedragen ernstig, wat reeds aantoonde dat hoffelijkheid ook ingevuld kon worden. In eerste instantie zijn het deze schommelingen en hun verklaring die ons interesseren. In een tweede deel kijken we naar wie er gaf en naar welke soort geschenken er gegeven werd. Tot slot maken we een vergelijking met de stad Brugge. Het is pas in een vergelijkend perspectief dat we kunnen zien hoe de politieke context van belang is wanneer we naar giften kijken.

²⁴⁹ Zie bijvoorbeeld SAG 400/24, fol. 169 r.

²⁵⁰ De Gentse stadsrekeningen gebruikte deze term zelf zelden, maar het was wel een betere overkoepelende naam de hoosscheden. Al deze giften waren gratis, maar niet per se uit hoffelijkheid. Zie ter vergelijking; M. Damen, *De staat van dienst: de gewestelijke ambtenaren van Holland en zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2000), 404-11.; S. Ter Braake, *Met recht en rekenschap. De ambtenaren bij het Hof van Holland ende Haagse rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558)* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007), 210-20.

²⁵¹ Wat overigens niet alleen voor de giften het geval was, maar voor heel de jaarrekening.

²⁵² Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 80; Boone, *Geld en macht*, 92.

²⁵³ Gerritsen, "Wat is hoofsheid?," 39-40.

1. Stedelijke giften

Marc Boone deed een prosopografische analyse van het giftenbeleid van de stad Gent voor de periode 1385-1460. Hij concludeerde dat de giften vooral intern verdeeld werden, wat afweek van de voorgaande – en ook daaropvolgende – literatuur. Volgens Boone werden giften hoofdzakelijk intern uitgedeeld aan de eigen stedelijke bevolking, waar de voorgaande auteurs vooral spraken over externe giften. Derville benadrukte bijvoorbeeld, in de context van dergelijke externe giften, dat een stad dan bij voorkeur invloedrijke figuren zoals hofdignitarissen begunstigde om de belangen van de stad op een hoger niveau te behartigen.²⁵⁴ Gent vertoonde een ander patroon. De stad was op dat moment niet enkel de grootste van het graafschap Vlaanderen, ze was ook de machtigste. Ze beschikte over een militaire en financiële macht waar de hertog rekening mee moest houden. Dit deed hij ook, waardoor Gent vrij lang een redelijk eigenzinnige politiek kon volgen. De macht van de vorst was zeker niet absoluut en de stad poogde vooral het hoofd te bieden aan haar interne problemen. In zijn prosopografische analyse stelde Boone vast dat de vertegenwoordigers van de eigen elite de voornaamste ontvangers waren van stedelijke giften. Vorstelijke vertegenwoordigers kregen weliswaar ook giften, maar deze vielen in het niet in vergelijking met de interne giften.²⁵⁵ Intern ging het leeuwendeel bovendien naar een kleine stadselite met 17% van de beneficianten die een aandeel van 50% in de waarde van de giften verwierven. Dit kwam omdat de giften afgewogen werden naargelang de status, de loopbaan en het publiek karakter van de beneficiant.²⁵⁶ Het doel van deze strategie was het behoud van het evenwicht tussen de Drie Leden.²⁵⁷ De Poortერი, de Wevers en de 53 kleine Neringen hadden in de loop van de 14de eeuw steeds om de hegemonie gevochten, maar nu leek het compromis gevonden. De elite gaf weliswaar aan zichzelf, maar tegelijkertijd integreerde ze ook de structuur van de Drie Leden in de stadspolitiek. Door participatie voorop te stellen, verzekerde ze zich van de loyaliteit van de verschillende groepen. Dit regime was een relatief recente uiting van de wil tot pacificatie van de intern stedelijke problemen. Er ontstonden weliswaar wat moeilijkheden omdat individuen stedelijke voordelen uitbuiten, maar een echte contestatie van het beleid bleef evenwel uit. Het regime prefereerde eerder te betalen voor haar rust dan te vechten voor haar positie.²⁵⁸

In zijn studie naar de Gentse stadsfinanciën tijdens de tweede helft van de 15de eeuw volgde Wouter Ryckbosch zijn leermeester. Hij zette het onderzoek naar de stedelijke financiën verder voor de periode 1460-1492. Allereerst volgde hij in het feit dat de stedelijke giften nauwelijks tot niet gecontesteerd werden. Noch de restrictie in 1468, noch het Gentse privilege gaat uitgebreid in tegen de praktijk van het schenken. Dit is volgens Ryckbosch een uiting van het feit dat verschillende interne groeperingen het belang wel inzagen van het uitdelen van geschenken aan de juiste personen.²⁵⁹ Zelfs wanneer de stad in geldnood verkeerde na de vrede van Gavere, vond ze al gauw genoeg geld om presenten uit te delen. Aangezien Ryckbosch niet is overgegaan tot een systematische prosopografie van de personen die giften ontvingen en de motieven ervoor, stelde

²⁵⁴ Derville, "Pots-de-vin, cadeaux, racket, patronage," 352-4.

²⁵⁵ Slechts 45 van 256 beneficianten behoorden tot de vorstelijke entourage; Boone, *Geld en macht*, 93; Boone, "Dons et pots-de-vin," 485.

²⁵⁶ Boone, *Geld en macht*, 93; Boone, "Dons et pots-de-vin," 478.

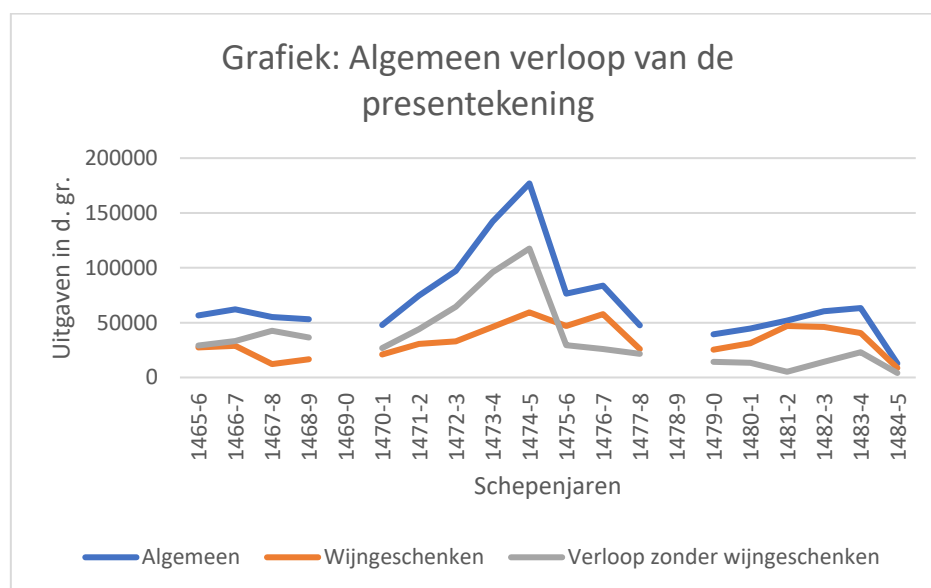
²⁵⁷ Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 51-2.

²⁵⁸ Het schoolvoorbeeld is hier een Danneel van Zeveren die als een self-made man een klim naar de top doet, giften en geschenken int door middel van zijn politieke functies en een bedrag van 14 004 d.gr. kan verzamelen en in 1432 als gevolg van een onvrede over het gevoerde beleid vermoord wordt als een "levereter"; Boone, *Geld en macht*, 94; Boone, "Dons et pots-de-vin," 483; 86-7.

²⁵⁹ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 80.

hij enkele hypothesen met betrekking tot deze giften, op basis van de eindtotalen.²⁶⁰ Ryckbosch merkte een stijging in de stedelijke presenten op in de jaren die volgden op de restrictie (1468). In 1474 besloegen de giften zelfs 30% van de uitgaven. Na deze piek namen de giften af en stabiliseerden ze rond de 10-15%. De verklaringen die Ryckbosch vooropstelde, stelden dat het niet onwaarschijnlijk was dat de stedelijke ambtenaren een compensatie zochten voor de verloren gegane inkomsten uit pensioenen. De restrictie van Karel de Stoute had die immers afgeschaft.²⁶¹ Een andere hypothese was dat de vorstgezinde elite, die aan de macht was gekomen na 1469, het systeem van presenten gebruikte om haar eigen macht te versterken. Hier ging het niet over een zelfbediening door de stedelijke magistraten, maar eerder over een bewuste poging om door middel van geschenken de positie van de hertogelijke partij te versterken. Dit zou op zijn beurt verklaren waarom de restrictie niet het aantal geschenken beperkte, maar eerder de hertogelijke controle opvoerde door de presentmeester rapport te laten uitbrengen aan de zes commissarissen. De conclusie was dan ook dat de restrictie die Karel de Stoute uitvaardigde, meer dan enkel het saneren van de stedelijke financiën inhield. Het had ook een politieke betekenis had met als doel het versterken van de hertogelijke partij in de stad.²⁶² De abolitie schafte het regime van de Drie Leden af, maar de vraag blijft of giften nog steeds een middel waren om interne rust te verzekeren. De politieke context was immers gewijzigd.

Het is met deze achtergrond dat we een prosopografische studie deden naar de beneficianten en de motieven van het schenken. In het komende stuk wensen we het algemene beeld van deze giften te schetsen en onze eigen hypothesen voorop te plaatsen. Vooraleer we hiertoe kunnen komen, moeten we eerst een belangrijk probleem bespreken waarmee we geconfronteerd werden bij het maken van deze verhandeling. Van ongeveer de helft van het bedrag dat aan giften werd uitgedeeld, weten we niet naar wie het ging.

Grafiek 1.1: tijdsverloop van de presentrekening, de presentwijnen en het verloop zonder de presentwijnen uitgedrukt in d. gr. (n= 1 245 691 d. gr.)

Bron: SAG 400/21-8.

Het grillig verloop van de presentrekening springt meteen in het oog, maar de vraag is wat was haar determinerende factor? Een probleem is dat de steeds terugkomende aanzienlijke kosten voor presentwijnen, niet in de jaarrekening aangegeven werden aan wie ze kreeg. De

²⁶⁰ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 80-2.

²⁶¹ V. Fris, "La restriction de Gand (13 juillet 1468)," *Bulletijn der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent* 31 (1923): 82.

²⁶² Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 82.

presentmeester hield een aparte boekhouding bij waarvan hij slechts het eindbedrag in de jaarrekening overschreef. Aangezien de onderliggende boekhoudingen allemaal vernietigd zijn voor de bestudeerde periode, hebben we dus nauwelijks een idee aan wie de presentmeester deze wijngeschenken schonk. Dit is een serieus probleem, aangezien de waarde van de presentwijnen in de presentrekening in sommige jaren wel kon oplopen tot 90%.²⁶³ Om dit probleem visueel weer te geven hebben we in grafiek 1.1 drie conjuncturen uitgetekend. De eerste is de algemene conjunctuur op basis van de eindbedragen die de tesorier opgaf aan het einde van de rekening. Hiervan hebben we de bedragen die we vandaag in geen geval als gift zouden classificeren en waarvan het betwifelbaar is of de tijdgenoten dat wel deden, niet afgetrokken. Het gaat over vergoedingen aan de wijnschroders en vervoerders die bijzonder laag waren, zodat ze geen invloed hebben op de conjunctuur en dus tolereerbaar zijn. De andere twee conjuncturen zijn de algemene conjunctuur opgesplitst in enerzijds de wijngeschenken – op basis van het bedrag dat de presentmeester in de jaarrekening overschreef – en anderzijds de overige giften – waar we wel informatie over hebben en die individueel in de rekening staan vermeld. Vooreerst blijkt dat de mate waarin deze wijngeschenken de algemene rekening variabel was aan de periode waarin ze geschenken werden. Na 1477 valt het op dat het verloop van de wijngeschenken zeer nauw aansluit bij het algemeen verloop van presenten, terwijl de overige giften veeleer een bescheiden verloop kenden. Omgekeerd wordt de conjunctuur in de periode vóór 1477 vaker bepaald door de overige giften. Het is zelfs opvallend dat de spits die zich in het begin van de jaren 1470 voordeed en die haar hoogtepunt bereikte in 1473-4, duidelijk te zien is in zowel het algemeen verloop als in de restcategorie. In de periode 1465-77 maakten de presentwijnen gemiddeld ‘slechts’ 43,23% uit van het algemeen verloop, terwijl het hierbij in de periode na 1477 over 72,12% gaat. Ook uit de berekening van de determinatiecoëfficiënt blijkt dat – ondanks hun belangrijke aandeel – de presentwijnen de schommelingen in de conjunctuur niet determinerend verklaren. De determinatiecoëfficiënt geeft aan hoeveel van de totale variatie in de afhankelijke variabele verklaart kan worden aan de hand van de onafhankelijke variabele. In dit geval bestaat onze afhankelijke variabele uit het algemeen verloop en de onafhankelijke uit variatie van de wijngeschenken.²⁶⁴ We vertrekken immers vanuit de hypothese dat het de wijngeschenken zijn die het algemene verloop zullen beïnvloeden.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,686 ^a	,471	,438	28563,31229

a. Predictors: (Constant), Wijngeschenken

Tabel 1.1 Regressieanalyse algemeen verloop en wijngeschenken, determinatiecoëfficiënt

Bron: SAG 400/21-28

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,934 ^a	,872	,864	14025,75524

a. Predictors: (Constant), Excl_Wijngeschenken

Tabel: 1.2 Regressieanalyse algemeen verloop en het verloop zonder wijngeschenken, determinatiecoëfficiënt

Bron: SAG 400/21-28

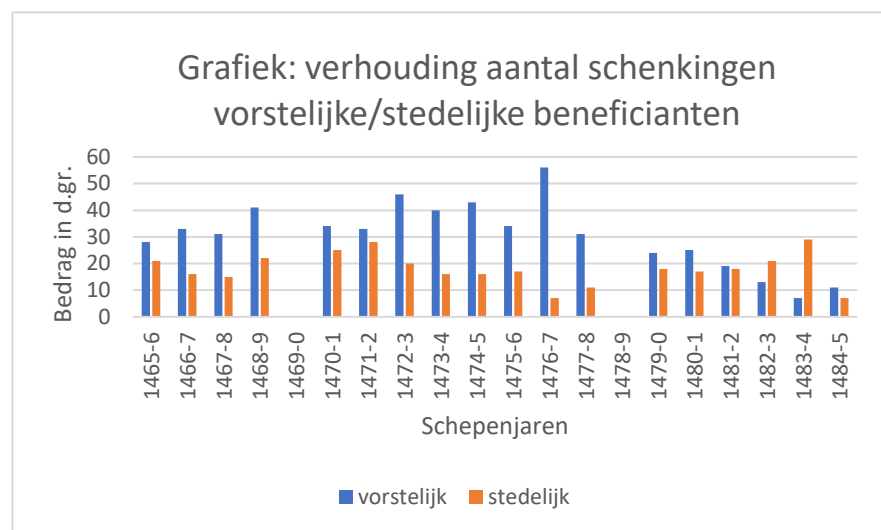
²⁶³ Dit is het geval voor het jaar 1481-2 waar op het totaalbedrag van 52.037,33 d. gr. 46.938 d. gr. aan wijngeschenken werd gependend. Zie SAG 400/27, fol. 310 v. en fol. 312 v.

²⁶⁴ B. Blonde, I. Devos, J. Hanus en W. Ryckbosch, *Trend en toeval. Inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici* (Leuven: Universitaire Press, 2016), 138.

In beide gevallen is de uitgevoerde regressie statistisch significant,²⁶⁵ wat ook niet hoeft te verbazen: we analyseren immers de samenhang van een deel tot haar geheel. Het uiteenlopen van de determinatie coëfficiënten is wel bijzonder (r^2). Hoe dichter de determinatiecoëfficiënt bij 1 ligt, hoe meer de variabele de afhankelijke van het regressiemodel kan verklaren. In dit geval kunnen de wijngeschenken voor slechts 47,1% het model voorspellen, terwijl het verloop zonder wijngeschenken dit voor 87,2% kan. Een statistische analyse staat veelal los van de historische werkelijkheid, maar indien we in rekening brengen dat het verloop na 1477 sterker door de wijngeschenken gedetermineerd werd, lijkt het ons toch gerechtvaardigd om het verloop zonder de wijngeschenken in beschouwing te nemen om uitspraken te doen over het algemene giftenbeleid van Gent. De wijngeschenken hadden een groot aandeel in de presenten maar waren duidelijk politiek minder gevoelig dan de giften die uitdrukkelijk vermeld werden in de presentrekening. Deze waren meer verantwoordelijk voor uiteindelijke fluctuaties.

a. Opdeling naar beneficiant

Om een beter begrip te krijgen op wat dit verloop bepaalde, is het zinvol een opdeling naargelang de beneficiant te maken. We vertrekken van een opdeling tussen stedelijke en vorstelijke beneficianten. Deze opdeling maakte de stad zelf niet expliciet. Wanneer er aan een vorstelijk onderdaan geschonken werd, deelde ze wel meestal mee dat het een dienaar van de

Staaftdiagram 1.1: Verhouding aantal schenkingen vorstelijke/ stedelijke beneficianten (1465-1485) (n=874)
Bron: SAG 400/21-28

heer was, maar voor een stedelijk functionaris werd dit waarschijnlijk als overbodig aanzien. Niettemin is deze opdeling een eerste aanwijzing in de verschillende schommelingen die de conjunctuur kende. Bovendien vertelt het ons al iets over de functie van het giftenbeleid en over welke doelstellingen de stad ermee had. In het staaftdiagram staat het aantal keer dat de stad – hetzij aan een stedelijke, hetzij aan een vorstelijke – beneficiant schonk, in absolute waarde weergegeven. De blauwe balken geven het absoluut aantal aan dat de stad aan een vorstelijke beneficiant schonk en de oranje wanneer er aan een stedelijke beneficiant geschonken werd. Stedelijke beneficianten zijn de interne groepen en personen die ondubbelzinnig tot de stad behoren. Het gaat in hoofdzaak over gildes, dekens, secretarissen en andere stedelijke groeperingen die niet meteen een band met de vorst hadden. Vorstelijke functionarissen behoorden tot het lager administratief personeel dat in dienst van de hertog werkte, maar ook tot de hovelingen die ondubbelzinnig in dienst van de vorst stonden. Personen die in een directe

²⁶⁵ De statistische significantie wordt nagegaan aan de hand van de p-waarde die nagaat of er een verband tussen de twee tijdreeksen is. In dit geval is dit 0,002 voor de wijngeschenken en 0,000 voor de tijdreeksen zonder de wijngeschenken. Een tijdreeks is statistisch significant als hij een p-waarde heeft kleiner dan 0,05. In dit geval bestaat er voor 99,98% en 99,99% (1-0,002 en 100% bestaat niet) dat er een (statistisch) verband is; Blondé et al., *Trend en toeval*, 112-3.

ondergeschikte relatie tot een dienaar van de vorst stonden, namen we ook op.²⁶⁶ Hovelingen waren figuren als de Heer van Humbercourt, Hugonet, heer van Salins, of Guilbert de Ruple. Zij waren weliswaar de top van hun tijd, maar traden in naam van de vorst op.²⁶⁷ Edellieden die niet meteen in naam van de vorst optraden, maar ook in hun eigen naam, hebben we niet opgenomen. Dit gold ook voor hun ondergeschikten. Dit waren edellieden zoals Adolf van Kleef, die hun lot wel met de vorst verbonden maar die, zoals de gebeurtenissen na 1477 zouden bewijzen, ook niet geheel afhankelijk van hem waren.²⁶⁸ Het voornaamste criterium is of ze als vertegenwoordiger van de vorst kunnen aanzien worden of niet.²⁶⁹ De hoogbaljuw hebben we dus ook steeds als een vorstelijk ambtenaar ingeschreven. Wat de commissarissen voor de wetsvernieuwing betreft, was een flexibele houding nodig. Hun impact op het giftenbeleid was van een aanzienlijke aard, maar hun affiliatie was niet ondubbelzinnig. Tot voor 1477 hebben we de commissarissen van de wetsvernieuwingen als vorstelijke functionarissen bestempeld, maar aangezien Gent na 1477 meer bewegingsruimte kreeg, waren het niet meer de vorstelijke kampioenen die deze functies innamen. Zeker na 1482 waren het eerder personen die de stedelijke politiek onderschreven. Nadat de stad openlijk in verzet kwam tegen Maximiliaan, waren deze commissarissen ondubbelzinnig stedelijk gezind en dus hebben we ze met deze affiliatie opgenomen. We hebben ons dus beperkt tot ofwel vorstelijk, ofwel stedelijk, al zijn deze groepen niet altijd evenzeer afgebakende blokken. Occasionele passanten zoals vreemde dichters werden ook niet behouden. Door deze groepen weg te laten maakten we onze grafiek niet onnodig complex, maar hun aandeel in de giften – ook voor edellieden – was bovendien niet groot. Het gaat hier nooit meer over een à twee man die de selectie niet gehaald heeft, waardoor de significantie ervan niet is aangetast.

De relatie tussen vorstelijke en stedelijke beneficianten is duidelijk ongelijk verdeeld met een overwicht voor de vorstelijke beneficianten. In tegenstelling tot de conclusies die Boone voor Gent vóór de vrede van Gavere besprak, is het hier duidelijk dat Gent na de vrede van Gavere externer gericht was: er werd 549 keer aan een vorstelijke beneficiant geschonken tegenover 324 keer aan een stedelijke, wat een verschil van 41% over de hele periode betekent. Dit was mogelijk niet geheel onlogisch omdat de vrede van Gavere (1453) de stad hier ook toe dwong. Het was de bedoeling van Filips de Stoute om de Gentse uitzonderingspositie in het gedrang te brengen en aan vorstelijke controle te onderwerpen. De giften die in de jaren 1465-7 gegeven werden, kunnen mogelijks in deze lijn gezien worden. De elite die toen aan de macht was, bevond zich in de politieke situatie die onmiddellijk volgde op de vrede van Gavere. Dat dit evenwicht niet op een consensus kon rekenen, zal blijken uit de gebeurtenissen omtrent de Blijde Intrede van Karel de Stoute, in 1467. Het is opvallend dat dit kort particularistische intermezzo niet merkbaar is in de beneficianten die in de periode augustus 1467 – augustus 1468 giften kregen: het blijft identiek aan het jaar daarvoor. Een mogelijke hypothese die we later zullen toetsen, is de moeilijke positie waarin Gent zich op dat moment bevond en waarvoor ze, onder meer door te schenken, een

²⁶⁶ Zie bijvoorbeeld: (...) *Anthonis dieneere ende bewaerer van der camere van mijnen heere den canchelier (...)*; (...) *Jacques tamborijn van onzer vornoemde gheduchter vrouwe (...)*; *Item ghegheven den fouriers ons voorscreven harde gheduchts heeren (...)*; SAG 400/24, fol. 41 r.-42 r.

²⁶⁷ Guillaume Hugonet was de kanselier van de heer, Guy de Brimeu, heer van Humbercourt was onder meer stadhouders van Luik en trad op als vorstelijk commissaris voor de wetsvernieuwingen en Guilbert de Ruple was de algemeen ontvanger van de heer; K. Papin, "Guilbert de Ruple. Biografie van een topman uit de Bourgondische financiële administratie!" *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 53 (1999): 107-12.

²⁶⁸ J. Haemers, "Adolf van Kleef," in *Nationaal Biografisch woordenboek XVIII*, eds. Rombaut et al. (Brussel: Paleis der Academiën, 2007), 543-5.

²⁶⁹ Zo hebben we de geschenken die aan de jagers van Simon de Lalaing gegeven waren hier niet in opgenomen, noch de dienaren van de Heer van Gruuthuize. Deze edellieden stonden weliswaar in een nauwe relatie tot de vorst, maar traden niet per se op als vertegenwoordiger van de vorst. De stad maakte deze aanduiding dan ook niet; Zie bijvoorbeeld Dinant van Quicquelberghe, dienaar van de heer van Gruuthuize, die een lakengift kreeg ter waarde van 112 d. gr in 1474-5; SAG 400, fol. 42 r.

oplossing probeerde te zoeken. Zo kon ze gebruik maken van de politieke gebeurtenissen van haar tijd, zoals het huwelijk tussen Margaret van York en Karel de Stoute, om gericht te schenken.²⁷⁰ Het is dan maar de vraag of de stad Gent het beleid van het voorgaande jaar ook voortzette, waar invloedrijke ambtenaren giften kregen.²⁷¹

Belangrijkere vragen betreffen de jaren die erop volgden. De ratio van giften aan vorstelijke beneficianten steeg en zou torenhoog worden vanaf 1472-3, maar ook intern stedelijk lagen de giften hoog. Dit biedt dus al een genuanceerder beeld dan de hypothese van Wouter Ryckbosch. De elite gebruikte haar giftenpolitiek niet alleen om zich ten aanzien van de vorstelijke partij te verstevigen, maar mogelijks evenzeer om intern stedelijk aan legitimiteit te winnen. Zowel vorstelijke onderdanen als de verschillende schuttersgilden kregen dat jaar aanzienlijke giften.²⁷² De heer van Charny kreeg een gift van 1200 d. gr. op 12 februari 1472, maar de Sint-Jorisgilde werd ook vier keer begiftigd voor een totaalbedrag van 4080 d. gr., alsook werden nog verschillende andere stedelijke functionarissen begunstigd.²⁷³ In het schepenenjaar 1471-2 werd een groot deel van de stedelijke giften gespendeerd aan wedstrijden. De alliantie tussen Karel de Stoute en Ferdinand van Aragon en de intrede van de heer werden uitvoerig gevierd en de verschillende stedelijke groeperingen werden begiftigd voor het houden van een *scone staet*.²⁷⁴ We bespreken deze giften later nog uitvoerig, maar hier lijkt al slechts een van de twee hypothesen stand te houden. De giften die de stad uitdeelde, waren duidelijk niet intern gericht en de nieuwe schepenen zochten niet in de giften naar compensatie voor hun verloren inkomsten, omdat de intern stedelijke giften niet naar de mandatarissen gingen. De tweede hypothese daarentegen, die stelde dat de nieuwe politieke elite giften zou gebruiken om hun eigen machtsbasis te versterken, lijkt in de daarop volgende jaren na de abolitie te kunnen kloppen, met de veronderstelling dat de stad Gent de twee partijen wilde tevredenstellen door hen uitvoerig te begunstigen. Deze hypothese gaat evenwel niet meer op na deze eerste twee jaar, want de verschillen tussen de stedelijke beneficianten en de vorstelijke namen net toe.

Dit verschil is dan een mogelijk gevolg van het toegenomen belang om invloed te hebben op het hoger niveau, omwille van de onzekerheid die er in de nationale politiek heerste. Het stedelijk kapitaal werd extern georiënteerd, mogelijk ten koste van de interne beneficianten. We zien hier immers de namen Antoon Bastaard van Bourgondië, Jacob Donche, Jean III Gros, Guy de Brimeu heer van Humbercourt, Wouter van der Gracht, Lodewijk van Scoornisse en Joris Baert verschijnen.²⁷⁵ Stuk voor stuk waren dit topfunctionarissen in het Bourgondische staatsbestel die giften ter waarde van 480 d. gr. tot 12 876 d. gr. kregen. De verhouding die erop volgde was min of meer stabiel, met een kleine daling op het einde die mogelijks te wijten is aan het feit dat Gent zich meer van de nationale politiek keerde, maar ook dat de toegenomen oorlogsinspanningen op het budget begonnen te wegen.

Het jaar 1476-1477 lijkt hier paradoxaal een grote uitschieter in te zijn. We vermeldden reeds dat we hier de twee 'boekjaren' hebben samengenomen. Wanneer we deze evenwel afzonderlijk

²⁷⁰ SAG 400/21, fol. 247 r. - v.

²⁷¹ In dat jaar kregen Guillaume de Biches, Baljuw van Saint Pievre le Monstier, Claes Triest, hoogbaljuw van Gent en P. de Goux kanselier van Bourgondië aanzienlijke giften lopende tussen de 360 d. gr. tot 7200 d. gr.; SAG 400/21, fol. 108 v. – 109 v.

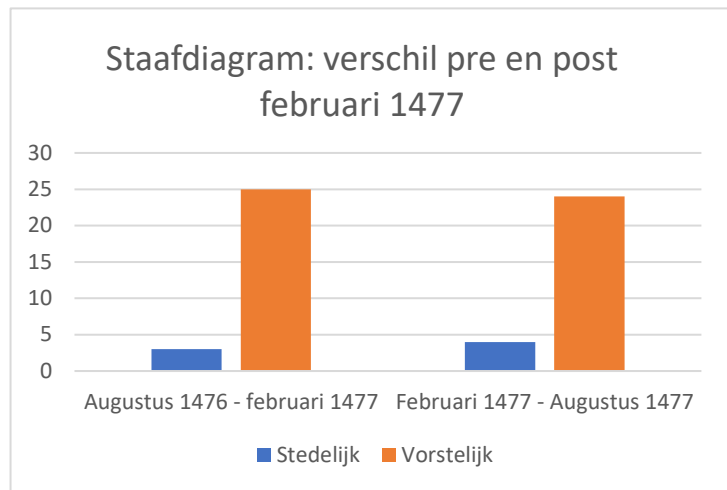
²⁷² SAG 400/23, fol. 174 r.

²⁷³ Voorbeelden zijn Jacob van den Bogaarde, bode van de stad, Simon van den Bossche, bode van de stad en Joris van Crombrugge clerk van de stedelijke advocaat Rogier Stutin; SAG 400/23, fol. 173 v. - 174 v.

²⁷⁴ SAG 400/23, fol. 44 v.; SAG 400/23, fol. 46 r.

²⁷⁵ SAG 400/23, fol. 160 r. - 161 v.

beschouwen, is het opvallend dat er nauwelijks verschillen tussen beiden te merken zijn. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het regime dat na 1477 aan de macht was, bepaalde aspecten van het giftbeleid van pre-1477 overnam en zodus was het 'hoffelijke' karakter van de giften nog steeds van belang. Een andere verklaring zouden we kunnen vinden in de stelling dat de giften een niet echt gecontesteerd onderwerp waren en dat de nieuwe elites giften nog steeds aanzagen als een middel om aan machtsverwerving te doen. Ze moesten in 1477 immers hun

Stafdiagram 1.2. Detail van de verhouding van geschonken giften aan stedelijke/vorstelijke beneficianten voor 1477
Bron: SAG 400/25

legitimiteit nog bewijzen. De populatie van vorstelijke begunstigen was evenwel verschillend: in de eerste periode waren het voornamelijk vorstelijke ambtenaren die kerstgiften kregen, aangevuld met enkele functionarissen uit het directe gevolg van de hertogin. Met Nieuwjaar kreeg een aantal van hen dat jaar een gift. Tot slot viel ook de Blijde Intrede van Maria van Bourgondië in dat boekjaar, waarbij zowel de hertogin als leden van haar vervolg geschenken kregen.²⁷⁶ Na februari 1477 schonk de stad voornamelijk omwille van de (tweede) intrede van de vorstin. Bovendien, verbleef Maria van Bourgondië wel vaker in Vlaanderen. In tegenstelling tot de laatste jaren van Karel de Stoute deed ze de stad meer aan. Bij dergelijke intredes konden haar dienaren vaak ook op kleine geschenken rekenen.²⁷⁷ Dat de grafieken eenzelfde politiek lijken weer te geven, berust dus op toeval. Beide regimes gaven andere giften en de eerste verschillen in hun houding ten overstaan van giften beginnen reeds naar voor te komen.

Onze grafiek daalt evenwel sterk na 1479. Dit is mogelijk een gevolg van het feit dat de relaties tussen de stad Gent en Maximiliaan van Oostenrijk verzuurden. Wanneer Maximiliaan steeds eigenzinniger werd, keerde de Gentse elite zich ook meer af van zijn beleid. Deze evolutie spiegelde zich meer en meer in de schenkgewoonte. De giften verkregen mogelijk meer een beleefdheidsfunctie dan een politieke. Dit zou ook verklaren waarom de wijngeschenken minder daalden. Anderzijds zien we wel belangrijke wijzigingen in het type van de beneficianten. Steeds meer interne giften werden uitgedeeld, maar volstaat dit om hier te spreken van een functieverhuizing van het doel van de giften? De knapen van de Neringen en de Weverijen gaan een nieuwe groep vormen in de kerstgeschenken, wat wel als een uiting van hun toegenomen belang kan gezien worden, maar een consequent begiftigen van de verschillende belangengroepen die meer macht verwierven, was er niet.²⁷⁸ De echte wissel zal er pas komen na de dood van Maria van Bourgondië – op 27 maart 1482 – en wanneer Gent de banden met Maximiliaan brak en de voogdij over zijn zoon claimden om een regentschapsraad op te stellen.²⁷⁹ Aanvankelijk was het nog een zachte breuk in 1482-3, waar Maximiliaan en een aantal lagere dienaars nog geschenken ontvingen tijdens inkomsten in de stad, maar een jaar later bestonden de enige vorstelijke

²⁷⁶ SAG 400/25, fol. 18 r. – 21 r.

²⁷⁷ Op 19 juli 1477 kregen de zes wageniers, drie knapen, de maarschalk, de palfoernier, de boden, de gezellen van de keuken, de Heraut, de trompeltisten en de fluitspelers en tenslotte de portier allemaal een gift belopende van 124 d. gr. tot 286 d. gr.; SAG 400/25, fol. 113 r.

²⁷⁸ SAG 400/21, fol. 49 v.

²⁷⁹ Blockmans, "Autocratie of polycratie?" 260; 271-2; 275-8; Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 79-82.

beneficianten uit Filips de Schone en een aantal andere lagere vorstelijke dienaren, zoals de palfrenier, de portier, de sergeanten en een tamboerijn.²⁸⁰ Omdat het einde van onze periode geplaagd werd door muntinflatie hebben we geprobeerd om onze waarden om te zetten naar zilverequivalenten om zo het ware gewicht van de munten te zien. Het bracht ons evenwel geen verdere inzichten, daar we ook sterk afhankelijk zijn aan de verhoudingen. Daarom bespreken we het hier niet verder.

²⁸⁰ De palfrenier was een paardenknecht; SAG 400/28, fol. 259r.

Opdeling volgens waarde

Bedrag in d. gr.	Aantal beneficianten	Percentage	Gecumuleerd percentage	Vertegenwoordigde waarde	Percentage	Gecumuleerd percentage	Aantal vorstelijke beneficianten	Gecumuleerd percentage
0-480	182	62,12%	62,12%	31 110,5	5,18%	5,18%	88	48,35%
481-960	33	11,26%	73,38%	25 703,58333	4,28%	9,46%	17	51,52%
961-1440	28	9,56%	82,94%	33 731,5	5,62%	15,08%	22	78,57%
1441-1920	8	2,73%	85,67%	14020	2,34%	17,42%	5	62,50%
1921-2400	3	1,02%	86,69%	6360	1,06%	18,48%	3	100,00%
2401-2880	5	1,71%	88,40%	13904	2,32%	20,80%	3	60,00%
2881-3360	2	0,68%	89,08%	6408	1,07%	21,86%	1	50,00%
3361-3840	2	0,68%	89,76%	7480	1,25%	23,11%	2	100,00%
3841-4320	4	1,37%	91,13%	16 532	2,75%	25,86%	3	75,00%
4321-4800	0	0,00%	91,13%	0	0,00%	25,86%	0	0,00%
4801-5280	0	0,00%	91,13%	0	0,00%	25,86%	0	0,00%
5281-5760	0	0,00%	91,13%	0	0,00%	25,86%	0	0,00%
5761-6240	1	0,34%	91,47%	6000	1,00%	26,86%	1	100,00%
6241-6720	4	1,37%	92,83%	25 896	4,31%	31,18%	3	75,00%
6721-7200	2	0,68%	93,52%	14 066	2,34%	33,52%	2	100,00%
7201-7680	1	0,34%	93,86%	7242,66	1,21%	34,73%	1	100,00%
7681-8160	1	0,34%	94,20%	7920	1,32%	36,05%	0	0,00%
8161-8640	0	0,00%	94,20%	0	0,00%	36,05%	0	0,00%
8641-9120	0	0,00%	94,20%	0	0,00%	36,05%	0	0,00%
9121-9600	1	0,34%	94,54%	9568	1,59%	37,64%	1	100,00%
9601-10080	0	0,00%	94,54%	0	0,00%	37,64%	0	0,00%
10081-10560	0	0,00%	94,54%	0	0,00%	37,64%	0	0,00%
10561-11040	0	0,00%	94,54%	0	0,00%	37,64%	0	0,00%
11041-11520	0	0,00%	94,54%	0	0,00%	37,64%	0	0,00%
11521-12000	3	1,02%	95,56%	35 840	5,97%	43,61%	3	100,00%
>12000	13	4,44%	100,00%	33 8494,33	56,39%	100,00%	10	76,92%
Totaal:	293	100%		600276,6			165	

Tabel 1.2: frequentieverdeling van de aangeboden giften 1465-1485. (n= 293)

Bron: SAG 400/21-28.

Nu we weten hoe de verhouding tussen het aantal geschenken varieerde, moeten we ook aandacht hebben voor de verdeling van de waarde van de geschenken. De betekenis van een gift wordt immers niet alleen bepaald door de ontvanger, maar ook door de omvang van het geschenk. Om dit goed te kunnen inschatten, hebben we in de bovenstaande tabel de ontvangers in verdeelde groepen opgelijst volgens de waarde van de geschenken en hebben we hun aandeel hierin berekend, alsook het gewicht van de vorstelijke vertegenwoordigers hierin. We bekijken dit allereerst in haar algemene vorm om vervolgens beide periodes tegen elkaar af te wegen. In bovenstaande tabel hebben we weer een aantal groepen moeten weerhouden. Allereerst zijn de verschillende bedienaren van het giftverkeer niet opgenomen. Het gaat hier over de wijnscoorders en de personen die de wijn brachten naar de bestemming. Zij kregen geen gift, maar eerder een vergoeding voor hun diensten, werden veelal niet geïdentificeerd en zouden bijgevolg onze eerste groep disproportioneel verzaamd hebben. De schuttersgilden hebben we wel opgenomen. Soms zien we hier de deken een gift krijgen, maar de stad schonk steeds aan de gilde in haar collectiviteit. Het mag dan wel niet meteen een identificeerbaar persoon geweest zijn, ze vertegenwoordigde het gros van de stedelijke giften en haar uit de verdeling laten zou een ernstige vertekening geven.

De bovenstaande tabel geeft de totale waarde weer die de beneficianten kregen over een tijdspanne van twintig jaar. De waarde van sommige terugkerende beneficianten werd bijgevolg opgeteld en in het uiteindelijke resultaat verwerkt. Om de tabel overzichtelijk te maken, hebben we telkens voor afstanden van 2 lib. gr. of 480 d. gr. gekozen en dit tot 25 lib. gr. (12 000 d.gr.). De laatste dertien beneficianten hun giften lagen hoger dan dit bedrag. De absolute recordhouder was Margareta van York, met een totaal van 68 266 d. gr. ofwel zo'n 22-23 jaarlonen van een meestermetelaar.²⁸¹

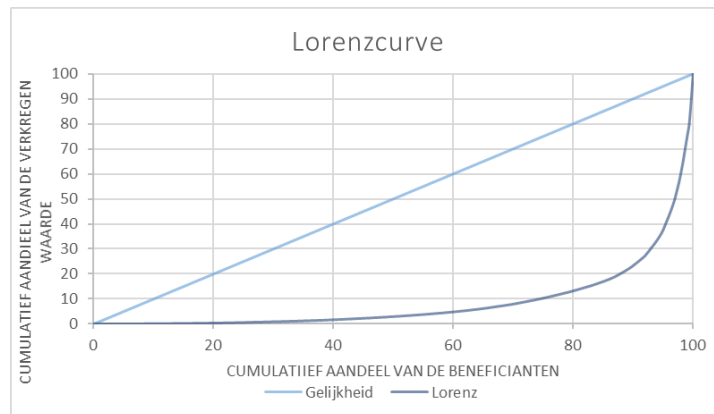
In de grafiek valt meteen op dat de waarde van de giften over de verschillende beneficianten fundamenteel ongelijk verdeeld was. Een zeer groot percentage van de beneficianten kreeg een relatief klein aandeel. 183 individuen kregen op de tijdspanne van twintig jaar niet meer dan 2 lib. of 480 d. gr., voor 134 hiervan bedroeg het uiteindelijke bedrag niet meer dan 1 lib. of 240 d. gr. Deze 62,12% van de beneficianten vertegenwoordigde slechts 5,18% van de waarde en kreeg dus maar een klein aandeel van het budget. Ter vergelijking stelde Boone voor zijn periode vast dat het daar om 27,54% van de beneficianten ging die 3,16% van de giften kreeg.²⁸² Een halve eeuw later ontvingen er dus veel meer mensen hele kleine bedragen, waardoor ook hun aandeel uiteindelijk steeg. Wat eerder opvallend is, is dat de verdeling tussen vorstelijke en stedelijke ambtenaren hier zo goed als gelijk is. Veel van de beneficianten in deze klasse ontvingen vaak de lagere giften die aan zowel stedelijk als vorstelijk personeel gegeven werden. In veel gevallen gaat het niet over hoge bedragen en verschillende van deze personen kregen in deze periode slechts eenmaal een gift. Hun aandeel neemt echter al snel af. Wanneer we naar 960 en zelfs 1440 d. gr. gaan, komen er telkens groepen van dertig man bij en neemt het aandeel van de vorstelijke beneficianten toe. De groep die meer dan 960 d. gr. kreeg, was voor bijna 80% geaffilieerd met de vorst. Een voorbeeld hiervan vinden we in de edele heer van Adolf van Kleef. Dat maakt dat er op twintig jaar tijd uiteindelijk slechts 21% van alle uitgaven gespendeerd werd aan het eigen stedelijk personeel en aan eigen stedelijke functionarissen. Dit staat allemaal in fel contrast met de bevindingen die Boone maakte. Hij maakte geen direct onderscheid tussen vorstelijke en

²⁸¹ Berekend op het dagloon dat een meestermetelaar verdiende van 12 d. gr. voor 1477, waar hij dan 250 dagen kon werken op een jaar; E. Scholliers, "Lonen te Gent (XVe-XIXe eeuw)," *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, eds. J. Craeybeckx en C. Verlinden (Brugge: De Tempel, 1959), 386-415.

²⁸² M. Boone, "Gent en het Bourgondische staatsvormingsproces ca. 1385 – ca. 1453. Een financiële en sociaal-politieke geschiedenis," vol. 2 (Phd diss., Universiteit Gent 1988), 138.

stedelijke ambtenaren, maar we zien duidelijk dat de verdeling nu veel ongelijker was dan een halve eeuw eerder.

Van het gebruik van giften om het intern evenwicht te behouden, bleef niet veel over. Bij Boone vertegenwoordigde de absolute topklaag,²⁸³ die meer dan 10 000 d. gr. kreeg, slechts 5,33% van het totaalbedrag dat uitgegeven werd. Dit terwijl in 1465-85 4,44% van de beneficianten een totaal aandeel kreeg van 56,39%. Voor 1460 ging nog 50% van de waarde naar giften lager dan 3360 d. gr. terwijl na 1465 deze kaap van 50% niet voor 12 000 bereikt werd. Na 1465 werd duidelijk meer geschonken aan minder personen: Deze ongelijke verdeling komt ook het duidelijkste naar voor in een Lorenzcurve. Deze curve geeft de gelijkheid van een verdeling aan. De rechte lijn geeft de situatie weer in het geval van een absoluut gelijke verdeling, de gebogen lijn geeft het werkelijke verloop weer. De ruimte tussen beide curven is de mate van ongelijkheid. Dit is de Gini-Index die hier 0,83 bedraagt.²⁸⁴ Aangezien de ruimte hier groot is en het werkelijke verloop zeer gebogen, gaat het hier over een fundamenteel ongelijke verdeling: velen kregen weinig, weinigen kregen veel.

Grafiek 1.2 ongelijkheid gerepresenteerd in een lorenzcurve

²⁸³ 0,84% van het totaal

²⁸⁴ De Gini-Index is een maatstaf die de ongelijkheid in een verdeling meet. Hoe dichter de index bij 1 zou liggen te groter de ongelijkheid. Een Gini-Index van 1 wilt zeggen dat slechts 1 persoon alles bezit en de rest niet. Dit is zeer zelden wat maakt dat onze Gini-Index eigenlijk al bijzonder hoog is.

2. Wie gaf wat?

a. Wie gaf?

De presentmeester moet een invloedrijk man zijn geweest. Hij was diegene die de belangrijke beneficianten van de stad in eigen persoon zou ontmoeten en die aan hen schonk. Hoewel hij uit naam van de stad schonk, zal het feit dat hij telkens persoonlijk aanwezig was, in niet geringe mate hebben bijgedragen aan zijn prestige. Toch was hij een mysterieus figuur. De presentmeesters die in de jaarrekening verschenen, deden dit enkel in de hoedanigheid van presentmeester en bleven dit ook voor lange tijd. Wie was hij en wat hield zijn functie in en wat was zijn belang?

De presentmeester kreeg geen pensioen van de stad. Dat maakte dat het in hoofdzaak over een rijk iemand moet zijn gegaan of dat de functie van presentmeester eerder een bijberoep was dan een volwaardig stedelijk beroep. Van Werveke stelde dat de presentmeester in de veertiende eeuw een “seriant” was, maar deze claimt lijkt moeilijk te volgen voor de vijftiende eeuw.²⁸⁵ Hij werd nooit als sergeant benoemd en zijn vermoedelijke financiële welstand steeg dat van een (lage) stedelijke beambte te boven. De Buck ging ervan uit dat sommige presentmeesters kunstenaars waren die zelf hun presentvaten beschilderden.²⁸⁶ Hoewel we hiervoor geen direct bewijs hebben gevonden, zijn er wel presentmeesters bekend die ook als stadskunstenaar optraden. Een voorbeeld hiervan was Pieter van Beervelde, die rond 1404 ook de stadswapens voor de vorstelijke inkomst schilderde.²⁸⁷ We hebben hiervoor geen bewijs gevonden in onze periode, maar het was wel duidelijk dat ook (vermoedelijk) niet kunstzinnige personen de functie konden uitoefenen. Na 1477 ging de functie van Jan Nenkins over op Zegheren de Mey. Zegheren was naast presentmeester ook kiesman voor de schepenen en de deken van de volders in 1477. In 1479 zou hij bovendien ook nog tesorier worden, maar had toen zijn functie van presentmeester reeds afgestaan. Blijkbaar waren die twee functies niet cumuleerbaar en zijn zoon zou de taak uitoefenen.²⁸⁸

In het geval van Zegheren was de financiële aard van het presentmeesterschap vermoedelijk de reden om op te treden bij de uitbetaling van de troepen wanneer het Gentse gemeentelager in Spiere was. In de rekeningen van het jaar 1477 is er een aparte rekening opgenomen van Zegheren de Mey *presentmeestere*.²⁸⁹ In de context van het pragmatisme, waarmee Gent moest werken om een gemeentelager tegen Frankrijk te kunnen sturen, volstond blijkbaar de functie van Zegheren als presentmeester om als ontvanger op te treden in het gemeentelager, al zal ook zijn dekenschap van de volders meegespeeld hebben, aangezien hij specifiek bevoegd was voor de troepen van de Neeringen. In die context kreeg hij van de tesoriers 177 369 d. gr. in een aantal reizen naar Spiere

²⁸⁵ Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, 251.

²⁸⁶ De Buck, *Van wijn in Gent tot Gent in wording*, 219

²⁸⁷ Bovendien cumuleerde Pieter van Beervelde en Willem De Ritsere het beroep van presentmeester met het dekenschap van de Sint Lucasgilde; E. Cornelis, “De kunstenaar in het laatmiddeleeuwse Gent. Organisatie en kunstproductie van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw,” *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.41 (1987), 108; R. van Elslande, “Gentse kunstenaars ten dienste van Jan zonder Vrees en het Prinsenhof,” *Ghendtsche Tydinghen* 25, nr.1 (1996): 25; R. van Elslande, “Kunstenaars werkzaam in de grafelijke residenties te Gent tijdens de 14^e eeuw,” *Ghendtsche Tydinghen* 24, nr.6 (1995): 330.

²⁸⁸ SAG 400/27, fol. 48 r. en 96 v.

²⁸⁹ *Dit naervolghende es de rekeninghe verclaeringe ende bewijs die Zegher de Mey presentmeestere doet ende overgheeft te causen vanden ontfanghe ende uitghevene bij hem also wel vanden voyagen van scepenen als inde reyse van Spiere ende andsinds van den lede vander Neeringhe anclevende ghelijc hier naer up corte ghescriven ende ghesperisiert staet*; SAG 400/25, fol. 426 r.

mee om de troepen van de Neeringen uit te betalen.²⁹⁰ Waarschijnlijk ging het hier over een speciale opdracht die de presentmeester kreeg in functie van een nooddringende situatie. Hij werd dan ook betaald voor zijn *diverssche zware moyten* die hij ondervond tijdens zijn reizen.²⁹¹ Het waren geen giften die de presentmeester uitdeelde, maar het toont aan hoe flexibel de stad kon handelen. In tijden van nood zal de presentmeester een financieel ambtenaar geweest zijn die de competenties had om de uitbetaling van de lonen te regelen. Hoe dan ook, we moeten hier benadrukken dat de situatie in mei – juni 1477 een uitzonderlijke was waarbij de stad waarschijnlijk *ad hoc* handelde.

Niettemin ging het over een vermogend figuur en zal het diens vermogen geweest zijn dat hem tot de kwalificatie van presentmeester zal geholpen hebben. De presentmeester De Mey bracht in 1477 96 480 d. gr. als lening in de oorlogsschatkist van Gent.²⁹² Dat is een bedrag dat ongeveer neerkwam op tweeëndertig jaarlonen van een meester metselaar in die tijd. Zijn kapitaalcracht zal belangrijk geweest zijn voor de functie. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij de betaling van bepaalde geschenken moest voorschieten en dat de stad hem later terugbetaalde. Zo zal hij doorheen het jaar de verschillende presentwijnen mogelijks moeten voorschieten en dat de stad het uiteindelijke bedrag aan het einde van het jaar terugbetaalde. We tasten in het duister of de rekening een eigen inkomstenbron had, maar de wijze waarop ze in de stadsrekeningen is neergeschreven doet vermoeden dat er slechts een som gegeven werd op het einde van het jaar. Het ging dus over grote bedragen die hij dan moest voorschieten.

We weten met zekerheid dat hij de presentwijnen zelf aanbood, maar bij de andere giften was dit geen dwingend principe. De rol van de presentmeester verdween na 1468 grotendeel uit de rekeningen, maar in de voorgaande periode zien we soms tussen de giften kleine vergoedingen voor zijn diensten. Bij het presenteren van wijn zal de presentmeester steeds aanwezig geweest zijn, maar bij *gratituten* is dit niet zo duidelijk. Soms zou de stad ook particulieren terugbetalen voor giften die ze in naam van de stad hadden aangedaan.²⁹³ Vooral na 1477 zien we af en toe dat de voorschepen een gift voorschoot.²⁹⁴ Een monopolie op het schenken had de presentmeester dus niet, maar het is waarschijnlijk wel zo dat hij het overgrote deel van de giften zelf schonk. Immers, het waren uitzonderingen wanneer de stad schepenen moest terugbetalen. De functie van de presentmeester ging bovendien verder dan het schenken alleen. In de dagelijkse en diverse kosten vinden we occasioneel andere terugbetalingen aan de presentmeester. Op 17 juli 1484, bijvoorbeeld, kreeg de presentmeester Hendrik de Wale een terugbetaling voor de twee steekspelen die tijdens een banket waren gehouden.²⁹⁵ Het was waarschijnlijk een dergelijke rol die hij zal hebben opgenomen: een soort ceremoniemeester die officiële en vooral feestelijke aangelegenheden mee in goede banen leidde, eerder dan de militaire ontvanger die Zegheren de Mey (tijdelijk) was.

Dat zijn functie enige gevoeligheden kende zien we aan de emolumenten van de presentmeester die een dalende tendens kende. Het lijkt erop dat hij vóór 1468 nog occasioneel een vergoeding ontving wanneer hij een speciale moeite of dienst bewees. In 1435 kregen de presentmeester en zijn bedienden nog een vergoeding van 36 d. gr. voor hun werk tijdens de jaarlijkse

²⁹⁰ SAG 400/25, fol. 426 v.

²⁹¹ Hij kreeg voor zijn verschillende diensten 1008 d. gr.; SAG 400/25, 413 r. – 414 v.

²⁹² *Item ghegheven Zegheren de Mey omme daer mede te betaelne de Saudenieren die vanden lede vanden Neeringhen weghe ghesonden waren te voornoemde plaetsen*; SAG 400/26, fol. 105 r.

²⁹³ Zo betaalde de stad Jan van Melle in 1465 3000 d. gr. voor een paard dat hij aan Antoon bastaard van Bourgondië had geschonken; SAG 21/400, fol. 24 r.

²⁹⁴ Zie bijvoorbeeld: *Item betaelt ten beveelne als boven mer. Joosse van Ghistele ruddere voorscepene van der Keure dat hij bij hem ghegheven (...)*; SAG 400/26, fol. 31 v.

²⁹⁵ SAG 400/28, fol. 348 v.

wetsvernieuwing, een vergoeding die zou standhouden tot 1466.²⁹⁶ In 1466 zou de presentmeester nog 48 d. gr. krijgen voor de gift die hij op verplaatsing deed aan Karel de Stoute, toen nog graaf van Charolais, in Deinze.²⁹⁷ Opvallend genoeg was dit deel in de presentrekening ingeschreven en dus ook uitdrukkelijk een gift. Het feit dat dit ook de enige gift was die de presentmeester kreeg, is mogelijk al een teken aan de wand naar hoe de maatschappij tegenover giften aan de presentmeester stond. De omgekeerde redenering – dat hij geen giften meer op verplaatsing zou doen – lijkt eerder onwaarschijnlijk. De presentmeester had dan ook een financiële én een symbolische macht, waardoor vermoedens van machtsmisbruik en corruptie snel gemaakt waren. Na 1468 werd hij om die reden strenger gecontroleerd: de restrictie bepaalde dat hij wekelijks verantwoording moest afleggen aan zes gecommiteerden van de wijn. Dit geeft toch blijk van enig wantrouwen tegenover de functie en wiens presentwijnen waarschijnlijk moeilijk controleerbaar waren door volk en later de hertog. Ook met betrekking tot de jaarlijkse ambtskledij die hij ontving zal de presentmeester een aanzienlijke besparing zien gebeuren. In 1465 kreeg hij, naast de ambtskleding die de andere stedelijke functionarissen kregen, ook nog eens kledij ter waarde van 240 d. gr. als extra.²⁹⁸ Deze laatste gift overleefde evenwel 1468 niet. Het is wel opvallend dat, wanneer een van de twee vergoede kledingstukken wegviel, een jaar later een kost in de dagelijkse en diverse kosten kwam die de presentmeester 240 d. gr. *in hoosscheden* opleverde.²⁹⁹ In 1471 zal de presentmeester weer 240 d. gr. krijgen *over zekere moyte ende aerbeyt hem uut gracien toegheleyt*.³⁰⁰ Wat deze moeite en arbeid juist inhielden, weten we niet. We kunnen wel voorzichtig stellen dat er een tussenoplossing werd gezocht om de positie van de presentmeester niet al te veel aan te tasten. Hij kreeg zijn vergoeding niet meer als een gift, maar eerder als vergoeding voor bewezen diensten. Deze gift werd consequent ook de volgende jaren geschonken.

De maatregel werd mogelijk ook ingegeven door het feit dat zijn functie politiek gevoelig was. In tegenstelling tot de schepenen of zelf tot de dekens, werd de functie van de presentmeester steeds door dezelfde persoon uitgeoefend voor een langere periode. De presentmeester Jan Nenkins was in dienst van minstens 1465 tot 1477. Dat hij na 1477 vervangen werd, was mogelijk een gevolg van het gegeven dat hij te veel gezien werd als vertegenwoordiger van het vorige regime. Na 1477 volgden de presentmeesters elkaar aan een irregulier tempo op. Zegheren de Mey oefende de functie uit van (februari?) 1477 tot minstens augustus 1478, zijn zoon Jan de Mey volgde hem op van minstens augustus 1479 tot augustus 1481.³⁰¹ Daarna viel het ambt toe aan Hendric de Wale – in het schepenjaar 1481-2 en 1482-3 – en werd deze vermoedelijk tijdens dit schepenjaar nog vervangen door Hendric van der Beke.³⁰² Deze presentmeester overleefde opvallend genoeg de regimewisseling van 1485 en was nog minstens tot 1486 in functie.³⁰³

²⁹⁶ De gift werd wel opvallend genoeg verplaatst van het onderdeel “presenten” naar “dagelijkse en onvoorziene kosten”; SAG 400/15, fol. 14 v.; SAG 400/21, fol. 79 r.; SAG 400/21, fol. 142 r.

²⁹⁷ *Item Rombouts Gooris vanden zelve wijne te voerne ter vorsc. Plaetsen III s. gr. Item Joosse vander Waenbeke van den vornoemden wijns te scoodene VI d. gr. Item Janne Nenkins presentmeestere van dat hij was te Deynse omme de presentacie te doene vanden vorscreven wijne van II daghen IIIIs. Gr. ende Pietren vander Weeden bode van dat hij trac metten zelve presentmeester XX gr. comt tzamen IX s. II d. gr.*; SAG 400/21, fol. 108 v.

²⁹⁸ SAG 400/21, fol. 52 r.; SAG 400/21, fol. 134 r.

²⁹⁹ SAG 400/22, fol. 96 r.

³⁰⁰ SAG 400/23, fol. 105 r.

³⁰¹ Er werd uitdrukkelijk naar *Jan de Mey filius zeghers presentmeestere* verwezen, zie: SAG 400/27, fol. 48 r. en fol. 178 r.

³⁰² In het schepenjaar 1482-3 worden ze immers beide als presentmeester genoteerd; SAG 400/28, fol. 63 v.

³⁰³ SAG 400/29, fol. 39 v.

De presentmeesters volgden niet de jaarlijkse verkiezingen van schepenen of trossiers, maar bleven langere tijd in functie, waarbij het er bovendien op lijkt dat ze politiek benoemd of afgezet werden. Dat het lange tijd om dezelfde persoon ging, is mogelijk een teken dat er een zekere (artistieke?) expertise verwacht werd. Hoe dan ook, het was de presentmeester die telkens aanwezig was wanneer een delegatie de heer tegemoet reed of wanneer de stad een executie bijwoonde.³⁰⁴ Na verloop van tijd zal dit dan ook een bekend gezicht geweest zijn. Zeker omdat de andere leden van die delegaties steeds wisselden. In een tijd waar persoonlijke relaties en reputatie van belang waren is het mogelijk dat de presentmeester de continuïteit vertegenwoordigde. Het was evenwel ook de continuïteit van het regime en de door haar gevoerde politiek. Misschien is het daarom dat de stad in 1477 een nieuw gezicht nodig had.

b. Wat gaf hij?

i. Wijn

Wijngeschenken waren typische geschenken die de stad uit beleefdheid schonk. Groebner legde er de nadruk op dat wijn zeer dicht bij de kern van een schenkcultuur kwam. We gebruiken het werkwoord 'schenken' nog steeds in de context van giften 'schenken', alsook drank 'inschenken'. Zowel nu als vroeger heeft schenken vaak de associatie met drank en voedsel. Het geven van banketten en wijnkannen en het cadeau doen van zilveren bekers, stond dan ook centraal in de Bourgondische giftcultuur.³⁰⁵

Omdat water in de middeleeuwen veelal van onreine kwaliteit was, dronken de middeleeuwen voornamelijk bier en wijn. Dit dronken ze vaak niet zuiver, maar lengden ze aan met water, honing, suiker of kruiden. Het alcoholpercentage lag beduidend lager dan tegenwoordig.³⁰⁶ Wijn genoot in de middeleeuwen, en nog steeds, een hogere reputatie dan bier. Het 'schenken' van bier op banketten of aan hoogstaande gasten was *not done*, ookal beschikte de stad over een eigen bierproductie. Het was de wijn die het prestigieuze karakter had en die geschonken werd aan gasten van enige status. Gent deed dit en ook andere steden deden dit zo.

Bovendien was niet elke wijn even goed en deed de stad waarschijnlijk aanzienlijk moeite om steeds uitsluitend buitenlandse wijnen aan te bieden.³⁰⁷ De vorst kreeg enkel de witte rijnwijn of rode wijn uit de Bourgondische gebieden, de Beaune. Voor beide wijnen lagen de transportkosten gevoelig hoog. De rijnwijn, waartoe wijn uit de Moezel en de Elzaswijn ook behoorden, moest via de rivieren de Rijn en de Maas en vervolgens via Dordrecht en de scheldemonding de Nederlanden bereiken. De handelaars moesten onderweg verschillende dure riviertollen betalen. Dat kon eventueel vermeden worden door de wijn via de Rijn naar de grote Keulse wijnmarkt te brengen en vanaf daar via land naar de Nederlanden, maar ook dit bracht hoge transportkosten met zich mee.³⁰⁸ Wijn die van Beaune kwam, transporteerde de handelaar via land wat ervoor zorgde dat de reis niet alleen lang duurde, maar ook dat enkel kleine hoeveelheden per keer konden vervoerd worden. Bovendien waren dit veelal moeilijke wegen, waardoor de prijs van de wijn al gauw

³⁰⁴ Zie bijvoorbeeld: SAG 400/22, fol. 127 v.

³⁰⁵ Groebner, *Liquid assets, dangerous gifts*, 64-6.

³⁰⁶ R. van Uytven, *De zinnelijke Middeleeuwen* (Leuven: Davidsfonds: 1998), 23.

³⁰⁷ Henri Pirenne stelde zelfs dat wijn een van de eerste producten was die terug werd verhandeld en bijdroeg aan het heropleven van de handel in de 12e eeuw; H. Pirenne, "Un grand commerce d'exportation au moyen age: les vins de Francé," *Annales d'histoire économique et sociale* 5, nr.21 (1933): 226 (225-243).

³⁰⁸ R. De Buck, *Van wijn in Gent tot Gent in wording. De Gentse wijnhandel tussen 1302 en 1795 en de wordingsgeschiedenis van Gent* (Gent: stichting Mens en Cultuur, 1995) 48-9; Van Uytven, *De zinnelijke middeleeuwen*, 32.

verdriedubbelde.³⁰⁹ Ongeacht de prijs waren het deze twee types wijnen die de stad vaak (samen) aan de hertog gaf.³¹⁰

De Beaune was een wijn die zeer populair werd onder invloed van de Bourgondische hertogen. De hertogen traden op als beschermheren van de Bourgondische wijnproductie en prijsden hem tot de beste wijn die in de hele christenheid te vinden zou zijn. Het is dan ook niet zo onlogisch dat de steden wijn uit Bourgondië aan de Bourgondische hertogen aanboden. Bovendien zorgden de hoge prijs en de algemene appreciatie van de wijn ervoor dat de Beaune tot de topwijnen van die periode behoorde.³¹¹ De witte wijn uit de Duitse gebieden viel over het algemeen net iets duurder uit, maar uiteindelijk behoorden beide wijnen tot dezelfde prijsklasse.³¹² Aangezien de wijn uit verschillende streken kwam, waren er bijgevolg ook andere inhoudsmaten van toepassing: rijnwijn werd vaak gerekend in “voeder” en Franse wijn in “pontsoen” of in “vaten”.³¹³ De stad gaf naast deze uitheemse maten ook steeds de hoeveelheid in amen en in stopen, die waarschijnlijk beter te begrijpen waren voor leken. Verder werd er van oudsher wijn uit Frankrijk geïmporteerd, maar de verschillende embargo’s die Lodewijk XI oplegde tijdens de verschillende oorlogen met Bourgondië zal een efficiënte toevoer verhinderd hebben. Het is dan ook zelden dat de stad Franse wijn aanbood. Het was misschien ook niet meteen een geschikt geschenk voor een Bourgondische hertog.³¹⁴ Occasioneel zien we wel wijn van Gascogne gepresenteerd worden: Maria van Bourgondië kreeg deze aangeboden op 15 februari 1471 en Maximiliaan op 12 april 1482.³¹⁵

Deze laatste *Gascoense wijn* werd op de Vrijdagsmarkt verkocht. Dit was de uitzondering, want de wijnen die de stad presenteerde, kwamen steeds van een beperkt aantal verkopers. De meest favoriete wijnverkoper van de stad was overduidelijk Jan Everaert. In de periode van 1465-1485 werd 46, 81% van de aankopen van wijn in de *Bleyde Esele* van Jan gedaan. Hoewel hij tweemaal schepen van de Keure is geweest – in 1465-6 en in 1475-6 – bracht dit geen wijzigingen in het koopgedrag van de schepenen, die nog minstens tot 3 januari 1480 de wijn bij hem bestelden die ze aan de heer aanboden.³¹⁶ Daarna gaf hij waarschijnlijk de fakkel door aan een familielid. Jacob Everaert kwam op als favoriete wijnafnemer in hetzelfde etablissement.³¹⁷ Vermoedelijk had deze wijnverkoper, naast banden met de politieke elites, ook een uitstekende reputatie. Hij was de leverancier van rijnwijn bij uitstek aan de stad. Het valt bijvoorbeeld op dat, wanneer de stad Margareta van York en Maria van Bourgondië begunstigde op 15 februari 1468, ze de witte wijn kochten bij Jan Everaert en de rode wijn bij Laurens Boele.³¹⁸ Een bepaalde belangenvermenging was niet ongebruikelijk. Bijvoorbeeld wanneer Jan Utenhove voorschepen was van Gedele in 1467-8, werd de wijn voor de Blijde Intrede van 1468 bij hem gekocht.³¹⁹ De Buck lijkt aan te nemen dat de voorschepen de discretionaire bevoegdheid bezat om in de keuze al dan niet te schenken. In die hoedanigheid zou hij zich snel laten beïnvloeden door zijn eigen politieke

³⁰⁹ Van Uytven, *De zinnelijke middeleeuwen*, 32.

³¹⁰ Op negen juni 1477 kreeg Maria van Bourgondië bijvoorbeeld zowel rijnwijn als wijn van Beaune; SAG 400/25, fol. 112 v.

³¹¹ R. Van Uytven, *Geschiedenis van de dorst. Twintig eeuwen drinken in de Lage Landen* (Leuven; Uitgeverij Davidfonds NV, 2007), 102-4.

³¹² G. Croisiau, “Prijzen in Vlaanderen in de 15de eeuw,” in *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant* (XVe-XVIIIe eeuw), ed. C. Verlinden (Brugge: “De Tempel”, 1959), 49-50.

³¹³ H. van der Wee, *The growth of the Antwerp market and the European economy* (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1963), 83; J. Craeybeckx, *Un grand commerce d'importation: les vins de France aux anciens Pays-Bas (XIIIe-XVIe)* (Parijs: S.E.V.P.E.N., 1958), 283-5.

³¹⁴ Craeybeckx, *Un grand commerce d'importation*, 125.

³¹⁵ SAG 400/22, fol. 174 r. en SAG 400/27, fol. 311 v.

³¹⁶ Schoups et al., *Prosopografische databank*, Politieke mandaten; SAG 400/27, fol. 49 r.

³¹⁷ SAG 400/27, fol. 50 v.

³¹⁸ SAG 400/21, fol. 246 r. – v.

³¹⁹ SAG 400/21, fol. 247 r.

voorkeuren en zou hij de giften gebruiken met als doel zijn persoonlijke macht uit te breiden.³²⁰ Hoewel bovenstaand voorbeeld dit lijkt te bevestigen, moet er rekening gehouden worden met het feit dat Jan Utenhove op die twintig jaar slechts drie keer aangesproken werd voor de levering van wijn. Echte zelfverrijking zal er dus niet (openbaar) geweest zijn.

De wijn zelf bood de presentmeester in wijnkannen aan. Dit waren grote tinnen kannen van 55,5 cm tot 57,5 cm hoog, met een diameter aan de voet van respectievelijk 21,5 cm en 22 cm. Er kon een 5, 30 liter in. Op de kannen zelf stond het stadswapen van Gent afgebeeld, zodat de beneficiant bij de consumptie van de wijn niet zou vergeten wie de gulle schenker was.³²¹ Op het deksel stond een leeuw. De monding van de kan was vrij groot en de kan zelf was zwaar en log. De presentkannen zullen niet op tafel gezet zijn geweest, maar eerder op de grond waar iedereen zijn glas of beker kon vullen. Wanneer de stad wijn schonk aan een edele gast, ging dit veelal met een plechtige ceremonie gepaard. Onder de begeleiding van stadsmuzikanten droegen de moorkinderen³²² op draagbaren de presentkannen naar de verblijfplaats van de beneficiant. Eenmaal daar aangekomen, bood de presentmeester de wijn in naam van de stad aan en overhandigde de kannen. Deze kannen werden vervolgens door de beneficiant opgeslagen en bij het eten naar boven gehaald.³²³ Het is mogelijk dat de ceremonie soms 's nachts plaatsvond zodat de stad met toortsen extra indruk kon maken.³²⁴ Het was de bedoeling dat de wijn zo snel mogelijk geconsumeerd werd, want wijn hield het in de middeleeuwen zelden langer uit dan een jaar. Wanneer de wijn geconsumeerd was, werden de kannen teruggegeven aan de stad en bewaard in de kelder. Het presenteren van vaten ging opzichtiger: over de 18de eeuw weten we dat het vat werd beschilderd en met een kleed werd overhangen. De stadsvoerman, trompettisten en de moorkinderen begeleidden vervolgens de kar en het paard naar de beneficiant.³²⁵ Op deze manier was het algemeen bekend wie er van de stad een gift gekregen had. De vaten werden in de stadswijnkelder bewaard, waar een wijnmeter bevoegd was voor het in stand houden van de wijnvoorraad en het schoonmaken van de presentkannen. Bovendien tapte deze wijnmeter de wijnkannen vol en het mat hij van de hoeveelheid geconsumeerde wijn om deze vervolgens in rekening te brengen.³²⁶

Afbeelding 1: Presentkan Gent laatste kwart vijftiende eeuw, begin zestiende eeuw
Bron: STAM, nr. 00453

³²⁰ De Buck geeft overigens geen concreet bewijsmateriaal voor deze claim, maar stelt “dat er misbruiken waren behoeft geen betoog” om vervolgens enkele voorbeelden van extravagante, maar niet per se corrupte, wijngeschenken te geven; De Buck, *Van wijn in Gent tot Gent in wording*, 286.

³²¹ J. Machiels en A. Derolez, *Gent, duizend jaar kunst en cultuur* (Gent: stadsbestuur Gent, 1975), 399-401.

³²² Dit waren een soort stadsknechten die een heel scala van karweien voor de stad uitvoerden. Naast het dragen van presentkannen moesten ze de straten ook schoonvegen, mest rapen, toezien op processies, toezien op krankzinnigen.

³²³ De Buck, *Van wijn in Gent tot Gent in wording*, 288.

³²⁴ Van Werveke, *De Gentsche financiën*, 251.

³²⁵ Op 22 september 1467 kreeg bijvoorbeeld ene Rombout die als “wagheneer” benoemd werd een kleine vergoeding om het vervoeren van de wijn naar Margaretha van York; SAG 400/21, fol. 246 v.

³²⁶ *Ghegheven ten beveelne van scepenen Anthonis Claiszone van zijnen diensten vanden presentkannen van der stede te haelne ende gaderne daermen inde name vander zelve stede wijn ghepresenteert heeft binnen deze jare ende vanden dezelfde zelve kannen scoene te makene*; SAG 400/21, fol. 79 v.; De Buck, *Van wijn in Gent tot Gent in wording*, 290.

ii. Laken

Laken was in de middeleeuwen het prestigegoed *par excellence*. De lakennijverheid was sterk ontwikkeld in Vlaanderen en genoot een grote Europese faam. De producten die afgeleverd werden, waren vaak van erg hoge kwaliteit, maar waren ook erg duur. Hoewel de lakennijverheid serieus aan belang had verloren tegen de 15de eeuw, waren de zware luxelakens nog steeds een belangrijk uitvoerproduct van Gent en is het dan ook niet verwonderlijk dat dit een van de voornaamste soorten giften van Gent was.³²⁷ Ze boden de gever twee voordelen: lakens drukten een bepaalde kapitaalwaarde uit en waren dus waardevol in de materiele zin van het woord, en ze hadden een grote symbolische waarde, want ze werden als teken van prestige gedragen.

Lakens hadden allereerst een bepaalde kapitaalwaarde. Dit element komt sterk naar voor in de presentenrekening, waar de rekening ons telkens meegeeft welk laken gekocht werd, wie de verkopers waren, over welke stukken stof het ging en wat de prijs per stuk was, alsook natuurlijk wat het totaalbedrag was van de operatie.³²⁸ Deze kapitaalswaarde was afhankelijk van allerlei factoren, zoals de kleur, kwaliteit, textuur en specificiteit, maar evenzeer speelden sociale, morele, intellectuele en artistieke noties mee.³²⁹ Hetzelfde laken kon van regio tot regio in prijs verschillen, omdat de mode en – meer in het algemeen – de waardering ervan ook verschillend waren.³³⁰ Deze concrete waarde zorgde ervoor dat de lakens zonder problemen aan het economische verkeer konden deelnemen. Simonne Abraham-Thisse toonde aan dat lakens ook als ruilmiddelen gebruikt werden, zonder dat hun waarde eerst in liquide vorm moest worden omgezet: lakens konden voor lakens geruild worden, maar evengoed konden lakens voor wijn of andere goederen worden geruild.³³¹ Als de stad lakens gaf, dan vertegenwoordigde dit een bepaalde financiële waarde. De schommelingen hierin hadden dan ook met prestige te maken: hooggeplaatste beneficianten kregen duurere lakens dan minder belangrijke personen. Dit is te merken in de lakens die het stedelijk personeel kreeg. Deze werd in groepen opgedeeld volgens de waarde van hun ambtskledij. Schepenen, dekens en tesoriers behoorden natuurlijk tot de voornaamste categorie, terwijl een presentmeester ambtskledij van een categorie lager kreeg.³³² De stad gaf niet altijd lakens, maar soms ook geld om een kledingstuk te laten maken. Zo kreeg de hoogbaljuw van Gent jaarlijks een bedrag van 1440 d. gr. *uut hooscheden ende goede jousten te helpen bij een pareer habijt*.³³³ In dit geval werden er geen lakenverkopers vermeld, maar slechts het bedrag, wat ons doet vermoeden dat de tesorier aan de hoogbaljuw een bedrag gaf en geen

³²⁷ J. Munro "textiles as articles of consumption in Flemish towns, 1330-1575," *Bijdragen tot de Geschiedenis* 81 (1998): 275; P. Stabel, "'Dmeeste, oirboirlixste ende proffitelixste let ende neringhe.' Een kwantitatieve benadering van de lakenproductie in het laatmiddeleeuws en vroegmoderne Vlaanderen," *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.51 (1997): 123. (113-153)

³²⁸ SAG 400/22, fol. 173 v.: *Item ghecocht up de maert II ellen peers lakens coste de elle II s II d. Item van XIII strijpen te IIII grooten de strijpe. Item van IIII ellen wijs voederlakens te XII gl de elle daer Coppin de Bassere te wetene een habijt ende caussen af hadde hem ghegheven ten beveelne van scepenen uut hooscheden ende Ghyleyn vanden Houte sceppere vanden zelve habijt ende caussen te makene XIII d. gr. comt 14 s II d. gr.*

³²⁹ S. A. Thisse, "La valeur des draps au moyen age de l'économique au symbolique," in *In but not of the market: movable goods in the late medieval and early modern economy*, (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2007), 17.

³³⁰ D. Cardon, *La draperie au moyen age. Essor d'une grande industrie européenne* (Parijs: CNRS éditions, 1999), 514; Zie hierover bijvoorbeeld in de negatieve zin: Abraham-Thisse, "La valeur des draps au moyen âge," 40-5.

³³¹ Abraham-Thisse, "La valeur des draps au moyen âge," 25-7.

³³² Zo kregen de hoogste functionarissen (schepenen van de Keure en Gedele, de drie advocaten en 10 klerken en de drie tesoriers) in het jaar 1471-72 elk twee lakens ter waarde van £8 (1920 d. gr.), kregen functionarissen zoals de sergeanten van de Keure en Gedele en de presentmeester kregen een grijs en paars laken en strijpter lakens van een gemiddeld 243 d. gr. en een derde categorie van boden, portiers en de kok kregen een gemiddelde waarde kregen van 113 d. gr.; SAG 400/23, fol. 75 r. – 76 r.

³³³ Zie bijvoorbeeld SAG 400/22, fol. 172 v.

laken. Oorspronkelijk zal het de bedoeling geweest zijn dat de hoogbaljuw zich hiermee effectief een kledingstuk aanschafte, maar we hebben natuurlijk geen idee wat hij er in werkelijkheid mee deed.

Dit heeft veel te maken met het tweede aspect van lakens als gift. Een gift krijgen, was een eer voor de beneficiant. Lakens zijn dure goederen en vaak was het krijgen van dure stoffen een toonbeeld van het prestige van de beneficiant. Evenzeer eerde het ook de gever. In het merendeel van de gevallen schonk de stad dure en zware lakens die ze bij lokale verkopers hadden gekocht en die soms een link met de elite hadden. Osten Papal leverde bijvoorbeeld in 1477 lakens aan de stad voor de Blijde Intrede. Hij behoorde tot een bekend Gents geslacht en was in 1478 eerste schepen van de Keure.³³⁴ We konden maar liefst zevenenveertig lakenhandelaars identificeren die de stad voorzagen van de nodige geschenken, maar in tegenstelling tot de wijnhandelaars was er veel variatie bij de verkopers, mogelijks ingegeven door het feit dat er meer kwaliteitsproducten beschikbaar waren dan bij de wijn, maar ook door het feit dat de vraag naar variatie hoger was. Sommige verkopers waren politiek actief, maar zeker niet allemaal.

Lakens konden wel een politieke betekenis hebben. Het schenken van lakens was een soort visitekaartje van de stad. Een visitekaartje dat bovendien door de beneficiant ook nog eens – letterlijk – uitgedragen werd. De symboliek speelde een grote rol bij de keuze van kleuren en stoffen. In het voorbeeld dat hierboven gegeven werd, kreeg Coppin de Bassere twee lakens: een paars en een wit, de heraldische kleuren van Vlaanderen.³³⁵ De beneficiant droeg het geschonken laken en toonde op deze manier zijn gift aan de rest van de gemeenschap. Als er lakens werden geschonken aan vorstelijke ambtenaren, was dit mogelijks ook in symbolische kleuren. Ook in het voorbeeld waar drie verschillende groepen lakens als salaris ontvingen, kregen deze steeds per groep een aantal kleuren. Door het dragen van deze kleuren was het duidelijk tot welke groep de stedelijke functionarissen behoorden en vormde dit een toonbeeld van hun maatschappelijke positie.³³⁶

De betekenis van lakens als gift is dubbel: het kan ook een teken van submissie en onderdanigheid zijn. Het geschenk symboliseerde een vorm van tribuut waarbij de stad haar meest kostbare grondstof afstond. We denken hier dan vooral aan de kostbare lakens die de hertogen ontvingen wanneer ze hun Blijde Intrede deden. Omgekeerd, wanneer de stad laken aan het stedelijk personeel gaf, drukte ze ook een afhankelijkheidsrelatie met hen uit. Ze kleetde letterlijk haar onderdanen aan.³³⁷

iii. Alles wat blinkt. Edelmetalen als giften.

In Mauss' analyse van de potlatch, de rituele feesten van de indianenstammen Haida en Kwakiutl, waren gedecoreerde koperen muntjes een van de meest belangrijke uitwisselingsgoederen. Het accumuleren van deze koperen muntjes stond centraal in het vergaren van prestige, aangezien deze muntjes een rangorde vestigden en bevestigden. Mauss stelde dat deze muntjes een personaliteit hadden: je geeft niet enkel het muntje, maar ook 'jezelf'.³³⁸ Volgens Mauss had dit *renommiegeld* in archaische samenlevingen tot doel om sociale cohesie tot stand te brengen en

³³⁴ M. Boone, "L'industrie textile à Gand au bas Moyen Age," in *La draperie ancienne des pays-bas: débouchés et stratégies de survie (14e – 16e siècles)*, eds. M. Boone en W. Prevenier (Leuven/Apeldoorn: Garant, 1993), 29.

³³⁵ J. Haemers en O. Verbist, "Het Gentse gemeentelager in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Een politieke, financiële en militaire analyse van stadsmilities," *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 42 (2008): 303.

³³⁶ Abraham-Thisse, "La valeur des draps," 35-6.

³³⁷ Abraham-Thisse, "La valeur des draps," 37.

³³⁸ M. Mauss, "Excerpts from The Gift," in *Anthropological Theory. An introductory History*, eds. R.J. McGee en R.L. Warmes (New York, McGraw Hill, 2008), 98.

hoewel het dus om 'geld' ging, werd het fundamenteel uit de economische invloedssfeer verwijderd.³³⁹

Vanaf de 15de eeuw ontstond er in Europa een intensieve muntuitwisseling.³⁴⁰ Het was een praktijk onder humanisten om bij hun brieven met een Romeinse munt te voorzien als blijk van vriendschap en appreciatie. In tegenstelling tot de grote Romeinse beelden, hadden deze munten het voordeel dat ze een van de enige klassieke voorwerpen waren die in heel Europa gevonden werden en die eenvoudig circuleerden. Het bracht de Romeinse geschiedenis dichterbij op plaatsen waar de Romeinse legioenen nooit geweest waren.³⁴¹ Het uitwisselen van deze munten was een teken van vriendschap en vertrouwen. Er kon ook een diepere betekenis in worden gevonden: Desiderius Erasmus kreeg bijvoorbeeld van Stanislaus Turzo, de bisschop van Olmutz, vier gouden munten gepresenteerd met "de vier goede keizers" erop.³⁴² Dat de Bisschop munten gaf van uitgerekend deze keizers, gaf aan dat hij zich in hun traditie situeerde en dat hij bovendien een geleerd persoon was, omdat hij zo bijvoorbeeld Marcus Aurelius, de keizer-filosoof, als "goed" bestempelde. Munten met een exotisch karakter circuleerden rijkelijk in Europa. In de Nederlanden, die toen als kapitaalcentra van de wereld toen bekend stonden, zullen veel verschillende muntsoorten gecirculeerd hebben.

De Romeinse munten die gewisseld werden, hadden weinig intrinsieke waarde, maar het was vooral de symbolische waarde die belangrijk was. Ze waren niet duur, maar wel speciaal en, net omdat een munt individueel was, kon ze ook het 'attentie-aspect' hebben zoals dat door Malinowski beschreven was. Dit maakte dat het voor het stadsbestuur een gepaste gift werd voor bepaalde doelgroepen. Gent gaf vaak vreemde munten weg, maar we zijn nooit Romeinse munten tegengekomen. De munten die gegeven werden, waren dus in zekere zin exotisch, maar ook nog steeds een geldig betaalmiddel.

Het overgrote deel van de uitgedeelde vreemde munten ging naar het subaltern personeel. Het waren voornamelijk dienaren van de heer of lage clerici die occasioneel een muntgift kregen.³⁴³ Het ging ook meestal niet over grote bedragen. De klerken van de kanselarij kregen in 1468 een paar Rijnse gulden ter waarde van 42 d. gr., de klerk van de Sint Joriskapel kreeg twee Beierse gulden, alsook kregen verschillende dienaren van de kanselier op 28 juni 1471 Beierse en Rijnse munten en Pieten geschonken.³⁴⁴ Het kon ook als een huwelijksgeschenk aangeboden worden: Guillebert la Porte, *hussier* van de heer, Anthoine van Halewijn, secretaris van de heer en Pieter

³³⁹ Mauss, *Essai sur le don*, 42-4.

³⁴⁰ A.M. Stahl, "Numismatics in the Renaissance," *The Princeton university Library Chronicle* 69, nr.2 (2008): 218.

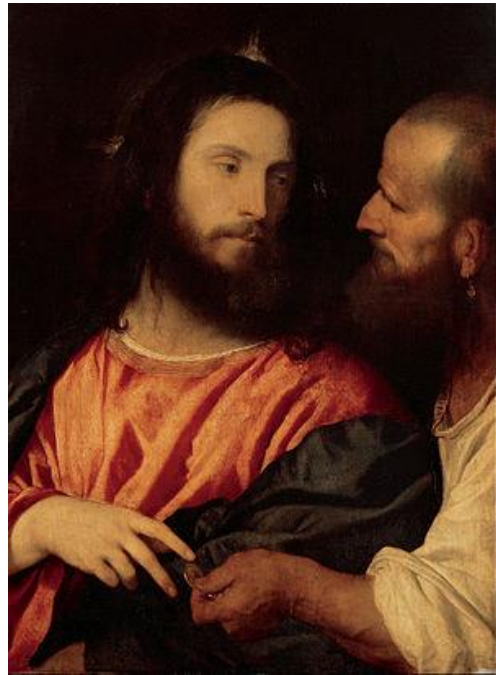
³⁴¹ J. Cunnaly, "Ancient coins as gifts and tokens of friendship during the Renaissance," *Journal of the history of collections* 6, nr.2 (1994): 133.

³⁴² Cunnaly, "Ancient coins as gifts," 132.

³⁴³ Dit is op twee uitzonderingen na. De eerder besproken nieuwjaarsgiften van Maria van Bourgondië en Margaretha van York die uit vreemde munten bestond en Jacob Donche zal ook een gift ontvangen van 100 Rijnse gulden op 21 juli 1473; SAG 400/23, fol. 160 r.

³⁴⁴ SAG 400/22, fol. 40 r.

Lanchals – op dat moment griffier van de financiën van de hertog – kregen telkens munten als huwelijksgift.³⁴⁵ De munten die de stad gaf waren steeds gouden munten die tegelijk zeer waardevol waren, maar evenzeer niet tot het standaard economisch verkeer behoorden. Goudmunten die niet tot de meest waardevolle hoorden, zoals de Arnoldusgulden, gaf de stad niet.³⁴⁶ De munten hadden dus een directe waarde voor de beneficiant, maar in het overgrote deel van de gevallen gaan de munten verder dan hun materiele waarde. Het betrof steeds kleine giften, maar door munten te geven, toonde de stad genegenheid en vriendschap, zonder dat het in een onmiddellijk liquide vorm omkoping betrof of toch dat de stad hiervan verdacht kon worden. Zoals in de literatuur aangehaald en in de beeldende kunst verbeeld, waren giften in de vorm van munten zeer persoonlijke giften die van man tot man gegeven werden.³⁴⁷ Ook waren de munten een uiting van wat voor handen was. Het is opvallend dat veel van de munten die de stad gaf, van Duitse origine waren, zoals Rijnse munten of de florijnen van de Rijn, Beierse munten en postulaten die van Utrecht, Luik en Keulen kwamen.³⁴⁸ Spufford stelde dat, ten gevolge van de verschuivende handel, er meer munten van de Duitse gewesten in omloop kwamen in de Nederlanden en dat het niet onlogisch was dat deze munten vervolgens als giften in de circulatie kwamen. Ze waren meer voorhanden, maar toch ook nog steeds relatief zeldzaam.³⁴⁹

Afbeelding 1.2 Titiaan. Tribuutgeld. 1516. Olie op populier. Gemäldegalerie, Staatliche Kunstsammlungen, Dresden.

De stad specificeerde het nooit, maar de meeste giften werden in courant geld gegeven. Dit waren veelal de giften waarin ze niet omschreef wat ze gaf, maar enkel hoeveel de stad gaf. Het probleem met het geven van courant geld is dat er al gauw een aura van corruptie rond hangt. Alle giften in courante munten, snel vervreemdbaar en onpersoonlijk, werden snel als illegitieme giften aanzien

³⁴⁵ SAG 400/23, fol. 173 v.; SAG 400/23, fol. 174 v.

³⁴⁶ In vergelijking stelde Peeters vooral vast dat kleinere steden zoals Leeuw en Dienst vooral lichte goudmunten schonken omwille van hun beschikbaarheid. Het is niet onwaarschijnlijk dat een grote stad zoals Gent meer toegang had tot de zwaardere goudmunten en dus geen lichte gaf; Peeters, J.-P. "Goudmunten van het type "Arnhems," "Arnoldus" en "postulatus" in de 15de eeuwse stadsrekeningen van Zoutleeuw, Diest en Tienen (1421-1471)," in *Liber amicorum Raphaël de Smedt*, ed. J. Paviot (Leuven: Peeters, 2001), 94; voor de verschillende waarden van de munten zie: E. Aerts en H. Van der Wee, *Vlaams-Brabantse muntstatistieken. Deel 2. De aanmuntingsgegevens van gouden munten* (Leuven: Katholieke Universiteit, centrum voor Economische Studiën, 1980), 67-77.

³⁴⁷ J. Cunnally, "Of Mauss and (renaissance) men: numismatics, prestation, and the genesis of visual literacy," *The Princeton university Library Chronicle* 69, nr.2 (2008): 254; zie ook het werk van Titiaan, *The Tribute Money* (Christus en de Farizeër), ca. 1516. Oil on poplar. Gemäldegalerie, Staatliche Kunstsammlungen, Dresden; Afgebeeld in Cunnally, "Of Mauss and (renaissance) men," 253.

³⁴⁸ Beierse munten waren munten uit Holland met de beeldenaar van hertog Jan van Beieren (1374-1425). Het feit dat zijn regeerperiode 50 jaar eerder was en er dus geen munten meer van hem geslagen werden, verhoogde misschien de waarde van de gift; H. Enno van Gelder, "Nieuwe guldens, Arnhemse guldens, Rijnse guldens enzovoort," in *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, eds. D.E.H. de Boer/ J. W. Marsilje (Wijnegem: Uitgeverij Spectrum, 1987), 358.

³⁴⁹ P. Spufford, *Monetary problems and policies in the Burgundian Netherlands 1433-1496* (Leiden: Brill, 1970), 36-7.

door de gemeenschap.³⁵⁰ Dergelijke giften in geldvorm werden weliswaar door de stad als giften gekwalificeerd, maar deze notie kan omwille van tal van redenen in twijfel getrokken worden. Eerst en vooral is er de categorie van de jaarlijkse giften, die telkens op de twee eerste pagina's gepresenteerd werden. Hier kregen verschillende onderdanen van de heer een kleine bijdrage in geld voor Kerstmis, kregen de verschillende schuttersgilden een jaarlijkse steun bij het onderhouden van hun jaarlijkse activiteiten en kregen de boden jaarlijks 720 d. gr. voor het vervangen van hun paarden.³⁵¹ Veel van de giften in courant geld waren dan ook voor de stedelijke groeperingen bedoeld. Deze giften kwamen dus al snel in het domein van 'subsidies'.

³⁵⁰ L.A. Fennel, "Unpacking the gift. Illiquid goods and empathic dialogue," in *The question of the gift. Essays across disciplines*, ed. M. Osteen (New York; Routledg. Taylor & Francis Group, 2002), 91.

³⁵¹ Zie bijvoorbeeld SAG 400/22, fol. 37 r.- v. en 42 r.

3. Het belang van de context. Vergelijking met Brugge

*Naer texemple van die van Ghendt?*³⁵²

Op 30 april 1484 organiseerde de stad Brugge een luisterrijk banket in de grote zaal van het schepenhuis. De stad spaarde koste noch moeite om haar illustere gezelschap te vermaken. Ze had alle reden tot vieren: de hertog Filips de Schone – op dat moment zes jaar oud – had zijn intrede in de stad gemaakt om de processie van het Heilige Bloed bij te wonen.³⁵³ Een gelegenheid die de stad tot eer strekte, en de stad vierde de aanwezigheid van de vorst dan ook uitgebreid. De aanwezigen op het banket dat diezelfde avond plaatsvond, waren de *powers that be* van de regentschapsraad in Vlaanderen: de afgevaardigden van Ieper en edellieden, zoals Adolf van Kleef, heer van Ravenstein, Filips van Bourgondië, heer van Beveren en Jacob van Savoye, graaf van Romont, en ook de Gentenaren tekenden present. Het waren voornamelijk de Gentenaars die met een *scoon gheselscepe van volke* kwamen, die van belang waren.³⁵⁴ Zij hielden de hertog als bron van macht steeds zeer dicht in hun buurt en deze uitzonderlijke reis buiten de stad gebeurde dan ook onder hun hoede. Met het banket werden symbolisch de banden aangehaald tussen de verschillende spelers. Op 12 juli 1482 hadden Gent, Brugge en Ieper een acte van unie gesloten waarbij ze als een blok beloofden politieke beslissingen te nemen. Het voornaamste gevolg hiervan was dat Brugge en Ieper zich verplicht zagen om Gent te volgen in haar halsstarrige houding ten overstaan van de vorst. Een compromis met Maximiliaan leek in 1482 onmogelijk en Gent eigende zich de voogdij over hun jonge prins toe. Brugge had haar lot verbonden met Gent.³⁵⁵ Het draaide niet per se rond Filips de Schone zelf, maar eerder rond de regentschapsraad die zich tegen de voogdij van Maximiliaan verzette en zich langzaam tot een federale stedenbond had omgevormd. Door samen te eten verstevigden ze de banden.³⁵⁶

Gent was de grootste stad in het graafschap Vlaanderen, maar Brugge was op verschillende punten minstens even belangrijk, misschien zelfs belangrijker. Net zoals in Gent, waren er in Brugge sterke corporatieve groepen die voor hun economische belangen opkwamen en die, indien hun privileges en economisch welvaren bedreigd werd, in actie schoten.³⁵⁷ Evenzeer was de ongelijkheid in de 15de eeuw sterk toegenomen, hadden de ambachtsgilden steeds meer aan politieke inspraak, vrijheid en autonomie moeten inboeten en was hun invloed sinds de opstand van 1436-38 afgenomen.³⁵⁸ De vorst had zich vrij vroeg meester kunnen maken van de verkiezingen van schepenen en de hoofdmannen en het bestuur kwam – zeker na 1438 – in

³⁵² N. Despars, *Cronijke van den lande ende graefscpe van Vlaenderen, gemaect door Nicolaes Despars poortere ende inboorlinck der stede van Brugghe, becelier in die rechten. Van de Jaeren 405 tot 1492*, vol. IV, ed. J. De Jonghe (Brugge: Den uytgever in de Noordzandstraet, 1842), 123.

³⁵³ Despars, *Cronijcke van den lande ende graefscpe van Vlaenderen*, vol. VI, 241. Haemers, *De strijd om het regentschap*, 102.

³⁵⁴ SAB 216/1483-1484, fol. 165 r. – v.

³⁵⁵ Het verdrag bepaalde dat: (...) *wij van Ghend, Brugghe, ende Ypre bij der gracie ende goedertierenhede Gods van nu voortan eeuwelic gheduerende onderlinghe bliven zullen in vreden, payse, minne ende eendrachticheden zoner verbreken oft dat omme eenighe zake ter weerelt te latene* (...); Blockmans, "Autocratie ou polyarchie?," 269-70; 276-7; 316.

³⁵⁶ A. Shuman, "Food gifts: ritual exchange and the production of excess meaning," *The Journal of American Folklore* 133, nr.450 (2000): 504. (495-508); C. M. Woolgar, "Gifts of food in late medieval England," *Journal of Medieval History* 37, nr.1 (2011): 18. (6-18)

³⁵⁷ F. Buylaert, J. Dumolyn, J. Haemers, G. Dupont en A. Ramandt, "Political power and social groups, c.1300-c.1500," *Medieval Bruges*, ed. J. Dumolyn (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 282-3.

³⁵⁸ J. Dumolyn, *De Brugse opstand van 1436-1438* (Heule: UGA, 1997), 283-8.

handen van oligarchische handeslites die de vorstelijke politiek gunstiger gezind waren.³⁵⁹ Doorheen de 15de eeuw – en zeker tijdens de regeerperiode van Karel de Stoute – bestuurden handelaars en renteniers Brugge en bedienden ze de hertog op zijn wenken. Brugge droeg steeds meer van haar financiën over en onder Karel de Stoute zou gemiddeld 27,47% van de Brugse schatkist naar de hertog gaan.³⁶⁰ De fiscale druk op de bevolking groeide en net zoals in Gent ging Brugge over tot de verkoop van erfelijke renten en het verhogen van de indirecte belastingen.³⁶¹ Karel de Stoute vergrootte bovendien zijn greep op de elite door op 26 augustus 1475 een Brugse restrictie te ratificeren waarbij de pensioenen van de schepenen afgeschaft werden, en er onder meer een verbod kwam op het uitdelen van geschenken aan vorstelijke vertegenwoordigers.³⁶² Wanneer Karel de Stoute in 1477 stierf, was het deze dubbele evolutie van een oligarchisering en een verhoogde fiscale druk die de Brugse ambachtsgilden tot actie deed overgaan. Zij wilden weer inspraak in het bestuur. Ook hier kregen de ambachtsgilden meer invloed, maar de handelaarselite die zich rond Willem Moreel verzamelde en die ook vóór 1477 aan de macht was, wist zich te handhaven, al keerde ze zich nu van de vorstelijke politiek af.³⁶³ Net als in Gent kende Brugge een gelijkaardige evolutie met een toenemende centralisatie en vorstelijke controle die in 1477 een koerswijziging tot stand bracht waarna de ambachten, maar vooral een particularistische elite, de macht monopoliseerde. Deze elite moest net als in Gent haar legitimiteit en vertrouwen winnen bij de bevolking om zo contestatie van haar macht te vermijden. Beide steden kwamen in onbekend vaarwater toen ze een regentschapsraad oprichtten en onderhielden een uitvoerige communicatie.³⁶⁴

Deze *grosso modo* gelijke evolutie mag onze aandacht niet van de verschillen afleiden. In Brugge was het een handeslites die de macht had en deze elite had, samen met de stad, specifieke interesses die moesten gevrijwaard worden. Brugge was sinds de 14de eeuw uitgegroeid tot een internationaal handelscentrum, *gateway city* en kloppend hart van de internationale handel in de Nederlanden. De lucratieve kansen die deze stad bood, maakten haar tot een van de rijkste van haar tijd. Zowel de aanwezigheid van internationale producten als de rijkdommen die circuleerden in de stad, maakt haar tot een interessante casus om het Gentse giftenbeleid mee te vergelijken. De economische welvaart duurde tot 1475 en de stad kwam daarna langzaam in een negatieve economische spiraal. Dit kwam enerzijds door de toenemende verzanding van het Zwin, maar ook algemenere tendensen in het handelsverkeer speelden mee. Zo is er bijvoorbeeld het toenemende belang van de Duitse steden, die hun handelswaar via Keulen naar Antwerpen brachten. Ook politieke factoren, zoals de oorlog met Frankrijk, het monetair regime van Maximiliaan en de houding van Brugge tegenover de vorst in de jaren na 1477, zouden in grote mate bijdragen tot de uiteindelijke economische ondergang van de stad.³⁶⁵ Een exportgerichte stad als Brugge had dus alle belang bij goede relaties. Als de stad een aantal van haar stapels zou

³⁵⁹ W.P. Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd (1384-1506)* (Brussel: Paleis der Academiën, 1978), 76-7.

³⁶⁰ Dumolyn et al. "Political power and social groups, c.1300-c.1500," 307; Haemers, *For the common good*, 146-7.

³⁶¹ Haemers, *For the common good*, 151-2.

³⁶² (...) *seront aboliz et abolissons toutes pensions, gaiges, dons de draps, vins de present et toutes aultres charges duquoy nostredicte ville nest point obligee* (...); L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges* (Brugge: Typographie edw. Gailliard, 1876), 97-99; Haemers, *For the common good*, 149-50; Dumolyn et al. "Political power and social groups," 307.

³⁶³ Dumolyn et al. "Political groups and social groups," 308; Haemers, *For the common good*, 157-9

³⁶⁴ H. Lowagie, "Communicatie en postsystemen in het laatmiddeleeuwse Brugge," *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis* 147, nr.1 (2010): 53-5.

³⁶⁵ J. L. Bolton en F. G. Bruscoli, "Why did Antwerp replace Bruges as the commercial and financial centre of North-Western Europe? The evidence of the Borromei Ledger for 1438," *The Economic History Review* 61, nr.2 (2008): 365; 376-8; J. Dumolyn, "'Our land is only founded on trade and industry.' Economic discourses in fifteenth-century Bruges," *Journal of Medieval History* 36 (2010): 376-7; 387.

verliezen of als door politieke omstandigheden een bepaalde natie handelaars niet meer naar de stad afzakte, dan had dit grote gevolgen voor de stedelijke economie. Ze stuurde dan ook geregeld onderhandelaars vanuit Brugge afgevaardigd.³⁶⁶ Het door handelaars gecontroleerde Brugse stadsbestuur deed er alles aan om een zo gunstig mogelijk economisch klimaat te creëren: met fiscale excepties, privileges en allerlei andere gunstregimes, probeerde de stad de handelaren te overtuigen en de langzame neergang tegen te gaan.³⁶⁷ Een dergelijke situatie creëerde ook een heel andere context waarin de stad giften gaf en het is deze combinatie tussen een min of meer gelijke politiek en een ander economisch en sociaal klimaat, die de piste van een vergelijking tussen Brugge en Gent interessant maakt. Bovendien is de onderliggende boekhouding van de presentwijnen voor Brugge wel bewaard gebleven voor de jaren 1468-9 en 1484-6. Dit geeft ons een uniek inzicht in de wijze waarop deze presentwijnen geschonken werden, zonder dat we dit beleid mogen interpoleren. Het is in het verschil van context dat we het giftenbeleid van Gent analyseren door te kijken naar hoe en welke giften Brugge schonk. Toen de ambachtslieden zich op 18 februari 1477 een weg binnen het belfort forceerden, riepen ze “naar het voorbeeld van Gent”. In het radicale Gent hadden de ambachtslieden enkele dagen eerder door een staking de wisseling van de schepenbanken bekomen waardoor nu ook politieke verantwoordelijken van de ambachtsgilden zetelden.³⁶⁸ Zoals het banket symboliseerde, zouden Brugge en Gent in 1465 – 85 nauw samenwerken tegen het vorstelijk gezag, maar volgden ze elkaars voorbeeld met betrekking tot de giften wel?

a. Presentwijnen

De presentmeester noteerde in een klein bruin, rechthoekig schriftje de wijngeschenken die hij uitdeelde. Het is snel duidelijk dat de rekening in hoofdzaak een boekhoudkundig document was dat niet in communicatie met de buitenwereld trad. De presentmeester schreef steeds zorgvuldig wie de beneficiant was, vanwaar de wijn kwam en hoeveel kannen de beneficiant kreeg. Op het einde van elke maand werd het totaal aantal kannen opgeteld en aan de hand hiervan werd het bedrag voor deze maand opgeschreven gevolgd met de handtekening van de presentmeester.³⁶⁹ Het is opvallend dat het eindtotaal niet het bedrag was dat de presentwijn kostte, maar het gegeven aantal kannen. De variatie in de prijs hing samen met het aantal kannen dat geschonken werd. Iemand van een hogere status kreeg dus meer wijn en niet per se andere. Er werd gespecificeerd bij welke handelaar hij de wijn kon halen of kreeg. Enkel wanneer de hertog een intrede deed, werd er speciaal wijn gekocht.³⁷⁰ Dat deze wijngeschenken los moeten gezien worden van de wijn die de presentmeester gaf, blijkt uit het feit dat er een soort van dubbel telling was. Karel de Stoute kreeg zowel de dure rijns wijn ter ere van zijn inkomst als de veertien kannen die de presentmeester gaf. Bovendien kreeg de rest van zijn entourage ook geschenken naargelang hun status. De hertog kon steeds op veertien kannen rekenen, de hertogin op twaalf, Adolf van Kleef op acht, de kanselier ook op acht, de soeverein-baljuw van Vlaanderen op zes en zo ging het voort. Enkel de hertog en de kanselier kregen ook elke dag die ze in de stad waren hun

³⁶⁶ Zie bijvoorbeeld Jacob van Ceghem die naar Lübeck en andere Hanze-steden om daar (...) *omme metten heeren van daer te spreken van eenghe secrete zaken grootelic der welvaert vanden lande ende van deser stede* (...); SAB 216/1483-84, fol. 182 v.; Nicholas, *Medieval Flanders*, 386-7.

³⁶⁷ B. Dewilde, J. Dumolyn, B. Lambert en B. Vannieuwenhuyze, “So one would notice the good navigability: economic decline and the cartographic conception of urban space in late fifteenth and sixteenth-century Bruges,” *Urban History* 45, nr.1 (2018): 2-5.

³⁶⁸ Despars, *Cronijcke van den lande ende graefjscepe van Vlaenderen*, vol. IV, 123. Haemers, *For the common good*, 159.

³⁶⁹ In het jaar 1484-5 deed de presentmeester dit niet; in 1468-9 en 1485-6 wel. Zie: SAB 277/1468-9, fol. 9 r.; SAB 277/1484-5, fol. 5 r.; SAB 277/1485-6, fol. 6 r.

³⁷⁰ Zie bijvoorbeeld hoe heel het gevolg van de hertog op 13 juli 1469 wijn naargelang hun stand kreeg, maar de stadsrekening bovendien ook de gift van rijns wijn en Beaune als gift aan de hertog vermeldt; SAB 277/1468-9, fol. 74 v. – 75 r. en SAB 216/1468-9, fol. 104 v.

vast aantal wijn. Voor andere personen verliep dit occasioneler en mogelijks naar goeddunken van de stad zelf.³⁷¹ Het lijkt erop dat het bedrag aan wijnkannen die geschonken werden, vastlag volgens de situatie. Een hoge edelman in de entourage van de vorst kreeg nooit meer dan acht kannen, maar een stadsfunctionaris kon wel een grotere portie dan de hertog krijgen op een ander moment.³⁷² Het merendeel van de beneficianten kreeg echter twee tot vier kannen.

In 1468 was er geen inleidend deel in de rekening die de beneficianten oplistte, maar begon deze met de eerste dag van het schepenaar en vervolgens de wijngeschenken die gegeven werden. De beneficianten konden gaan van de politieke vertegenwoordigers van nabijgelegen gebieden zoals Nieuwpoort, Blankenberge, het Brugse Vrije tot zelfs Duinkerke, over clerici van het Donaaskapittel, tot verschillende hoge edellieden en vorstelijke vertegenwoordigers. De stad schonk met twintig schenkingen het vaakst aan een vertegenwoordiger van het Sint-Donaaskapittel wiens processies een zeer belangrijke symbolische functie hadden voor de stad waarvan Heilige Bloedprocessie op 3 mei zelf de belangrijkste was.³⁷³ Verder zien we vaak belangrijke figuren van de stad terugkeren. Pieter Bladelin, de heer van Middelburg in Vlaanderen, kreeg dertien keer vier kannen wijn geschonken, de heer van Gruuthuize kreeg zes keer zes kannen en Guillaume de Clugny kreeg acht keer zes kannen geschonken. De reden voor deze schenkingen werd nooit gespecificeerd, maar de beneficiant is telkens aanwezig in de stad en zal, wanneer het over externen ging, vaak met de inkomst in de stad gepaard gaan. Zo kregen de Gentse afgevaardigden die naar de Staten van Vlaanderen in Brugge kwamen, wijn geschonken, maar een persoon zoals de heer van Humbercourt die reeds in Brugge was, kreeg drie dagen achter elkaar wijn geschonken.³⁷⁴ De heer van Humbercourt zou nog twee dagen langer blijven, maar kreeg toen geen wijn meer.³⁷⁵ Het is moeilijk een lijn te trekken waarom en wanneer de stad gaf. Waarschijnlijk gebeurde dit ook volgens het aanvoelen van wat hoffelijk en gepast was, in plaats van volgens een doelbewuste politiek. Wanneer we naar de rekening van 1484 kijken, zien we een aantal wijzigingen: op de eerste pagina zien we duidelijk beschreven wie de beneficianten waren en is de manier terug te vinden waarop de presentwijnrekening in elkaar zat.³⁷⁶ De interne verdeling is nog steeds een bondgenootschap waarin de *powers that be* van dat moment verschijnen: we vinden er de heer van Gruuthuize, de graaf van Romont en Filips Wielant, maar ook stedelijke beneficiarissen zoals Jan Keyts, Jan van Nieuwenhove en Willem Moreel.³⁷⁷ De interne verdeling was duidelijker: in 1468-9 waren het enkel de grote figuren van de stad die wijn getrakteerd kregen en af en toe de schepenen in hun collectiviteit, maar in 1484 kregen naast de politieke elite van toen ook de verschillende klerken, sergeanten en taallieden wijn geschonken.³⁷⁸ Bovendien is de meest opvallende tendens dat in plaats van enkel het noteren van de beneficiant en de hoeveelheid wijn die deze kreeg, de presentmeester af en toe ook de redenen noteerde

³⁷¹ Zo kreeg Adolf van Kleef op 13 juli acht kannen, op 23 juli acht kannen. Antoon van Halewijn kreeg op 13 juli, 19 juli en 29 juli twee kannen wijn aangeboden; SAB 277/1468-9, fol. 74 v., 76 r., 77 r., 78 v.

³⁷² Jan van Nieuwenhove kon op zes oktober 1468 op een 17 wijnkannen rekenen; SAB 277/1468-9, fol. 10 r.

³⁷³ SAB 277/1468-9, 60 v.; SAB 277/1484-5, ongefolieerd; A. Brown, "Civic ritual: Bruges and the Counts of Flanders in the later Middle Ages," *The English Historical Review* 112, nr.446 (1997): 293. (277-99); A. Brown, *Civic ceremony and religion in Medieval Bruges, c. 1300-1520* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011): 40-1; 89.

³⁷⁴ SAG 400/22, fol. 59 r. – v.; SAB 277/1468-9 fol. 1 r. – 2 r.; Blockmans, *Handelingen van de leden*, 39.

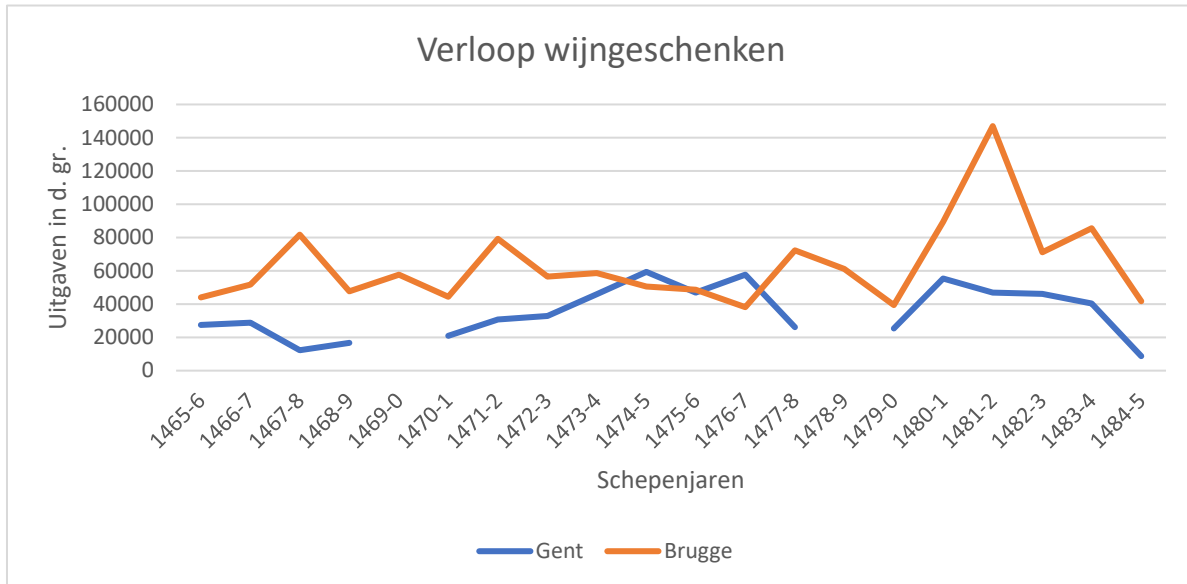
³⁷⁵ W. Paravicini, *Guy de Brimeu. Der burgundische Staat und seine adlige Führungsschicht unter Karl dem Kühnen* (Bonn: Ludwig Röhrscheid Verlag, 1975), 613.

³⁷⁶ SAB 277/1484-5, fol. 2 r.

³⁷⁷ Zie bijvoorbeeld SAB 277/1484-5, fol. 9 v.

³⁷⁸ Ook op Pasen, Pinksteren en Sint-Maarten kregen de stedelijke ambtenaren wijn geschonken; SAB 277/1468-9, fol. 30 v. en SAB 277/1484-5, fol. 12 v. – 13 r.; Brown, *Civic ceremony and religion*, 31, vt. 118.

waarom hij schonk.³⁷⁹ Tussen beide boekjes heeft Brugge een transformatie wat haar wijngeschenken betrof. Dit was te verwachten door de opgedreven politieke controle van Karel de Stoute op de presentmeester, maar blijkbaar overleefde de controle het regime. In 1484, wanneer Brugge zich in een zeer particularistische fase bevond, was er duidelijk ook een zeker wantrouwen ten overstaan van de rekening. Waren deze hoofsheden die Brugge aanbood dan toch niet zo onschuldig?

Grafiek 1.3 verloop van de bedragen aan presentwijnen in Gent en Brugge geschonken ($n_{brugge}=983\ 609$ d. gr.; $n_{Gent}=604\ 679$)
Bron: SAG 400/21-28 en SAG 1465-1485

Indien we de uitgaven aan wijngeschenken van Gent en Brugge vergelijken vallen enkele zaken op. Brugge gaf meer aan wijngeschenken dan Gent, maar het verloop ervan is grilliger. We hebben de interne rekeningen van Gent niet, maar in de beschrijving van de stadsrekeningen valt meteen een verschil op. Gent schonk immers enkel aan *vele diversschen heeren, de ghedeputeerden van de leden slants van Vlaendren ende anderen notablen personen*.³⁸⁰ De sociale groep die in aanmerking kwam voor wijngeschenken bestond in hoofdzaak uit sociale waardigheidsbekleders die niet tot de interne groep behoorden: edellieden, de gedeputeerden van andere steden en vervolgens een restcategorie die nog in aanmerking zou kunnen komen. Hoewel dit interne beneficianten konden zijn, specificeerde de stad het niet. In Brugge zijn de criteria voor ontvangers van geschenkwijnen een stuk uitgebreider. De presentmeester somde ze op in de stadsrekening volgens groep en volgens het belang dat ze hadden. Niet enkel de voornoemde waardigheidsbekleders die de stad bezochten, kregen wijngeschenken, ook de vorst en zijn gevolg. Alsook was er een duidelijke interne groep van schouten, burgermeesters en schepenen die van deze geschenken genoot.³⁸¹

³⁷⁹ In januari vermeldde ze bijvoorbeeld dat het over rijns wijn ging die de schepenen van Sluis moesten aanbieden, maar de stad zelf is bijgesprongen in de afhandeling; SAB 277/1484-5, fol. 15 r.

³⁸⁰ SAG 400/23, fol. 273 r.

³⁸¹ *Te wetene dat ghegheven es van presentwinen die ghepresenteert hebben gheweest binnen desen jare diversschen princen ende heeren van ons gheduchts heeren bloede ende andre prelaten ende lieden van staten commen wesende hier binnen deser stede van Brugghe. Item de ghedeputeerden van mijns gheduchts heeren lande ende steden commen zijndie hier binder stede ten diversschen stonden ende verghaderinghen. Item den Bailliu, scouten, buerchmeesters, scepnen, raden, pensionarissen ende andre dienaren vander voorscreven stede ten natalen binnen desen jare ten helegghen bloedraghen (...); SAB 216/1473-74, fol. 59 v.*

Deze afbakening van de groepen beneficianten was waarschijnlijk een serieus gegeven en de Brugse beschrijving en de inhoud kwamen wel overeen. De drie groepen in de Gentse stadsrekening werden nog niet nader gespecificeerd in 1435. Een vermelding van de namen, van de plaats waar hij de wijn vandaan haalde en van de kostprijs, volstond.³⁸² In 1465 daarentegen kwam er de specificatie bij die bepaalde wanneer de giften gegeven werden.³⁸³ De controle op de presentmeester zou in de komende jaren nog opgevoerd worden, maar het lijkt erop dat de presentwijnen die Gent schonk voornamelijk hoffelijkheden waren voor externe personen. Brugge kende ook een dergelijke evolutie naar een verduidelijking aan wie zij gaf. In een apostille in 1467 gaf de rekenkamer aan de presentmeester de opdracht een presentboek aan te leggen waarin hij de dagen waarop hij schonk moest bijhouden, net zoals aan wie hij schonk en hoeveel hij schonk. Hij moest dit register aan de schepenen en de burgermeester voorleggen en bovendien zal dit register niet aan geheimhouding onderworpen blijven, maar tentoongesteld worden bij het voorlezen van de rekeningen.³⁸⁴ Dit was een verregerende publiciteitsvereiste die de rekenkamer stelde. Vanaf 1468 vroeg de rekenkamer bovendien dat niet enkel het totaalbedrag werd neergeschreven, maar dat ook het eindbedrag per maand in de jaarrekening werd genoteerd. De rekenkamer gaf bovendien in de jaarrekening telkens aan dat ze het presentboek had geraadpleegd, maar het beleid van de stad zelf wijzigde op zich niet.³⁸⁵ Verschillende giften werden nog steeds intern uitgedeeld en, aangezien we bij de presentwijnen zelf geen aantekeningen van de rekenkamer vonden, had ze hier waarschijnlijk geen probleem mee.

b. Brugse Gratiuteyten

Toch was de relatie tot schenken verschillend dan in Gent. Vooral het verschil in gevoeligheid is opmerkelijk. Met betrekking tot de functie van presentmeester vermeldden we reeds dat in Gent de functie, op een paar emolumenten na, onbetaald was en bovendien niet met andere stedelijke mandaten werd gecumuleerd. In Brugge was de functie van presentmeester duidelijk een bijberoep dat aan een van de drie sergeanten van de Kamer toeviel. Naast zijn vergoeding als sergeant kreeg deze persoon een extra toelage voor zijn diensten als presentmeester.³⁸⁶ Bovendien was de functie minder politiek geladen dan in Gent: er trad geen wisseling op na 1477. Tot 1472 nam Jan de Latre de functie van presentmeester waar en werd vervolgens opgevolgd door Jan Basin, die de functie nog steeds uitoefende in 1484-5.³⁸⁷ Het Brugse bestuur na 1477 kende meer continuïteit dan het Gentse, maar de sergeant van de Kamer was een niet bijzonder

³⁸² *Item van presentwijnen in kannen die ghesonden hebben ghesijn binnen desen jare bij Joese van Reyscoet presentmeestere waer af hij over gaf namen ende toenamen wien hij ghesonden was waer hij ghehaelt was ende wat hij coste (...);* SAG 400/15, fol. 12 v.

³⁸³ SAG 400/21, fol. 22 v.

³⁸⁴ *Les commissaires ordonnent que doresnavant le presentmaistre des vins de la ville sera tenu de tenir ung registre des vins que seront presentes et de y mettre par escript les jours que aucunes presentacions de vins seront faites les hostelz et a quel prijs ils seront prins et a cui le vin sera presente et au cout de chacune despence opportera son registre en la chambre des les bourgmestre et eschevins pour par eulx estre veu et les vins quil aura enregistre seront presentes a leur ordonnance et illec sera signe ledit registre de lung des sertaines de la chambre chacune sepmarie le quel registre sera exhibe a la reddicon des comptes de la ville;* SAB 216/1466-7, fol. 20 r.

³⁸⁵ *Le livre dudit vin de present a este exhibe (...);* SAG 216/1468-9, fol. 45 r.

³⁸⁶ De sergeanten kregen jaarlijks een loon van 1000 d. gr. en de sergeant die de functie van presentmeester waarnam kreeg hier nog 300 d. gr. extra voor; *Item betalet den VI serganten vander camere te wetene Ector va Oudenaerde, Antheunis Schoof, Heyeric de Vos, Cornelis Hallinc, Jan de Latre ende Jan Basin elken IIIIE IIIs. IIIId. Sjaers comt XXVE groten Item betaelt noch den zelve Janne de Latre als presentmeester vanden wine XXV s. gr.;* SAB 216/1468-9, fol. 46 r.

³⁸⁷ Jan Basin was voor hij de functie aannam, reeds aangesteld als sergeant van de Kamer en maakte dus interne promotie; SAB 216/ 1472-3, fol. 53 v.; SAB 216/ 1484-5, fol. 50 r.

aanzienlijk persoon en het feit dat hij deze functie langer dan tien jaar kon uitoefenen, getuigt van de lage politieke waarde die eraan gehecht werd.

Nog betekenisvoller was de plaats die de presenten in de rekening innamen. In Gent waren de giften een vast onderdeel van de rekening waarna ze steeds gevolgd werden door de verschillende kledingstukken die de stad bezoldigde en door de aalmoezen die ze uitgaf. De plaats waar de giften stonden, verkeerde in dezelfde filosofie van vrijgevigheid waarbij het wederkerig karakter zoveel mogelijk ontkend werd.³⁸⁸ Zoals we reeds bespraken, was er in de presentrekening zelf ook een vaste ordening aanwezig waar elke gift zijn plaats in het geheel had. Deze is afwezig in Brugge. De Brugse stadsrekening maakte een apart onderscheid voor de presentwijnen en dan vooral voor hun eindbedrag, maar alle andere giften werden in een restcategorie opgenomen die ‘ghemeene zaken’ werd getiteld.³⁸⁹ Dit had verregaande consequenties, want het maakt het moeilijk een onderscheid te maken tussen wat de stad wel en niet als een gift aanzag. De enige criteria voor een ordening in de rekening was het tijdstip van de uitgave. Bepaalde verkliekers zoals begrippen “ghegheven” en “betaelt” of “ghegheven in hoofscheden” geven enige aanwijzingen, maar deze termen volstaan niet om een adequaat onderscheid te kunnen maken met de andere transacties.³⁹⁰ Ze werden niet consequent toegepast en er is een te grote grijze zone tussen transacties en giften. Waar het in Gent duidelijk te overzien was welke giften de stad gaf en hoeveel die in totaal kostten, is het in Brugge onmogelijk om tot dergelijk totaalbeeld te komen. Het is dan maar de vraag of hiertoe in Brugge geen noodzaak was, of dat, door de giften in de restcategorie van de rekening te leggen, het stadsbestuur de confrontatie en de problematisering van de giften uit de weg ging?

We zijn geneigd de eerste optie te volgen. De giften en hun motivaties die Brugge opschreef, waren aanzienlijk uitgebreider dan in Gent. In Gent weten we dat het over giften ging omdat ze in deze categorie opgenomen waren, in Brugge weten we dit omdat de context die meegegeven werd veel meer informatie omvatte. Hier is het opvallend dat de stad er ook geen graten in zag om giften te doen aan machtsmakelaars die bepaalde concrete diensten hadden bewezen aan de stad. Guilbert van Cluny, de proost van Sint-Donaas, en Pieter Bladelin kregen in 1467-8 samen 3072 d. gr. voor hun hulp in het bekomen van een nieuwe ordonnantie met betrekking tot lijfrentes. In september 1480 kregen de vorstelijke functionarissen Stasin van Eede en Wouter Hovijn elk 60 d. gr. voor hun *moyte ende aerbeyt* bij een executie en meester Thomas de Plaine kreeg een gift van 600 d. gr. voor zijn hulp in een proces.³⁹¹

Ongecontesteerd waren de giften niet, maar de contestatie kwam niet hoofdzakelijk van de stad zelf. Het was de rekenkamer die bezwaar maakte tegen extravagante giften die duidelijk in verband stonden met wederdiensten. Op 15 maart 1475 gaf de stad aan Guillaume de Clugny 7200 d. gr. – wat net iets meer was dan twee jaarlonen van een meester metselaar – enerzijds voor de

³⁸⁸ Zie bijvoorbeeld SAG 400/26, fol. 30 r. - 41 v.

³⁸⁹ We hebben enkel de categorie “ghemeene zaken” bestudeerd voor de jaren 1465-6, 1467-8, 1468-9, 1474-5, 1476-8, 1479-80, 1480-81, 1483-4, 1484-5. Dit is een combinatie van cruciale jaren en gewone jaren om het belang van de context te illustreren. Het doel van dit hoofdstuk was niet een systematische analyse van de Brugse giften te doen, waardoor het ons gerechtvaardigd lijkt om net iets selectiever te werk te gaan.

³⁹⁰ Dit is ook de voornaamste reden waarom we niet in staat zijn om de affiliatie van de beneficianten te vergelijken, het vergt te veel speculatie om uit te maken voor, zeker vorstelijke, ambtenaren of ze nu een geldsom of een bedrag als geschenk kregen of dat het de prijs voor een zekere dienst was.

³⁹¹ *Guillebert van Cluny protonotaris, meester Anthonis proost van Sint Donaas ende Pieter Bladelin heere van Middelburg in Vlaenderen commissarissen over huerlieder moyte ende vacacien die zij ghehadt hebben in nieuwe ordonnancie te makene aanghaende den state vander stede ende int vuyderen van alle de lijfrenten die de stede ghelt ende deze laatste rekeninghe vanden ghecomitteerden die groot ende zwaer es omme die den toecomende tresorier over te gheven 12 Lib 16s; SAB, 216/1467-68, fol. 78 r; SAB 216/1479-80, fol. 154 r.; SAB 216/1480-81, fol. 158 v.*

goede vriendschap die de stad met hem onderhield, anderzijds omwille van de dienst die hij de stad had bewezen. Hij was er immers in geslaagd een belangrijke bulle van de bisschop van Terwaan te verkrijgen voor de stad.³⁹² De rekenkamer vernietigde dit geschenk met als excuus het feit dat voor zulke giften niet enkel de goedkeuring van de burgermeester nodig was, maar ook die van de hoofdmannen en dekens. Tot zolang werd de gift vernietigd.³⁹³ Om dezelfde reden werd een gift vernietigd van 9600 d. gr. die de stad op 20 juli 1475 aan Antoon van Halewijn deed. Ook hier bedankte de stad de kamerling van de heer, die tevens ook baljuw van Brugge was, voor zijn vriendschap, maar vooral voor zijn inlichtingen over het welvaren van het beleg van Neuss. Interessant is dat de stad als rechtvaardiging stelde dat hij *zident der tijd van zinen eersten ancommen al bailliu van deser stede gheene gratuiteyt noch vrientscepe vander zelver stede alnoch ghehad en heeft*. Verder leren we ook dat de gift op zijn aanschrijven plaatsvond en dat deze de goedkeuring van de heer genoot.³⁹⁴ Waarom de rekenkamer ineens de bezorgdheid had voor het correcte verloop van het besluitvormingsproces in Brugge en waarom ze deze post dan vernietigde onder het mom dat de hoofdmannen hiertoe hadden moeten toestemmen, is onduidelijk. De stad deed de gift niet enkel voor de bewezen diensten, maar ook nog voor de toekomstige tijd.³⁹⁵ Door giften te schenken, probeerde de stad de personen net te binden en het is mogelijk dat het vooral deze uitdrukking was die de rekenkamer stoorde. We zien dus dat de stad speelde met de manier waarop ze de giften voorstelde. Bij Antoon van Halewijn leek het erop dat het niet over een vrijwillige gift ging, maar eerder om een gift op zijn aandringen. Het was dan aan de stad om deze gift zo te verpakken dat ze een relatie had met hem die ook in de toekomst nog nuttig zou kunnen zijn.

De combinatie van enerzijds het feit dat de giften niet in een aparte categorie stonden en er dus moeilijker verantwoording voor afgelegd kon worden en anderzijds het gegeven dat ze meer informatie bevatten dan de stadrekeningen in Gent, wekt de indruk dat in Brugge de stadselite een betere greep op het beleid had en dat ze er minder contestatie verwachtte dan in Gent. De giften die gedaan werden, waren veelal de uiting van een elite die giften ook voor politieke doeleinden aanwendde. Er werden natuurlijk geschenken uit hoffelijkheid aangeboden, zoals wanneer de hertog zijn intrede in de stad maakte, zoals de verschillende kerstgeschenken die de vorstelijke functionarissen kregen of zoals boden die in Brugge aankwamen en die op drank getrakteerd werden.³⁹⁶ Maar het zijn evenwel de grenzen van deze hoffelijkheid die interessant zijn. De wijngeschenken die de vorstelijke familie kreeg, bedroegen in Brugge meestal tussen de 1680 en de 2160 d. gr. , wat aanzienlijk hoger ligt dan de gemiddelde 955 d. gr. die ze kregen in Gent.³⁹⁷ Munten waren ook in Brugge gebruikelijke geschenken, maar het is opvallend dat opvallend veel dure gouden munten. Ze gaf gouden kronen als bedanking aan haar vertegenwoordigers in Parijs,³⁹⁸ Johan Perrot – een onderdaan van de kanselier – kreeg vijf

³⁹² De gift was (...) *vander groeter vrientscepe ende dienst die hij ten diversschen stonden in menegher manieren deser stede ghedaen heeft daghelix doet ende up hope dat hij nog doen zal ende ooc in verlichtingen ende recompensacie vanden grooten ende zwaren costen bij hem ghehadt in vervoghen ende expeditie vanden bullen vander een wegheer administratie vanden bussceptdomme van Therenburch (...)*; SAB 216/1474-5, fol. 135 r.

³⁹³ SAB 216/1474-5, fol. 135 r.

³⁹⁴ SAB 216/1474-5, fol. 142 r.

³⁹⁵ (...) *van den voorscreven dienste, jouste ende vrientscepe ende up hope dat hij die tallen tijden deser stede voordan bewijsen ende doen zal (...)*; SAB 216/1474-5, fol. 142 r.

³⁹⁶ Zie bijvoorbeeld Anthonis Louf die een 168 d. gr. terugkreeg voor het drinkgeld dat hij aan verschillende boden van buiten de stad had geschonken; SAB 216/1480-81, 161 v.; 164 v.; 166 r.; 168 v.; 179 r.; 180 v.

³⁹⁷ Zie bijvoorbeeld SAB 216/1468-9, fol. 102 v. (2036 d. gr.); 104 v. (1956 d. gr.), maar ook na 1477: SAB 216/1480-1, fol. 162 r. (1785 d. gr.); SAB 216/1483-4, fol. 165 r. (1710 d. gr.).

³⁹⁸ SAB 216/1467-68, fol. 73 r.; SAB 216/1467-68, fol. 75 r.

gouden kronen voor zijn bruiloft³⁹⁹ en Ferry de Clugny, de bisschop van Doornik, kreeg twintig gouden kronen voor zijn diensten en vriendschap.⁴⁰⁰ De bedragen die de stad schonk, liepen sneller hogerop.

Het beste voorbeeld van hoe de stad zich verhiel tot de giften, vinden we in het eten dat de stad schonk. Hier is de situatie gelijklopend. Gent gaf zeker ook verschillende rijkelijke banketten, maar in Brugge werden deze doelbewust aangewend door de elite om de sociale relaties te versterken en informatie te verkrijgen. Wanneer de heer van Gruuthuize in november 1468 terugkwam van zijn reis naar Luik, werd hij door het stadsbestuur voorzien van een banket waar de baljuw, schout, burgermeesters, trossiers en andere personen op aanwezig waren. Ongetwijfeld om de vernietiging van de stad te aanhoren, die Gruuthuize met zijn eigen ogen gezien had.⁴⁰¹ De schutters van de Sint-Jorisgilden van Gent en Brugge kregen in 1480-1 een maaltijd aangeboden waarbij verbroedering centraal stond. Het was gebruikelijk voor de schuttersgilden om na het schuttersspel samen te eten en de banden aan te halen. Zo'n banket kon vaak op een bijdrage van de stad rekenen, zowel in Gent als in Brugge, maar hier ging het om een irreguliere kost, waarbij het enkel tussen de twee gezelschappen ging en als doel had om deze dichter bij elkaar te brengen.⁴⁰² Tot slot merken we ook nog op dat de stad met enige regelmaat exotisch fruit aan Maximiliaan of Maria van Bourgondië schonk uit *lievelicheden*.⁴⁰³ Dit was bovendien niet enkel een gift voor een vorst, maar hooggeplaatste figuren zoals de heer van Romont konden ook op dergelijke "confeterie" rekenen in 1479 ter waarde van 6723 d. gr.⁴⁰⁴ Waarschijnlijk kon Brugge hier gebruikmaken van haar internationale markt, maar het was ook een vleierij die Gent niet deed.

Ook na 1477, en zelfs na 1482, zien we geen fundamentele veranderingen optreden zoals we dat wel in Gent zagen. Waar in Gent het giftenbeleid voornamelijk gereduceerd werd tot het geven van wijngeschenken en waar de *gratituten* geen hoge bedragen meer voorstelden, gaan de wijngeschenken in Brugge na 1477 zelfs toenemen. Het aantal hoge vorstelijke functionarissen zou afnemen na 1477, maar de stad schonk nog steeds occasioneel erg kostbare giften aan vorstelijke beneficianten om de goede relaties te onderhouden. We hebben reeds het fruit vermeld dat aan de hertog geschonken werd, maar de stad liet voor Filips de Schone ook zilveren flessen maken bij een goudsmid met het stadswapen op, een gift ter waarde van 8850 d. gr. waarvan we in Gent geen gelijke vinden.⁴⁰⁵ Schenken voor een politiek doel lijkt minder gecontesteerd dan dat het in Gent het geval was. De Brugse elite schonk met duidelijke politieke doelen, terwijl hieromtrent in Gent in 1477 een breuk te bemerken was.⁴⁰⁶ In ieder geval kon de Brugse stadsrekening dit duidelijker articuleren. De politieke context is dus uitermate van belang. Hoewel

³⁹⁹ SAB 216/1468-9, fol. 96 r.

⁴⁰⁰ SAB 216/1468-9, fol. 104 r.

⁴⁰¹ SAB 216/1468-9, fol. 96 r.

⁴⁰² L. Crombie, "Honour, community and hierarchy in the feast of the archery and crossbow guilds of Bruges, 1445-81," *Journal of Medieval History* 37, nr.1 (2011), 106-7; L. Crombie, *Archery and crossbow guilds in medieval Flanders, 1300-1500* (Woodbridge: The Boydell Press, 2016), 93-4; SAB 216/1480-81, fol. 158 v.

⁴⁰³ *Item betaelt ter causen van zekere lievelicheden van speerrensarade prumen van damast appelen van garnaten ende oraengen ende andre confectie ghesonden onzen harde gheduchten heere ende prince hem wesende te Luxemburg (...)* SAB 216/1480-81, fol. 159 v.; *Item betaelt ter causen van zekere lievelicheden van appelen prumen suerde ende andere diverssche confeterien ende specien ghesonden over haer de gheduchter vrouwe ende prinsesse;* SAG 216/1480-81, fol. 167 r.

⁴⁰⁴ *Item betaelt ter causen van zekere lievelichede als sucade sekere ende andere confectie ghesonden mijnen heere van Romont;* SAB 216/1479-80, fol. 162 r.

⁴⁰⁵ SAB 216/1483-4, fol. 170 r.

⁴⁰⁶ Zie bijvoorbeeld ook wanneer de stad kunstenaars een gift van 2400 d. gr. gaf opdat ze toch in de stad zouden blijven ondanks dat ze door de oorlog met Maximiliaan geen werk meer vonden; SAB 216/1483-4, fol. 179 r. – v.

de handselite in Brugge belangrijke concessies moest doen inzake inspraak in het bestuur en hoewel er ook afgerekend werd met corrupte burgemeesters en trossiers, was de ommekeer minder radicaal dan in Gent.⁴⁰⁷ Zoals de presentwijnen aantoonde zijn er wel verschillen op te merken met de situatie van voor 1477, maar de continuïteit in het presentbeleid is opmerkelijk. Een mogelijke verklaring is dat het vorstgetrouwe stadsbestuur steviger in het zadel zat dan in Gent. Hoewel het element van traditie zeker meespeelde in de wijze waarop giften uitgedeeld werden en we een zekere vorm van *path dependency* niet uitsluiten, toont het verschil in kenbaarheid en neerslag in de stadsrekeningen hoe de context de speelruimte bepaalde die het stadsbestuur had met betrekking tot haar giftenpolitiek. In Gent waren de giften veel sneller het onderwerp van contestatie dan in Brugge, wat ervoor zorgde dat de giften in een aparte categorie in de rekeningen werden geschreven. Ze waren hierdoor niet enkel als giften zeer duidelijk zichtbaar, maar andere politieke krachten zoals de ambachten konden ze ook snel controleren. Dit ontnam het Gentse stadsbestuur een bewegingsvrijheid om giften als politieke wapens te gebruiken. Brugge volgde Gent dus niet met betrekking tot haar giftenbeleid en hierin was de politieke context bepalend. Beide steden verbonden hun lot aan elkaar in de strijd tegen Maximiliaan en ondergingen hierdoor de consequenties. Dat ook blijkt uit het feit dat de wijngeschenken in beide steden na 1482 sterk daalden. Dit was een gevolg van de rijzende oorlogskosten, maar waarschijnlijk evenzeer van de toegenomen isolatie die ze ondergingen. De gift aan Filips de schone toont evenwel ook het verschil. Het ging over een zeer duur stuk waar het stadswapen ingewerkt was. De stad gaf niet enkel de gift, ze gaf ook een deel van zichzelf en wilde niet vergeten werd. Brugge bekostigde dit voor politieke doeleinden op een moment waarop de Gentse giften sterk uitdoofden. Was de Gentse elite minder afhankelijk van deze giften voor haar beleid?

⁴⁰⁷ A. Janssens, "Macht en onmacht in de Brugse schepenbank in de periode 1477-1490," *Handelingen van het genootschap voor Geschiedenis* 133, nr.1-3 (1996): 9-10; 25.

4. Tussentijdse conclusie

In dit hoofdstuk hebben we drie punten aangestipt die van belang zijn voor het vervolg van de verhandeling. In eerste instantie weten we in welke richting ons bronnenmateriaal wijst. De inhoud van de wijngeschenken en naar wie ze gingen, blijft een mysterie, maar aan de hand van de determinatiecoëfficiënt konden we bewijzen dat het beleid dat Gent voerde, in hoofdzaak bepaald werd door de giften die wel in de jaarrekening neergeschreven zijn. Dit is belangrijk, want het bepaalt de draagkracht van de verhandeling. Wanneer we de beneficianten en de waarde die deze beneficianten kregen, statistisch weergeven, kwam ondubbelzinnig het beeld naar voor dat de situatie die Gent voor 1453 kende, ernstige wijzigingen had doorgemaakt. De giften werden niet meer intern uitgedeeld, maar de voornaamste ontvangers van giften droegen een duidelijke vorstelijke stempel. Deze vorstelijke stempel had dan ook een impact op de waarde die geschonken werd. De hertog was iemand waar je eenvoudiger grote bedragen aan kon schenken dan de intern politieke elite, waardoor de waarde van de geschenken snel opliep. Toch kan dit niet gezegd worden over zijn functionarissen: zij kregen ook grote geschenken, wat natuurlijk de perceptie van dit beleid interessant maakt. Dit had grote gevolgen voor de interne verdeling van wie wat kreeg. Hoge bedragen zorgden ervoor dat onze verdeling veel ongelijker was dan die Marc Boone kon vaststellen. Doordat vorstelijke beneficianten meer kregen, veranderde ook het soort giften. In de studie van Boone ging het voornamelijk over interne giften, zoals huwelijks giften. Deze zullen in de periode erna zeker nog een rol spelen, maar niet meer voor de interne populatie. Het schenken aan vorstelijke beneficianten vormde een andere situatie met andere gevoeligheden en vereiste andere giften. Zoals we reeds bespraken, waren wijngeschenken ideaal voor een intrede, hadden lakengiften mogelijks een ideologische lading zonder dat de stad hier per se geld gaf en waren edelmetalen als munten attentievolle giften die meer dan geld alleen waren. Al blijven dit steeds interpretaties die door een derde naargelang de context anders geïnterpreteerd kon worden. De vergelijking met Brugge was dan ook leerzaam. In beide gevallen gaat het om grote steden die een gelijke extern politieke situatie kenden, maar intern politiek een andere samenstelling hadden. In de stadsrekeningen van Brugge waren de occasionele giften niet opgenomen in een apart deel, maar werden ze tussen andere transacties ingeschreven. Het feit dat de grens tussen gift en transactie hierdoor meer vervaagde dan in Gent, doet ons de vraag stellen of de Brugse elite zich meer kon permitteren. Onze studie over Brugge was beperkt en er is ruimte voor meer onderzoek, maar het toont wel aan hoe een politieke situatie een grote impact kon hebben op het giftenbeleid. In Brugge was er wel degelijk een evolutie te bespeuren: de rekening van de presentwijnen kende zeker een vertegenwoordigend aspect in 1484-5, terwijl het in 1468-9 nog hoofdzakelijk boekhoudkundige documenten waren, maar ze was veel minder uitgesproken dan in Gent. De dynamiek die duidelijk naar voor kwam in de Brugse presenten, doet evenwel de vraag stellen naar de graad van formalisering die Gent kende. Welke vrijheid had de Gentse politieke elite bij het schenken van haar giften? Welke politieke doeleinden kon ze realiseren aan de hand van giften? In hoeverre kon ze spelen met de giften die ze geacht werd te geven?

III. Symbolische giften tussen vorst en onderdanen

Grooten triumphe van vierne⁴⁰⁸

“Donderdag de 20ste dag van april 1469 werd in Gent de belasting op het koren weer ingevoerd.”⁴⁰⁹ Het is maar de vraag of de anonieme schrijver van het *Dagboek van Gent* de ironie van zijn noteringen inzag wanneer hij meldde dat op 20 april deze gehate indirecte belasting werd heringevoerd om – alsof het niets was – vervolgens te melden dat er een stadsspektakel plaatsvond om de intrede van de hertog te vieren. De schrijver verhaalde kort hoe de hertog in de percelpoort onthaald werd door de bevolking in “een grote triomf”, waarbij onder de Sint-Niklaastoren een prachtig schouwspel met volgens sommigen wel negenduizend fakkels te zien was en verschillende gebuurten, gilden en wijken tegen elkaar streden om de mooiste vertoning te houden. *So costelick datmen daer te voren noyt sghelijcx ghesien hadde.*⁴¹⁰ We zouden bijna denken dat de Gentenaar graag belastingen betaalde. Context is alles en het feit dat de stad zo uitbundig vierde, hield misschien eerder verband met politieke dan met emotionele motieven. Pierre Monet stelde dat de externe stedelijke politiek een van de bepalende factoren was in de constructie van haar ‘stedelijkheid’. Het was enkel door zich naar buiten te richten dat de magistraten gunstige maatregelen konden verkrijgen voor de eigen stad. Steden ontwikkelden hiervoor specifieke types van communicatie die haar belangen op haar eigen manier verdedigden.⁴¹¹ Gent was op 31 mei 1469 niet een herinvoering van de belasting aan het vieren, ze trad in communicatie met de hertog. In het komende deel vragen we ons af welke plaats giften innamen in deze communicatie, hoe de hertog dit beschouwde en welke bewegingsruimte de stad hierin had.

1. Een Blijde Intocht?

a. De Bourgondische theaterstaat.

De laatmiddeleeuwse steden van de Nederlanden waren er door hun historische evolutie in geslaagd een specifiek type van communicatie en ‘ideologie’ te ontwikkelen. Volgens Pirenne waren deze steden gegroeid onder een vroege kapitalistische klasse die steden dynamisch en innoverend maakte, maar op het einde van de 15de eeuw was deze particularistische stedelijke politiek evenwel voorbijgestreefd en lonkte de ‘moderne’ natiestaat aan de horizon.⁴¹² De stadshistoricus Pirenne ruilde de ‘politique médiévale’ in voor de ‘politique moderne’. De vorst en de stad waren twee tegenpolen, waarbij de vorst voor de nieuwe politiek stond en de stad zich

⁴⁰⁸ Anoniem, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, vol. II, ed. V. Fris (Gent: Boekdrukkerij C. Annoot-Braeckman, 1904), 222.

⁴⁰⁹ ‘s Donderdaechs, den XXen dach van aprille LXIX, naer Paesschen, wert te Ghendt weder upghestelt de queljote van den coorne (...); *Dagboek van Gent*, vol. II, 222.

⁴¹⁰ *Dits die Exellente Chronijcke van Vlaenderen*, 148 r.

⁴¹¹ P. Monet, “Pouvoir communal et communication politique dans les villes de l’Empire à la fin du Moyen Âge,” *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte* 31, nr.1 (2004): 123; H. Lowagie, “Stedelijke communicatie in de late middeleeuwen. Aard, motivaties en politieke implicaties,” *Belgisch Tijdschrift voor Geschiedenis en Filologie* 87, nr.2 (2009): 275.

⁴¹² “The resistance in Flanders was inspired by the past and not by the present.”; H. Pirenne, “The formation and constitution of the Burgundian state (fifteenth and sixteenth centuries).” *The American Historical Review* 14, nr.3 (1909): 496.

wanhopig aan het verleden vasthield. 1477 was in dat opzicht geen mijlpaal in de geschiedenis, maar een overwinning van het provinciaal particularisme, een stap terug in plaats van vooruit.⁴¹³ Deze visie had een belangrijke invloed op de historiografie, maar is ook een die steeds minder wordt gevolgd. Recente studies verlaten het dichotomisch denken waar de stad, en in het bijzonder de gildes en ambachten, een tegenstander van de vorst waren, en leggen de nadruk op het feit dat de ambachtsmilieus zelfbewuste groeperingen waren met hun eigen opvattingen over hoe een stadsbestuur moest werken. Het was geen notoir conservatisme dat de gildes leidde, maar eerder een set aan concrete en weloverwogen belangen.⁴¹⁴ Deze visies hadden een grote invloed wanneer historici keken naar de manier waarop vorst en stad met elkaar communiceerden. Huizinga beschreef het toenemende spektakel dat de Bourgondische hertogen vanaf de jaren 1430 uitdroegen nog als decadent, escapistisch en vooral leeg.⁴¹⁵ Het was doelloos en hield enkel vervlogen ridderlijke idealen hoog. De Bourgondische hertogen vertoonden een spektakel dat niet meer overeenstemde met de werkelijkheid.⁴¹⁶

Ook dit standpunt moest genuanceerd worden. Historici schreven dit “hol spektakel” wel degelijk een concrete politieke functie toe. In het kader van bijvoorbeeld Blijde Inkomsten werd de nadruk gelegd op het feit dat het spektakel weliswaar pompeus was, maar evenzeer noodzakelijk. Wie de voornaamste rol opnam, blijft evenwel nog onduidelijk. Peter Arnade omschreef de vorstelijke inhuldiging door een stad als een onderdeel van de Bourgondische ‘Theaterstaat’. In deze theaterstaat hadden de Bourgondische hertogen Blijde Intredes in de grote steden als Gent nodig om hun macht tentoon te kunnen spreiden.⁴¹⁷ Deze intredes bevestigden en versterkten hun macht doordat ze vorst en onderdanen verbonden. Dergelijke ceremonies en rituelen droegen bij tot het staatsvormingsproces.⁴¹⁸ Onder de Bourgondische hertogen hadden de Blijde Intredes volgens Hugo Soly dus een groot politiek belang. Omwille van het staatsvormingsproces verwijderde de vorst zich steeds verder van zijn onderdanen en, om de stabiliteit te waarborgen, drong de noodzaak tot legitimatie zich sterker op. Daarom zochten vorsten zoals de Bourgondische hertogen naar communicatiemiddelen die hun persoon op de voorgrond

⁴¹³ Aldus Pirenne: “Sa signification est essentiellement négative. Il détruit, mais ce qu’il détruit, il ne remplace pas ou il ne le remplace qu’en apparence”; H. Pirenne, *Histoire de Belgique. De la mort de Charles le Téméraire à l’arivée du duc d’Albe dans les Pays-Bas (1567)*, vol. 3 (Brussel: Maurice Lamertin, 1923), 10; J. Dumolyn, “Henri Pirenne en het particularisme van de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden: een deconstructie,” *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis* 86, nr.3-4 (2008): 714; M. Howell, “Pirenne, commerce, and capitalism: the missing parts,” *Belgische Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 41, nr.3-4 (2011): 301-2.

⁴¹⁴ J. Haemers, “Urban history of the medieval Low Countries: research trends and new perspectives (2000-10),” *Urban History* 38, nr.2 (2011): 350.

⁴¹⁵ De Bourgondische Hertogen deden hun intrede in Vlaanderen als graaf van Vlaanderen en niet als hertog van Bourgondië. Omwille van redenen van duidelijkheid kozen we ervoor om ze te benoemen naar hun meest gebruikelijke affiliatie.

⁴¹⁶ J. Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden* (Leiden, Leiden University Press, 2018 [1919]): 136-41; H. Kaminsky, “Estate, nobility and the exhibition of estate in the later middle ages,” *Speculum* 68, nr.3 (1993): 703-4; A. Brown, “Bruges and the Burgundian “Theatrestate”: Charles the Bold and Our Lady of the Snow,” *History* 84 (1999): 574-6.

⁴¹⁷ P. Arnade, *Realms of ritual. Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent* (Ithaca en Londen: Cornell University Press, 1996), 4.

⁴¹⁸ Het concept theaterstaat vindt zijn oorsprong bij de antropoloog Clifford Geertz. Hij beschreef de Balinese staat als een politiek waar ceremonies een cruciale rol in namen. Voor Geertz was deze vorm van symbolische staatsordening een andere vorm dan de feodale of bureaucratische staatsordeningen; zie Geertz, *C. Negara: the theatre-state in nineteenth-century Bali*. Princeton, Princeton University Press, 1981; S. Ter Braake en A. van Dixhoorn, “Engagement en ambitie. De redenrijkerskamer ‘Met Ghenuchten’ en de ontwikkeling van een burgerlijke samenleving in Holland rond 1500,” *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 9 (2006): 152-3.

plaatsten, hun acties rechtvaardigden en de samenhang stimuleerden. Hij onderscheidde hierbij drie stadia, die overeenkwamen met de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw: communicatie, propaganda en spektakel.⁴¹⁹ In de vijftiende eeuw waren het de stedelingen die een, zij het dan ondergeschikte, rol hadden in dit proces. Het spektakel bood aan de stedelijke onderdanen de mogelijkheid in dialoog te treden met het hof, door *tableaux vivants* uit te dragen. Toch primeerde de agency van de vorst bij Soly en waren voor hem de pompeuze intredes vooral een klemtoon op de macht van de vorst.⁴²⁰ Daarbij is er in de recentere historiografie meer aandacht voor het ruimtelijke aspect van publieke opvoeringen. Verschillende stedelijke ruimtes werden gelinkt aan de groeiende stedelijke identiteit. Wanneer publieke evenementen zich vervolgens op een bepaalde plaats afspeelden, dan had dit bijgevolg ook een sterke symbolische betekenis.⁴²¹ Martha Howell benadrukte zo dat de hertog met zijn tocht door de straten, de stad “nam”.⁴²²

Vandaag zijn historici het er over eens dat elke periode steeds aspecten van communicatie en propaganda inhield.⁴²³ Toch is nuance hier en daar nog steeds op zijn plaats. David Nicholas stelde dat Filips de Goede en Jan zonder Vrees zich weliswaar te buiten gingen aan private uitgaven en *conspicuous consumption*, maar dat hun ‘theaterstaat’ niet op het grote publiek gericht was. Er is dus zeker geen sprake van een algemeen principe voor alle Bourgondische hertogen.⁴²⁴ Andrew Brown wees erop dat de Bourgondische hertogen geen absolute heersers waren die hun volk in een collectieve bedwelming van gezag brachten, waarbij de hertog en de stad tegenover elkaar stonden. Volgens hem was er een overdreven aandacht voor het staatsvormingsproces en op hoe de stedelijke gebouwen geappropriëerd werden.⁴²⁵ De voornaamste kritieken op het werk van Arnade betroffen haar focus op de *top down*-benadering, een te dichte fixering op antropologische concepten en het minimaliseren van een specifieke stedelijke dynamiek.⁴²⁶ Een Blijde Intrede was een stedelijk fenomeen waarbij de stad instond voor de organisatie. Het was de stad die de peperdure intrede bekostigde en haar stedelingen zo goed en zo kwaad als dat kon probeerde in te schakelen; het was haar elite die zowel door het volk als door de vorst verantwoordelijk werd gehouden wanneer er iets misging. De stad bezoldigde het overgrote deel van de ceremonie en de

⁴¹⁹ H. Soly, “Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel,” *Tijdschrift voor Geschiedenis* 97 (1984): 341-3.; A.-L. Van Bruaene, “Vorstelijke onthaald. Blijde intredes in de Zuidelijke Nederlanden tussen 1400 en 1800,” *Tijd-Schrift* 6, nr.1 (2016): 10.

⁴²⁰ Soly, “Plechtige intochten in de steden,” 345.

⁴²¹ K. Overlaet, “The ‘joyous entry’ of Archduke Maximilian in Antwerp (13 January 1478): an analysis of a ‘most elegant and dignified’ dialogue,” *Journal of Medieval History* 44, nr.2 (2018): 233; Zie bijvoorbeeld: M. Boone en M. Howell, “Introduction,” in *The power of space in late medieval and early modern Europe*, eds. M. Boone en M. Howell (Turnhout: Brepols, 2013), 2–3; M. Damen, “The town as a stage? Urban space and tournaments in Late Medieval Brussels,” *Urban History* 43 (2016): 48.

⁴²² M. Howell, “The Spaces of Late Medieval Urbanity,” in *Shaping urban identity in late medieval Europe*, eds. P. Stabel and M. Boone (Leuven: Garant, 2000), 18-9.

⁴²³ Van Bruaene, “Vorsteljik onthaald,” 4.

⁴²⁴ D. Nicholas, “In the pit of the Burgundian theatre state. Urban traditions and princely ambitions in Ghent, 1360-1420,” in *City and spectacle in Medieval Europe*, eds. B.A. Hanawalt en K. L. Reyerson (Minneapolis en Londen: University of Minnesota Press, 1994), 271.

⁴²⁵ Brown merkt op dat de interpretatie van de Bourgondische theaterstaat en die van Geertz sterk uiteenlopen. De theaterstaat van Geertz is een staat waar de macht omhuld wordt met theater, niet een concept waar theater een bron van macht is. De Balinezen wouden in de eerste plaats de creatie van een hemelse orde als einddoel, het was geen middel; A. Brown, “Ritual and statebuilding: ceremonies in late Medieval Bruges,” in *Symbolic communication in late medieval town*, ed. Jacoba van Leeuwen (Leuven: Leuven University Press, 2006), 7; Brown, “Bruges and the Burgundian ‘Theatrestate,’” 574-6.

⁴²⁶ P. Buc, “Political ritual: medieval and modern interpretations,” in *Die Aktualität des Mittelalters*, ed. H.-W. Goetz (Bochum: D. Winkler Verlag, 2000): 259-65.

gildes participeerden in het systeem door *tableaux vivants* uit te beelden die een stedelijke ideologie over “goed bestuur” vooropstelden.⁴²⁷

Wat hielden die Blijde Intredes nu concreet in? Blijde Intredes waren een moment van groot politiek belang, waarop de stedelingen voor het eerst hun nieuwe vorst zagen.⁴²⁸ Dergelijke politieke en culturele gebeurtenissen waren essentiële rituelen die het contract tussen vorst en onderdanen bezegelden. Het grote symbolische belang van deze intredes was hun communicatief aspect: de vorst poogde zijn relatie met de stedelingen vast te leggen en *vice versa*. Het was een gelegenheid waarbij stedelingen hun vorst in levende lijve zagen en ‘Bourgondisch’ feestten. Legitimiteit speelde hier een belangrijke rol. De Bourgondische hertogen waren geen absolute vorsten en dienden rekening te houden met hun onderdanen, waardoor de steun van de lokale adellijke en stedelijke elite van cruciaal belang was. Deze elites waren zich bewust van hun belang hierin en poogden tijdens de Blijde intrede het behoud of de uitbreiding van hun privileges te verzekeren om zich op die manier blijvend te vergewissen van de stem van hun achterban. De bezorgdheid van deze (voornamelijk economische) elite ging vooral over belastingheffing, bepalingen over markten en productie en over garanties op rechtszekerheid. Het was dan ook pas nadat de vorst gezworen had dat hij de privileges zou eerbiedigen, dat de onderdanen trouw aan hem zwoeren. Kortom, ze poogden – in hun ogen – vorstelijke politieke uitspattingen onder controle te houden door een ritueel contract met de vorst aan te gaan.⁴²⁹ Hoewel het ritueel al veel ouder was, zou het pas echt in de vijftiende eeuw haar meest gekende en ‘extravagante’ karakter krijgen. De hertogen zelf waren zich hier zeker van bewust en zagen het belang in van een rituele communicatie met de steden en hun rechten.⁴³⁰ We mogen niet vergeten dat de Blijde Intrede van belang was voor de unie tussen hertog en stad, en niet in het bijzonder enkel voor één van elk, maar eerder voor beide.⁴³¹ Blijde Intredes bezegelden het politiek contract tussen vorst en onderdanen en hier stond het belang van traditie centraal: de vorst legde vaak steeds hetzelfde pad af, voerde hetzelfde ritueel uit en zwoer op dezelfde eden. Als er een verandering aan de ceremonie werd toegevoegd, werd hier niet lichtzinnig over gegaan en was dit bijna steeds betekenisvol.⁴³²

In hun studie naar vorstelijke intredes in Frankrijk in de periode tussen 1328 tot 1515 stelden Françoise Lehoux en Bernard Guenée dat het ontvangen en presenteren van geschenken een

⁴²⁷ Dit punt erkend Arnade op zich ook wel: “While the Burgundian leaders evoked themes rooted in the mythic past unblemished by the third estate, much of the very real labour was in the hands of urban guilds and festive confraternities busy with street theatre, *tableaux vivants*, the renting of private houses for their guests, and the decoration of local residences, neighborhoods, and public monuments,”; P. Arnade, “City, state and public ritual in the late medieval Burgundian Netherlands,” *Comparative Studies in Society and History* 39, nr.2 (1997): 307; E. Lecuppre-Desjardin, “Grote schoonmaak in de stad. De sanering, beveiliging en ruimtelijke inrichting van de stad naar aanleiding van vorstelijke plechtigheden in de Bourgondische Nederlanden (14de–15de eeuw),” *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis*, 7 (2002): 19-22.

⁴²⁸ Gent maakte niet altijd een semantisch verschil tussen een eerste Blijde Intrede waar de vorst zweerde op de privileges en latere inkomsten. Het verschil moet ook niet altijd even duidelijk geweest zijn. Karel de Stoute ‘ontving het land’ in 1469 wat suggereert dat het volk haar eed van trouw deed, maar de inkomst van 1471 die geen legale connotatie had werd ook als ‘Bleyde Inkomst’ omschreven, latere dan weer niet. Vermoedelijk was het de mate van festiviteiten die ertoe deed; Met dit voorbehoud in het achterhoofd refereren we naar een Blijde Intrede als het een vorst(in) zijn/haar eerste intrede is en naar inkomsten voor de daaropvolgende; SAG 400/22, fol. 40 r. en SAG 400/23, fol. 40 v.

⁴²⁹ Van Bruaene, “Vorstelijke onthaald,” 7-8.

⁴³⁰ Arnade, “City, state and public ritual,” 304.

⁴³¹ J.D. Hurlbut, “The duke’s first entry: Burgundian inauguration and gift,” in *Moving subjects. Processional performance in the middle ages and the renaissance*, eds. K. Asley en W. Hüsken (Amsterdam en Atlanta: Rodopi, 2001), 164-5.

⁴³² A.-L. van Bruaene, “Vorstelijk onthaald,” 7.

essentieel onderdeel uitmaakte van de ceremonie.⁴³³ Het was aan de stad om de gebruikelijke geschenken uit te wisselen: voedsel, zoals wijn, vlees en vis, kledij en vaatwerk. De giften waren zo belangrijk dat ze een aanzienlijk deel uitmaakten van het budget dat de stad besteedde aan de inkomst.⁴³⁴ Na het uitdelen van de giften en het bezoeken van andere bijzondere plaatsen, kreeg de hertog ook een diner aangeboden. Lecuppre-Desjardin wees op de belangrijke link tussen voedsel als gift aanbieden enerzijds en legitimatie anderzijds. Voedsel symboliseerde het convergeren van de hertog en zijn bezittingen; het was een symbolisch gebruik dat in het bijzonder van belang was in de Nederlanden, binnen het kader van de erkenning van legitimiteit.⁴³⁵ Door voedsel aan te bieden, erkende de schenker de graaf of hertog als zijn soeverein. Naast de gebruikelijke giften was er ook plaats voor persoonlijke giften, zoals kunstobjecten of grote sommen geld.⁴³⁶ De *chroniceurs* schilderden de giften graag af als een verhouding waar een duidelijke reciprociteit in zat. De stad schonk vrijgevig aan haar vorst en de vorst bedankte hen met zijn belofte van goed bestuur. Het is duidelijk dat op het imponeren van de vorst geen prijs stond en dat er sprake was van zowel een symbolische als een materiële uitwisseling.⁴³⁷

Het was vooral Hurlbut die de nadruk legde op het wederkerige en sacrale karakter van de giften die tijdens de inkomst gedaan werden. Politieke aspecten moeten evenwel onderscheiden worden van culturele of mythische aspecten. Zijn stelling hield in dat de gift aan de hertog ter ere van zijn Blijde Intrede van een even groot belang was als de eed. Hoewel giften geen strikt juridisch gewicht hadden en minder gebonden waren aan gewoontes, waren ze in cultureel opzicht van groot belang. Het was dan ook zo dat de eerste intrede van een nieuwe vorst steeds gepaard ging met een speciaal soort gift, zoals goud of zilverwerk met het stadswapen op.⁴³⁸ Volgens Hurlbut, die sterk geïnspireerd was door Mauss, viel dit te verklaren door het gevoel van reciprociteit dat de stad tot geven dwong.⁴³⁹ De hertog legde een eed af, die vervolgens door de stad beantwoord werd door een – vaak extravagante – gift. De eed om de privileges te respecteren, was voor de stad van dermate groot belang dat de materiele kost de symbolische overwon.⁴⁴⁰ Hoewel het dus als een ongebalanceerde reciprociteit gold, ging het in wezen over twee verschillende valuta die uitgewisseld werden: de politieke en de economische, waarbij de stad erop kon hopen dat ook de opvatting van een ‘ideale heerschappij’ op een suggestieve manier gecommuniceerd was en juist

⁴³³ Dit komt overeen met de regeerperiodes van Filips VI (1328-1350) tot en met Lodewijk XII (1498-1515); B. Guenée en F. Lehoux, *Les entrées royales françaises de 1328 à 1515* (Parijs: Editions du centre national de la recherche scientifique, 1968), 9.

⁴³⁴ Zo nam een schenking van 5000 livre tournois 95% van het budget van Lyon voor de Blijde Intrede in 1476; Guenée en Lehoux, *Les entrées royales*, 10.

⁴³⁵ Lecuppre-Desjardin legt nadruk op het feit dat deze verplichting niet van de feodale *droit de gîte* afkomstig was. Het ging niet over een feodale verplichting, maar een van de onderdanen. Feodaal kon enkel in het geval van een kerkelijke instelling of van vazallen hier ging het over soevereiniteit in plaats van suzeriniteit; E. Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies: essai sur la communication politique dans les anciens Pays-Bas Bourguignons* (Turnhout: Brepols, 2004), 122.

⁴³⁶ Guenée en Lehoux, *Les entrées royales*, 19.

⁴³⁷ Arnade, “City, state and public ritual,” 309.

⁴³⁸ Hurlbut, “The duke’s first entry,” 171; J. D. Hurlbut, “Ceremonial entries in Burgundy: Philip the Good and Charles the Bold (1419-1477),” (PhD diss., Indiana University, 1990), 59.

⁴³⁹ Hier baseert de auteur zich op de stellingen van Mauss dat giften zich wel voordoen onder de vorm van een cadeau, maar in realiteit dwingend wederkerig zijn en vervolgens stelt hij, geheel in de lijn van Mauss, de vraag naar welke kracht achter deze dwingende wederkerigheid schuilt. Deze visie is gebaseerd op Jean Duvignaud zijn visie op Mauss. Deze vertaalde Mauss naar de theaterwereld door te stellen dat de relatie tussen donateur en donataire mythische creatie is van macht uit wederzijds bindende giften; Duvignaud, J. *Sociologie du théâtre: sociologie des ombres collectives*. Parijs: PUF, 1999; Hurlbut, “The duke first entry,” 172.

⁴⁴⁰ Hurlbut, “The dukes first entry,” 172-3; Hurlbut, “Ceremonial entries in Burgundy,” 74.

ontvangen werd.⁴⁴¹ Lecuppre-Desjardin legde er evenwel de nadruk op dat de reciprociteit die Hurlbut beweerde, soms wel gold, maar dat het schema van Mauss te strak gevolgd werd. Zo was het afbeelden van het stadswapen op een gift niet enkel een souvenir aan die eed, maar evenzeer het gevolg van de concrete bezorgdheid dat de hertog zich nog zou herinneren welke stad net die gift gegeven had.⁴⁴²

Het spreekt bijna voor zich dat in dit spektakel het geven van geschenken een fundamenteel onderdeel was. In de periode die wij beschouwen, noteren we verschillende intredes: er zijn die van de gewone erfopvolgers Karel de Stoute in 1467, Maria van Bourgondië in 1477 en Filips de Schone in 1482, maar ook die van Margaretha van York in 1468 en Maximiliaan in 1477 en nog eens als regent in 1485.⁴⁴³ We zullen ons hier evenwel beperken tot de intrede van Karel de Stoute in 1467, Margaretha van York in 1468 en Maria van Bourgondië in 1482. De twee erfopvolgers tegenover elkaar contrasteren heeft het voordeel om de verschillen in historische context af te kunnen wegen, bovendien heeft de intrede van 1467 het 'voordeel' dat ze mislukt was en serieuze gevolgen had voor de stad Gent. De intrede van Margaretha van York is interessant omdat het hier niet over een erfopvolger ging, maar om de echtgenote van Karel de Stoute. Ze heeft vooral een symbolische betekenis, aangezien haar intrede de eerste was sinds de mislukte inkomst van 1467.

Karel de Stoute had *de facto* de macht overgenomen vanaf 1465, maar hij zou pas echt hertog worden wanneer zijn vader op 15 juni 1467 in Brugge stierf. Na een periode van rouw trok Karel de Stoute op 25 juni richting Gent. Volgens de traditie betrad hij de stad vanuit het zuiden, waar hij steeds eerst de steden Deinze en Zwijnaarde moest aandoen vooraleer hij Gent kon binnentrekken. Hier aanhoorde hij de pleidooien van de ballingen en schonk ze al dan niet vergiffenis, waarna hij de nacht doorbracht in de Benedictijnse abdij van Sint-Pieters te Zwijnaarde.⁴⁴⁴ In de ochtend van 28 juni 1467 trok hertog Karel met zijn edellieden, clerici en de schepenen, de stad Gent binnen.⁴⁴⁵ Hij legde het gebruikelijke parcours af: hij trad onder muzikale begeleiding de stad binnen via de Percelpoort, woonde de mis in de Sint Pietersabdij bij en zwoer de privileges van de abdij te eerbiedigen. De hertog gaf de abdij vaak rijke geschenken omwille van de dynastieke symboliek die de abdij vertegenwoordigde voor de graven van Vlaanderen. Door aan de abdij te schenken, voegden de hertogen zich in deze traditie.⁴⁴⁶ Vervolgens ging hertog Karel naar de Sint Janskerk, waar hij op een reliek van het Heilige Kruis zijn eed zwoer om de privileges van de stad te eerbiedigen. Tenslotte ging hij naar de Vrijdagsmarkt en verscheen er aan het raam van het tooghuis, waar de bevolking trouw aan haar hertog zwoer.⁴⁴⁷

De volgende dag ging het evenwel mis. Om onregelmatigheden te vermijden, hadden de schepenen de Sint-Lievensprocessie naar Houthem met een dag vervroegd. Deze processie was

⁴⁴¹ Hurlbut, "The dukes first entry," 175.

⁴⁴² Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 127.

⁴⁴³ We dienen hierop te merken dat hoewel de tijdgenoot een onderscheid maakte in de eerste Blijde Inkomst en diegene die er vervolgens op volgde, ze die niet zozeer bewoording deden en inkomsten die volgden op de inauguratie als blijde inkomst betitelde. Omwille van duidelijkheid wordt in dit betoog met Blijde Intrede slechts de eerste inkomst van een vorst(in) bedoeld; Zie bijvoorbeeld 1471: SAG 400/23, fol. 46 r.

⁴⁴⁴ M. Boone en T. de Hemptinne, "Espace urbain et ambitions princières: les présences matérielles de l'autorité princièrè dans le Gand médiéval," in *Zeremoniel und Raum. 4 Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, ed. W. Paravicini (Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1997), 297.

⁴⁴⁵ *Dagboek van Gent*, vol. II, 205.

⁴⁴⁶ Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 124-5.

⁴⁴⁷ P. van de Letuwe, "Rapport van den ghonen dat ghedaen ende ghesiet es ten bliden incommen van den grave Kaerle, hertoghe van Bourgoingen, van Brabant, Lothryc, van Luxembourch ende van Limbourch, grave van Vlaendren, enz," in *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen, verrykt met vele tot dusverre onuitgegevene stukken*, ed. J.B. Canaert (Gent: F. en E. gyselynck, 1835), 416.

gekend voor haar roerig karakter en de schepenen vreesden dat het samenvallen van deze processie en de Blijde Intocht onrust zou teweegbrengen.⁴⁴⁸ Terecht, zo bleek, want wanneer deze processie de volgende dag terug in Gent aankwam, waren de processiegangers verontwaardigd over het feit dat de hertog hun religieus feest verstoord had. Ze sloegen een tolhuis kapot en verzamelden zich op de Vrijdagsmarkt – waar het volk gisteren *nota bene* nog haar trouw zwoer – en eisten de afschaffing van een aantal bepalingen van de Vrede van Gavere, zoals het terugkrijgen van hun banieren, de afschaffing van de *ceuillotes* en het openen van de drie poorten die toen gesloten werden.⁴⁴⁹ Wanneer de situatie dreigde te escaleren, vreesde de hertog voor zijn leven en voor dat van zijn dochter. Hij gaf toe en verliet hij de stad zeer misnoegd. Het belang van deze intrede in Gent zit hem in het symbolisch karakter ervan. Als grootste stad van het graafschap Vlaanderen keken de andere steden toe hoe ze zich tegenover de hertog moest verhouden. De (geslaagde) onregelmatigheden zorgden ervoor dat andere steden een hardere houding aannamen en er volgden voor Karel de Stoute nog moeilijke intredes in onder andere Saint-Omer, Antwerpen, Brussel, Leuven en Mechelen.⁴⁵⁰ Ook de schepenen zaten in een moeilijke situatie: ze hadden dan wel hun doel – namelijk het terugdraaien van de bepalingen van Vrede van Gavere – bereikt, maar wisten dat het zwaard van Damocles hen boven het hoofd hing. De hertog zou een dergelijke vernedering niet zomaar over zich laten gaan.⁴⁵¹ De ambachten waren er als overwinnaars uitgekomen; ze wisten in augustus 1467 de schepenbanken met hun vertegenwoordigers te vullen en alle symbolen van de vernederende Vrede van Gavere te verwijderen.⁴⁵²

Wat voor ons vooral van belang is, is het feit dat de onregelmatigheden zich pas de tweede dag voordeden. De Blijde Inkomst die op 28 juni 1467 plaatsvond, verliep aanvankelijk volledig volgens schema. Nicholas Despars legde er de nadruk op dat ze hun prins in Gent *in aller ghewoonlicker voughe, vorme ende maniere* ontvingen.⁴⁵³ We kunnen dus vermoeden dat tijdens de eerste dag van de Blijde Intrede – volgens protocol – alle symbolische uitwisselingen hadden kunnen plaatsvinden, inclusief giften en banket.⁴⁵⁴

Het valt evenwel op dat deze symbolische giften, zoals ze door de literatuur voorgeschreven werden, nauwelijks in de presentrekening voorkomen. De tesorier registreerde een gift die op 28 juni 1467 werd gegeven ter ere van een inkomst van de hertog, maar liet het na om te specificeren dat dit ter gelegenheid van de Blijde Inkomst was. Het geregistreerde wijngeschenk van 4 ame en 2 stoop rijns wijn (964, 611.), met een kostprijs van 1273,08 d. gr., was een meer dan gemiddeld geschenk dat de hertog voor zijn inkomst kreeg, maar toch niet te vergelijken met de symbolische ‘rijke’ giften die literaire bronnen soms vermelden en waar zoveel nadruk in de literatuur op wordt gelegd.⁴⁵⁵ Zowel de pro-vorstelijke Georges Chastellain, als de eerder

⁴⁴⁸ M. Boone, “De Sint-Lievensbedevaart: bouwsteen van de stedelijke identiteit van Gent (late middeleeuwen en vroege 16de eeuw),” *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 61 (2007), 106; 118-9.

⁴⁴⁹ G. Chastellain, *oeuvres*, ed. K. van Lettrenhove. Vol. 5 (Brussel: Heussner, 1863), 255-6.

⁴⁵⁰ Vooral Philippe de Commines legde nadruk op de exemplarische functie van de Blijde intrede in Gent; P. De Commines, *Mémoires*, vol. 1, eds. J. Blanchard (Parijs: Droz, 2007), 119-20; J. Dumolyn en K. Papin, “Y avait-il des ‘revoltes fiscales’ dans les villes médiévales des Pays-Bas méridionaux? L’exemple de Saint-Omer en 1467,” *Revue du Nord* 94, nr.397 (2012): 844.

⁴⁵¹ P. Arnade, “Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent entry of 1467,” *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde* nr.45 (1991): 90.

⁴⁵² J. Haemers, “Social memory and rebellion in fifteenth-century Ghent,” *Social History* 36, nr.4 450.

⁴⁵³ Despars, *Cronijke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen*, vol. IV, 1-2.

⁴⁵⁴ Despars, *Cronijke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen*, vol. IV, 2.

⁴⁵⁵ *Item ghecocht jeghen den vorscreven Janne Everaert een stic rijns wijns groot IIII hammen II stoope dat ghepresenteert was onsen vornoemde harde gheduchten heere ende prince doe hij in deze stede quam ende dlant van Vlaenderen ontfinct tsondaeghs Sente Pieters avond XXVIII^{en} dach van wedemaent anno LXVII coste*

stedelijke perspectieven van het dagboek van Gent of de Ieperse magistraat Pieter van de Letuwe – die beiden gelden als de meest uitgebreide bronnen over de gebeurtenissen van 1467 – laten na om een giftuitwisseling te vermelden.⁴⁵⁶ Dit geschenk valt ook in het niet in vergelijking met giften die Karel de Stoute elders kreeg, zoals een vergulde beker in Mechelen, drie vergulde bekers en vier luxelakens in Leuven of het vergulden beeldje van Sint-Joris en Sint-Barbara ter waarde van 36 429 d. gr dat hij van Brugge kreeg.⁴⁵⁷

Er zijn drie mogelijke verklaringen voor de vraag of er wel giften waren. Allereerst is het mogelijk dat de Blijde Intrede, zoals in de literatuur benadrukt wordt, een hoogst ceremoniële gelegenheid was waaraan niet snel iets werd gewijzigd. In dat geval werden er wel giften gedaan, maar werden ze niet opgenomen in de stadsrekeningen. In een tweede scenario was het de bedoeling dat er giften geschonken werden, maar werd dit alsnog verhinderd door de onregelmatigheden van de volgende dag. In een derde scenario werden er doelbewust geen giften gegeven.

Dat de giften wel gepland waren, is moeilijk uit te sluiten. Hurlbut schreef dat Gent “buitengewone moeite” deed voor de ontvangst van de hertog, maar dat deze luisterrijke gebeurtenis overschaduwde werd door de catastrofe van de dag erna.⁴⁵⁸ Hoewel dit kan verklaren waarom de kronieken stil blijven over de giften, legt het ons niet uit waarom we er niets over in de stadsrekening kunnen vinden. Bovendien onderbouwde Hurlbut zijn claim niet. Mario Damen stelde dat het moment waarop de giften werden uitgewisseld een betekenis had. Het was pas nadat de eed was afgelegd, en meestal na het eten, dat de geschenken overhandigd werden. Wanneer het te laat zou zijn voor geschenken, werd deze activiteit naar de volgende dag verplaatst.⁴⁵⁹ Het is dus mogelijk dat de giftuitwisseling wel gepland was, maar niet effectief ten uitvoer werd gebracht. Het was de Sint-Lievensprocessie die toen terugkwam en de Vrijdagsmarkt bezette. Omdat de emoties hoog opliepen was het niet meer gepast om nog giften uit te wisselen.⁴⁶⁰ Het wijngeschenk zou dan een gift zijn geweest die de hertog op de eerste dag kreeg, en de echt waardevolle gift zou dan bij het vertrek op de tweede dag gepland zijn. Dit verklaart evenwel niet waarom er dan ook geen kostennota van teruggevonden werd.⁴⁶¹ Dit hoeft echter niet volledig onlogisch te zijn. Elodie Lecuppre-Desjardin legde er al de nadruk op dat giften die bij inkomsten gegeven werden, niet noodzakelijk naar voor kwamen in het bronnenmateriaal en

dhame XXXV s. gr. comt de assyse afghetrocken VE VI s. I d. I d. ob. par.; SAG 400/ 21, fol. 109 r.; De hertog kreeg op 9 mei rijnwijn ter waarde van 717 d. gr. en op 5 maart rijnwijn ter waarde van 428 g. dr.

⁴⁵⁶ Pieter van de Letuwe was schepen en van de raad van de kamer van de magistraat van Ieper en was ooggetuige van de gebeurtenissen van juni 1467; Van de Letuwe, “Rapport van den ghonen dat ghedaen ende gheschiet es,” 414-6; Chastellain, *oeuvres*, Vol. 5, 249-79; *Dagboek van Gent*, vol. II, 205-7.

⁴⁵⁷ *Dits die Excellente Chronijcke van Vlaenderen*, fol. 131 r.; Hurlbut, “Ceremonial entries,” 63-4; SAB 216, fol. 61 v.

⁴⁵⁸ J. Hurlbut, “Symbols for authority: inaugural ceremonies for Charles the Bold,” in *Staging the court in Burgundy*, eds. W.P. Blockmans, T-H. Borchert, N. Gabriëls, J. Oosterman, A. van Oosterwijk (Turnhout: Brepols Publishers, 2013), 107.

⁴⁵⁹ M. Damen, “Princely entries and gift exchange in the Burgundian Low Countries: a crucial link in late medieval political culture,” *Journal of Medieval History* 33, nr.3 (2007): 236-7.

⁴⁶⁰ M. Boone, “from Cuckoo’s egg to “sedem tyranni”. The princely citadels in the cities of the low countries, or the city’s spatial integrity hijacked (15th- early 16th centuries),” in *The power of space in late medieval and early modern Europe. The cities of Italy, northern France and the Low Countries*, eds. M. Boone en M. Howell (Turnhout: Brepols Publishers n.v., 2013), 84.

⁴⁶¹ Er is één opmerkelijke notitie in het onderdeel “diverse rekeningen” in het jaar 1466-67. Hier betaalde de stad 5790 d. gr. aan de goudsmid Jan de Lannoit voor *drie zilveren stoopen ende drie zilveren vierendeel potten (...) metten fachoene*. Op het eerste gezicht lijkt dit te corresponderen met een mogelijk gift, maar het stuk is ongedateerd, twee records eerder staat de betaling van 9600 d. gr. aan Jean de Gros voor het verkrijgen van de lettren van remissie. De datum is niet dwingend daar de chronologische volgorde niet gerespecteerd werd, maar het feit dat er ook *drie oude zilveren stoopen ende drie vierendeelen die te broken* waren teruggebracht worden aan de goudsmid doet vermoeden dat dit over gebruiksvoorwerpen van de stad gaat, waar de oude versies voor nieuwere werden ingewisseld; SAG 400/21, fol. 153 r.

al zeker niet snel aan geschreven regels onderworpen waren.⁴⁶² Het kan zijn dat er meer gegeven was dan dat er in de rekeningen naar voor komt. Toch klinkt ook dit niet overtuigend en is deze piste bovendien zeer speculatief. Het is natuurlijk mogelijk dat in de communicatieve functie die de stadsrekeningen hadden, het niet meer als een gepaste gift beschouwd werd op het moment dat de stadsrekeningen opgemaakt werden. Gent had op acht augustus reeds haar eerste *amende honorable* gedaan voor de hertog in Brussel. Op het moment dat de rekening voorgelezen werd, was het wijselijk niet de nadruk te leggen op extravagante giften.⁴⁶³ Zeker kunnen we dat evenwel nooit weten omdat de bronnen er stil over blijven. Toeval blijft een te belangrijk aspect.⁴⁶⁴

De piste dat de stad niets gaf, lijkt daarentegen waarschijnlijk. Hoewel een Blijde Intrede een traditioneel fenomeen was en de route een symbolische betekenis had, was het vooral ook een communicatief gegeven. De stad kon bepalen wat zij op het moment zelf geschikt achtte voor de komst van de heer en kon de betekenis van de rituelen wijzigen in functie van diens houding ten opzichte van de stad. De Blijde Intrede had een legale betekenis waarbij er een contractuele band tussen vorst en onderdanen tot stand kwam. Het definiëren van deze contractuele verhouding is dan ook mogelijk een middel van de schepenen geweest om een relatie van soberheid en sereniteit te communiceren in plaats van een dure gift te doen.⁴⁶⁵ Ook dit is een boodschap die de stad naar haar soeverein communiceerde, waarbij het geven van extravagante giften een teken van submissie zou zijn.⁴⁶⁶ Het is dus niet onmogelijk dat de schepenen het overdacht niet geven van een gift net als een doelbewuste strategie zagen. Gent was erop gebrand de bepalingen van de Vrede van Gavere afgeschaft te zien, zowel de schepenen als het volk eisten dit. De schepenen hadden, vooraleer de hertog de stad intrad, eerst een delegatie gestuurd met de vraag om de Vrede van Gavere te beperken. Hoewel ze hier nul op het request kregen, toont het meteen aan waar de schepenen op gebrand waren.⁴⁶⁷ De stad had eerder al eens een onderdanige houding uitprobeerd, waarbij ze wel extravagante giften gaf. De intrede van Filips de Goede in 1458 was de eerste inkomst van de vorst na de Vrede van Gavere. Vijf jaar na de onderwerping van de stad probeerde Gent de relaties weer te herstellen.⁴⁶⁸ Op Sint-Jorisdag trad de hertog een stad binnen die in de toon van Judith 3:3 was: "Onze steden en hun inwoners zullen u dienen. Kom en houd er uw intocht, op de wijze die u behaagt."⁴⁶⁹ Een houding die voornamelijk ingegeven was in de hoop dat de hertog genade zou tonen en de afgenomen privileges aan de stad zou teruggeven. Lecuppre-Desjardin toonde aan dat ook hier de stad haar identiteit nog steeds bevestigde, en dat de communicatie die ze naar de hertog richtte, meegaander dan gebruikelijk was.⁴⁷⁰ In 1458 was

⁴⁶² Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 121.

⁴⁶³ SAG 93bis/15; ADN B1609, fol. 21 r.

⁴⁶⁴ Let er ook op de Peter Arnade in zijn bespreking van de intrede in 1467 geen gebruik heeft gemaakt van de stadsrekeningen, maar wel wanneer hij de Blijde Intrede van Margaretha van York besprak; Arnade, "secular charisma, sacred power," 92-3.

⁴⁶⁵ Damen, "Princely entries," 239-40; Arnade, *Realms of ritual*, 130.

⁴⁶⁶ Overlaet, "Joyous entry," 242; Hurlbut, "The dukes first entry," 174.

⁴⁶⁷ (...) *de hertog door hem alle behoerlicke eere ende weerdicheit betoocht ende bewesen wiert by den ghemmeente varsouckende met eenen ghesamelick deur die mont van broeder Claeys (...) paeys van Gavere gherestringeert, ghemodereert ende ghelimitteert thebbene*; Despars, *Cronijke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen*, 2

⁴⁶⁸ Zie voor een uitgebreide beschrijving van deze inkomst: E. Dhanens, "De blijde inkomst van Filips de Goede in 1458 en de plastische kunsten te Gent," *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België* 48, nr.2 (1987): 55-89.

⁴⁶⁹ Sint-Jorisdag valt op 23 april en Sint-Joris was de patroonheilige van de Bourgondische dynastie; W.P. Blockmans and E. Donckers, "Self-representation of Court and City in Flanders and Brabant in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries," in *Showings status: representations of social positions in the late middle ages*, ed. W. Blockmans and A. Janse (Turnhout: Brepols, 1999), 98.

⁴⁷⁰ E. Lecuppre-Desjardin, "Parcours festifs et enjeux de pouvoirs dans les villes des anciens Pays-Bas bourguignons au XVe siècle," *Histoire Urbaine* 9 (2004), 43.

Gent vooral een toonbeeld van submissie. Filips de Goede herstelde hun rechten niet en het is niet onwaarschijnlijk dat de stad besloot het in 1467 over een andere boeg te gooien. De komst van een nieuwe hertog hield immers ook een herdefiniëring in van haar relaties met de nieuwe vorst. Door ditmaal geen grote geschenken te geven, maar zich te beperken tot het gebruikelijke wijngeschenk, nam de stad een serene, maar ook strengere houding in. Deze houding was de hertog ongetwijfeld niet ontgaan, en ook de houding van de bevolking die haar houding – mede hierdoor – verstrakte, leidde tot het gekende gevolg. Het lijkt in die zin op Icarus, die door zijn *hubris* te hoog vloog en zich verbrandde.⁴⁷¹ Dit werd versterkt door de Sint-Lievensprocessie te verplaatsen, maar ook door te weinig voorzorgmaatregelen te nemen en mogelijks nog meer door het niet schenken van een gift. Op die manier communiceerde de stad een strakkere houding naar de vorst, maar ook naar de eigen bevolking.

De parallel tussen 1458 en 1468 is dan ook opvallend. Het huwelijk tussen Margaretha van York en Karel de Stoute op 3 juli 1468 gaf Gent immers een nieuwe kans. Na zijn mislukte intrede heeft de vorst Gent niet meer bezocht, maar wist de stad wel dat, als ze de situatie leefbaar wilde houden, ze een ondergeschikte rol zou moeten spelen. De stad had evenwel nog niet het evenwicht gevonden waarbij ze zich nederig opstelde en tegelijk de afschaffing van de Vrede van Gavere kon handhaven.⁴⁷² Het politieke huwelijk tussen de zus van Edward IV van Engeland en Karel de Stoute zorgde ervoor dat de kersverse hertogin in de grote steden een Blijde Intrede moest ondernemen, wat ze dan ook deed op 20 juli 1468 in Gent.⁴⁷³ Het verschil aan giften die daarbij gedaan werden, is frappant. Naast de klassieke wijn, zowel rode als witte en belopende tot 866,25 d. gr., ontving de hertogin nog andere belangrijke giften: de stad schonk haar een gulden beker met het wapenschild van Engeland, die bovendien rijkelijk was gevuld met geld.⁴⁷⁴ Het totaalbedrag van deze gift bedroeg 30 178 d. gr.⁴⁷⁵ Daarnaast kregen de gezellen van de hertogin drinkgeld toegeschoven en andere dienaren van de hertogin kregen ook munten. De voetlopers en de speellieden kregen elk een gulden kroon, Johan Hidebout, Marion Andries, meester Filip de Latre en Yvon Thum kregen telkens een aantal Rijnse gulden toegeschoven.⁴⁷⁶ Bovendien deed Karel de Stoute pas in 1469 weer een Blijde Intrede die toepasselijk genoeg 'Grote Triumphe' werd genoemd. Het is tijdens die inkomst dat, wanneer hij 'het land ontving', hij een aanzienlijke lakengift van 5128 d. gr. kreeg. In augustus 1477 gaf Gent aan Maximiliaan een gelijkaardige lakengift om dezelfde reden, wat ons doet vermoeden dat het net deze specifieke gift was die de hertog ontving van de stad wanneer hij de eed van het volk op de Vrijdagsmarkt aanhoorde. Het waren deze giften die passend waren voor een Blijde Intrede, maar dat het nooit zover gekomen is in 1467.⁴⁷⁷

Dat Gent zich hier vanuit een zeer onderdanige kant liet zien, waarbij de stad niet alleen de hertogin rijkelijk beloonde, maar ook zeer gul was ten overstaan van de andere vorstelijke ambtenaren, bevestigt dat giften niet alleen een politiek communicatiemiddel waren, maar ook dat ze niet juridisch bindend waren en dat de stad de inhoud en de hoeveelheid van haar geschenken bepaalde naargelang het doel dat ze voor ogen had. Bij deze intrede stond dan ook

⁴⁷¹ Hiermee ontkennen we niet dat Karel de Stoute zijn houding ook bijdroeg aan onrust, maar de bespreking daarvan gaat het bestek van deze verhandeling te buiten.

⁴⁷² Arnade, "Secular charisma, sacred power," 89-90.

⁴⁷³ C.B. Weightman. *Margaret of York, Duchess of Burgundy, 1446-1503* (New York: St. Martin's Press, 1989): 40; 52-3.

⁴⁷⁴ We merken hier ook op dat het waarschijnlijk als een teken van haar nederigheid kan gezien worden dat ze er een Engels wapenschild liet opzetten in plaats van het Gentse.

⁴⁷⁵ SAG 400/21, fol. 247 r.; Dit stuk van de rekening werd bovendien uitgebreid onderzocht door de rekenkamer die een schriftelijke controle deed bij Jan Dullaert, de goudsmid en uitdrukkelijk bij de schepenen.

⁴⁷⁶ SAG 400/21; fol. 247 r.

⁴⁷⁷ De lakengift aan Maximiliaan bedroeg in 1477 5860 d. gr.; SAG 400/26, fol. 32 r.; SAG 400/22, fol. 40 r.

veel op het spel: vergiffenis krijgen van de vorst. Een doel dat ze hier indirect via de hertogin poogden te bereiken?

In deze context maakten Andrew Brown en Graeme Small een onderscheid tussen de Blijde Intrede van een nieuwe heerser en de Blijde Intrede na een opstand. Bij de eerste staat de eed centraal die een contractuele band smeedt, bij de tweede is het de bedoeling om de gebroken band symbolisch te herstellen.⁴⁷⁸ De reciprociteit die Hurlbut zo naarstig zocht, kunnen we dan ook beter zien als een zoektocht naar een ideaalbeeld. Er was een oneven ratio tussen de hertog en de stad, die een evenwichtige reciprociteit in de weg stond. Het was wel een moment van sociale interactie met de hertog, waar al dan niet giften toe behoorden. Wanneer er giften gedaan werden, nam de stad duidelijk de subalterne positie in die genade van de vorst wenste te bekomen. Het is mogelijk dat de stad deze positie niet geschikt achtte tijdens een Blijde Intrede, waarbij ze haar privileges probeerde te herwinnen. De stad ging uit van een positie waarbij respect wederzijds was en waarschijnlijk, in de opinie van de schepenen, ook verkregen moest worden. Ze konden zich dus niet gewoon aan de voeten van de hertog werpen.⁴⁷⁹

We willen hiermee niet beargumenteren dat Gent hier een tweeregelig schema toepaste, maar eerder dat giften een flexibeler communicatiemiddel waren dan dat de historiografie laat uitschijnen. Het is zeker zo dat talrijke aspecten van een Blijde Intrede aan een rigoureuze schema gebonden waren, maar binnen dit schema had de stad wel enige bewegingsruimte. Wanneer Maria van Bourgondië op 16 februari 1477 haar Blijde Intrede in Gent deed, zou je ervan uitgaan dat de stad op dit moment geen submissie moest tonen, en ditmaal dat ze de sterke positie kon innemen. Niettemin ontving de edele dame als gift van de stad kledij ter waarde van 5026 d. gr. en rode wijn ter waarde van 1014 d. gr. Voor de kledij spaarde de stad kosten noch moeite daar ze deze was gaan halen in Brugge. Gent bezoldigde vier lakenhandelaars om de kledij samen te stellen, die onder meer uit gouddraad was vervaardigd.⁴⁸⁰ Het moment is van cruciaal belang. Op 16 februari verkeerde de vorstelijk gezinde elite in de problemen omwille van de onrust die er heerste. Op 15 februari was er immers een *wapeninghe* op de markt begonnen die de vervanging van de magistraat vroeg, een eis die op 18 februari ingewilligd werd.⁴⁸¹ Hier stond niet zozeer submissie centraal maar eerder legitimiteit. De stad had weliswaar de hertogin zover gekregen om een vergaand privilege te tekenen dat de verworvenheden van haar vader tenietdeed, maar het was op dat moment ook nodig om de situatie te stabiliseren. Door giften aan te bieden aan de vorst en deze rijkelijk uit te dossen, onderhandelden de schepenen over hun legitimiteit. Een inhuldiging van de rechtmatige troonopvolger en het geven van geschenken, had een dubbele boodschap: er is een nieuw regime en zij die dit nieuwe regime inhuldigen, zijn de legitieme vertegenwoordigers van de stad. De situatie is evenwel niet bekoeld geraakt en, hoewel speculatief, kan dit ook een indicator zijn van hoe de ambachtsgilden ten overstaan van deze rijke giften stonden; ze waren niet onder de indruk en het is bovendien de vraag of dit niet als een rode lap op een stier gewerkt heeft. Wat de een als legitimatie aanzag, was voor de andere onderwerping. Maria van Bourgondië mocht dan ook de Blijde Intrede op drie maart nog eens opnieuw doen, ditmaal zonder rijke giften.⁴⁸² De politieke ceremonie was bijgevolg niet enkel

⁴⁷⁸ A. Brown en G. Small, *Court and civic society in the Burgundian Low Countries* (Manchester: Manchester University Press, 2007), 25; W.P. Blockmans, "Le dialogue imaginaire entre princes et sujets: les joyeuses entrées en Brabant en 1494 et en 1496," *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 34 (1994): 42.

⁴⁷⁹ Arnade, *Realms of rituals*, 28.

⁴⁸⁰ SAG 400/25, fol. 20 v.

⁴⁸¹ Haemers, *For the common good*, 229.

⁴⁸² Enkel een aantal onderdanen kregen een bescheiden gift; SAG 400/25, fol. 110 v.

gericht op een communicatie tussen de stad en haar vorst, maar was bovendien ook een communicatie tussen de stedelingen onder elkaar.⁴⁸³

De eerste en voornaamste gift die de vorst aanbood, was zijn eigen aanwezigheid. De aanwezigheid van de vorst werd keer op keer op prijs gesteld en gewaardeerd. Dit was dan ook voor veel stedelingen tijdens de Bourgondische periode de enige mogelijkheid om hun heer eens te aanschouwen.⁴⁸⁴ Het heeft evenwel weinig zin om in het giftenverkeer dat uitgewisseld werd, naar een wederkerigheid te zoeken. De stad gaf geen giften in ruil voor de contractuele band, zoals Hurlbut beargumenteerde: ze gaf haar trouw aan de soeverein in ruil voor de waarborg dat hij haar rechten zou respecteren. Dat ze giften deed heeft te maken met een ander narratief dat de stad vrij kon invullen. De stad toonde bij de Blijde Intrede weliswaar haar agency, het ging hier nog steeds om een fundamenteel ongelijke relatie waar het machtsaspect niet zomaar over het hoofd gezien kan worden. Het is ook daarom dat de stad de nadruk legde op het zweren van die privileges. Dit wordt geïllustreerd wanneer de hertog zijn gebruikelijke gratie verleende aan personen die om tal van redenen verbannen waren. De verschillende ballingen die verbannen waren uit Gent, troepten samen in een van de steden die de vorst aandeed vooraleer hij Gent zou binnentreden en petitioneerden aan de vorst voor genade. Het was dan aan de vorst om te oordelen of de balling wel in aanmerking kwam voor gratie en indien dit het geval was, mochten ze de vorst richting de stad volgen en hem vergezellen (weliswaar achteraan) bij zijn intrede.⁴⁸⁵ Dit kon over een aanzienlijk aantal gaan. Nicolas Despars sprak over 363 ballingen in 1467, van de Letuwe over 784 ballingen die genade kregen.⁴⁸⁶ Het geven van gratie aan deze ballingen was een traditionele daad van genade van de heer, maar het had ook een diepere politieke betekenis. Het was immers de heer die hier zijn suprematie over de stedelijke rechtspraak demonstreerde. Het waren zij die deze ballingen hadden verstoten, en het is hij die ze als eerste daad in relatie tot de stad, weer gratie verleende. Dit is symbolisch voor de relatie tussen stad en vorst: de heer “nam” nog steeds zijn stad en in die machtsrelatie vormden giften vervolgens een belangrijk communicatiemiddel.

De Blijde Intrede was een moment dat van onschatbaar belang was voor de stad. Ongeacht de kostprijs moest de vorst overtuigd worden om de privileges te zweren en zo de stad uit een situatie van een juridische onzekerheid te brengen. De contractuele band waarin de verhoudingen waren vastgelegd, vormde voor de stad de garantie dat haar rechten gerespecteerd werden.⁴⁸⁷ We betoogden dat een Blijde Intrede een moment was waarop deze relaties gedefinieerd werden en beide partijen met elkaar in contact traden. Giften konden een middel hiertoe zijn. Het taalregister werd naargelang de situatie aangepast. De betekenis van giften hing af van hun context en zonder zich te beperken tot twee mogelijkheden konden ze als een communicatiemiddel gebruikt worden om een nederige houding te accentueren. Evenzeer was het mogelijk dat dit aspect ontbrak en dat ze een andere, even duidelijke, boodschap overbracht.⁴⁸⁸ Een gevaarlijk spel, dat in 1467, in samenloop met andere omstandigheden, verkeerd afliep. Wanneer een stad onderhandelde met haar hertog, gebeurde dit immers nooit op gelijke voet. De hertog stelde een militaire macht tegenover een stedelijke financiële macht. Van hun financiële macht maakten de stedelijke vertegenwoordigers een kernpunt in hun politiek. In steden die door ambachten en kooplui bestuurd werden, was fiscaliteit steeds een centraal thema, maar dat gold ook voor de vorst, die

⁴⁸³ Overlaet, “The ‘joyous entry’ of Archduke Maximilian in Antwerp,” 233.

⁴⁸⁴ Damen, “Princely entries,” 236.

⁴⁸⁵ M. Vrolijk, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)* (Hilversum: verloren, 2004), 52.

⁴⁸⁶ Despars, *Cronijcke van den lande ende graefscepe van Vlaanderen*, 1; Van de Letuwe, “Rapport,” 415.

⁴⁸⁷ Dumolyn, “Privileges and novelties,” 17-8.

⁴⁸⁸ Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 298.

zijn inkomsten wilde vermeerderen.⁴⁸⁹ In de restrictie die Karel de Stoute in 1468 oplegde, stond fiscaliteit centraal. Het is onze vraag hoe de vorst zich verhield tegenover dit ‘mislukte’ communicatiemiddel van de giften.

2. Furor ducis? De impact van de restrictie op het giftenbeleid.

De in Gent geboren kroniekschrijver Georges Chastellain was een trouwe aanhanger van de Bourgondische dynastie. Hij overlaadde de Bourgondische hertogen met lof en dichtte ze een ridderlijke heldenmoed toe. Het waren verhalen waarvoor de hertogen hem rijkelijk beloonden.⁴⁹⁰ In 1475, het jaar waarin hij door Karel de Stoute geridderd werd, schreef Chastellain de twaalf wonderlijke daden van de hertog neer. In deze collectie van trouwen en festiviteiten, was er echter één daad die Chastellain boven allen prees. In januari 1469 kwamen de Gentse schepenen naar Brussel om een *amende honorable* te presteren voor de hertog. Het spektakel waarbij de grootste en meest opstandige stad voor de hertog en zijn hele entourage knielde en om vergiffenis smeekte, imponeerde Chastellain dermate dat dit voor hem het toonbeeld van macht moet zijn geweest.⁴⁹¹ Hij was hierin overigens niet de enige, want de *Cronijcke van Vlaenderen* sprak over *een vreymt wondere*.⁴⁹²

Luik was in 1468 voor een tweede maal in opstand gekomen tegen haar bisschop en de Bourgondische voogdij. Het nieuws kwam tot de hertog, net op het moment dat hij met koning Lodewijk XI in Péronne over vrede aan het onderhandelen was. In de overtuiging dat Lodewijk XI achter de opstand zat, dwong hij de Franse koning en zijn gevolg met het Bourgondische leger mee te trekken en te aanschouwen hoe hij opstandelingen aanpakte. Tegenover Luik toonde hertog Karel geen genade. Hij was niet haar soeverein waardoor hij ook niet als een goede huisvader moest optreden en zijn hand over zijn hart moest halen: hij strafte de stad exemplarisch. Het was Karel de Stoute om zijn reputatie te doen en de plundering van Luik zou zijn reputatie, zij het dan op een negatieve manier, ten goede komen.⁴⁹³ Woedend door de arrogantie van de Luikenaars die niet enkel zijn autoriteit uitdaagden, maar in zijn ogen majesteitsschennis pleegden en tijdens de slag zelf zijn leven bedreigd hadden, vernietigde hij de stad systematisch.⁴⁹⁴ Op de kerken na werd alles geplunderd, verbrand en met de grond gelijk gemaakt. Gent had een boodschapper naar de stad gestuurd om uit eerste hand info over het verloop van het beleg te krijgen. Bij zijn terugkeer deed de boodschapper uitvoerig verslag. De

⁴⁸⁹ Zie bijvoorbeeld het algemeen privilege die stelt de Vlaenderen niet *zeere vruchtbarich en es, maer alleenlic gefondeerd up de coopmanscepe ende neeringhe ende up privilegen, vrijheden, costumen ende usagen*; W.P. Blockmans en E.I. Strubbe, “Privilege voor Vlaenderen,” in *1477 Het algemene gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondie voor de Nederlanden*, ed. Arnould, M.-A. en W.P. Blockmans (Kortrijk-Heule: UGA, 1985), 129.

⁴⁹⁰ D. Lievois en G. Small, “Les origines gantoises du chroniqueur George Chastellain,” *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 48 (1994): 122; 162-3.

⁴⁹¹ Chastellain, *Oeuvres*, vol 5, 505-6; Arnade, “City, state, and public ritual,” 300; W. Paravicini, “Die zwölf ‘Magnificences’ Karls des Kühnen,” in *Vorträge und Forschungen: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*, ed. Gerd Althoff (Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2001), 326-327.

⁴⁹² *Dits die excellente chronijcke van Vlaenderen*, fol. 147 v.

⁴⁹³ Boone, “Charles le Téméraire face au monde urbain,” 189-191; M. Depreter, “‘Moult cruautéz et unhumanitéz y furent faites.’ Stratégie, justice et propagande de guerre sous Charles de Bourgogne (1465-1477),” *Le Moyen Age* 121 (2015): 68-9.

⁴⁹⁴ Cauchies, *Louis XI et Charles le Hardi*, 26-33; Y.N. Harari, *Special operations in the age of chivalry, 1100-1550* (Woodbridge: Boydell Press, 2007): 144-7.

schepenen schoten in paniek.⁴⁹⁵ Ze voelden de bui al hangen en vreesden dat de hertog zijn pijlen nu op Gent zou richten, dat zijn Blijde Inkomst had doen mislukken. Het gevoel dat ze er ‘goedkoop’ vanaf waren geraakt, leefde nog steeds. De stad stuurde een suppliek aan de hertog waarin ze, uit naam van alle belangrijke personen van dat moment, de vorst meteen beloofde om de net gewonnen privileges terug te draaien, de banieren te confisqueren en de poorten weer te sluiten.⁴⁹⁶ Op 22 december 1468 besloot het bestuur om de situatie van vóór 1467 te herstellen. Oproerkraaiers werden geneutraliseerd, de banieren weer geconfisqueerd en de drie poorten die na de inkomst van de hertog geopend waren, gingen terug dicht.⁴⁹⁷ De *amende honorable* op 8 januari 1469 was even uitgebreid als vernederend. Na een uur in de sneeuw te hebben gestaan, smeekte de stad in het bijzijn van de gehele hofhouding van Karel de Stoute om genade en zagen haar vertegenwoordigers het charter van Senlis, de constitutionele basis van Gent, voor hun ogen verscheurd worden.⁴⁹⁸ Alsof deze vernedering nog niet genoeg was, moesten de Gentenaars een monoloog van Karel de Stoute aanhoren, waarin de hertog twee uur lang uiteenzette welke misdaden ze hem allemaal aangedaan hadden.⁴⁹⁹ De hertog riep daarna een constitutionele tekst uit die vandaag bekend staat als de ‘abolitie’. Hier hield hij het politiek systeem als verantwoordelijke en hervormde het vervolgens grondig.⁵⁰⁰

Afbeelding 2.1 Amende honorable van 8 januari 1469 te Brussel
Bron: *Dits de excellente chronijcke van Vlaenderen*, fol. 147 v.

Het interessante is evenwel dat dit de tweede smeekbede was die Gent onderging op anderhalf jaar tijd. We hebben eerder al vermeld dat, hoewel de stad de belangrijkste bepalingen van de Vrede van Gavere kon vernietigen, ze ook op zoek was naar een evenwicht. Hierbij probeerde ze zowel haar privileges te behouden, als te zoeken naar een nieuwe leefbare relatie met de hertog. Al snel nadat de hertog eind juni vertrok uit de stad, stuurde Gent – op één juli – een delegatie omme zijne gracie van dies onlanxleden ende gheschiet was binnen deser stede.⁵⁰¹ Hetgeen volgde was een serie van onderhandelingen waarbij Gent herhaaldelijk delegaties naar Brussel stuurde om genade van de vorst te verkrijgen, met als hoogtepunt een delegatie van Gentse notabelen die op 8 augustus naar Brussel trok om er een *amende honorable* te presteren.⁵⁰² Dat de hertog het daarbij niet ging laten, bleek uit het feit dat het diplomatiek verkeer uitdrukkelijk verdergezet

⁴⁹⁵ P. Arnade, “The city defeated and defended civism as political identity in the Habsburg-Burgundian Netherlands,” in *Networks, regions and nations: shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*, Studies in Medieval and Reformation Traditions, vol. 149, eds. R. Stein en J. Pollman (Leiden: Brill, 2009), 196; Arnade, “Secular charisma, sacred ritual,” 91.

⁴⁹⁶ ADN B1609, fol. 24 r.

⁴⁹⁷ Despars, *Cronijcke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen* vol. IV, 46-7; Arnade, “Secular charisma, sacred power,” 91; M. Boone, “Législation communale et ingérence princière: la “restriction” de Charles le Téméraire pour la ville de Gand 13 juillet 1468,” « faire bans, edictz et statuz »: *légiférer dans la ville médiévale*, eds. J.M. Cauchies en E. Bousmar (Brussel: Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 2001), 144.

⁴⁹⁸ Boone, “Législation communale et ingérence princière,” 145.

⁴⁹⁹ *Dits die excellente chronijcke van Vlaenderen*, 148 r.

⁵⁰⁰ *La maniere de laquelle creation et aussi de l'assamble des colaces par façon et maniere de trois membres (...) estoient cause (...) de plusieurs dissensions et divisions en icelle ville dont plusieurs grans et immuntrables maulx et inconnemens se sont ensuiz ou grant detriement (...) dicelle ville et a la tres grans deplaisance de notre tres redoubte seigneur*; ADN B1341/16172.

⁵⁰¹ SAG 400/21, fol. 130 r. - v.

⁵⁰² Zie bijvoorbeeld: 400/21, fol. 130 v. - 131 v.; De delegatie die de *amende honorable* deed: SAG 400/21, fol. 132 r. - v.

werd om pardon te krijgen.⁵⁰³ Vanaf vijf maart 1468 tot juli 1468 werden er verschillende versies van de restrictie geconceptualiseerd, tot wanneer uiteindelijk op 13 juli 1468 de *besnidenesse* of restrictie uitgeroepen werd.⁵⁰⁴ Belangrijk voor ons is dat de restrictie uitgeroepen was voordat de hertog in november 1468 Luik met de grond gelijk maakte en dus voordat de schepenen zich totaal onderwierpen aan hun hertog.

In de literatuur wordt aangenomen dat de restrictie de hertog toeliet om zijn controle vooral op het financiële aspect te vergroten. Het was zowel een middel om de stedelijke financiën te draineren alsook om tegenstanders van de hertog uit te schakelen en de controle op deze financiën te vergroten. De restrictie richtte zich namelijk vooral tegen de financiële, juridische en sociale organisatie van de stad. Het legde de salariëring van het politieke personeel grotendeels aan banden, zeker wat de hoge en dus cruciale functionarissen betrof. Dit kaderde in een politiek die erop gericht was om de middenklasse uit de politiek te houden. De hertog poogde zo een eerder roerige klasse uit te schakelen: deze individuen hadden vaak zelf nog een inkomen nodig om hun families te voeden en konden zonder vergoeding niet deelnemen aan de politiek. De Sint-Lievens-processie en de processie naar Doornik werden gereguleerd, en wat vooral belangrijk was voor deze verhandeling: de vorst richtte ook zijn pijlen op de giften.⁵⁰⁵ In wat volgt zullen we de belangrijkste bepalingen met betrekking tot lonen en giften bespreken en zullen we nagaan welke impact deze hadden op het stedelijk financieel beleid.

Op veel punten was de *besnidenisse* of restrictie een herhaling van het beleid dat Filips de Goede gevoerd had na Gavere. De opstand was het voorwendsel om zijn politieke controle op de stad te vergroten en inkomsten van de stad naar de centrale schatkist te brengen.⁵⁰⁶ Hertog Karel gaf dan ook aan dat het bestuur in Gent aan wantoestanden onderworpen was en dat hij hier, zoals het een goede vorst betaamde, tegen optrad.⁵⁰⁷ Lonen, geschenken en pensioenen vormden dan ook in de eerste plaats het doel van deze *restrictions et modérations ou fait desdictes charges gaiges, dons et pensions afin que par ce moyen nostre ville dicte ville se puist aucunement remectre sus*.⁵⁰⁸ De maatregelen inzake de verloning van de politieke elite waren, zoals besproken, gericht op het verkleinen van het aantal potentiële kandidaten dat zich kiesbaar kon stellen. De hoogste en belangrijkste mandaten werden onbezoldigd.⁵⁰⁹ Dat de hertog beweerde dat de overdreven verspilling aan lonen de oorzaak zou zijn van de wantoestanden die de stad verdeelden en onrust teweegbrachten, had ook te maken met het feit dat Karel de Stoute naar manieren zocht om financiële inkomsten voor zijn oorlogszuchtig beleid te laten toenemen.⁵¹⁰ Het interessante is dus dat niet enkel hoge functionarissen getroffen werden, maar dat het stedelijk personeel in haar

⁵⁰³ Zie bijvoorbeeld: SAG 400/21, 265 v.: *Meester Aristoteles van Steenberghe (...) gheweest heeft te Bruessele bij onsen harden gheduchten heere ende prince ende bij eenen bode van onsen heleghe vader den paeus omme te vercrighene binnen deser stede zekere paerdoene*; SAG 400/21, fol. 269v.: *Guy van Sanbrouc (...) gheweest heeft te Bruessele bij den vors. onsen harden gheduchten heere ende prince omme de continuacie vanden paerdoene over de moderacie vander subuencie ende over hem te biddene dat hem ghelieven zoude te commene binnen deser zijnder stede (...)*

⁵⁰⁴ Boone, "Legislation communale et ingérence princière," 144.

⁵⁰⁵ Boone, "Législation communale et ingérence princière," 147-50.

⁵⁰⁶ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 287.

⁵⁰⁷ We dienen er ons hiervan bewust te zijn dat het net het doel van de *narratio* in het eschatocol was om de beweegredenen uiteen te zetten die de vorst aanleiding gaven tot het opstellen van een oorkonde. Het gaat hier in hoofdzaak over legitimatie waar de vorst zijn heilige missie uiteenzet om wantoestanden in zijn koninkrijk te verhelpen. Deze legitimatie hoeft niet *per se* met de werkelijkheid overeen te stemmen; U.K Boonen, *Die Mittelniederländische Urkundensprache In Privaturkunden des 13. und 14. Jahrhunderts: Vorlagen, Normierung, Sprachgebrauch* (Münster: Waxmann, 2010), 36.

⁵⁰⁸ Fris, "La restriction," 77.

⁵⁰⁹ Fris, "La restriction," 78.

⁵¹⁰ Fris, "La restriction," 78; Vaughan, *Charles the Bold*, 214-16; G. Minois, *Charles le Téméraire* (Parijs: Perrin, 2015), 256-60.

totaliteit onderworpen werd aan een reeks restricties. De bewering van de hertog aangaande de verloning van het stedelijke personeel was evenwel een duidelijk gevolg van de ideologie dat de hertog zich als een rechtvaardig heerser moest opstellen en de stad de weg van moderatie en sereniteit toonde.

Wat giften betreft, kunnen we drie verschillende soorten maatregelen onderscheiden: allereerst werd de presentmeester aan meer controle onderworpen, daarnaast bepaalde de restrictie maximumbedragen op giften die aan verschillende groepen werden uitgedeeld en ten derde legde de vorst de grootte van de giften aan banden. We behandelen deze impact van de bepalingen in eerste instantie voor de presentwijnen en gaan vervolgens dieper in op de overige giften.

De restrictie bepaalde dat de presentmeester de presentwijnen in kannen moest presenteren in plaats van in tonnen, met een uitzondering voor de leden van de Staten van Vlaanderen. Wanneer hij wijn aan die groep gaf moest hij wel een schriftelijke verklaring van deze presenten in tonnen afleveren bij de voorschepen van de Keure.⁵¹¹ Een andere vorm van controle was de verplichting voor de presentmeester elke zaterdag een verklaring af te leggen aan de tesorier en de zes gecommiteerden van de wijn.⁵¹² Tot slot moest hij op het einde van het jaar een register opstellen van de wijnen die doorheen het jaar waren geschonken en moest hij hierover uitleg geven aan de commissarissen van de heer.⁵¹³ De controle op de presentmeester was zeker geen nieuw fenomeen. Reeds in de jaren 1465-67 vinden we vermeldingen terug van controles op de presentmeester, waarbij hij verantwoording aflegde over de plaats waar de wijn gekocht was, naar wie hij de wijn zond en hoeveel de kosten bedroegen, voordat de rekeningen opgeschreven werden.⁵¹⁴ Vanaf 1468, na het invoeren van de restrictie, werd dit uitgebreid met de vermelding dat de controle wekelijks gebeurde, aan de zes gecommiteerden en de tesorier *achtervolghende de ordonnancie*.⁵¹⁵ Tot slot staat in de apostilles te lezen dat de rekenkamer van de vorst de presentmeester nog eens aan de tand voelde over deze uitgaven.⁵¹⁶ De ordonnantie had wel degelijk een serieuze impact op de giften die uitgedeeld werden. Het bedrag dat aan giften werd uitgedeeld, werd gehalveerd.⁵¹⁷

⁵¹¹ *Item voulons et ordonnons que les présens des vins en nostre dicte ville se faient doresnavant durant icelle nostre ordonnance en keuves et non en tonneaulx, excepté les députés des Membres des Flandres desquels de présent le premier eschevin aura la déclaration par escript à l'encontre du présentmaistre, lequel présentmaistre sera tenu, le samedi en chascune semaine, faire loyal rapport et déclaration aux trésorier et six commis des vins qui auront esté présentez en icelle semaine; et au jour des comptes de la ville ledit présentmaistre qui aura fait registre desdits vins de toute l'année sera tenu d'en faire déclaration et affirmation par devant noz commissaires à ce ordonnez selon le contenu de son registre;* Fris, "La restriction," 83, nr. 79.

⁵¹² Deze mogen niet verward worden met de zes commissarissen die de vorst met de abolitie aanstelde om de verschillende mandatarissen te kiezen.

⁵¹³ *Item lesdiz commis feront venir devers eulx le présentmaistre qui sera tenu de leur baillier par déclaration les vins de présent d'icelle sepmaine et les noms de ceulx à qui lesdits vins auront esté présentez;* Fris, "La restriction," 85, nr. 86.

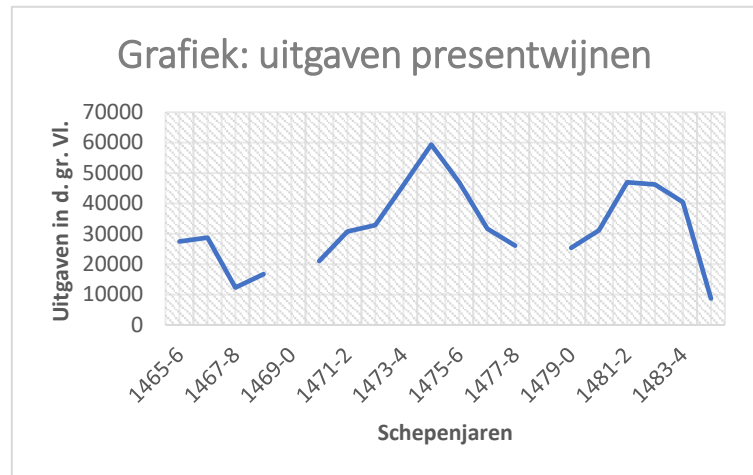
⁵¹⁴ (...) *Waer af de voornoemde al int langhe overbrachte wien hij ghesonden was ende ghepresenteert ende waer hij ghehaelt heeft ghezijn ende wat hij coste (...);* SAG: 400/21, fol. 22 v.; SAG 400/21, fol. 107 v.

⁵¹⁵ SAG 400/21, fol. 245 v.

⁵¹⁶ SAG 400/22, fol. 37 v; in de marge: *par affirmacion expresse de ceulx de la loy, des VI commissaires et du presentmaistre*

⁵¹⁷ In het schepenzaar 1465-6 bedroeg de uitgaven aan presentwijnen nog 27 495, 25 d. gr., in 1466-7 bedroegen de uitgaven 28 736,8 d. gr., om vervolgens terug te vallen tot 12 344 d. gr. in het jaar 1467-8; SAG 400/21, fol. 22 v.; 107 v.; 245 v.

Een mogelijke verklaring kan te vinden zijn in het feit dat de hoeveelheden die geschonken werden, drastisch naar beneden gingen omdat nu in kannen geschonken diende te worden, in plaats van in tonnen. Minder grote geschenken kosten minder. Evenwel kunnen we opmerken dat in de jaren 1465-7 ook al vermeld wordt dat de wijn in kannen werd uitgedeeld, en verder nog werden in de jaren 1435-40 de presentwijnen ook al in kannen opgediend.⁵¹⁸ De

Grafiek 2.1 tijdsverloop van de uitgave aan wijngeschenken (n= 578 641, 1 d. gr.

Bron: SAG 400/21-28

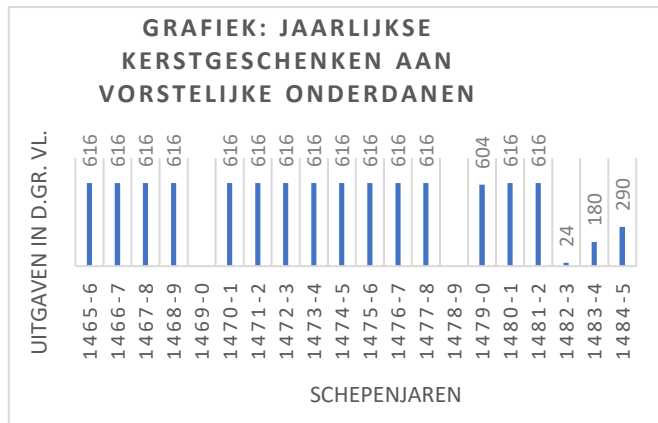
maatregel ter vervanging van kannen in plaats van tonnen was duidelijk niet bedoeld op dit deel van de rekening. De andere verklaring ligt in de opgevoerde controle. Het invoeren van de zes commissarissen en de wekelijkse rapportage kan dus tot gevolg hebben gehad dat de hoeveelheden per stuk en niet in kwantiteit zijn geminderd. De bepalingen kunnen de presentmeester, nog steeds in de persoon van Jan Nenkins, tot meer voorzichtigheid hebben aangemaand en zijn criteria over wie en hoeveel deze kreeg, bijgesteld hebben. Uit bovenstaande grafiek kunnen we evenwel afleiden dat het eveneens niet op deze lage ratio's gebleven is. Meteen na het jaar 1467-8 gaan de presentwijnen weer in aantallen toenemen, eerst twijfelend, maar daarna dramatisch. Het is dan ook de vraag of de daling in de presentwijnen effectief een gevolg was van de controle of eerder van de presentmeester, die voorzichtiger optrad. Om de grafiek te verklaren lijkt dan ook eerder een bredere politieke verklaring voor de hand liggend.

Ook als we naar de overige giften kijken, neemt de restrictie met betrekking tot giften eerder een symbolisch karakter aan dan dat het een effectieve financiële bezuinigingsmaatregel lijkt te zijn. We bespraken het gegeven dat de presentwijnen vermoedelijk in kannen werden aangeboden. Ook bij de andere wijngiften die de stad, voornamelijk aan de hertog, presenteerde, zijn er geen tonnen te bespeuren. Er veranderde dus niet veel in de presentrekening. Het verbieden van tonnen (tonneau) en de verplichting kannen te gebruiken, was reeds in lijn met de gebruikelijke gewoontes waar wijn in vaten, kannen, *lagels* of per stuk verkocht en aangeboden werden. Ook in de jaren net voor de restrictie werd er geen gift uitgedeeld in tonnen. Indien de hertog met de benaming *tonneaux* doelde op de *vaetkins* die uitgedeeld werden, dan heeft Gent zich niet veel van de bepaling aangetrokken. Op één augustus 1469, acht maanden na de restrictie, schonk de stad Maria van Bourgondië een vat van 69,192 liter rode Bourgondische wijn.⁵¹⁹

⁵¹⁸ *Item de presentwine in kanne die ghesonden hebben ghesijn binnen desen jare*; SAG 400/15, fol. 12 v. en 67 r.; fol. 170 v.; fol. 274 v.; SAG 400/21, fol. 22 v.; fol. 107 v.

⁵¹⁹ SAG 400/22, fol. 41 r.

Ook als we naar de maximale prijzen kijken die de hertog vooropstelde, levert dit een bijzonder beeld op.⁵²⁰ Allereerst zijn er de eigen dienaars die een jaarlijkse gift ontvingen van de stad ter gelegenheid van Kerstmis. Het ging hier steeds over slechts enkele schellingen, maar toch trad de hertog hier uitvoerig tegen op. Op basis van de berekeningen van het aantal giften die waren gegeven in het voorgaande jaar, hetgeen op 616 d. gr. neerkwam, bepaalde de hertog dat dit bedrag niet meer overschreden zou worden.⁵²¹ Uit een analyse van de daaropvolgende jaren lijkt het er wel op dat de tesorier zich hier

Grafiek 2.2 Waarde van de kerstgeschenken uitgedeeld aan vorstelijke onderdanen (n=9722 d. gr.)
bron: SAG 400/21-28

nauwlettend aan heeft gehouden. Mits het hier over jaarlijkse giften ging die zeer weinig varieerden en aangezien het bedrag van 616 d. gr. ook reeds in 1435-40 aanwezig was.⁵²² De kleine variatie die er dan toch inzate, interesseerde de rekenkamer weinig: ze schreven naast deze giften gewoon “ainsi coustume”.⁵²³ De variaties die er dan wel zijn, waren veelal ingegeven door bepaalde personen die dat jaar geen of een iets minder grote vergoeding kregen en het gebeurde pas echt vanaf 1482 dat er vorstelijke dienaars wegvielen. Gent erkende de macht van Maximiliaan dan niet langer en bijgevolg konden, op enkele uitzonderingen na, verschillende vorstelijke ambtenaren hun kerstgift niet meer ontvangen.⁵²⁴

Verder legde de vorst een plafonnering van de giften op die jaarlijks aan de Sint-Joris- en Sint-Sebastiaansgilde geschonken werden: de hertog bepaalde dat de jaarlijkse gift niet meer dan respectievelijk 1440 d. gr. en 720 d. gr. waard mocht zijn.⁵²⁵ Op zich zal de stad aan deze regel voldaan hebben. In de rekeningen zal jaarlijks steeds deze gift gegeven worden.⁵²⁶ Het bestendigde evenwel opnieuw een bestaande situatie, aangezien deze jaarlijkse gift ook in de voorgaande periode uitgedeeld werd, en ze nog lang erna uitgedeeld zou worden.⁵²⁷ De vraag naar waarom de hertog nu net deze giften aanhaalde, die jaarlijks gegeven werden en die het beleid

⁵²⁰ Fris, “La restriction,” 82.

⁵²¹ *Item au regard des dons et gratuits que l'on a acoustumé de faire à noz serviteurs, comme héraulx, messagier, portiers, sergens d'armes, paiges, trompètes et palefurniers, (...) nous ordonnons que lesdits dons et gratuits ne soient plus avant augmentez ne passez en compte plus avant que semblable somme de deux livres, unze sols quatre deniers gros par an;* Fris, “La restriction,” 82, nr. 69.

⁵²² Zie bijvoorbeeld: SAG 400/15, fol. 66 r.

⁵²³ Zie bijvoorbeeld: SAG 400/23, fol. 43 r.

⁵²⁴ SAG 400/28 fol. 63 r.; fol. 257 r.; fol. 430 v.

⁵²⁵ *Item à la grande et ancienne confrairie de Saint George en gratuité et pour l'entretènement de la dicte confrérie, je jour que l'on trait le papegay, six livres de gros et pour trois pris que l'on met sus et donne chascun an de vint solz gros, chascun pris, montent ensemble à neuf livres gros par an;* Fris, “La restriction,” 82, nr. 72.

⁵²⁶ De Sint-Jorisgilde kon ook nog rekenen op een jaarlijkse gift *ten hulpen de prijzen die zij gheschoten hebben* en bovendien droeg de stad financieel bij aan het bouwen van hun gildehuis; SAG 400/22, fol. 37 r. en SAG 400/23, fol. 159 v.

⁵²⁷ Deze specifieke gift werd nog in 1557 en 1565 geattesteerd, nog steeds met de zelfde hoeveelheid, ondanks de inflatie door de eeuwen heen; E. Temmerman, “Giften in de politieke cultuur van de stad Gent,” (Masterproef: Vrije Universiteit Brussel, 2016), 58. Zie bijvoorbeeld voor de periode 1435-40: SAG 400/15, fol. 170 v. en 274 v.; Voor de periode 1465-85: SAG: 400/21, fol. 22 r.; 107 r.; 245 r.; 1468-71: SAG 400/22, fol. 37 v. en 277 v. maar ook in 1479 en 1484 werd deze gift nog steeds gegeven: SAG 400/27, fol. 177 r.; SAG 400/28, fol. 257 r.

terzake niet ingrijpend veranderden maar eerder bestendigden wat al gegeven werd, doet ons vermoeden dat deze bepalingen van de restrictie een sterk symbolische functie hadden.

We wensen dan ook de nadruk te leggen op het algemeen symbolische aspect van de restrictie, zonder afbreuk te doen aan haar politieke betekenis. Er zijn zeker bepalingen die hun oorsprong in de restrictie vonden en die financiële implicaties hadden voor de stad. De bepalingen die stelden dat de klerk die de stadsrekeningen opstelde niet meer dan 1200 d. g. voor zijn werk zou krijgen, volgde de stad de daaropvolgende jaren nauwgezet op. Net zoals de bepalingen die de vergoedingen voor de parlementen vastlegden van 60 d. gr voor de meerderheid van de politieke elite, naar 72 d. gr. voor een voorschepen tot 48 d. gr. voor de pensionarissen en de andere schepenen.⁵²⁸ Tot slot werden bijvoorbeeld de kosten voor het vernieuwen van de wet gehalveerd van 3360 d. gr. naar 1920 d. gr.⁵²⁹ De restrictie had dus wel degelijk een impact op de financiën, maar zoals Ryckbosch reeds stelde, was het een zeer selectieve impact.⁵³⁰ Indien we de mysterieuze groep van wijngeschenken buiten beschouwing laten, valt het op dat de stad niet zozeer inboette wat giftpolitiek betrof, aangezien niet geraakt werd aan het overgrote deel van het giftenbeleid. De artikels die er wel betrekking op hadden, waren dermate beperkt en vaag dat hun toepassing gelimiteerd was. We moeten er ook rekening mee houden dat de restrictie uitgevaardigd werd op een moment dat de onderhandelingen over de relatie tussen vorst en stad nog geen bestendiging hadden gekregen. Op dat moment was Gent nog steeds in het bezit van haar privileges. Dat de restrictie bijgevolg een grotere symbolische dan politieke betekenis had, is niet onmogelijk. Hertog Karel riep ze aanvankelijk ook slechts voor een periode van zes jaar uit.⁵³¹ Bovendien kwamen er ondanks de teneur van de restrictie geen pogingen tot besparen of saneren. De presentmeester werd weliswaar gecontroleerd, maar de verkozen commissarissen die toezicht hielden, kwamen uit de eigen stedelijke bevolking en niet uit de vorstelijke. Zij mochten geen andere functie vervullen dan het uitoefenen van toezicht op de rekening en beschikten tot slot over een ruime bevoegdheid waarbij de leden van het stadsbestuur, zij het een van de Drie Leden, de schepenen of de trossiers, geen grote uitgaven meer mochten doen zonder hun toestemming.⁵³² Er zijn wel sporen terug te vinden dat de commissarissen een controle hebben uitgeoefend, maar ze hadden op de eerste jaren na de restrictie geen fundamentele invloed meer op het beleid en verdwenen snel op de achtergrond. De restrictie was dan ook een onderhandeld document. Gent was op dat moment nog niet onvoorwaardelijk onderworpen en Karel de Stoute had noch het motief, noch de tijd om Gent helemaal te plooiën naar zijn wil. Dat hij zich bijgevolg moest tevredenstellen met een hertogelijke symbolische dominantie over de stadsfinanciën, was al een begin. De hertog kon hiermee het mislukken van zijn Blijde Intrede veroordelen en aangrijpen om de financiën naar zijn hand te zetten. De bepalingen met betrekking tot geschenken moeten we in dit kader zien. Het valt op dat hij geen enkele stedelijke belangengroep raakte: de giften van zijn eigen onderdanen werden geplafonneerd, de bepalingen met betrekking tot de Sint-Joris- en Sint-Sebastiaansgilde waren vooral een bestendiging van een bestaande situatie en de presentmeester kreeg weliswaar meer controle, maar de impact ervan duurde niet lang. Dat dit niet het finale document was, tonen de verschillende schepenbodes aan die na het verkondigen van de restrictie uitgestuurd werden. Het is dan ook wanneer Gent haar finale knieval deed voor

⁵²⁸ Zie bijvoorbeeld SAG 400/21, fol. 297 v. en SAG 400/27, 357 r.

⁵²⁹ Het vernieuwen van de wet is de magistraatsverkiezing die op 15 augustus plaatsvond; SAG: 400/21, fol. 59 r.; fol. 142 r.; fol. 297 r.

⁵³⁰ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 62-3.

⁵³¹ *La manière cy après déclarée, durant le temps et le terme de six ans, (...)*; Fris, "La restriction," 78.

⁵³² Fris, "La restriction," 84, art. 82: (...) *lesquelz six commis auront la principale charge de la distribution des deniers de ladite ville (...)*; Fris, "La restriction," 84, art. 82: (...) *en quoy voyes se consentira ung de chascun desdits trois Membres, les echevins ou trésoriers d'icelle ville ou aucuns d'eulx ne pourront ordonner, distribuer, faire contraulx, appionctemens, solucions ou quitances de deniers ou autres choses touchans les affaires de la dicte ville, (...) et le contenu des poins et articels de ceste nostre présente ordonnance.*

de hertog in januari 1469 dat hij zijn volledige aandacht op de stad richtte en haar grondig hervormde: hij schafte het regime van de Drie Leden af en bepaalde dat nieuwe schepenen ditmaal door vorstelijke commissarissen aangesteld werden. Doordat hij de schepenen koos, koos hij ook het beleid. In de komende jaren zou de stad Gent zonder al te veel problemen haar financiën ten dienste stellen van het oorlogsbeleid van Karel de Stoute.⁵³³ Deze elite, en de particularistische die erop zou volgen, hield zich aan de bepalingen van de restrictie die ze verkoos. Voor Karel de Stoute was het waarschijnlijk minder prangend om de politiek zwakkere restrictie effectief af te dwingen. In dat opzicht kunnen we ons vinden in de verwondering van Chastellain. Karel de Stoute kreeg de grootste stad van Vlaanderen op haar knieën, enkel en alleen uit angst voor hem.

⁵³³ M. Boone, "Plus dueil que joie." Renteverkopen door de stad Gent in de Bourgondische periode: tussen private belangen en publieke financiën," *Driemaandelijks tijdschrift van het gemeentekrediet* 45, nr.176 (1991): 18-9; Ryckbosch, *Tussen Gavere en cadzand*, 62-4; M. Boone, "Stratégies fiscales et financières des élites urbaines et de l'état bouguignon naissant dans l'ancien comté de Flandre (XIVe-XVIe siècle)," *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public* 28e congrès (1997): 251.

3. De stedelijke caleidoscoop? Giften aan de vorst.

De relatie tussen vorst en stad was duidelijk ambigue: beiden hadden elkaar nodig voor legitimiteit. De vorst moest zijn heerschappij wettigen door zijn macht publiekelijk uit te oefenen en zich kenbaar te maken aan zijn onderdanen. Het belang van een Blijde Intrede hierin werd al vermeld. Het bleef evenwel niet bij een eerste bezoek. De Bourgondische hertogen zagen zich verplicht om te reizen en van de ene hertogelijke residentie naar de andere. Omgekeerd was er ook vanuit stedelijk standpunt zeker vraag naar de aanwezigheid van de vorst. Het valt bijvoorbeeld op dat Gent in de jaren na 1467 veel officiële bodes zal sturen, waarbij de pensionaris van de stad naar de heer trok met de vraag of deze naar Gent zou willen komen om daar zijn residentie te houden.⁵³⁴ De hoven waren mobiel en hier ook grotendeels op aangepast. Wie dicht bij de macht wilde zijn, moest dicht bij het hof zijn. Het hof was een prestige-instelling die dit tentoonspreidde aan de hand van giften.⁵³⁵ Een goed vorst moest schenken.⁵³⁶ In theorie zou er een band van reciprociteit tussen hof en stad kunnen ontstaan met voor beiden een voordelige relatie ten opzichte van elkaar. De vraag is evenwel welke voordelen de vorst kon bieden aan de stad, hoe de stad hiermee omging en of dit zijn weerklank vindt in het stedelijke giftenbeleid.

a. Wijn. Een koninklijk smeermiddel.

Het aanbieden van wijn wanneer een persoon van een zekere sociale positie een bezoek bracht aan de stad, was een gewoonte die zich in heel West-Europa had gekristalliseerd. Het gebruik zou teruggaan op de Merovingische en Karolingische tradities, waarmee de stad haar hoffelijkheid en gastvrijheid demonstreerde.⁵³⁷ Om de reputatie van de stad hoog te houden, werd er van de magistraten verwacht dat deze zich hoffelijk opstelden tegenover belangrijke bezoekers. Het was een vorm van *courtoisie* met de bedoeling om de externe banden aan te halen, te bevestigen en een goede indruk na te laten op diegenen die de stad bezochten.⁵³⁸ De stad toonde haar gastvrijheid op verschillende manieren. In Gent was het steeds de gewoonte dat, wanneer de hertog de stad binnentrok, deze verwelkomd werd met een delegatie, bestaande uit drie schepenen van de Keure, drie schepenen van Gedele, de advocaat van de Keure, de presentmeester, drie sergeanten van de Keure en drie van Gedele en tot slot drie boden van zowel

⁵³⁴ SAG 400/ 21, fol. 274 v.: *Janne van Vaernewijc filius Sanders scepene van der Keure (...) omme te biddene onsen harden gheduchten heere ende prinche de comste van mien gheduchter vrouwe zien gheselnede binnen deser stede (10/07/1968)*; SAG 400/21, fol. 275 v.: *Jacoppe Bolloc secretaris van der Keure van dat hij uut laste van scepenen gheweest Brugghe bij onser harder gheduchter vrouwe ende princessen omme haer te biddene dat haer ghelieven zoude te logierne int hof te walle binnen deser stede (23/07/1468)*; SAG 400/ 22, fol. 59 r.: (...) *Boudin Goethals pensionaris van der Keure (...) omme haer te biddene dat haer zoude ghelieven te commene ende huer residencie te houdene binnen deser stede (...)*; Zie ook Chastellain, *Oeuvres*, vol. IV, 396.

⁵³⁵ Peter Stabel definieerde een middeleeuws hof als "a social system based on loyalty and prestige. Its efficiency and functioning were facilitated by princely favors, by aristocratic demand and conspicuous consumption". P. Stabel, "For the mutual benefit? Court and city in the Burgundian Low Countries," *The court as a stage. England and the Low Countries in the later middle ages*, eds. S. Gunn en A. Janse (Woodbridge: Boydell Press, 2006), 101.

⁵³⁶ Damen, "Gift exchange at the court of Charles the Bold," 81-2; Guery, "Le roi dépensier," 1246-8.

⁵³⁷ Dit gebruik zou afkomstig zijn van de 'libatio'. Dit was een drankritueel die de banden van de Merovingische en Karolingische krijgers moest versterken; zie J. Dhondt en W. Hirsch, *Das frühe Mittelalter* (Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1971 [1968]), 118-20; Damen, "Geven door te schenken," 271; voor Basel: Groebner, "« Gemein » und « Geheyme »," 451.

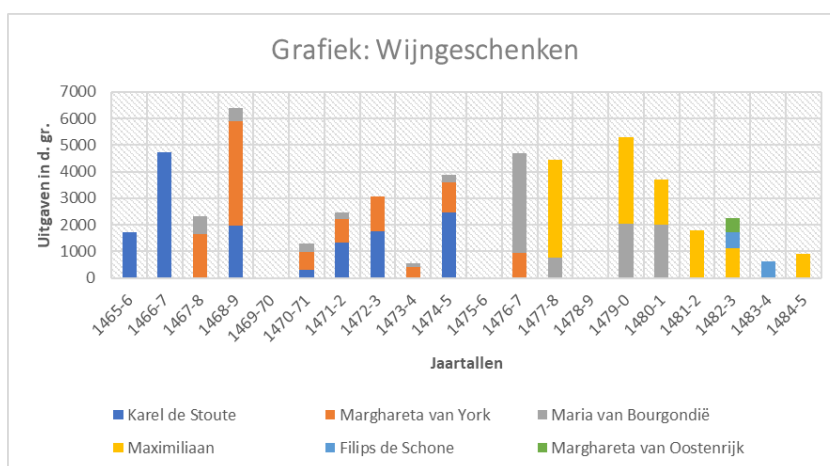
⁵³⁸ Damen, "Princely entries and gift exchange," 236.

de Keure als van Gedele. Deze delegatie leidde de hertog vervolgens de stad binnen.⁵³⁹ Meer zelfs, de stad vroeg aan al diegenen die over een paard beschikten om zich buiten de stadspoorten te verzamelen en zo de heer welkom te heten.⁵⁴⁰ Dit was, naast een groot teken van respect, ook een impressionant schouwspel. Het werd ook doorgezet na de machtswisseling in 1477, wat aangeeft dat Gent het aanzag als de goede en traditionele manier om een soeverein te verwelkomen.⁵⁴¹

De vorst kreeg telkens een wijngeschenk. We haalden reeds aan dat het schenken van voedsel aan de soeverein een symbolische waarde heeft, waarbij het de stad is die de vorst voedsel en bijgevolg iets van haar gronden geeft.⁵⁴² Telkens wanneer de vorst de stad binnenkwam, kon hij op een wijngeschenk rekenen. De rekeningen vermelden niet wanneer en dus is er het vermoeden dat het moment als vanzelfsprekend aanzien werd. Het feit dat de presentmeester traditioneel aanwezig was bij het ontvangstcomité buiten de stad, maakt het evenwel niet onlogisch dat hij dit geschenk – en daarmee symbolisch ook de grondstoffen van de stad – op dat moment overdroeg.

Hoewel het traditioneel passend was een wijngeschenk aan de vorst te overhandigen, is er wel variatie te bespeuren in de hoeveelheid en in de kwaliteit die de stad schonk. De schepenen hadden de mogelijkheid om te kiezen of ze de wijn in kannen of vaten zou schenken. We kunnen ons evenwel de vraag stellen of de verschillen in de geschenken die de stad gaf, gebaseerd zijn op toeval, of dat hier een zekere politiek achter school.

In grafiek 2.3 zijn de uitgaven in absolute waarden opgenomen. Elke staaf vertegenwoordigt het totaal aantal Vlaamse groten die de stad uitdeelde, de verschillende kleuren duiden aan hoeveel de respectieve beneficiant ontving. Op deze manier hebben we een inleidend algemeen beeld van wie hoeveel kreeg en welke variatie er per jaar in zat. We moeten er evenwel rekening mee houden dat

Staaftdiagram 2.3: waarde van de vorstelijke wijngeschenken verdeeld per vorstelijke beneficiant (n= 52 654,31 d. gr.)

Bron: SAG 400/21-28

de hier uitgedrukte bedragen afhankelijk waren van de frequentie waarmee een lid van de hertogelijk familie de stad bezocht. In dat opzicht kunnen de gegevens misleidend zijn en mogen ze ons niet brengen tot de conclusie dat Gent zich bijvoorbeeld in 1473-4 distantieerde van de vorst. Hij bezocht de stad niet en kreeg logischerwijs dat jaar geen geschenk. In deze grafiek is het jaar 1476-7 samengenomen, maar we moeten vermelden dat in 1476 geen wijngeschenken gegeven werden: Maria van Bourgondië en Margaretha van York waren in de stad en hertog Karel

⁵³⁹ Het waren steeds andere schepenen die de vorst deze dienst bewezen. Zie bijvoorbeeld voor het schepenaar 1472-73: SAG 400/23 fol. 206 r. (23/01/1473); fol. 208 v. (10/04/1473); fol. 209 r. (12/04/1473); fol. 211 v. (24/05/1473)

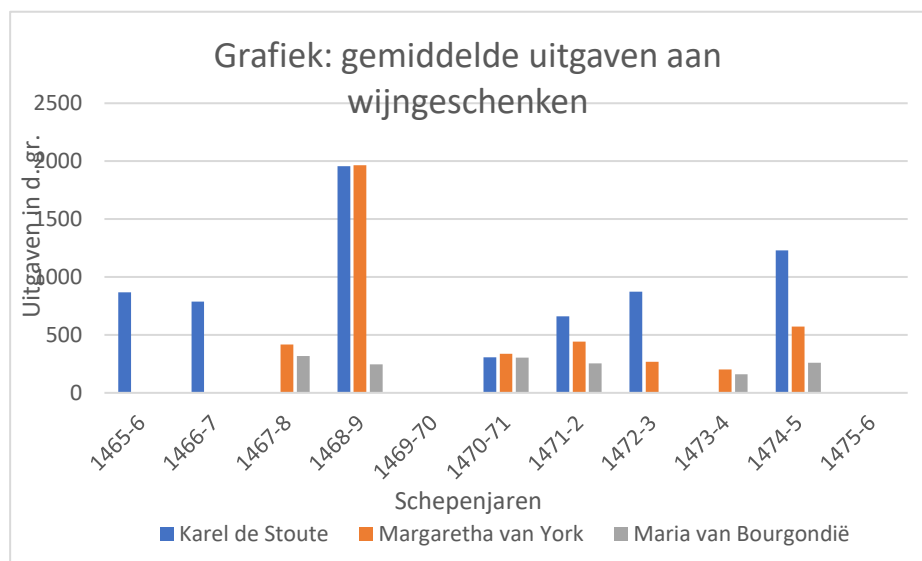
⁵⁴⁰ *Janne Handtrappe trompette van dat hij gheboot ten twee waersten achter de stede dat alle de ghone die peerden hadden trecken zouden met heere ende wette jeghen de comste van onsen gheduchten heere (...);* SAG 400/27, fol. 241 v.

⁵⁴¹ Zie bijvoorbeeld in 1479-80: SAG 400/27, fol. 107 r. (20/10/1479); fol. 107 v. (3/11/1479); fol. 108 v. (9/12/1479); fol. 110 r. (13/03/1480); fol. 114 r. (3/06/1480); fol. 114 v. (13/07/1480).

⁵⁴² Zoals eerder vermeld ging dit terug op het *servitum regis* en niet *droit de gîte*; Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 122.

was op het slagveld. Zoals vermeld, zijn de schepenjaren 1469-70 en 1478-9 helaas verloren gegaan en hebben we hier geen gegevens voor. We kunnen wel vermoeden dat er toen wijngeschenken zijn uitgedeeld: de vorst bezocht de stad op 19 februari 1470, de hertogin op 28 september 1469, 8 april 1470 en 23 juni 1470.⁵⁴³ Wat ons wel opvalt, is dat de waarde van wie de stad bezocht – en dus veel wijngeschenken ontving – een wisselende variabele is. Karel de Stoute ging in zijn aanloop naar de macht een vijftal keer zijn intrede in de stad Gent maken tot en met een piek met zijn Blijde Intrede op 28 juni 1467, waar hij een wijngeschenk ter waarde van 1273,083 d. gr. ontving.⁵⁴⁴ De mislukte Blijde Intrede van 1467 had onmiskenbaar een impact op de relaties met haar vorst. Karel de Stoute bezocht de stad niet meer en valt dus weg als variabele in het volgende jaar; de aandacht verschoof naar Margaretha van York. De stad had hier meteen oog voor en zal haar al uitvoerig schenken. De stad stuurde een wijngeschenk op het moment dat ze van Engeland aan land kwam in de Nederlanden, nog eens wanneer ze de stad binnenkwam op 25 februari 1468 en tenslotte bij haar Blijde Intrede op 20 mei 1468.⁵⁴⁵

Indien we de gemiddelde uitgaven aan wijngeschenken per intrede berekenen, gaf Gent gemiddeld 955 d. gr. in wijngeschenken aan Karel de Stoute, 554 d. g. aan Margaretha van York en 257 d. gr. aan Maria van Bourgondië. De gemiddelden tonen mogelijks aan dat er naargelang status, leeftijd en gender geschonken werd. Dit

Staafdiagram 2.4 gemiddelde waarde van de wijngeschenken geschonken aan vorstelijke beneficianten
bron: SAG 400/21-28

was waarschijnlijk het geval tussen de hertogin en Maria van Bourgondië, waartussen de waarde van de wijn een gemiddeld verschil bedroeg van 46,39%. Zoals grafiek 2.4 laat uitschijnen, is dit minder eenvoudig vast te stellen voor het verschil tussen Karel de Stoute en Margaretha van York. Gemiddeld genomen zal Karel de Stoute een grotere waarde krijgen, maar wanneer beiden hun intrede in de stad samen deden, of zeer kort op elkaar, valt het op dat de bedragen niet altijd fundamenteel uit elkaar lagen.⁵⁴⁶ Op 3 maart 1471 kwamen de hertog en hertogin gezamenlijk de

⁵⁴³ H. Vander Linden, *Itinéraires de Charles, duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne (1467-1477)* (Brussel: M. Lamertin, 1936), 21-5.

⁵⁴⁴ SAG 400/21, fol. 108 r. - 109 r.

⁵⁴⁵ SAG 246/21, fol. 246 r. - 247 v.

⁵⁴⁶ Het jaar 1468-9 is hierin misleidend. Beide totalen worden door de gemiddelde toevallig samengebracht. De hertogin kreeg dat jaar een wijngeschenk ter waarde van 3456 d. gr. en 472 d. gr., wat een gemiddelde maakt van 1964 d. gr; terwijl Karel de Stoute slechts een inkomst deed, maar een geschenk kreeg ter waarde van 1958 d. gr. Beide cijfers liggen bij elkaar, maar het is zinloos te beargumenteren dat de schepenen ook effectief een gelijke verdeling voor ogen hadden bij het geven van deze geschenken. SAG 400/22, fol. 39 v. - 41 r.

stad in en kregen ze wijn ter waarde van respectievelijk 307 d. gr. en 384 d. gr.⁵⁴⁷ Maar wanneer de hertogin op 10 april 1473 de stad binnenkwam en de hertog op 12 april 1477, kreeg de hertogin slechts wijn ter waarde van 235 d. gr. en de hertog ter waarde van 694 d. gr.⁵⁴⁸ Er is dus moeilijk een lijn te trekken. De hoeveelheid die de stad gaf, was weinig of niet gestandaardiseerd, maar toch lijken bepaalde regels de presentmeester beïnvloed te hebben. Een eerste hypothese is dat de hoeveelheid wijn afhankelijk was van de achterban die de vorst meebracht. De geschonken wijn werd immers op de plaats zelf door de dienaars van de vorst geconsumeerd.⁵⁴⁹ In het geval van Maria van Bourgondië zal dit veel stabielere geweest zijn dan bij Karel de Stoute en Margaretha van York. Dit zou dan de verschillende variaties kunnen verklaren: wanneer de hertog met een grote achterban kwam, werd de hoeveelheid wijn hieraan aangepast. Aan de hand van de *écroes*, de dagelijkse loonlijsten van de hertog waar het bedrag, de aanwezige functionarissen en hun dagelijkse salaris in opgelijst staan, hebben we wel een idee van hoeveel man de hertog volgde.⁵⁵⁰

Hoewel het mogelijks meespeelde, zal de grootte van de hofhouding niet allesbepalend zijn geweest.⁵⁵¹ Een klein voorbeeld toont het belang van de politieke context aan. Na 1467, en zeker na 1473, deed de hertog de stad steeds minder aan en wanneer hij de stad dan wel effectief een bezoek bracht, vergrootte dit de uniciteit van de gelegenheid, waardoor de gemiddelde waarde van de geschenken toenam. De hertogin daarentegen verbleef frequent in de stad. 10 juli 1475 was zo'n moment waarop de hertog, na een lange afwezigheid, Gent nog eens aandeed. De stad gaf de hertog een exceptioneel groot wijngeschenk van 1584 d. gr. Dit stond zeker niet in verhouding met de omvang van het gevolg dat Karel de Stoute had, maar zal eerder te verklaren zijn vanuit de politieke situatie waarin Gent zich in juli 1475 bevond. Op 10 juli had Karel de Stoute net zijn wanhopig beleg bij Neuss afgebroken en was hij met een klein gevolg van ridders voorbereid om de historische afspraak met de Engelse koning Edward IV te halen. Samen zouden ze de honderdjarige oorlog weer tot leven brengen en het vuur aan de Franse schenen leggen. Nu dreigde Karel de Stoute evenwel zijn afspraak te missen.⁵⁵² Ondertussen had Lodewijk XI van Karels afwezigheid gebruik gemaakt om het platteland in Picardië en Artesië binnen te dringen, te plunderen en te verwoesten. Een voorzorgsmaatregel, zodat Karel de Stoute problemen zou hebben met de bevoorrading van zijn leger. Met het leger in Neuss en de garnizoenen onderbemand, waren de Bourgondische territoria weerloos.⁵⁵³ Karel de Stoute verweet de steden in superlatieven dat ze hem niet te hulp waren geschoten bij het beleg van Neuss en dat ze bovendien Henegouwen, Artesië en Picardië aan hun lot hadden overgelaten. Voor hem kwam dit neer op majesteitsschennis. Bovendien vroeg hij om een bede, die de Vlaamse steden hem liever niet wilden schenken. Het bedrag dat hij uiteindelijk kreeg, was veel, maar niet zoveel als hij zelf

⁵⁴⁷ SAG 400/22, fol. 174 r. - v.

⁵⁴⁸ SAG 400/23, 159 r.

⁵⁴⁹ Damen, "Geven door te schenken," 174-5.

⁵⁵⁰ Zoals Kruse stelde: "Gagenécroes sind ein Spiegel der Hofordnungen, indem sie belegen, welche Diener zu welchem Zeitpunkt als ordentliche Gageempfänger geführt wurden.;" H. Kruse. *Hof, Amt und Gagen. Die täglichen Gagenlisten des burgundischen Hofes (1430-1467) und der erste Hofstaat Karls des Kühnen (1456)* (Bonn: Bouvier Verlag, 1996), 45; Y. Morel, "Sources comptables et activités quotidiennes: que lest l'apport de dépenses de l'Hôtel de Bourgogne pour l'histoire de l'alimentation?" *Questes. Revue pluridisciplinaire d'études médiévales* 15 (2008): 85.

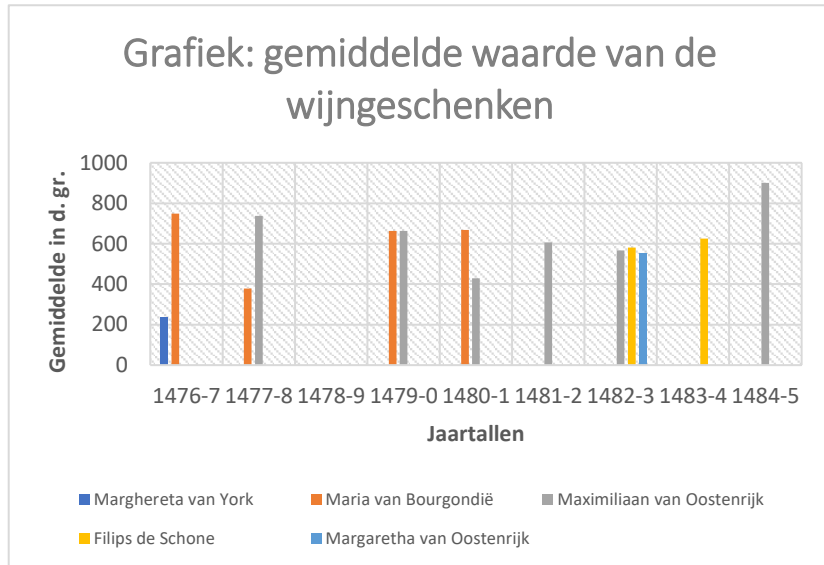
⁵⁵¹ De *écroes* voor Karel de Stoute na 1468 liggen in Lille: ADN B3432, nr. 118.477/478; S. J. Gunn, "Introduction: new histories of the court," in *The court as a stage: England and the Low Countries in the later middle ages*, eds. S. Gunn en A. Janse (Woodbridge: The Boydell Press, 2006), 2.

⁵⁵² Cauchies, "Charles le Hardi à Neuss," 113-4.

⁵⁵³ Sablon du Corail, *Louis XI ou le joueur inquiet*, 325-6.

wilde. Dat Gent zich hier voorbereidde door een extravagante wijngift aan de rancuneuze hertog te geven, is niet onwaarschijnlijk.⁵⁵⁴

Dat de omvang van de giften van politieke omstandigheden afhangt, komt duidelijker naar voor indien we kijken naar de wijngeschenken die de particularistische elite van Gent na 1477 uitdeelde. Zij hielden zich eveneens strikt aan de hoofsheid die van hen verwacht werd en schonken telkens wijn aan de aartshertog Maximiliaan, ook wanneer de relaties verslechterden.⁵⁵⁵ Zoals blijkt uit bovenstaande grafiek, zal Maria van Bourgondië na de machtswissel in 1477 de

Staafdiagram 2.5 gemiddelde waarde van de wijngeschenken geschonken aan vorstelijke beneficianten 1476-1485.

Bron: SAG 400/25-27

voornaamste ontvanger van wijngeschenken worden. Haar opvolging werd meteen weerspiegeld in de geschenken die in het jaar 1477 gegeven werden. Dat de relaties ook bekoeld waren en dat dit nieuwe regime voorzichtiger haar financiën beheerde, blijkt uit het feit dat het gemiddelde bedrag die zij dat jaar aan wijn ontving, toch lager zal ligt dan wat Karel de Stoute ontving na 1474: een gemiddelde van 758 d. gr. tegenover 2461 d. gr.

De waarde die de stad schonk, wijzigde drastisch nadat ze trouwde met Maximiliaan van Oostenrijk. Maximiliaan kreeg een gemiddelde waarde van 738 d. gr. terwijl Maria van Bourgondië gemiddeld 379 d. gr. kreeg. Een mogelijke verklaring hiervoor kan liggen in het prestige van Maximiliaan, die als redder in nood in de Nederlanden ontvangen werd en al gauw de teugels over het gevoerde beleid in handen nam terwijl Maria eerder naar de achtergrond verdween. Het feit dat de heerschappij van Maximiliaan nog vers was en de verschillende staten hem nodig hadden als bevelhebber in de oorlog tegen Frankrijk, zal ervoor gezorgd hebben dat Gent er belang bij had een goede band met hem te onderhouden. Generous schenken bij een inkomst was bijgevolg een goed begin. Maximiliaan had dus een duidelijk nut voor Gent terwijl dit bij Maria van Bourgondië minder uitgesproken het geval was.⁵⁵⁶ Opvallend genoeg bemerken we na 1479 andere uitgaven. Wanneer de hertogin en de hertog hun intrede in de stad maken op 20 augustus 1479, de eerste keer na de succesvolle slag bij Guinegatte, gaf de stad het koppel een wijngeschenk ten bedrage van 1435 d. gr. Elk krijgt hierin een stuk rijwijn van 25 stopen.⁵⁵⁷ Wanneer ze individueel de stad

⁵⁵⁴ Sablon du Coral, *Louis XI ou le joueur inquiet*, 330; W.P. Blockmans, *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen (1467-1477)* (Brussel: Paleis der Academiën, 1971), 250-6. Het uitgesproken discours in Brugge: L. P. Gachard, *collection des documents inédits concernant l'histoire de la Belgique*, vol. 1 (Brussel: Louis Hauman et comp., libraires, 1833), 249-59; Het antwoord van de Leden: Gachard, *Collections des documents inédits*, 259-266.

⁵⁵⁵ De titulatuur van de aartshertog zal wegvallen. Waar hij voor 1482 als *harde ende gheduchte heer* werd aangesproken wijzigde dit naar *hoghen ende moghende prinche den hertoghe van Oosterijcke* en later viel het eerste deel ook weg; SAG 400/27, fol. 311 v. - 312 r.

⁵⁵⁶ Hetgeen opzich niets afdoet dat Gent na 1477 geen autocratische inmenging in haar stad wenste; Haemers, *For the common good*, 67-8; 235.

⁵⁵⁷ Dit is 57,5 liter; SAG 400/ 27, fol. 48 r.

betraden, zoals Maximiliaan op 31 augustus 1479 en Maria op 22 september 1479, dan bleek de hoeveelheid wijn net iets hoger te zijn voor Maria dan voor Maximiliaan.⁵⁵⁸ De these dat de wijngeschenken aan gender gebonden waren, houdt ook hier geen stand. Het is evenwel opvallend dat de tendens om aan Maria van Bourgondië rijkelijk te schenken in het volgende boekjaar verdergezet werd. De giften aan Maria werden steeds guller, terwijl die van Maximiliaan erop achteruitgingen. Het gaat hier evenwel over indicaties die zijn gebaseerd op uiterst weinig gegevens. Gegevens over het jaar 1478-9 zijn verloren gegaan en de overige jaren beslaan slechts een 37-tal inkomsten. De kans dat toeval in het spel is, is een reële mogelijkheid die we niet uit het oog mogen verliezen. Niettemin kunnen we opmerken dat Gent Maximiliaan en Maria van Bourgondië als relatief gelijk beschouwde, met zelfs een kleine toename in het voordeel van Maria. Maria van Bourgondië was en bleef de erfprinses en het zal zeker de Gentse elite niet ontgaan zijn dat zij *de nomine* de leider was en misschien na 1479 de gewenste leider. De leidende fractie rond Willem Rijm en Jan van Coppenhole radicaliseerde dan ook steeds meer tegen de aartshertog. Zo was er vijf dagen voorafgaand de intrede van de hertog in augustus 1479 net een politieke crisis uitgebroken in Gent. Bij de nieuwe magistraatsverkiezingen was het charter van Senlis geschonden en de inmenging van Maximiliaan werd vermoed.⁵⁵⁹ Nadat de hertog de slag bij Guinegatte gewonnen had, ging de relatie tussen de vorst en de Gentse elite er dan ook in snel tempo op achteruit. Door de aanslepende oorlog met Frankrijk legde de vorst een hoge belastingdruk op steden zoals Gent, maar deze vroegen in ruil voor het gegeven geld inspraak in wat ermee zou gebeuren. De impact van steden als Gent en Brugge op het beleid was dan ook immens.⁵⁶⁰ Het conflict startte wanneer hun doelen uit elkaar begonnen te lopen. De steden waren een verdere oorlogsvoering enkel gunstig gezind wanneer het voor defensieve doeleinden geschikt was en hun handelsbelangen behartigde. Maximiliaan wenste daarentegen door te zetten. Picardië en Artesië waren nog steeds verloren en hij zag het als een dynastieke plicht deze te heroveren. De beden die hij daarop vroeg, konden op weinig begrip rekenen bij de steden, en in het bijzonder bij Gent. De stad woonde in 1481 geen vergaderingen van de Leden van Vlaanderen bij wanneer het een fiscale agenda had.⁵⁶¹

De populariteit van Maximiliaan zal zeker dalende geweest zijn, maar hij was te belangrijk om negeren. Het weigeren van een wijngeschenk aan de hertog zou ongetwijfeld een zware belediging inhouden en net daarom is het interessant deze giften als een caleidoscoop te aanzien voor de wisselende verhoudingen tussen vorst en stad. Ze konden immers niet of nauwelijks geweigerd worden, maar de hoeveelheden die er geschonken werden en de kwaliteit ervan (beiden bepalend voor de prijs) konden wel wisselen. Het toont ons hoe de stad giften ter ere van een inkomst als een indirect communicatiemiddel aanwendde. Het kon om veel gaan en gul zijn wanneer ze de relaties wilde aanhalen, maar het kon ook met opzet in waarde verminderen. Zo kreeg Karel de Stoute vanaf 1465 hoeveelheden die voor een hertog geschikt waren, niet voor een troonopvolger, en werden de geschenken die hij kreeg steeds groter naarmate hij de stad minder bezocht. De relatie tussen Maximiliaan en Maria is zeer interessant, want deze zou weliswaar steeds als *harde gheduchte heere* aangesproken worden tot zolang Maria van Bourgondië leefde, maar zou nooit de gemiddelden halen die Karel de Stoute voorheen ontving. Dat de stad minder centralistisch gezind was en geen grote bedragen meer aan de vorst wilde schenken, zal meegespeeld hebben, maar het is ook een indicatie van de macht van Maximiliaan, die niet duidelijk afgelijnd was en

⁵⁵⁸ Maximiliaan kreeg op 31 augustus 1479 XXII stoop (50 liter) wijn ter waarde van 594 d. gr. terwijl Maria 25 stoop (57,5 liter) wijn kreeg ter waarde van 609 d. gr.; SAG 400/27, fol. 48 v.

⁵⁵⁹ Voor een uitgebreide beschrijving zie: Haemers, *For the common good*, 70-1; 246.

⁵⁶⁰ W. P. Blockmans, "Finances publiques et inégalité sociale dans les Pays-Bas aux XIVe-XVIe siècles," in *Genèse de l'Etat moderne: prélèvement et redistribution: actes du colloque de Fontevraud* (Parijs: Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1987), 81-2.

⁵⁶¹ Haemers, *For the common good*, 41.

vatbaar was voor contestatie. Gent gaf ruim genomen dezelfde bedragen aan Maximiliaan als aan Maria. Het drukte mogelijks een wens uit die de stad niet in vervulling zou zien gaan.

De wijngeschenken waren beleefdheidsvormen waarin slechts een kleine variatie kon worden gevonden. We bespraken reeds de lakengiften die de hertog ontving wanneer hij 'het land ontving'. Andere geschenken waar de hertogen gewoonlijk op konden rekenen, waren de nieuwjaarsgeschenken. Naast het schenken met Kerstmis, dat pas echt in de 19de eeuw tot een vaste traditie werd gepopulariseerd, bracht het geluk om giften uit te wisselen ter ere van het nieuwe jaar. Dit was een traditie die uit het Oude Nabije Oosten stamt en die in de middeleeuwen, en nog lang erna, zeker levendig was.⁵⁶² Hiervoor moest de vorst(in) wel in de stad zelf zijn. Dit was het geval voor zowel Maria van Bourgondië als voor Margaretha van York en zeker vanaf 1473, wanneer Maria van Bourgondië voornamelijk in Gent opgevoed werd en Margareta van York op enkele momenten na ook vooral in Gent vertoefde.⁵⁶³ Het interessante hierbij is evenwel dat de stad hierin meer bewegingsvrijheid had dan in andere reguliere geschenken. Zo werd het eerste Nieuwjaar dat de vorsten vierden in Gent in 1473 vergoed met een aanzienlijke muntgift. Margaretha kreeg 100 rijnsse gulden die een waarde hadden van 43 d. gr. per stuk en Maria kreeg de helft van dit bedrag als geschenk.⁵⁶⁴ Deze bedragen van 4300 d. gr. en 2150 d. gr. komen neer op een tot twee jaarlonen van een geschoold ambachtsman.⁵⁶⁵ Aangezien de vorsten ook in de stad bleven, konden ze zich aan bepaalde vergoedingen verwachten. Op Nieuwjaar in 1474 en 1475 kreeg Maria van Bourgondië een geldbedrag van 50 pond par. cadeau, wat op een 2000 d. gr. neerkwam. Opmerkelijk genoeg kreeg Margaretha die jaren niets, hoewel ze volgens Verlinden in de stad moet geweest zijn.⁵⁶⁶ De twee daaropvolgende nieuwjaarsdagen moesten Margaretha en Maria zich tevredenstellen met 3840 d. gr. en 1920 d. Hier werd niet gespecificeerd in welke munteenheid ze die gaven.⁵⁶⁷

Naast deze reguliere giften kon een vorst die zich in de stad bevond, ook andere – en zeer substantiële – giften ontvangen. Op 24 februari 1474 betaalde de stad een lening terug aan Guilbert de Ruple, die op dat moment de penningmeester was van de hertogin, voor de koop van een huis ter waarde van £125 ofwel 30 000 d. gr., voor de hertogin.⁵⁶⁸ Het volgende jaar kreeg de hertogin nog eens een gift van £100 of 24 000 d. gr. *over zekere vriendscepe haer gheacordeert (...) over de vulle betalinghe van den coope van eenen huuse.*⁵⁶⁹ Een mogelijke verklaring is de brand die zich had voorgedaan in het kasteel van Male in 1471 en waarvoor de stad haar al eerder een gift van 24 000 d. gr. had gedaan.⁵⁷⁰ Dat de stad zo'n grote bedragen aan de hertogin gaf, ging de gewone hoffelijkheid te boven. De aanwezigheid van de hertogin in de stad had zowel voordelen voor de stedelijke elite als voor de hertogin zelf. Het feit dat de opvoeding van Maria van

⁵⁶² B. Buettner, "Past presents: new year's gifts at the Valois courts ca. 1400," *The Art Bulletin* 83, nr.4 (2001): 598-9.

⁵⁶³ Vander Linden, *Itinéraires de Charles, duc de Bourgogne*, 43-79.

⁵⁶⁴ SAG 400/23, fol. 158 r. - v.

⁵⁶⁵ De rekenkamer controleerde dergelijke uitgaven *par affirmation de ceulx de la loy et par quitance* hetgeen erop wijst dat het hier niet over een reguliere gift gaat

⁵⁶⁶ *Item ghegeven ten beveelne van scepenen voornoemde joncvrauwe Marien van Bourgognien dochter vanden voorscreven onsen gheduchten heere te haren niuwen jare in hooscheden 50 pond parisis*; SAG 400/23, fol. 274 v.; SAG 400/24, fol. 40 v.

⁵⁶⁷ SAG 400/24, fol. 171 v.; SAG 400/25, fol. 19 v.

⁵⁶⁸ (...) *Ter causen van der gifte der zelve onzer gheduchte vrouwen bij der vorscreven stede ghedaen heeft (...) omme die te cometeerne ende employeren inden coop van eenen huuse ende stede staende binnen deser stede dat de voorscreven harde gheduchter vrouwen ghecocht heeft*; SAG 400/23, fol. 274 r.; Papin, "Guilbert de Ruple," 100.

⁵⁶⁹ SAG 400/24 fol. 40 r.

⁵⁷⁰ SAG 400/23, fol. 48 r.; W.P. Blockmans, "The devotion of a lonely Duchess," in *Margaret of York, Simon Marmion, and the 'Visions of Tondal'*, ed. Thomas Kren (Malibu: The J. Paul Getty Museum, 1992), 31.

Bourgondië hoofdzakelijk plaatsvond in het Hof ter Walle in Gent en dat de hertogin er na 1473 steeds meer in zou verblijven, doet vermoeden dat Gent haar rol als residentiestad nog niet wilde opgegeven na de harde repressie die volgde op de opstand van 1467. De hertogin was evenwel niet de enige beneficiant die zo'n gift ontving. In 1471 schonk de stad reeds aan de heer van Humbercourt en de Guillaume de Clugny elk 3300 d. gr. om hun huis te onderhouden.⁵⁷¹ Thomas Malet kreeg in 1473-4 een 6000 d. gr. voor de aankoop van een huis in de stad.⁵⁷² Guillaume Poupet kreeg terzelfder tijd ook een 6000 d. gr. toegekend om te investeren in een huis in de stad.⁵⁷³ Hoewel Maria en Margaretha dus misschien wel in Gent verbleven om een oogje in het zeil te houden op deze grote stad, moeten we hier de agency van Gent niet in negeren.⁵⁷⁴ Ter zelfde tijd investeerde Brussel enorme bedragen in het paleis op de Coudenberg met als doel zich te promoten als residentiestad. Het is mogelijk dat Gent hierop reageerde.⁵⁷⁵ Zoals Lecuppre-Desjardin reeds aangaf gebruikten de hertogen de competitie in de steden onderling om de hoogst mogelijke bedragen te ontvangen, maar Gent moet de voordelen van hoge functionarissen in de stad ingezien hebben. Er stond duidelijk geen prijs op de vorstelijke aanwezigheid.⁵⁷⁶

Verondersteld mag worden dat de aanwezigheid van een prinses of van de hertog zelf, die zich lieten omringen met aanzienlijk wat personeel, een positieve invloed had op de stedelijke economie. Het hof was niet alleen enkel geconcentreerd rond de hertog, maar sinds Jan zonder Vrees hadden zowel de hertogin als de troonopvolger, de graaf van Charolais, een eigen *hôtel*.⁵⁷⁷ Door verschillende hoven te handhaven, konden ze zich manifesteren in verschillende vorstendommen 'tegelijk' en zo verschillende centra van vorstelijke macht vormen. Om effectief te zijn, moesten deze hoven evenwel steeds de rijke manier van communicatie aan de dag leggen die eigen was aan de Bourgondische cultuur.⁵⁷⁸ De hertogen stelden een geweldige pracht tentoon en hadden de voorzieningen van de steden nodig in de toevoer van dit symbolische kapitaal.⁵⁷⁹ Eenmaal wanneer de Bourgondische politiek losser kwam te staan van Frankrijk, trokken ze vooral rond in hun rijkste gebieden zoals Vlaanderen en Brabant en steeds minder in het hertogdom Bourgondië of in Parijs.⁵⁸⁰ Steden als Brussel en Mechelen speelden een centrale rol in het Bourgondische staatsapparaat en hadden zelfs de neiging uit te groeien tot werkelijk centrale hoven.⁵⁸¹ De hertog zal voor bepaalde stedelijke middengroepen en ambachtelijke milieus een interessante surplus zijn geweest.⁵⁸² Toch moet dit ook niet overdreven worden. Steden als Gent en Antwerpen waren te groot om een verschil in de verkoop van subsistentiegoederen te kunnen opmerken, maar met de komst van een hof was er met betrekking tot luxegoederen wel ineens een zeer kapitaalkrachtige elite aanwezig. Deze elite vormde – naast de hertog – steeds eilandjes

⁵⁷¹ SAG 400/23, fol. 48 r.

⁵⁷² SAG 400/23, fol. 176 r.

⁵⁷³ SAG 400/23, fol. 274 r.

⁵⁷⁴ Lievois en Haemers, "Maria van Bourgondië in het Hof then Walle," 163.

⁵⁷⁵ J.P. Sosson, "Chantiers urbains, chantiers duceaux dans les anciens Pays-Bas méridionaux (XIVe-Xve s.): deux univers de travail différents?" *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 33 (1993): 153.

⁵⁷⁶ Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 43.

⁵⁷⁷ M. Sommé, "L'approvisionnement quotidien de la cour de Bourgogne au Xve siècle," in *La cour comme institution économique*, eds. M. Aymard en M. A. Romani (Parijs: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1998) 34.

⁵⁷⁸ Blockmans en Donckers, "Self-representation of Court and City," 110-1.

⁵⁷⁹ Stabel, "For the mutual benefit?" 103.

⁵⁸⁰ W. Paravicini, "Die Residenzen der Herzöge von Burgund, 1363-1477," in *Fürstliche Residenzen im Spätmittelalterlichen Europa*, eds. H. Patze en W. Paravicini (Sigmaringen: Thorbecke verlag, 1991), 247-8.

⁵⁸¹ W. Blockmans, A. Janse, H. Kruse en R. Stein, "From territorial courts to one residence: the Low Countries in the late middle ages," in *La cour comme institution économique*, eds. M. Aymard en M. A. Romani (Parijs: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1998): 18-9.

⁵⁸² P. Stabel, "For the mutual benefit?" 104.

die aan *conspicuous consumption* deden. Toch moet ook hier rekening gehouden worden met aspecten zoals het feit dat het transport in de Nederlanden relatief goedkoop was. Bovendien kochten de hertogen zelf verschillende luxegoederen bij buitenlandse handelaars. Zo gold Tommaso Portinari als een van de voornaamste vorstelijke leveranciers, zowel in geld als in exotische artikelen, en beschikten ze over eigen kunstenaars in dienst.⁵⁸³ De hertogelijke goudsmid Gerard Loyet ontving een commissie van 6000 pond in de jaren 1468-9 en de schilders Jean Hennequart en Pierre Coustain werden vaak aangesteld voor het schilderen van de toernooischilden. Geïllumineerde manuscripten werden bij particulieren aangeschaft, paarden en paardengerief op de lokale markt en wapens en harnassen bijna volledig via lokale handelaars of ambachtslui, maar het is moeilijk aan te nemen dat Gent voor die surplus zoveel investeerde.⁵⁸⁴ Peter Stabel berekende dat ongeveer 43 percent van de uitgaven door de *argentier* naar de lokale markt ging, maar hierin had Gent in het bijzonder een zeer klein aandeel. Ondanks het feit dat de hertog 56 dagen in Gent verbleef in 1469, spendeerde hij slechts £124 pond (29 760 d. gr.) aan luxeartikelen in de vorm van kaarsen en paardenuitrusting. Op een totaalbedrag van £97 238 (23 337 120 d. gr.) was dit maar een klein percent.⁵⁸⁵

Het was de stedelijke elite duidelijk niet te doen om de materiële surplus die een vorstelijk verblijf met zich meebracht. Doordat de vorst zich in de stad bevond, was het een uitgelezen kans om ook stedelijke waarden te communiceren aan haar vorst. Uit het feit dat de stad aan haar vorst giften deed, mogen we immers niet besluiten dat ze hierdoor steeds een subalterne positie innam. Wanneer ze dit tijdens een Blijde Intrede deed, presenteerde ze, naast de materiële giften, ook schilderijen.⁵⁸⁶ Velen daarvan hadden een tijdelijk karakter, zoals het schilderwerk van Triestram van den Bossche en Clais vander Meersch, dat voorzien werd ter gelegenheid van de inkomst van Karel de Stoute als graaf van Charolais in 1466. Of dat van Danneel de Rijke op de Wallepoort en de Torrepoort bij de Blijde Inkomst van Margaretha van Bourgondië.⁵⁸⁷ Tijdens diezelfde inkomst schonk Gent een wandtapijt aan de hertogin. Dergelijke wandtapijten konden een subtiele boodschap verbergen, maar helaas is die niet tot ons gekomen.⁵⁸⁸ Hugo van der Goes schilderde verschillende taferelen ter ere van de intredes van de vorst of van andere gelegenheden. De onderwerpen zijn meestal niet tot ons gekomen, maar in 1472 schilderde van der Goes twee schilderijen voor de vorstelijke intrede van 1472.⁵⁸⁹ Op het eerste was het "groot wapen" van Karel de Stoute afgebeeld, met de verschillende wapens van zijn landen, allegorisch voorgesteld door dieren; op het tweede werd de maagd van Gent afgebeeld in een zittende positie, ook hier hield ze twee wapenschilden vast.⁵⁹⁰

In een tijd waarin macht niet via een bureaucratisch apparaat werd uitgeoefend, maar hoofdzakelijk via de vorst zelf, betekende de nabijheid van de vorst ook de nabijheid van het centrum van de macht. De stad viel dan ook niet ondubbelzinnig voor de vorstelijke propaganda,

⁵⁸³ M. Boone, "Apologie d'un banquier medieval: Tommaso Portinari et l'état bourguignon," *Le Moyen Age* 105 (1999): 31-54; Stabel, "For the mutual benefit?" 108-12.

⁵⁸⁴ Stabel, "For the mutual benefit?" 112.

⁵⁸⁵ 0.13% om precies te zijn; Stabel, "For the mutual benefit?" 113.

⁵⁸⁶ SAG 400/22, fol. 88 v.; E. Dhanens, *Hugo van der Goes* (Antwerpen: mercatorfonds, 1998), 74-75.

⁵⁸⁷ SAG 400/21, fol. 66 r.; SAG 400/21, fol. 309 v.

⁵⁸⁸ SAG 400/21, fol. 310 r.; J.C. Smith, "Portable propaganda. Tapestries a princely metaphors at the courts of Philip the Good and Charles the Bold," *Art Journal* 48, nr.2 (1989): 127.

⁵⁸⁹ Zie voor andere werken: SAG 400/22, fol. 85 v.; SAG 400/23, fol. 106 r.; SAG 400/23, fol. 325 r.

⁵⁹⁰ *Betaelt Hughen van der Goes van der weercke van schilderien bi hem ghemaect (...) de wapenen van zinen landen elc ghehouden met eender beeste, int velt ghezaeyt van stalen ende margeriten int verchyeren voor de Torrepoorte een groot stic met eender Maeght, houdende in deen hant de wapene ons vorscreven gheduchts heeren ende in dander hant de wapene van onzer ghenadigher vrouwen ende princhessen (...)*; SAG 400/23, fol. 109 v.; Dhanens, *Van der Goes*, 76.

maar hield haar eigen agenda steeds open.⁵⁹¹ Voor communicatie moest de stad dicht bij haar vorst geraken. Deze communicatie was broodnodig nadat in Gent de abolitie was doorgevoerd. De elite die aan de macht was, was dat dankzij de vorst en genoot maar moeilijk de steun van het volk. Ze was verbonden aan het vorstelijk project en kon haar machtsbasis best zo dicht mogelijk houden. Hoewel we nooit in de hoofden van de politieke elite van toen kunnen kruipen, had dit mogelijk ook een ander voordeel. Een grotere aanwezigheid en zichtbaarheid van vorstelijke functionarissen in de stad was mogelijks een soort bliksemafleider voor deze elite. Meestal was het de stedelijke elite die het impopulaire beleid moest uitvoeren, terwijl de vorst en zijn functionarissen veelal buiten schot bleven. Zoals de gebeurtenissen in 1477 zouden aantonen, was deze visie maar gedeeltelijk incorrect. Er volgde een politieke afrekening, maar ditmaal waren het niet enkel de schepenen die het moesten ontgelden.

⁵⁹¹ E. Lecuppre-Desjardin, *Le royaume inachevé des ducs de Bourgogne (XIVe-XVe siècles)* (Parijs: Editions Belins, 2016), 23; 28.

4. Tussentijdse conclusie

Als kruispunt van handel en politiek kenden de steden in Vlaanderen een politieke cultuur waarin participatie centraal stond. Niet dat dit democratisch was, eerder hadden de steden en de verschillende groeperingen specifieke middelen tot communicatie ontwikkeld om zo bij te dragen aan het bestuur van hun steden.⁵⁹² Het waren de hertogen die deze communicatie gebruikten en zich deze toe-eigenden, maar het eindresultaat bleef nog steeds in hoofdzaak een onderhandelend proces. In deze onderhandelingen waren giften een *means to an end* met een boodschap. Bij de Blijde Intrede was de gift een van de belangrijkste communicatievormen: elke stad gaf iets anders, iets unieks, maar kon er ook voor kiezen om niets te geven. Gent gaf in 1467 naar alle waarschijnlijkheid niets en heeft zicht dat mogelijks achteraf beklaagd. We gaan niet zo ver dat we stellen dat de onrust te wijten was aan dit giftverkeer, maar we stellen eerder dat het uitblijven van de giften een bekrachtiging was van de houding die Gent aannam. Het was deze eerder dubbelzinnige houding die bijdroeg tot het mislukken van de intrede. De relaties moesten dan ook gheredefinieerd worden en het was in dit proces dat de restrictie tot stand kwam. De restrictie viseerde zeker ook de giften van de stad, maar dan eerder erg gebrekkig of symbolisch. Wij zijn geneigd het tweede te beargumenteren waar we eraan willen herinneren dat de gratie die Karel de Stoute aanvankelijk verleende, tegen zijn zin was. Voorlopig volstond het voor hem om zich symbolisch meester te maken van de stedelijke financiën en een moreel superieure positie in te nemen. De rest zou hij later wel regelen. Voordat het zover kwam, nam Gent het initiatief en onderwierp ze zich onvoorwaardelijk aan de hertog. Hij hervormde het politieke bestel en bond de stad aan het vorstelijk project. Een binding die, zij het dan wel gebrekkig, ook te zien was in de stedelijke caleidoscoop van presentwijnen aan de vorst. De nieuwe elite trad echter nog steeds in contact met haar vorst en het zou kort door de bocht zijn om ze louter als stromannen af te doen. Wanneer de vorst zijn 'Grote Triomf' hield in 1469, vielen de Gentenaren niet collectief aan zijn voeten omdat ze blij waren met de situatie, maar probeerden ze eerder een andere – reeds in 1458 beproefde – tactiek uit die de gunst van de vorst verzocht. Karel de Stoute zou omwille van zijn veldtochten steeds minder in de stad komen, maar zijn vertegenwoordigers waren blijkbaar interessant genoeg voor Gent om grote geschenken te geven opdat ze huizen in de stad zouden verwerven. Het is deze verhouding tussen stad en stedelijke ambtenaren die ons in het volgende stuk zal interesseren. Welke ambtenaren schonk de stad? Welke tactiek gebruikte ze hierbij en hoe veranderde deze in de loop der jaren?

⁵⁹² M. Boone, "L'etat Bourguignon, un Etat inventeur," in *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modele culturel*, ed. W. Paravicini (Stuttgart: J. Thorbecke Verlag, 2013), 154-55.

IV. Ambtenaren en giften. Een noodlottig duo? Externe Giften

*Over zekere dienst die hij vorscreven stede ghedaen heeft ende noch doen zal*⁵⁹³

De verbanningen voor het zaaien van onrust, het houden van illegale vergaderingen en het houden van (nachtelijke) roepingen volgen elkaar eind 1476 in sneltempo op.⁵⁹⁴ Dat Gent in 1477 in opstand zou komen, stond bijna in de sterren geschreven. Karel de Stoute was er in de voorgaande jaren op een vindingrijke manier in geslaagd de steden steeds meer te doen betalen voor zijn oorlogsapparaat. Na zijn dood werden de relaties heronderhandeld: het was gebruikelijk bij de dood van een vorst om zijn opvolger een klachtenbrief over diens beleid voor te leggen met de bijhorende vraag de situatie te verbeteren. De klachten in 1477 waren aanzienlijk en Maria van Bourgondië kon alle steun gebruiken in haar strijd tegen Lodewijk XI. Op een paar gevechten in de achterhoede na, aanvaardde ze alle bezwaren. Op 30 januari 1477 kwam een Gents privilege tot stand. De geest van 1467 weerklonk in dit privilege: wat de schepenen toen niet konden behouden uit schrik voor Karel de Stoute en zijn oorlogsmachine, eisten ze nu op. De focus in het Gents privilege ligt zo goed als uitsluitend op de interne relaties en op het uitbouwen van de stedelijke autonomie. Gent legde haar interpretatie van het charter van Senlis vast, haar juridische bevoegdheden over het achterland werden bevestigd, de verkiezing van de ambachtsdekens werd weer een vrije verkiezing en de gesloten poorten zouden weer opengaan. Het privilege plaatste Gent terug in de situatie waar het zich in de jaren 1450 bevond.⁵⁹⁵ Op 11 februari volgden verschillende andere charters, zoals het algemeen privilege en het privilege voor Vlaanderen.⁵⁹⁶ Ondanks wat Nicolas Despars en Maximiliaan later zouden beweren, waren de charters via de gebruikelijke en legitieme weg verkregen.⁵⁹⁷ Het was op 15 februari, nadat de privileges bekrachtigd waren, dat de ambachten uit onvrede in opstand kwamen. Zij wensten de wisseling van de Gentse schepenenbanken om zo meer politieke vertegenwoordiging te verkrijgen. Het regime van Maria van Bourgondië stond onder druk tot het moment waarop de Franse dreiging (tijdelijk) tot stand werd gebracht, in de zomer van 1477. Tot die tijd was het vorstelijk gezag een speelbal van de verschillende machten die het vacuüm probeerden te vullen.⁵⁹⁸

Ongeacht het feit dat de vorstelijke macht flink aan terrein inboette, werd haar legitimiteit echter niet in vraag gesteld. Het waren de verschillende ambtenaren en adviseurs van de vorst die verantwoordelijk waren voor het wanbeleid en niet de dynastie. Gent executeerde een aantal van deze functionarissen wegens *ondeuchdelic gouvernement*.⁵⁹⁹ Hoewel het Gents privilege niet

⁵⁹³ SAG 400/22, fol. 41 r.

⁵⁹⁴ Dit is in vergelijking met de voorgaande jaren. Het aantal verbanningen is niet in verhouding met het aantal verbanningen dat na 1477 zou plaatsvinden; SAG 212, fol. 9 r. – 11 v.

⁵⁹⁵ (...) *Item dat haer ghelieve dese hare stede van Ghend te stellene in zulke vrijheden privilegien costumen usaigen (...) was ten tijde dat wijle van zaligher memorien de hertoghe Phelips haer grootheere ontfinc zijn land ende graefscip (...)*; ADN B1341/16290; V. Vander Haeghen, "La charte donnée aux Gantois par Marie de Bourgogne en 1477," *Mélanges Paul Frédéricq: hommage de la société pour le progrès des études philologiques et historiques*, 10 juillet 1904, ed. P. Hoffman (Brussel: H. Lamertin, 1904), 273-77.

⁵⁹⁶ Het Gentse Charter dat op 30 januari werd aangenomen is dermate radicaal dat het een bekrachtiging van de doleantie was. Alle klachten werden opgenomen; Blockmans, "Breuk of continuïteit," 100.

⁵⁹⁷ Despars stelde dat het privilege *verleend en gegeven was niet zonder horribelicke veel comminationen ende dreeghementen*; Despars, *Cronijke van den lande ende graefscipe van Vlaenderen*, vol. IV, 120; In het charter dat hij Gent in 1485 oplegt, bevestigt hij de vrede van Gavere en verwijst hij naar het kwaad dat de privileges teweeg hebben gebracht; ADN B1341/16434

⁵⁹⁸ Blockmans, "Breuk of continuïteit," 99; Blockmans, "Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit," 234.

⁵⁹⁹ *Dagboek van Gent*, vol. II, 251.

handelde over de corruptie van deze ambtenaren, kwamen ze sterk naar voor in de andere privileges.⁶⁰⁰ Blockmans berekende dat 189 van de in totaal 264 artikelen over zaken van algemeen belang handelden en dat de rest dieper op regionale kwesties inging.⁶⁰¹ 22,7% van deze artikelen behandelde de corruptie van de vorstelijke ambtenaren. Het ging vooral over uitwassen, zoals ambtsverpachting, waar de bevolking zwaar onder leed. Omdat de vorst snel geld nodig had, verpachtte hij een aantal functies zoals baljuwschappen aan de hoogstbiedende personen. Het perverse gevolg hiervan was dat de persoon die uiteindelijk aangesteld werd, niet per se bekwaam was en vooral dat hij zijn investering – en bij voorkeur meer – probeerde terug te verdienen. De vorst wentelde zijn problemen op die manier in hoofdzaak op de bevolking af.⁶⁰²

Corruptie was de opening en ergens wel het *leitmotif* van het betoog.⁶⁰³ Het was een logisch startpunt, want het past in de ideologie van het *bien commun* en het legitimeerde het privilege.⁶⁰⁴ Een reeks bepalingen met betrekking tot corruptie had tot doel de invloed van de heer uit de magistraatsverkiezingen te houden. De precisie van sommige bepalingen doet vermoeden dat het probleem van corruptie meer dan louter een excuus was. Zo richtten de steden zich in het bijzonder tegen het veelvuldig omkopen van de commissarissen van de wetsverkiezingen: het aantal werd beperkt tot maximum vier en minimum twee, plaatsvervangende werd uitgesloten en de vergoedingen werden beperkt.⁶⁰⁵ Bovendien moesten ze in een eed zweren geen giften meer te zullen aanvaarden noch iemand tot een functie te benoemen die dergelijke giften had aangeboden.⁶⁰⁶ In dit laatste artikel werden niet enkel de ambtenaren van de vorst gevisieerd, maar is het ook duidelijk dat de stadsambtenaren deelnamen aan de corruptie door geschenken aan de juiste personen te geven. De commissarissen die door de vorst na 1469 aangesteld werden, benoemden vooral een aantal getrouwen die hun duur financieel beleid gunstig gezind waren. Omdat de vorst eerder op relatief kleine fracties binnen een stedelijk bestuur steunde, konden volgens Blockmans andere ambitieuze politici toch nog giften aanwenden om alsnog carrière te maken.⁶⁰⁷

De lonen van vorstelijke ambtenaren waren eerder dalende dan stijgende, waardoor ook deze gevoeliger werden voor corruptie. Het uitgavepatroon van de vorst zorgde geregeld voor een

⁶⁰⁰ Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de Gentse schepenen die dit privilege verkregen, zelf nog onder de -de vorige benoemingspolitiek aan de macht waren gekomen.

⁶⁰¹ Dit cijfer is gebaseerd op het gecombineerd aantal artikelen samen van het Algemeen Privilege en de privileges voor de verschillende staten.

⁶⁰² Blockmans, "Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit," 234; 236; Egmond, "Recht en krom," 5.

⁶⁰³ Voor het Vlaamse Privilege gaan de artikels één tot dertien over corruptie, 14 tot 27 over de rechtsmacht van de centrale hoven, 28-41 over handel en machtsmisbruik van ambtenaren en 42-47 over de voorrechten van de clerus waar Karel de Stoute aan getornd had; Blockmans, "Privilege voor Vlaanderen," 130-44.

⁶⁰⁴ Het gaat hier over een vrije vertaling van *bien commun*, Dumolyn en Desjardin-Lecuppre wezen er reeds op dat deze term ondubbelzinnige vertaling heeft in het Nederlands; Zie: J. Dumolyn en E. Lecuppre-Desjardin, "Le bien commun en Flandre médiévale: un lutte discursive entre princes et sujets," in *De bono communi. The discourse and practise of the Common Good in the European City*, eds. E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene (Turnhout: Brepols, 2010): 256; 262.

⁶⁰⁵ Blockmans, "Privilege voor Vlaanderen," 130-1, art. 10; Blockmans, "Breuk of continuïteit," 102.

⁶⁰⁶ J. Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing. Een onderzoek naar de jaarlijkse keuze en aanstelling van het stadsbestuur in Gent, Brugge en Ieper in de middeleeuwen* (Brussel: Paleis de Academiën, 2004), 89-90; Blockmans, "Privilege voor Vlaanderen," 130-1, art. 6 en 8

⁶⁰⁷ Blockmans, "Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit," 234; W.P. Blockmans W.P. "Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens de periode van de regimewisselingen: het laatste kwart van de 15de eeuw," *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen van België*, ed. H. De Schepper (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1977): 103.

structureel tekort in de schatkist en hiervoor moesten de ambtenaren vaak aan loon inboeten.⁶⁰⁸ Omdat hun lonen te vaak ingekort werden, zagen deze ambtenaren zich genoodzaakt om, naast hun loon, emolumenten te vergaren en zo hun financiële toestand te verbeteren. Hertog Karel had hier een ambigue relatie mee. Hij wist dat het de efficiëntie van de staat ondergroef, maar kon er weinig aan doen. Hij richtte zich bijgevolg vooral op het goed betalen van zijn financieel personeel zodat ze minder tot corruptie geneigd waren.⁶⁰⁹ De vrijgevigheid van de stad in het aanvullen van de lonen van de vorstelijke ambtenaren, zou Weber als een kenmerk van de 'Traditionale Herrschaft' karakteriseren. Dit was een machtsvorm waar legitimiteit uit traditionele bronnen kwam, zoals een heilig gebruik of een gewoonte "die steeds zo geweest is". In een dergelijk systeem kon de machthebber naar eigen beschikking en oordeel gunsten – en in het bijzonder geschenken – uitdelen. Hij besloot hier niet volgens formele principes, maar eerder vanuit een utilitaristische opportuniteit en een zeker gevoel van rechtvaardigheid.⁶¹⁰ De manier waarop de stedelijke administratie giften uitdeelde, lag in deze lijn en zou ze, volgens Weber, tot de tegenpool van de moderne bureaucratie maken.⁶¹¹ Het aanvullen van de magere salarissen van de (zowel stedelijke als vorstelijke) beambten met allerlei giften, was een overblijfsel van de niet-monetaire economie.⁶¹² De negatieve invulling hiervan is grotendeels door historici verlaten, maar het was wel een fenomeen dat eigen was aan haar tijd.⁶¹³

De emolumenten van de ambtenaren namen zulke proporties aan dat Jan Dumolyn het als staatsfeodalisme typeerde. Dit model vond haar wortels in het klassiek feodalisme, maar in plaats van de heer die het surplus van de horigen ontnam, waren het de vorst en zijn functionarissen die een gecentraliseerd politiek accumulatiesysteem uitbouwden om zo meer inkomsten naar het centraal gezag te krijgen.⁶¹⁴ In deze accumulatie speelde corruptie een sleutelrol. Als machtsmakelaars konden subalterne functionarissen deuren open of gesloten houden, waardoor ze van cruciaal belang waren voor het regionale en het lokale niveau. Deze functionarissen onderhielden, via de symbolische uitwisseling van goederen en diensten, persoonlijke relaties met deze niveaus en bespoedigden zo de integratie van de stad met het nationale niveau.⁶¹⁵ Volgens Van Klaveren werkte dit mechanisme van corruptie dan ook volgens economische wetmatigheden waar deze ambtenaren een markt invulden. Er was vraag naar hun diensten en zij konden deze leveren aan de hoogstbiedende.⁶¹⁶ Toch waren het niet enkel de ambtenaren die

⁶⁰⁸ J. Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)* (Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2003), 70-2.

⁶⁰⁹ Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren*, 93.

⁶¹⁰ M. Weber, *Grundriss der Sozialökonomik. III. Abteilung Wirtschaft und Gesellschaft* (Tübingen: Verlag van J.C.B. Mohr, 1976[1922]): 130-31. We dienen hier evenwel ook te vermelden dat het niet Weber zijn bedoeling was om hiermee een theoretisch kader te vormen daar hij van oordeel was dat dergelijk conceptueel kader de historische werkelijkheid niet kon vatten; Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, 124; W. D. Rubinstein en P. von Maravic, "Max Weber, Bureaucracy and corruption," in *The good cause: theoretical perspectives on corruption*, eds. G. d. Graaf, P. von Maravic (Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2010), 21.

⁶¹¹ Zie bijvoorbeeld: H. de Schepper, "Vorstelijke ambtenarij en bureaukratisering in regering en gewesten van 's Konings Nederlanden, 16de-17de eeuw," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 90 (1977): 358-77; F. Autrand, "Venaliteit ou arrangement de familiale? La résignation des offices royaux en France au XVe siècle," *Ämterhandel im Spätmittelalter und 16. Jahrhundert: Referate eines internationalen Colloquiums in Berlin vom 1. bis 3. Mai 1980*, ed.I. Mieck (Berlijn: BRD, 1981), 69-82.

⁶¹² Groebner, *Dangerous gift, liquid assets*, 52.

⁶¹³ Blockmans, "Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit," 244; Boone, "Dons et pots-de-vin," 471.

⁶¹⁴ J. Dumolyn, "The political and symbolic economy of state feudalism. The case of Late-medieval Flanders," *Historical Materialism* 15 (2007): 120; 124-5.

⁶¹⁵ Dumolyn, "The political and symbolic economy of state feudalism," 125; Dumolyn, "Investeren in sociaal kapitaal," 421-2.

⁶¹⁶ Van Klaveren legde stelde wel dat dit (pessimistisch) sociaal ingebed werd: "Verkehrs-oder Marktwirtschaft würde deshalb in einem Kampf aller gegen alle untergehen"; J. Van Klaveren, "Die

agency hadden. De stad had zelf voordelen bij deze wederkerige relatie. De vorst kon weliswaar de lonen van zijn personeel laag houden en de persoonlijke relaties verbonden de steden met het nationale niveau, maar voor de gegeven giften vroegen de steden als tegenprestatie dat hun belangen op het hoger niveau werden gewaarborgd. Hierbij zouden deze functionarissen als tussenpersoon optreden, ook al ging dit soms in tegen de belangen van de hertog zelf.⁶¹⁷ Het onderbetalen van zijn ambtenaren maakte hen afhankelijker van de giften van de steden en gaf deze hiermee informele macht. In sommige gevallen liep dit volgens Pierre Cockshaw zo hoog op dat de giften die het personeel ontving hoger opliepen dan hun wedden.⁶¹⁸ Zowel de stad als de ambtenaren wilden dus voornamelijk hun sociaal kapitaal vergroten, maar deden dit in een moeilijke context waar het 'toelaatbare' onderhandelbaar was. Pierre Bourdieu definieerde sociaal kapitaal als de macht die je uit je verschillende netwerken kon halen, en dus niet als de netwerken zelf.⁶¹⁹ Giften waren het smeermiddel van deze relatie en hoewel een middeleeuwse stad een uitgebreide hoeveelheid aan netwerken kende, was de context bepalend voor de bepaling of dit smeermiddel toelaatbaar was. De relatie tussen de stad en de ambtenaren van de vorst was namelijk een die niet enkel voor het heden werkte, maar ook – en misschien vooral – op de toekomst gericht was.⁶²⁰

In het komende stuk stellen we de vraag hoe Gent zijn sociaal kapitaal probeerde op te bouwen, welke voordelen dit opleverde en waar de grenzen lagen. We maken hiervoor een onderscheid tussen het lager personeel, dat zijn status dankte aan haar functie, en het hoger personeel, dat echte machtsposities innam omwille van haar nabijheid bij de vorst. Beide konden interessante diensten voor de stad verrichten, maar hun politieke gewicht was anders. In de eerste groep ging het over klerken, deurwaarders en narren die giften van de steden ontvingen. We stellen ons hier de vraag welk soort geschenken dit was en wat het belang van de stad was om een goede relatie met deze ambtenaren uit te bouwen. Het ging hier steeds over relatief beperkte bedragen, maar toch konden ook deze giften betekenisvol zijn. In de tweede groep waren het ridders, hovelingen en heren die giften kregen. Ons startpunt hier is de kanselier van Bourgondië. Niet alleen omwille van de macht die hij had, maar omdat hij (op de vorsten na) het meeste geld wist te accumuleren. Wat was de relatie tussen beide? In welke mate stond veel macht hebben gelijk aan veel giften krijgen? We blijven evenwel niet stilstaan, maar kijken breder naar hoe Gent zich verhiel tot deze machtige figuren die invloed hadden op de vorst. De focus ligt hier voornamelijk op de periode vóór 1477. De periode na 1477 zullen we proberen te analyseren aan de hand van de casus van Jan van Dadizele. Deze hoogbaljuw van Gent nam een interessante rol op in deze turbulente periode na de dood van Karel de Stoute. Hij documenteerde bovendien zijn eigen leven, waardoor we zijn opmars naar de macht en zijn relatie tot Gent nauwgezet kunnen analyseren. We stellen ons hierbij enerzijds de vraag welke voordelen hij van Gent ontving en anderzijds hoe Gent hiermee omging en hoe de stad zich verhiel tot het giftenbeleid. Voor mensen met ambitie en

historische Erscheinung der Korruption, in ihrem Zusammenhang mit der Staats- und Gesellschaftsstruktur betrachtet," *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 44, nr.4 (1957): 290-1.

⁶¹⁷ Dit kon bijvoorbeeld zijn bij het toekennen van een bede waar de verschillende steden dan voor verminderingen vroegen, er is niets dat erop wijst dat vorstelijke ambtenaren op structurele wijze ingingen tegen het belang van de vorst; Dumolyn, "Investeren in sociaal kapitaal," 430; J. Dumolyn, "Les réseaux politiques locaux en Flandre sous la domination Bourguignonne: les exemples de Gand et de Lille," *Revue du Nord* 365, nr.2 (2006): 328-9.

⁶¹⁸ Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie*, 158.

⁶¹⁹ P. Bourdieu, "Le capital social. Notes provisoires," *Actes de la recherche en sciences sociales* 31 (1980): 2-3.

⁶²⁰ Netwerk en sociaal kapitaal mogen niet verwisseld worden. Een netwerk zijn de gemeenschappelijke relaties tussen mensen, terwijl sociaal kapitaal de toegangsvorm tot andere kapitaalsvormen die in het netwerk circuleren; J. Haemers, "Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis," *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5, nr.4 (2008): 51.

capaciteiten was de hertogelijke administratie een toegangspoort naar macht en rijkdom, maar de stad had ook haar verlokkingen.

1. Relaties of prestaties? Het lager ambtelijk personeel

Een opdeling maken tussen relatie- en prestatiegeschenken is arbitrair en voor discussie vatbaar. Immers, drukken geschenken niet steeds een relatie uit? Bovendien kunnen we ons afvragen: als er een prestatie voor geschenken verwacht werd, zijn het dan wel nog steeds geschenken en niet slechts transacties? En waar leg je tenslotte de grens? De relatie tussen beide is veel troebeler dan dit (modern) onderscheid. Reciprociteit nam in sommige gevallen een duidelijke positie in en in andere gevallen was het de relatie tussen stad en onderdaan die van tel was. We kunnen het vergelijken met de algemene en evenwichtige reciprociteit van Marshall Sahlins: bij de eerste is het de band die primeert, bij de tweede is het de wederdienst.⁶²¹

a. Onbeduidende dienaren?

Van alle geschenken die de vorstelijke onderdanen van de stad kregen, was het geven van geld het gevaarlijkste. De stad was voorzichtig bij het bepalen aan wie ze gaf en wat ze gaf. Een interessant geval waren de klerken van de Oratorie van de hertog, die in Brugge Rijnse guldens kregen.⁶²² Waarschijnlijk gaf de stad deze gift als een surplus voor een dienst waarvoor ze reeds betaald had, bijvoorbeeld voor het produceren van een document in de context van de vergaderingen van de Leden van Vlaanderen in Brugge 1467-68.⁶²³ Het was niet meteen ongewoon dat deze klerken iets extra kregen, maar dat het als gift werd gekwalificeerd, is dat wel. Giften in geldvorm die een ietwat verdacht karakter hadden, werden meestal onder de “dagelijkse en diverse kosten” geplaatst. Zo kreeg de klerk van de rekenkamer in 1467 960 d. gr. voor *diverssche extraordinaire diensten*.⁶²⁴ Door de betaling onder giften te plaatsen, probeerde de stad een reciprociteit te ontkennen die ze liever niet wilde toegeven, want de stad was duidelijk wel geïnteresseerd in de verleende gunst. Jan Sersanders gaf op 25 maart 1468 de klerken van de Oratorie drinkgeld. Opvallend genoeg was dat dit gebaar werd gedaan op bevel van de schepenen en van beide dekens, terwijl voor andere kosten enkel het bevel van de schepenen volstond. We weten niet of de dekens effectief hun toestemming gaven, maar dat de tesorier dit zo opschreef, geeft aan dat extra autoriteit nodig was.⁶²⁵ Het feit dat Gent op dat moment ook deze vreemde munten gaf, toont aan hoe voorzichtig de stad was. Deze ambtenaren hadden steeds iets te betekenen voor de stad, en kwamen in aanmerking voor giften. Bij het bovenstaande voorbeeld probeerde de stad mogelijk een extra gevoeligheid te verbergen door het als een gift op te geven. Door munten of drinkgeld te schenken, benadrukte ze eerder de relatie dan de prestatie. Dat stond natuurlijk in contrast met de vaste emolumenten die het stedelijk personeel kreeg voor *heurlieder moeyte*.⁶²⁶ Ook deze stonden in de dagelijkse diverse kosten en konden tot serieuze bedragen oplopen.

⁶²¹ Sahlins, “Exchange value and diplomacy,” 97.

⁶²² *Item ghegheven bi den ghedeputeerden van dezer vorscreven stede wezende te Brugge den cleercken vanden Oratorie van onzen gheduchten heere een rijnsch guldenen*; SAG 400/21, fol. 247 v.

⁶²³ Blockmans, *Handelingen van de leden en de staten van Vlaanderen*, 13-20.

⁶²⁴ *Item ghegheven ten bevelne van scepenen den cleerc vander rekenkamer over zekere diverssche extraordinaire diensten moyten ende aerbeyde die hij inden orbuer vander vornoemde stede binnen desen jare ghehadt heeft*; SAG 400/21, fol. 154 v.

⁶²⁵ De ‘giften’ stonden onder de dagelijkse en diverse kosten. Niettemin vroeg nog steeds het bewijs van deze kosten op; SAG 400/21, fol. 304 r.

⁶²⁶ Zo kreeg Guy van Scambrouc secretaris van de schepenen van de Keure in 1474 720 d. gr. *over vele extraordinairn dienst die hij omme de orbuer van deser stede (...) ghedaen heeft*; SAG 400/23, fol. 341 r.

Het was de relatie die de stad probeerde uit te drukken. Blijkbaar had ze voor dit soort gift meer speelruimte. Hier vallen enkele zaken op. Ten eerste was de band met de vorst cruciaal. Bij een Blijde Inkomst kregen deze knechten en hulpen bijvoorbeeld vaak een bijdrage, maar in die bijdrage specificerde de tesorier uitdrukkelijk dat de dienaren de heer volgden in zijn inkomst.⁶²⁷ Ten tweede was het moment waarop deze ambtenaren schenkingen kregen en wie ze ontving, sterk aan verandering onderhevig. hetgeen toont dat de stad toch een beschikkingsvrijheid had en in zekere mate gericht kon geven. Ten slotte valt op dat de motivatie van de ambtenaren vaak opvallend kort was. We kijken snel naar twee voorbeelden. De fouriers van de heer en de koning van de pye kregen verschillende giften, maar de stadsrekening beperkte zich steeds tot de beschrijving dat ze in *hoosscheden* gegeven waren. Dat deze beneficianten regelmatig terugkomen, is niet verwonderlijk. De fourier was diegene die voor het gezelschap reisde en die voor de slaapplaatsen van de heer en zijn gevolg zorgde. Deze taak hield vaak conflicten in - de soldaten waren niet altijd aangenaam gezelschap - en hij was de eerste persoon van het gevolg van de vorst waarmee de stad in contact kwam. Hierdoor kon hij de stad ook soms van cruciale informatie voorzien.⁶²⁸ De *coninc de la pye* was een boogschutter die vermoedelijk als hoofd van het bewakingskorps van de hertog optrad en steeds dicht in de buurt van de hertog was.⁶²⁹ Dat maakte deze soort mannen tot onderdanen waarmee de stad op goede voet wilde staan. De fouriers kregen vooral giften geschonken in de vorm van munten. In 1467 kreeg de fourier een Beierse gulden, in 1468 een gulden kroon, in 1473 twee gulden kronen en in 1475 werd het bedrag niet nader gespecificeerd geweest.⁶³⁰ De boogschutter kreeg steeds kleine giften van respectievelijk 100 en 160 d. gr. die eerder een extra waren, dan een substantiële gift.⁶³¹

Een bijzondere soort geschenken die aan lagere ambtenaren geschonken werd, bestaat uit de lakengiften die de stad gaf. Ook hier specificerde de stad niet waarom ze de giften gaf. Het ging hier niet over giften die volgens gewoonte gegeven werden, want de stad gaf vaak slechts één keer aan een persoon. Het was dan ook een specifieke doelgroep die de stad voor ogen had. Zo kregen Jaques, de tamboerijn van de hertogin, en andere narren lakens als gift. De stad bekostigde twee lakenhandelaars om groene, blauwe en zwarte lakens te verzamelen, alsook de kleermaker Pieter de Poorter om het stuk te maken.⁶³² Het feit dat de stad het proces helemaal controleerde, toont aan dat de stad een duidelijk doel voor ogen had en nauwgezet op de afwerking van het stuk toekeek. De stad controleerde dit bijvoorbeeld niet voor de baljuw. Hier was het niet het kledingstuk dat de relatie uitdrukte, maar het geld.⁶³³ In dit geval is het kledingstuk echter het doel zelf en is het mogelijk dat de stad poogde om de tamboerijn van de hertogin aan te kleden zoals zij dit wenste. Hoe het kledingstuk er uiteindelijk uitzag, weten we niet, maar we weten dat Gent jaarlijks als aalmoezen kledij met de heraldische kleuren aan een selecte groep armen gaf en bovendien is het gekend dat de hertog de stadsnar lakens in bewuste kleurencombinaties schonk.

⁶²⁷ Zie bijvoorbeeld Karel de Stoute zijn inkomst als heer van Charolais in 1466; *Item ghegheven ten bevelne van scepenen petit Jehan dieneer ons vorsc. Gheduchts heeren van Chaerolois uut hoosscheden (...)* ende Jehan Valet **volghende** mijnen vorscreven heere van Charolois; SAG 400/21, fol. 108 r.

⁶²⁸ Q. Verreycken berekende dat 24% van de gevallen van homicide door de soldaten tijdens het inkwartieren gebeurde; Q. Verreycken 'Pour nous servir en l'armée.' *Le pardon des gens de guerre sous Charles le Téméraire. Duc de Bourgogne (1467-1477)* (Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2014), 133.

⁶²⁹ In 1479 werd de *coninc de lapye* als een *vanden archiers ons harde gheduchts heeren* geïdentificeerd; SAG 400/27, fol. 49 v.

⁶³⁰ SAG 400/21, fol. 246 v.; SAG 400/21, fol. 248 r.; SAG 400/23, fol. 158 r.; SAG 400/24, fol. 42 r.

⁶³¹ De gift in 1472 is waarschijnlijk geschonken geweest wanneer de hertog in Brugge was; H. Vander Linden, *Itinéraires de Charles, duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne* (Brussel: H. Lamertin, 1940), 37; SAG 400/23, fol. 159 r.; SAG 400/26, fol. 64 r.

⁶³² SAG 400/24, fol. 42 v.

⁶³³ De stadsrekening legt hier de nadruk op het feit dat het gaat over *eenen pareer habijte dat hij ghemaect heeft ter eeren vander vorscreven stede*; SAG 400/24, fol. 40 r.

Wanneer, in 1437, de stadsnar bijvoorbeeld Filips de Goede vermaakte, kreeg die van de hertog een lakengift in de hertogelijk kleuren.⁶³⁴ Het was dus een gekend symbolisch fenomeen waar de kleurencombinaties meer dan mode alleen waren.⁶³⁵ Groen en blauw werden met trouw en standvastigheid geassocieerd en het was voornamelijk blauw dat als een stedelijke kleur gold.⁶³⁶ Het was deze blauwe kleur die ook terugkwam in de giften die in 1474-5 werden gegeven aan Jacotijn de tamboerijn en Willem Cottoen, die een dienaar van de vorst was.⁶³⁷ Dit kon natuurlijk door de mode bepaald zijn, maar in een dergelijke wereld waar kleuren een samenhang kenden, vaak een specifieke betekenis hadden en verbonden waren met hun drager, zullen deze giften meer dan toevallig geweest zijn.⁶³⁸

Deze eerder genoemde Willem Cottoen is interessant. Hij was een van de weinige personen die 1477 overleefden als vorstelijke beneficiant. Meer zelfs, in het jaar 1477-78 identificeerde de stadsrekening hem als *dieneere ende voetlooper van wijlen den hertoghe Kaerlen van Bourgognien*.⁶³⁹ Willem Cottoen zal na de regimewissel jaarlijks een gift ontvangen en dit tot en met het schepenjaar 1482-83. Het overlijden van Maria van Bourgondië en het bekoelen van de relatie met Maximiliaan hadden hier dus geen impact op.⁶⁴⁰ In de combinaties die zijn klederdracht in deze jaren zouden kenmerken, kwamen blauwe strepen regelmatig terug. Even goed kon hij van de stad een rood-wit-combinatie krijgen, wat toen als dominante, modieuze kleur gold.⁶⁴¹ Na 1477 werd zijn affiliatie met de vorstelijke macht niet meer uitdrukkelijk neergeschreven. De tijdgenoot zag het misschien als vanzelfsprekend aan ofwel was zijn affiliatie ook niet meer zo duidelijk. Het toont ons ook aan dat de scheiding tussen interne en externe giften niet altijd even duidelijk was en dat het aan onderhandeling onderhevig was. Wel werd Pieter de Poorter steeds aangesteld om de kledingstukken af te werken. De stad keek er nog steeds op toe wat hij droeg. Het uitdelen van kledij aan vorstelijke ambtenaren kwam langzaam op vanaf 1475, maar na de machtswissel in 1477 ontstond er een duidelijke politiek. De voetlopers van Maria van Bourgondië kregen rode en paarse lakens, Ortin, de zot van Margareta van York, kreeg dezelfde combinatie, in 1481 kreeg Cotijn le Josin, zot van de heer van Beveren, een rood laken met groene strepen en Olivier Provoost kreeg een rood laken met blauwe strepen op.⁶⁴² In 1482 was het Otтин, de zot van de heer van Ravenstein, die een blauw gestreept kleed kreeg. Ook de vier speellieden van de ambassadeurs van Frankrijk, Jan de Crom als de zot van de heer van Ravenstein, de voetlopers van Maximiliaan en Hannekin van Dadizele, kregen telkens een kleed met een zwart-groen-combinatie.⁶⁴³ Narren, voetlopers, tamboers: het waren opvallende figuren. Het begiftigen van deze vorstelijke dienaren zal ongetwijfeld ook hun heer niet onopgemerkt zijn gebleven.

⁶³⁴ S. Jolivet, "Pour soi vêtir honnêtement à la cour de monseigneur le duc: costume disposif vestimentaire à la cour de Philippe e Bon, de 1430 à 1455)" (Phd diss.: Université de Bourgogne, 2003), 584.

⁶³⁵ Blondé et al., "Living together in the city," 91.

⁶³⁶ De kleur blauw was een kleur die noch verboden noch voorgeschreven was voor bepaalde groepen. Ze had bovendien een morele connotatie waardoor ze vooral in de stad gezien werd, maar zoals dat over kleuren en smaken gaat spreken we hier niet over een dwingend patroon; R. van Uytven, "Rood-wit-zwart: kleurensymboliek en kleursignalen in de middeleeuwen," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 97 (1984), 449-50; M. Pastoureau, *Bleu. Histoire d'une couleur* (Parijs: Editions du Seuil, 2000), 93.

⁶³⁷ SAG 400/24, fol. 170 v.

⁶³⁸ M. Pastoureau, *Couleurs, images, symboles. Etudes d'histoire et d'anthropologie* (Parijs: Le Léopard D'or, 1989), 43; H. Pleij, *Van Karmijn, purper en blauw. Over kleuren van de middeleeuwen en daarna* (Amsterdam: Promotheus, 2002), 25, 31.

⁶³⁹ SAG 400/26, fol. 33 r.

⁶⁴⁰ SAG 400/28, fol. 64 v.

⁶⁴¹ In 1477 kreeg hij een grijs-blauwcombinatie, in 1479 een rood-wit-blauw, in 1481 rood-paars, in 1481 een blauw-paars en in 1482 rood-wit; SAG 400/26, fol. 33 r.; SAG 400/27, fol. 50 r.; SAG 400/27, fol. 180 r.; SAG 400/27, fol. 311r; SAG 400/28, fol. 64 v.; Van Uytven, "Rood-wit-zwart," 467-8.

⁶⁴² SAG 400/27, fol. 179 v.; SAG 400/27, fol. 311 r.; 312 r.

⁶⁴³ SAG 400/28, fol. 64 v. – 65 r.

Hoewel de personen zelf geen belangrijke functies innamen, kon de stad zo de aandacht van hun heer op een indirecte manier capteren. De figuren bevonden zich immers steeds in diens buurt en blikveld.

Dit beleid had enkele voordelen. Het schenken van lakens was niet duur, het tastte de legitimiteit van de schepenen niet aan en bovendien werden 'lokale' producten gegeven.⁶⁴⁴ Het ging niet over grote bedragen en de gift bestond niet uit liquide middelen, wat haar verantwoording vergemakkelijkte. Bovendien was de begunstigde erkentelijker; hij verscheen immers nooit meer dan eens, waardoor het echt een gift betrof. Dat de beschermheer van de beneficiant indirect geëerd werd, is natuurlijk speculatief. We weten nooit hoe de beneficiant de gift onthaalde, maar het is mogelijk dat de stad de gift deed om zich erkentelijk te tonen tegenover de ontvanger of om diens aandacht te verkrijgen. De beneficiant liep er immers gewoon mee rond.

b. De onafhankelijkheid van de rechter?

Naast de schepenbanken kwamen er door de toenemende staatsvorming steeds meer concurrerende rechtbanken, die in conflict kwamen met de rechtsbevoegdheid van de schepenen. Vlaanderen stond van oudsher onder het parlement van Parijs, maar ook de Raad van Vlaanderen, de Raadkamer in Rijsel, net als later het parlement van Mechelen, waren spelers die zich manifesteerden in het rechtsdomein, met fricties en bevoegdheidsconflicten met de schepenbanken tot gevolg.⁶⁴⁵ Vooral het appelrecht (of *reformaciën*) kon een doorn in het oog zijn van de steden die vonden dat hun autoriteit ondergraven werd. Al moeten we ook vermelden dat ze hier pragmatisch mee omgingen en dat ze zelf appels deden wanneer het hen uitkwam.⁶⁴⁶ De Leden van Vlaanderen konden zich na een lang proces min of meer losmaken van het parlement van Parijs, maar het parlement van Mechelen dat Karel de Stoute oprichtte in 1473 en waar opnieuw appel-mogelijkheden werden ingevoerd, was in hun ogen een plaatsvervanger en een aantasting van hun privileges.⁶⁴⁷ Deze instantie overleefde haar oprichter niet en de jurisdictie van Parijs werd opnieuw hersteld tot 1526.⁶⁴⁸ Ondanks het verzet van de Leden van Vlaanderen tegen instanties zoals de Raad van Vlaanderen en het parlement van Parijs, moesten ze er wel steeds hun belangen vertegenwoordigen. In welke mate kon Gent de vertegenwoordigers van deze instellingen, zoals de president, raadsheren en het net van deurwaarders, begunstigen als ze haar rechtszaak wilde bevoordelen?

Schenken aan juristen was steeds gevaarlijk. Natalie Zemon Davis wees in deze context op het debat dat in zestiende-eeuws Frankrijk plaatsvond. Rechters ontvingen vaak giften in natura van de gedaagden, maar er kwamen steeds meer stemmen op die dergelijke geschenken niet passend vonden. Voorstanders van deze geschenken beargumenteerden dat de geschenken uit

⁶⁴⁴ Dat vermoeden we toch. De stadsrekeningen vermelden meestal wanneer de stad niet van een lokale handelaar kocht.

⁶⁴⁵ Ook tussen het de Raad van Vlaanderen en andere echtsinstanties als het parlement van Mechelen waren langdurige ressortproblemen en competentiegeschillen. Van Peteghem gaf een niet exhaustieve lijst van bevoegdheden van de Raad van Vlaanderen zoals majesteitsschennis, muntslag, wetgeving en de interpretatie ervan, domeinrechten, beden, misdrijven gepleegd door edelen, zware verstoringen van openbare orde, aanslagen op vreemde kooplui, genaderecht, legitimaties et cetera; P. Van Peteghem, "Raad van Vlaanderen (1386-1795)," in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, eds. W. Prevenier en B. Augustyn (Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997), 141-2.

⁶⁴⁶ Gent weigerde tot ca. 1450 elke jurisdictie van de Raad van Vlaanderen; J. Monballyu, "Van appellatien ende reformatien: de ontwikkeling van het hoger beroep bij de Audiëntie, de Camere van de Rade en de Raad van Vlaanderen (ca. 1370- ca. 1550)," *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 61, nr.2 (1993): 246-7; 256-7; 260.

⁶⁴⁷ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen*, 531-7.

⁶⁴⁸ S. Dauchy, "Le parlement de Paris et les Pays-Bas Bourguignons," *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 61, nr.3 (1993): 371.

hoffelijkheid geschonken waren en dat het oneervol zou zijn als ze de giften zouden weigeren. Tegenstanders haalden de vrees voor de beïnvloeding van de rechtsgang aan. Giften betekenden immers vaak meer dan hoffelijkheid.⁶⁴⁹ Giften die Gent deed aan vertegenwoordigers van de gerechtelijke macht – zij het nu de Raad van Vlaanderen of het Parlement in Parijs of in Mechelen – balanceerden op hetzelfde slappe koord. Dit komt ook duidelijk tot uiting: de giften die Gent aan vertegenwoordigers doneerde, waren zonder uitzondering huwelijksgiften. Het waren bovendien huwelijksgiften zonder hoge waarde, zoals dat het geval was bij andere vorstelijke dienaren. Jan van Bouverie, procureur van de heer, kreeg 768 d. gr. als gift op 21 augustus 1468 en Ywain van Vaernewijck, klerk van de griffie van de Raad van Vlaanderen, kreeg 126 d. gr.⁶⁵⁰ Dat deze giften niet van informele relaties ontdaan waren, blijkt uit het feit dat deze juristen ook giften voor hun verwanten zullen vragen. Lodewijk Hauweel, procureur in de Raad van Vlaanderen, verzekerde een gift voor zijn dochters huwelijk, de dochter van de president van de raad kreeg een gift in 1468 en tenslotte gaf Gent in 1476 Thomas Papoor, de procureur-generaal in het Parlement van Mechelen, een gift van 720 d. gr. voor het huwelijk van zijn nicht.⁶⁵¹ Gent koos hier zelf niet aan wie ze schonk, de giften waren steeds op verzoek van de beneficiant. Het zijn ook huwelijksgiften, wat betekent dat de reden hier ondubbelzinnig vaststaat en bovendien was het schenken voor een huwelijk een hoffelijkheid waarbij het moeilijk was te weigeren. Als grootste stad van het graafschap had Gent vanzelfsprekend veel procedures lopen bij de verschillende rechtsinstanties en zal ze haar belangen liever niet geschaad hebben gezien. De eigen procureurs en advocaten kregen geen officiële giften van de stad, maar konden wel op een aantal extra's rekenen. De advocaten in de Raad van Vlaanderen voor Gent, Rogier Stutin en Rogier de Mol, kregen bijvoorbeeld een loon van 360 d. gr. Dat was niet veel, maar ze kregen ook een extra verloning die werd betaald per zaak die ze verzorgden.⁶⁵² Het uiteindelijke bedrag dat ze overhielden, was dan ook een veelvoud van hun loon. In het schepensjaar 1471-2 kreeg Rogier Stutin 2220 d. gr. voor zijn diensten en mocht Rogier de Mol 1586 d. gr. in ontvangst nemen.⁶⁵³ Voor juristen was duidelijk geen plaats in de giften zelf, maar in de dagelijkse en diverse kosten komen hun vergoedingen *a rato* naar voor.⁶⁵⁴ Soms stond er in de dagelijkse en diverse kosten zelfs dat juridische vertegenwoordigers een aantal gouden munten kregen. Een gift voor een daad of een vast loon? Het is moeilijk uit te maken.⁶⁵⁵ Het bedrag dat ze uiteindelijk kregen, kon hoe dan ook wel aanzienlijk oplopen, getuige daarvan de 1560 d.gr. die Jan van Overbeek kreeg voor een proces in 1477-78.⁶⁵⁶

Intern schonk de stad niet (uitdrukkelijk) aan haar vertegenwoordigers. Extern wel, maar dit waren huwelijksgiften. Hoewel ze relaties konden breken indien Gent niets afstond, was de relationele meerwaarde wanneer ze dat wel deed, eerder gering. Voor lagere raadsheren is het moeilijker vast te stellen, maar deze 'zachte corruptie', zoals Jan Dumolyn het betitelde, was

⁶⁴⁹ "On one side, there were judges who claimed that the presents were small, that they were offered by both parties in a suit, that it would be contemptuous and inhuman not to accept them (...) On the other side, there were those who thought the temptation of gifts and obligations so strong that no matter how small, they destroyed the possibility of fair judgement"; Davis, *The gift in sixteenth century France*, 148-50.

⁶⁵⁰ SAG 400/22, fol. 38 r.

⁶⁵¹ SAG 400/21, fol. 246 r.; SAG 400/22, fol. 38 r.; SAG 400/24, fol. 172 v.

⁶⁵² SAG 400/23, fol. 79 r.

⁶⁵³ Zie SAG 400/23, fol. 89 r. – 110 v.

⁶⁵⁴ Zo kreeg Gillis Longhet, sollicitateur van de stad allerlei (kleine) vergoedingen voor het overbrengen van instructies naar de advocaten van Mechelen, twee vonnissen van Vlaams naar Frans te vertalen, het verkrijgen van bepaalde documenten et cetera. Hoewel het steeds kleine bedragen waren verzamelde hij wel in 1473-4 op een jaar tijd 3948 d. gr. in extra's. Dit was meer dan het jaarloon van een meesterambachtsman in die tijd; zie bijvoorbeeld SAG 400/23, fol. 336 r. – 337 v.

⁶⁵⁵ SAG 400/22, fol. 125 v.

⁶⁵⁶ SAG 400/26, fol. 125 r.

'normaal' om te eisen voor de hoogste ambtenaren, zoals een procureur-generaal.⁶⁵⁷ Zeker wat de hoogste vertegenwoordigers betrof, omschreef Werner Paravicini het als een verborgen tribuut voor de steden.⁶⁵⁸ De hertog of een belangrijk functionaris vroeg aan de stad een bijdrage die de stad eigenlijk niet kon weigeren. De tussenkost van de hertog was een eer voor de beneficiant en voor de hertog verstevigde het de band tussen vorst en onderdaan. Voor de stad zelf was de winst echter minimaal. Omdat de vorst de bijdragen aan verschillende steden vroeg, viel de donatie niet in het bijzonder op en kon ze niet op een bijzondere erkentelijkheid rekenen van de beneficiant zelf. Integendeel, de stad moest erop letten niet minder te schenken dan andere steden.⁶⁵⁹ James Ward gaf het voorbeeld waar Haarlem nagelaten had aan de eerste secretaris en *audiencier* Jean Gros een groot huwelijkscadeau te voorzien. Hij stuurde hierop een kwade brief naar het stadsbestuur met de aankondiging Haarlem in de komende bedden niet meer bij te staan.⁶⁶⁰ Als we verder kijken dan de juristen die huwelijksgeschenken kregen, zien we hier duidelijk de *beau monde* van het Bourgondische staatsbestel giften krijgen. Jacob Donche, raadgever van de heer en watergraaf, ontving 4000 d. gr., Guillaume de Clugny, de pauselijke protonotarius, kreeg 2880 d. gr. en Jean Gros kreeg 6000 d. gr.⁶⁶¹ Het gebruik van huwelijks giften was te wijdverbreid in de Bourgondische landen om een speciale band te veronderstellen, maar we willen toch opmerken dat ook deze giften onderwerp waren van een informeel machtsspel. Dat de rekenkamer hiervan ook overtuigd was, blijkt uit de verschillende bezwaren die ze maakte tegen giften die mogelijks verder gingen dan de 'normale' huwelijks giften. In een apostille in 1468 gaf de rekenkamer aan dat de stad geen schenking mocht doen tenzij de beneficiant, bekrachtigend met zijn eigen handtekening, hierom vroeg.⁶⁶² Opvallend genoeg ging dit over Ywein van Vaernewijk, die op dat moment Joris Baert verving als klerk van de griffie van de raad van Vlaanderen en Gilles de Glou, een dienaar van kanselier Pierre de Goux.⁶⁶³ De rekenkamer gaf geen reden mee over waarom dergelijke giften niet meer mochten, maar het lijkt erop dat ze erop toezag dat Gent geen informeel gewin kon maken. Deze beneficianten waren niet meteen de sterke hovelingen die veel giften kregen. Bovendien is het opvallend dat, voor de restrictie in 1468, Gent aan Guillaume de Bisches 7200 d. gr. gaf, maar dat dit bedrag niet meer geëvenaard zou worden na de restrictie, hoewel er zeker nog invloedrijk(ere) personen trouwden.⁶⁶⁴ Omgekeerd bijvoorbeeld kreeg Jan van Bosschusen in 1476 slechts 720 d. gr. als gift.⁶⁶⁵ Deze *sommelier du corps* gold als een vertrouweling van Karel de Stoute en was zeker niet tien keer minder belangrijk dan Guillaume de Bisches.

Ook voor de raadslieden gold dat de hertog het giftverkeer aan banden legde en de stad enige informele macht ontnam wanneer ze dergelijke investeringen deed. Hoewel deze giften ook in vreemde muntsoorten gegeven werden, kon de stad moeilijk een relationeel aspect uitdrukken.⁶⁶⁶

⁶⁵⁷ Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren*, 110.

⁶⁵⁸ W. Paravicini, *Invitations au mariage*, 23.

⁶⁵⁹ Paravicini, *Invitations au mariage*, 35; W. Paravicini, "Invitations au mariage. Pratique sociale, abus de pouvoir, intérêt de l'Etat à la cour des ducs de Bourgogne au XVe siècle," *Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et Belles-Lettres* 139, nr.3 (1995): 694; 709.

⁶⁶⁰ J.P. Ward, "Guillaume de Clugny, Guillaume de Bisches and Jean Gros," 89-90.

⁶⁶¹ SAG 400/23, fol. 45 r.; SAG 400/23, fol. 160 v.; SAG 400/25, fol. 172 r.; SAG 400/25, fol. 171 v.

⁶⁶² *Ne soit plus fait semblable don, sinon que monseigneur en fache le requeste par lettres signées de sa main*; SAG 400/22, fol. 38 r. – v.; We vinden dezelfde notities en aantekeningen in de stadsrekeningen van Brugge zie: SAB 216/1468-9, fol. 95 r.

⁶⁶³ SAG 400/22, fol. 38 v.

⁶⁶⁴ Bovendien schreef de stadsrekening interessant genoeg in een andere hand, dat de huwelijks gift ook voor zijn goede diensten gegeven was; SAG 400/21, fol. 108 v.

⁶⁶⁵ SAG 400/25, fol. 19 r.

⁶⁶⁶ Ywain van Vaernewijk kreeg drie Wilhelmus, Pieter Lanchals kreeg 25 gulden kronen, Antoon van Halewijn zeven Rijnse gulden, Guilbert de la Porte kreeg 3 postulaten gulden; SAG 400/22, fol. 38 v.; SAG 400/22, fol. 173 v.; SAG 400/22, fol. 174 v.; SAG 400/25, fol. 172 r.

Deze beperkingen passen in het grotere beleid van de rigoureuze Karel de Stoute die steeds meer de corrupte aspecten uit zijn administratie poogde te halen om het efficiënter te doen werken. Veelal ten spijt.⁶⁶⁷ Walter Prevenier wees erop dat de combinatie van vertrouwen, macht en financiële verantwoordelijkheid de Bourgondische ambtenaren steeds in de verleiding tot machtsmisbruik bracht. Er is veel dat aan het oog onttrokken blijft en de corruptie was, naast veelal ongeschreven, waarschijnlijk wel wijdverspreid, maar dat hoeft ons niet meteen een negatief oordeel te geven over de Bourgondische ambtenarij.⁶⁶⁸ Deze giften als corruptie of steekpenningen te karakteriseren zou vergaand zijn. Gent was zeer behoedzaam voor de perceptie van deze giften. De stad propageerde niet openlijk de geschenken die ze gaf en voor welke belangen ze schonk. Er zullen zeker zaken geweest zijn die het daglicht niet konden verdragen, maar de giften die Gent in de presentrekening neerschreef, maakten deel uit van een ander verkeer. Eerder gebruikte de stad het als smeermiddelen om een voorkeursbehandeling te krijgen. Hier ging de stad zeer subtiel mee om: geldgiften waren eerder zeldzaam en lakengiften waren moeilijker om als verdorven te aanzien. Het ging vaak ook niet over grote bedragen. Wanneer dat wel het geval was, werden ze door de rekenkamer van de vorst met argusogen nagekeken en 'gekanaliseerd'. Enkel wanneer de vorstelijke ambtenaar of raadslid een gift vroeg, kon de stad schenken. Met de spontaniteit die op die manier wegtrok, ging ook veel van het karakter van de gift verloren. We mogen echter het aandeel van deze 'gedwongen' giften niet overschatten. Op haar toppunt in 1471-2 zou het bedrag de 10% van de totale uitgaven aan giften niet overschrijden.⁶⁶⁹ De hertog voerde druk op de stad uit en gebruikte haar giften om zijn onderdanen te belonen, maar het bleef bij een morele dwang. De stad kon het zich riskeren om minder te schenken en bovendien was het aandeel van de 'ongereguleerde' giften veel groter. Deze *gratituten* aan diverse grote heren konden in sommige jaren tot wel 33,07% van het budget innemen. Als we de presentwijnen van dat jaar er buiten laten, werd 49,91% van de waarde aan giften voor het jaar 1472-3 aan een negental vorstelijke ambtenaren geschonken. Het was met deze *gratituten* dat de stad kon spelen om zo de belangen van de stad op een hoger niveau verzorgd te zien.

⁶⁶⁷ W. Paravicini, "Ordre et règle. Charles le Téméraire en ses ordonnances de l'hôtel," in *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund*, eds. K. Krüger, H. Kruse en A. Ranft (Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2002), 697-8.

⁶⁶⁸ W. Prevenier, "Ambtenaren in stad en land in de Nederlanden. Socio-professionele evoluties," *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 87 (1972): 57; H. De Ridder-Symoens, "Jan van Rompaey, Max Weber en Bourgondische ambtenaren," in *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Neve*, eds. B.C.M. Jacobs en E.C. Coppens (Nijmegen: Gerard Noodt Instituut, 1998), 335, 338.

⁶⁶⁹ Meer precies bedroeg het aandeel van Marygiften dat jaar 9,63% van het totaal (7200/74 751 d. gr.)

2. Patronen of nuttige personen? Het hoger ambtelijk personeel

“*C’est dans les dons des villes que le chancelier trouvait certainement le plus grands profits.*”⁶⁷⁰ Na een uiteenzetting over de verschillende en veelal zeer rijke geschenken die de kanselier kreeg van de vorst, besloot Cockshaw met deze stelling dat het de steden waren die hem het meeste schonken. De vorst had er alle belang bij om zijn belangrijkste ambtenaar tevreden te houden, maar voor de steden waren hun belangen en informele macht meer waard. Volgens Cockshaw ging het over dermate grote bedragen dat, als ze het niet in wijngeschenken gaven, andere geschenken wel tot in de honderden ponden opliepen.⁶⁷¹ De Gentse presentrekening loog er niet om. De stad begunstigde de kanselier en heer van Salins, Guillaume Hugonet, met het – op de vorst na – grootste bedrag van 20 400 d. gr. Opmerkelijk, want de man was maar zes jaar als kanselier aan de macht geweest. Dat de kanselier veel giften kreeg, hoeft ook niet te verbazen. De kanselier van Bourgondië-Vlaanderen was doorheen de tijd uitgegroeid tot een van de machtigste figuren van het hertogdom. Zo machtig dat hij als vervanging van de hertog optrad bij diens afwezigheden. Hij kon de algemene politiek sturen en ging zelfs in sommige gevallen tegen de hertog in.⁶⁷² Het ambt zelf was gegroeid uit de vorstelijke kanselarij, waarvan hij als hoofd optrad. Zijn bezit over het groot zegel van de hertog gaf hem een aanzienlijke macht over de vorstelijke administratie.⁶⁷³ De weg naar corruptie lag vaak open, maar de kanselier gold als een vertrouweling van de vorst en onderhield met hem een nauwe relatie. Veel kanseliers stonden dan ook vaker naast de vorst dan onder hem. Als raadgever van de vorst en hoofd van de vorstelijke ambtenarij kon hij op groot respect en aanzien rekenen in de samenleving.⁶⁷⁴

Kanseliers waren vaak functionarissen die hun carrière dankten aan hun vorst en niet aan hun geboorte. Deze in hoofdzaak getalenteerde juristen maakten binnen het vorstelijke apparaat carrière en klommen zo doorheen de verschillende standen. Meestal waren het clerici of burgers die de vorst bij het bekleden van hun mandaat ridderden. Het zorgde ervoor dat de kanseliers een persoonlijke trouw ten overstaan van hun vorst betoonden en het was die band met de vorst die hun voornaamste bron van macht was. De kanselier genoot het vertrouwen van de vorst en betrad als zijn plaatsvervanger het juridische, financiële en politieke veld.⁶⁷⁵ De giften die hij kreeg, maakten hem steeds rijker en machtiger en door een soort Matteüeffect kreeg hij daardoor steeds meer giften.⁶⁷⁶ Zijn macht maakte hem op veel punten *incontournable* en voor de adel had hij veel weg van een parvenu. Maar zoals 1477 zou uitwijzen, had dit ook zijn grenzen.⁶⁷⁷ Voor de stad zal dergelijke machtsaccumulator een interessant persoon geweest zijn om aan te schenken, maar hield dit een ‘speciale relatie’ in? In de komende paragraaf zullen we de kanselier als startpunt gebruiken voor onze analyse over de rol van hooggeplaatste ambtenaren als machtsmakelaars of patronen voor Gent. We zullen hier proberen te argumenteren dat, ondanks

⁶⁷⁰ P. Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)* (Kortrijk: UGA, 1982), 30-1.

⁶⁷¹ Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie*, 31.

⁶⁷² M. Boone, “Kanselier van Vlaanderen en Bourgondië (1385-1530),” in *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden*, eds. E. Aerts et al. (Brussel: Algemeen rijksarchief, 1994): 224-5.

⁶⁷³ Dit werd enigszins opgelost door de eerste kamerheer de bewaring van het geheim zegel te geven, maar de kanselier bleef een bijzonder machtig persoon wiens mogelijk machtsmisbruik *incontournable* was.

⁶⁷⁴ Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie*, 2-4; Boone, “Kanselier van Bourgondië-Vlaanderen,” 223.

⁶⁷⁵ Cockshaw, *Le personnel de la chancellerie*, 9-10.

⁶⁷⁶ Dumolyn, *Staatsvorming een vorstelijke ambtenaren*, 97.

⁶⁷⁷ De dood van Hugonet was betekende ook een (tijdelijk) einde aan het ambt van de kanselier. Het ambt werd afgeschaft en sommige historici menen dat hoge edellieden een hand hadden in de uiteindelijke executie van de kanselier; M. Boone, “La justice en spectacle. La justice urbaine en Flandre et la crise du pouvoir « bourguignon » (1477-1488),” *Revue Historique* 305, nr.1 (2003): 54.

de sterke positie die deze functionarissen innamen tegenover de stad, de stad zelf voorzichtig was bij het bepalen aan wie ze schonk en dat ze zich ervoor behoedde niet te veel aan eenzelfde persoon te schenken. De geschenken die ze gaf, werden verspreid over verschillende personen en werden verordend naargelang het nut van de functie die iemand kon vervullen voor de stad.

a. Een kanselier tegenover een stad

Guillaume Hugonet stamde van een burgergeslacht uit de Mâconnais, waar zijn vader Pierre Hugonet reeds belangrijke burgerlijke functies opnam voor de stad Mâcon. Zijn vroege dood en die van zijn vrouw zorgden ervoor dat Guillaume en Philibert onder hun nonkel, de clericus en jurist Etienne Hugonet, opgroeiden. Het is in zijn sporen dat Guillaume Hugonet uiteindelijk getreden is en naar zijn voorbeeld haalde hij een diploma in de rechten.⁶⁷⁸ Filip de Goede nam hem vrij snel daarna, in 1455, op in zijn raad, waarna hij in 1461 in dienst trad van Jean II de Bourbon en hem bijstond in de oorlog van het *Bien Publique*. Paravicini vermoedde dat het hier was dat hij in contact moet gekomen zijn met Karel de Stoute. Vanaf zes juni 1465 vertrouwde Karel de Stoute hem belangrijke missies toe en op 16 september 1467 werd hij benoemd tot baljuw van Charolais en kapitein van het slot van Charolles. In die hoedanigheid vervulde hij verschillende ambassades voor de hertog van Bourgondië, werd hij in 1470 vicekanselier en na de dood van Pierre de Goux, de oude kanselier van hertog Karel, zou hij op 22 mei 1471 tot kanselier benoemd worden.⁶⁷⁹ De combinatie tussen zijn bescheiden afkomst en de immense rijkdom die hij vergaarde tijdens zijn leven, was natuurlijk reeds in het oog van historici gesprongen. Vooral hoe hij zijn identiteit materieel en intellectueel uitdroeg, genoot historiografische aandacht. De kanselier deed op een genereuze manier aan *conspicuous consumption* door als een mecenas zijn adellijke staat uit te dragen. Hij trouwde met Louise de Layé, die van adellijke bloede was, maar zijn eigen statuut droeg hij uit door middel van zijn grondbezit en een adellijk leven. Hij was schatrijk en bouwde een indrukwekkende collectie uit aan tapijten, boeken en heerlijkheden. Het belangrijkste voorbeeld hierin is de heerlijkheid Middelburg in Vlaanderen. Deze heerlijkheid was oorspronkelijk door Pieter Bladelin opgericht en zou zijn eigen prestigeproject worden waarbij hij economisch en symbolisch kapitaal zou verenigen om zijn eigen status uit te dragen. Zowel Bladelin als Hugonet probeerde deze kleine heerlijkheid economisch levenskrachtig te maken door zichzelf zoals een goede heer te presenteren.⁶⁸⁰ Hugonet was evenwel voor zijn tijdgenoten eerder kanselier van Bourgondië dan heer van Middelburg.⁶⁸¹ Doordat Karel de Stoute vaak op veldtocht trok, was Hugonet in veel gevallen het dichtste en machtigste aanspreekpunt voor de verschillende steden.

In de eerste plaats schonk de stad niet aan de kanselier, maar aan zijn onderdanen. Het waren steeds giften die jaarlijks terugkwamen, maar die toch een irregulier karakter vertoonden. De schenkingen werden niet op dezelfde plaats gegeven, door dezelfde personen of aan dezelfde

⁶⁷⁸ Waar hij zijn diploma in de rechten haalde is niet bekend; W. Paravicini, "Zur Biographie von Guillaume Hugonet, Kanzler Herzog Karls des Kühnen," *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund. Gesammelte Aufsätze*, eds. K. Krüger, H. Kruse en A. Ranft (Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2002), 109-12.

⁶⁷⁹ Paravicini, "Zur Biographie von Guillaume Hugonet," 114.

⁶⁸⁰ W. Declercq, J. Dumolyn en J. Haemers, "Vivre noblement. The material and immaterial construction of elite-identity in late medieval Flanders: the case of Peter Bladelin and William Hugonet," *Journal of Interdisciplinary History* 38 (2007), 7; 22-4; 31; J. Haemers, "Middelburg na Pieter Bladelin. De juridische en militaire strijd tussen vorst, stad en adel om sociale erkenning en politieke macht (1472-1492)," *Genootschap voor Geschiedenis. Handelingen* 142, nr.3-4 (2005): 231-2; V. Flammang, "Compte de tutelle de Loyse de Layé, veuve du chancelier Hugonet - 1479," *Bulletin de la commission royale d'histoire. Académie royale de Belgique* 169 (2009): 61. W. Paravicini, "L'arsenal intellectuel d'un homme de pouvoir. Les livres de Guillaume Hugonet, chancelier de Bourgogne," in *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund*, eds. K. Krüger, H. Kruse en A. Ranft (Stuttgart: Thorbecke, 2002), 143-208.

⁶⁸¹ Hij was overigens pas vanaf 1476 heer van Middelburg.

beneficianten. In 1466-7 schonken de gedeputeerden van Gent in Brussel de deurwaarder en de barbier van de kanselier 48 d. gr., maar twee jaar later waren het de schepenen die de barbier, samen met andere dienaren, munten schonken.⁶⁸² Deze schenking vond plaats wanneer de hertog zich in de stad bevond. Ook andere vorstelijke ambtenaren kregen toen een gift en de kanselier zal zich waarschijnlijk in zijn gevolg bevonden hebben. Deze twee schenkingen waren aan onderdanen van de eerste kanselier Pierre de Goux gericht, maar ook onder Hugonet zien we hetzelfde irreguliere patroon: op 23 maart 1471 kregen de barbier en de portier van de kanselier elk een postulat gulden en in 1474-5 bood de stad een niet nader gespecificeerde dienaar van de kanselier een kledingstuk aan met een zwart-blauw-groen-combinatie.⁶⁸³ De giften gingen niet structureel naar dezelfde personen, maar het waren wel steeds personen die zich in de nabijheid van de kanselier bevonden. De barbier bijvoorbeeld zal een verzorgende taak voor de kanselier hebben opgenomen. Een barbier was vaak kapper en chirurgijn op hetzelfde moment, maar kan ook andere functies vervuld hebben.⁶⁸⁴ Wanneer het vakbekwame vaklui waren, konden ze respect genieten in de maatschappij, maar het was vooral zijn vertrouwenspositie die Gent zal geïnteresseerd hebben. De barbier kreeg met Nieuwjaar een kleine gift toen de kanselier vermoedelijk in Gent was, maar op 5 augustus 1472 schonk Pieter Beys in naam van de schepenen, als gedeputeerde van de stad in Brussel.⁶⁸⁵ De giften lijken in zekere zin *ad hoc* gegeven te zijn wanneer Gent toegang tot de kanselier nodig had. Zeker de nieuwjaargift is interessant, want Gent gaf hem deze op 23 maart 1471. Een eigenaardige dag aangezien Nieuwjaar reeds lang voorbij was en Pasen – en dus de jaarwisseling – in 1471 op 14 april viel.⁶⁸⁶ Als het met de jaarwisseling moeilijk iets te maken kon hebben gehad, was het dan een verholen vorm van reciprociteit? De motivering van deze giften was veelal kort of helemaal weggelaten en naast de barbier kregen andere personen, zoals de portier of de deurwaarder, ook occasioneel giften.⁶⁸⁷ Het blijft speculatief, maar wellicht zorgden deze occasionele kleine bedragen voor een soepele toegang tot de kanselier.

Portiers, deurwaarders en barbiers hadden een niet al te hoog salaris, maar konden in een functie als tussenschakel wel een belangrijke rol spelen voor personen die toegang wilden krijgen tot de kanselier. Om vertragingen en allerhande procedures te vermijden, konden deze ambtenaren daarbij op een occasioneel geschenk rekenen.⁶⁸⁸ Het ging dan ook telkens over vertrouwenspersoneel van de kanselier. De deurwaarder, bijvoorbeeld, overzag dat de audiënties in goede orde verliepen en kon semi-diplomatieke opdrachten uitvoeren, zoals het uitdragen van plechtige waarschuwingen en ultimatum. Dit was een belangrijke rol, waarbij hij voor het goede verloop het vertrouwen van de kanselier genoot.⁶⁸⁹ De kanselier had als machtsknooppunt in de

⁶⁸² SAG 400/21, fol. 109 v.; SAG 400/22, fol. 40 r.

⁶⁸³ SAG 400/22, fol. 174 v.; SAG 400/24, fol. 41 v.

⁶⁸⁴ D. Boucard, *Dictionnaire illustré et anthologie des métiers du moyen âge à 1914* (Parijs: Jean-Cyrille Godefroy, 2008), 61-3; C. Rabier, "La disparition du barbier: analyse d'une mutation professionnelle au XVIIIe siècle," *Annales, histoire, sciences sociales* 65, nr.3 (2010): 682.

⁶⁸⁵ SAG 400/22, fol. 174 v.; SAG 400/23, fol. 47 v.

⁶⁸⁶ H. Grotenfend, *Handbuch der Historischen Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* (Hannover: Hansche Hofbuchhandlung, 1872), 168.

⁶⁸⁷ De gift die de barbier op 28 juni 1469 kreeg was *uut graciën hooscheden ende zekeren dienste die zij dezer vornoemde stede ghedaen hebben*; SAG 400/22, fol. 40 r.

⁶⁸⁸ Damen, "Corrupt of hoofs gedrag?," 82.

⁶⁸⁹ Het is niet duidelijk over deze *hussiers des armes* ook aan het parlement verbonden waren, omdat het hier ogenschijnlijk over een persoonlijke dienaar van de kanselier gaat. De gerechtsdeurwaarders in het parlement van Mechelen of Parijs bewaakten de toegang en de orde tijdens de raadszittingen bewaakten en op de orde van de zitting toezagen. Ze waren bovendien ook belast met de dagvaarding van de partijen en stonden in voor de uitvoering van de vonnissen. Het ging over juristen en ze genoten enig aanzien; X. Lesage, *Den Duerwaerder. Geschiedenis van het gerechtsdeurwaardersambt* (Kapellen: uitgeverij

Bourgondische Nederlanden natuurlijk verschillende andere steden die zijn aandacht zochten om gunsten te verkrijgen. Een attentie aan zijn subaltern personeel kan een procedure versneld hebben, al zal het gebruik ook de andere steden niet onbekend geweest zijn. De kanselier was een bemiddelaar tussen stad en vorst, maar hij was ook bij machte om, bij afwezigheid van de vorst, de stad een aantal interessante concessies te doen.

In 1467 herwon Gent weliswaar haar privileges, maar verloor ze de gunst van de hertog. Chastellain noteerde met enig gevoel voor overdrijving dat de Gentenaren hun fout inzagen, de toorn van de hertog vreesden en in al hun nederigheid toenadering zochten. Of de bevolking in haar collectiviteit zo berouwwol was, is te betwijfelen, maar de elite zag wel de noodzaak in om terug een stabiel evenwicht te vinden. Om het behoud van haar privileges te bestendigen, moest ze om vergiffenis smeken bij de vorst. Chastellain merkte op dat Gent *ouvrst les voies pour parvenir à la grace et à la miséricorde de son prince*.⁶⁹⁰ Dat Gent alle mogelijke wegen moest openen bij een hertog die niet bepaald bekend stond om zijn vergevingsgezindheid, kan letterlijk genomen worden. Vanaf twee juli werden er al twee schepenen en een pensionaris naar Mechelen gestuurd om zich bij de hertog te excuseren. Samen met een aantal invloedrijke burgers volgden ze de hertog richting Brussel en een secretaris van de Keure bleef in Brussel achter om remissiebrieven te verkrijgen.⁶⁹¹ Alles wijst erop dat Gent informele relaties moest aanspreken om deze remissiebrieven te kunnen bekomen. Ze deden een beroep op de secretaris van Maria van Bourgondië om een smeekbede te schrijven naar Karel de Stoute, maar ze wendden ook gerichte giften aan richting de kanselier.⁶⁹² Opvallend genoeg kregen de deurwaarder en de barbier van de kanselier een gift van elk 48 d. gr., die enige tijd later gevolgd werd met een gift aan kanselier De Goux zelf van 6000 d. gr.⁶⁹³ Daar deze giften nog in de rekening van 1466-67 opgenomen waren, werden ze dus waarschijnlijk tussen juni en augustus van het jaar 1467 gegeven, een moment waarop de onderlinge relaties op een absoluut dieptepunt stonden.⁶⁹⁴ Al moeten we hier weer aangeven dat de stad niet expliciteerde waarom ze de gift gaf en dat bovenstaande situatie een interpretatie is. Op 28 juli gaf de hertog uiteindelijk de remissiebrief, waarin hij hen vergaf en hun privileges bevestigde, op voorwaarde dat ze een *amende honorable* voor hem deden op acht augustus 1467,⁶⁹⁵ een voorlopig kleine prijs.

Een van de voornaamste redenen voor steden om te investeren in relaties met machtsmakelaars op het hoogste niveau, was omdat ze een invloed hadden op de betaling van de beden. De bijdrage van Gent aan die beden was sinds 1408 13,75% vastgelegd in het transport van Oudenburg.⁶⁹⁶ Deze 13,75% zou ze echter slechts zeer zelden ook effectief betalen. Gent stond er in de vijftiende

Pelckmans, 1993), 31-2; 34; J. Van Rompaey, *De grote raad van de hertogen van Boergondië en het parlement van Mechelen* (Brussel: Paleis der academiën, 1973), 249-53.

⁶⁹⁰ Chastellain, *oeuvres*, vol. 5, 290.

⁶⁹¹ Chastellain, *oeuvres*, vol. 5, 291.

⁶⁹² De rekening laat uitschijnen dat de brief op bevel van Maria van Bourgondië zelf geschreven is. Dit is te betwijfelen daar zij op het moment zelf 10 jaar oud was; *Item ghegheven ten beveelne van scepenen van beede den bancken ende beede de dekenen meester Janne Soillot secretaris van men joncvrouwe van Bourgognien van eenen lettre van recommandacie die zoe ter begheerten van hemlieden den zelve meester janne beval te scrivene an onsen harde gheduchten heer haren vader in voordernessen van der voornoemde stede*; SAG 400/21, fol. 154 r.

⁶⁹³ Beide stukken zijn ongedateerd, maar er kan enige chronologie opgemaakt worden uit de opbouw van de rekening. Het was immers zo dat deze het stramien volgde van jaarlijkse giften en dan uiteen te vallen in de verschillende giften die voor inkomsten en vervolgens de occasionele. De stukken die gedateerd waren staan in chronologische volgorde wat erop wijst dat hier enige chronologie toegepast werd.

⁶⁹⁴ SAG 400/21, fol. 110 r.

⁶⁹⁵ Zowel de aankondiging dat de poorten terug open gingen als de banieren teruggegeven werden dateerden van 28 juli 1467; ADN B1609, fol. 21 r. - v.

⁶⁹⁶ W. Buntinx, "De enquête van Oudenburg," *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* nr.134 (1968): 115; Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 414.

eeuw om bekend een tegendraadse houding aan te nemen bij de onderhandelingen over beden. Ze deed er alles aan om haar bijdrage zo theoretisch mogelijk te houden. De magistraten streefden de politiek na zoveel mogelijk van hun aandeel in de bede kwijtgescholden te krijgen, maar onder Karel de Stoute ging dit steeds moeilijker. De betalingen aan de beden die ze na de abolitie (1469) deed, namen dan ook zorgwekkende proporties aan. Wouter Ryckbosch berekende dat de bijdragen aan bedebetalingen ongeveer 25% van de stedelijke financiën bedroeg.⁶⁹⁷ Het overgrote deel van de bedebetalingen die Gent deed, gebeurde tijdens het eerste deel van de regering van Karel de Stoute. In 1468 stond Gent, naast een gigantische bede voor het huwelijk, ook een betaling toe voor de onderhoudskosten van Isabella van Portugal, Margaretha van York, Maria van Bourgondië en Antoon de Grootbastaard van Bourgondië, over een periode van zestien jaar.⁶⁹⁸ Dit was al een eerste vorm van een verscholen jaarlijkse belasting, want zo'n lopende bede zou Gent jaarlijks 13 725 d. gr. kosten.⁶⁹⁹ De echte beproeving zou er evenwel komen in 1470-2. In deze periode slaagde Karel de Stoute er niet enkel in reusachtige beden te bekomen van de Staten van Vlaanderen, maar bovendien wist hij Gent zover te brengen een lening op deze bede toe te staan. Hierdoor betaalde ze een groot bedrag van deze bede in één stuk.⁷⁰⁰ In 1471 volgde nog een bede waarop Gent aanvankelijk nog een reductie kon krijgen, maar bij de bede van 500 000 ridders in 1473 was dit niet meer het geval en betaalde ze effectief haar aandeel in het transport.⁷⁰¹ Gent probeerde deze beden aan de hand van renteverkopen te financieren. Deze werden aanvankelijk niet echt gevoeld in de staatskas, maar waren een gesel voor de stedelijke financiën in de daaropvolgende jaren. Op een aantal jaar was de hertog erin geslaagd om een zeer grote impact te hebben op de financiën. De Leden van Vlaanderen stonden de beden toe onder de voorwaarde dat er geen verdere meer zouden volgen, maar de financiële dreiging bleef, zoals later zou blijken wanneer nog een bede volgde, reëel. In zijn oorlog tegen Frankrijk haalde Karel de Stoute werkelijk alles uit de kast en het is duidelijk dat de Leden van Vlaanderen hier eigenlijk weinig konden tegen inbrengen.⁷⁰² Dit is opmerkelijk, want de Gentse zeggenschap in de ledenvergadering zorgde ervoor dat ze vaak de goedkeuring van een bede kon doen afhangen van het feit dat ze er zelf een reductie op kon krijgen.⁷⁰³ Hiermee schoof ze de reële last van de beden veelal af op de kleinere centra of op de kasselrijen die niet zo'n dergelijk gewicht hadden en die moesten vertrouwen op hun goede relaties met Bourgondische topambtenaren om reducties te verkrijgen op hun bede.⁷⁰⁴

Het is dan ook opvallend dat de giften die Gent gaf aan Bourgondische topambtenaren omgekeerd evenredig was met deze beden. Wanneer Hugonet op 9 mei 1472 Gent binnenkwam was dit om in juli 1472 een ledenvergadering te organiseren waar bij monde van de kanselier hulp in de oorlog gevraagd zou worden.⁷⁰⁵ Dat Gent hem bij zijn inkomst 6000 d. gr. schonk was hierin reeds een aparte vorm van hoffelijkheid. Karel de Stoute werd steeds meer een afwezige in de vergaderingen, aangezien hij zich vooral met zijn militaire aangelegenheden bezighield. De kanselier daarentegen was vaak de spreekbuis wanneer er op Statenvergaderingen om geld

⁶⁹⁷ Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 32-3.

⁶⁹⁸ SAG 400/22, fol. 31 r. – 32 v.

⁶⁹⁹ Wat overigens slechts een klein deel van het stedelijk budget was.

⁷⁰⁰ Het ging over een 723 184 d. gr.; SAG 400/22, fol. 236 r.

⁷⁰¹ SAG 400/23, fol. 117 r. en fol. 229 v. -230 v. Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 36.

⁷⁰² Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 379-80; R. Stein, *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden, ca. 1380-1480* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2014), 253-4.

⁷⁰³ Blockmans, *De volksvertegenwoordiging*, 415.

⁷⁰⁴ Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren*, 36.

⁷⁰⁵ Blockmans, *Handelingen van de leden en de staten van Vlaanderen*, 107.

gevraagd werd.⁷⁰⁶ Het was dan ook aan de kanselier dat Cornelis Duerlinc een deel van de bedeging brengen.⁷⁰⁷ Een voorbeeld kan gegeven worden met het voor de stad belangrijke octrooi op de accijnzen. Deze indirecte belastingen waren de belangrijkste vorm van inkomsten voor de stad, maar de vorst maakte aanspraak op een aandeel van deze inkomsten. Om de belastingen te kunnen heffen, moest de stad Gent de goedkeuring van de vorst krijgen die in ruil een vaste som vroeg. De vorst streefde hier naar een 25% van de inkomsten, wat in het geval van Gent al sinds het einde van de 14de eeuw omgezet was naar een vaste som van 8000 d. gr. Een kleine bijdrage, want het bedroeg slecht 0,5% van de opbrengsten. Karel de Stoute maakte een einde aan dit voorkeursregime en er werd een nieuw octrooi ingesteld waarop Gent 18% moest afdragen. De hertog gebruikte deze octrooien op de accijnzen ook als een onderhandelingsmiddel om snelle betalingen te verkrijgen als hij van Gent wou lenen, maar de stad had dergelijke octrooien ook effectief nodig als ze niet heel haar financiën met renteverkopen wou ontregelen. Het feit dat Karel de Stoute de octrooien op de accijnzen hanteerde als een middel om extra geld naar de vorstelijke schatkist te versluizen, maakte het voor Gent extra onzeker of ze in werkelijkheid dergelijke betalingen kon maken. In juli 1473 kreeg Gent een octrooi op de accijnzen op wijn van de kanselier en de toestemming om dat geld aan te wenden voor de bekostiging van de bede. De kanselier kreeg dat jaar een gift van 14 400 d. gr.⁷⁰⁸ De link blijft natuurlijk steeds speculatief. We kunnen dan ook enkel de context schetsen waarin de onderhandelingen over de bede bijna het hele voorjaar van 1473 plaatsvonden en waarbij Gent ergens in deze periode een bijzonder grote gift gaf en uiteindelijk de uitvoeringsmodaliteiten voor deze bede kreeg, maar geen kortingen. Of de gift in relatie staat tot hetzij de bede, hetzij de accijnzen, weten we niet. Het hoeft ook niet steeds omwille van één dienst gegeven zijn. Overigens moeten we er ons bewust van zijn dat de gift ook geen effect kan gehad hebben: de kanselier was niet verplicht om iets terug te doen. Bovendien was Gent zeker niet de enige stad die een beroep deed op de kanselier. In de Brugse rekeningen zien we bijvoorbeeld duidelijk dat bij de bedehandelingen de Bruggelingen zo hoffelijk waren de deurwaarders en klerken van de kanselier en *audiencier* van drinkgeld te voorzien.⁷⁰⁹ Gent zal naar de gunst van de kanselier gehengeld hebben, en we zien hier een gevoelige stijging in de waarde van de giften. Het was waarschijnlijk een dure zaak om een lange en effectieve relatie uit te bouwen met de kanselier. Voor mogelijks twee tussenkomsten, of voor een aantal over een langere periode, betaalde Gent maar liefst 20 400 d. gr.; hier mocht een meesterambachtsman 1700 dagen voor werken.⁷¹⁰ Er waren bovendien nog andere machthebbers die het oor van de hertog genoten.

b. Een stad tegenover het Bourgondisch hof

De Gentse elite mag dan wel gericht geven, ze was voorzichtig aan wie en hoe ze gaf. We gaan hier dieper in op de personen waarover geargumenteed kan worden dat de stad hen structureel schonk. Dat dit uiteindelijk niet verzandde in de patroon-cliëntrelatie zoals bij auteurs als Derville, Damen of Ward, heeft veel te maken met de frequentie waarmee de stad uiteindelijk schonk. Een van de rijkst begunstigde (maar ook vaak terugkomende) beneficiant was bijvoorbeeld Guillaume de Bisches. Hij was een van die personen die zichzelf op de kaart kon zetten dankzij de vorstelijke gunst. Als een man van bescheiden afkomst trad hij in dienst als klerk, gespecialiseerd in de

⁷⁰⁶ Het was steeds Hugonet die zijn retorisch talent in de weegschaal zette alvorens er effectief voor de bede gevraagd werd; J. Bartier, "Un discours du chancelier Hugonet aux Etats Généraux de 1473," *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 107 (1942): 127-56.

⁷⁰⁷ *Item Cornelis Duerinc van dat hij uut laste van scepenen gheweest heeft te Brugghe bij mijnen heere den canchellier ende den ontfanghere general met zekere somme van penninghen up ende in minderinghen van den XLVIII ridders te XLVIII gr tstic*; SAG 400/23, fol. 73 v.

⁷⁰⁸ SAG 400/23, 267 v.

⁷⁰⁹ Blockmans, *Handelingen van de Leden*, 182.

⁷¹⁰ Scholliers, "Lonen te Gent," 411; 422.

financiën van de beden waaruit hij in 1454 benoemd werd als raadsheer in de Grote Raad van Bourgondië. Op een niet bekend tijdstip trad hij in dienst van Karel als diens hofmeester, maar hij zou uiteindelijk verbannen worden door Filips de Goede. De toenmalige hertog was van oordeel dat de band tussen Karel en Guillaume te hecht was geworden, waardoor die laatste een nefaste invloed had op de troonopvolger. Guillaume zal zeker niet talentloos geweest zijn. Hij kon zich tijdens zijn verbanning handhaven in de hofhouding van de Franse koning Karel VII en zijn opvolger Lodewijk XI.⁷¹¹ Bij de oorlog van het *Bien Publique* (1465) sloot hij zich weer aan bij hertog Karel tegen zijn voormalige broodheer, Lodewijk XI. Karel, op dat moment luitenant-generaal van de hertog was, sloeg de Bisches tot ridder en benoemde hem in 1467 tot zijn kamerheer. Hij stond bekend voor de invloed die hij op de hertog had en accumuleerde rijkdom en functies. Het charisma dat hij als vertrouweling van de vorst uitstraalde, zal hier in niet geringe mate toe hebben bijgedragen. We bespraken reeds de gift van 7200 d. gr. die Gent gaf ter ere van zijn huwelijk, maar ook in 1467 kon hij Gent tot het betalen van een kledingstuk overhalen. De rekening preciseerde bovendien dat de gift *ter zijner begheerten* was gepresenteerd.⁷¹² De gift zelf is ongedateerd, maar deze omschrijving is zeer ongebruikelijk. Dergelijke ‘gedwongen’ giften kwamen zelden voor wanneer het niet om huwelijks giften ging. Dat Guillaume de Bisches zijn prijs noemde voor zijn inmenging in het afhandelen van de crisis in 1467, is niet meteen ondenkbaar.⁷¹³ Gent zou de jaren erop nog giften geven waarvan het relationele aspect in hoofdzaak naar voor kwam. Twee jaar later kreeg zijn vrouw een laken *goede joust en over zekere dienst*, die Guillaume de Bisches voor de stad deed.⁷¹⁴ Het bedrag was een niet onaanzienlijke 2160 d. gr., wat het al tot een van de duurdere kledingstukken maakte. Bovendien wordt hier, in plaats van naar verschillende diensten, naar één specifieke dienst verwezen. De reciprociteit komt duidelijk naar voor. De gift werd evenwel niet aan de dienstverlener zelf, maar aan zijn vrouw gegeven. Ondanks dat Gent hier dus een zekere dienst vergoedde, ontkende ze de reciprociteit op een directe wijze. Na deze periode zou er een interval optreden van vijf jaar voordat de stad Guillaume de Bisches nog eens schonk. In de schepenjaren 1473-4 en 1474-5 deed de stad hem tweemaal een lakengift.⁷¹⁵ Door lakens te schenken, legde de stad weer nadruk op de relatie in plaats van op de prestatie, maar ook deze giften werden voor verschillende moeiten gegeven. Het zou evenwel vergaand zijn te stellen dat Gent structureel schonk aan de Bisches. De giften aan de Bisches werden immers doorkruist door andere beneficianten.

De Leidense edelman Jan van Boschuyzen was de *sommelier de corps* van de hertog en genoot de reputatie de steun van hertog Karel te genieten. Zijn familie had Karel gesteund toen deze omwille van een dispuut met zijn vader in vrijwillige ballingschap was gegaan in Holland (1457-1464). Jan van Boschuyzen bevond zich reeds sinds 1454 in de vaste entourage van Karel de Stoute. Hij bouwde een hechte relatie met Karel de Stoute op en vanaf 1467 was hij diens eerste *sommelier du corps*. In de jaren 1470 nam hij verschillende diplomatieke missies op voor de hertog, wat als een teken beschouwd mag worden van het vertrouwen dat hij genoot.⁷¹⁶ Ook hier is het opvallend

⁷¹¹ Chastellain had het hier zelfs over een sterke persoonlijke band tussen Guillaume en Lodewijk XI dat ze samen de Parijse achterbuurten bezochten. Hij werd veelvuldig door Lodewijk begunstigd en gepromoveerd tot kapitein van Soisson en baljuw van Sint-Pierre-le-Monstier.; G. De Moor, “Bische(s) (Bijtse, Biche), Guillaume de,” *Nationaal Biografisch Woordenboek* 13, ed. J. Maton (Brussel: Paleis der Academiën, 1990), 82-5.

⁷¹² (...) *Guillaume de Biches te zijnder begheerten in hoosscheden ghepresenteert was teenen habijte (...)*; SAG 400/21, fol. 109 v. – 110 r.

⁷¹³ Het stuk kostte uiteindelijk 592 d. gr.

⁷¹⁴ Het stuk werd door de rekenkamer *par affirmation expresse de ceulx de la loy* gecontroleerd; SAG 400/22, fol. 38 v.

⁷¹⁵ De gift in 1474-5 werd gegeven *omme diversschen moeyten die hij over den orbuer van deser steden binnen desen jaren ghedaen heeft in hoosscheden*; SAG 400/24, fol. 173 r.; SAG 400/23, fol. 276 r.

⁷¹⁶ H. Brand, “Floris en Jan van Boschuijsen: Leidense edelen aan het Beierse en Bourgondische hof,” *Leidschrift* 14 (2000): 65; F. Buylaert, “The ‘Van Boschuyzen affair’ in Leyden. Conflicts between elite

dat Gent hem schonk met telkens een interval van twee jaar. In 1468-9 kreeg hij een gift ter waarde van 840 d. gr. en in 1472-3 kreeg hij 1920 d. gr. in hoosscheden zonder een verdere vermelding om vervolgens in 1475 een paard geschonken te krijgen ter waarde van 3840 d. gr.⁷¹⁷ Hetzelfde patroon zien we bij een andere Bourgondische topfiguur als Antoon van Grootbastaard van Bourgondië, die op 16 juni 1466 een paard ter waarde van 3000 d. gr. kreeg van de stad en op 22 oktober 1472 nog eens twee zilveren kannen ontving ter waarde van 12 876 voor zekere diensten die hij de stad had bewezen.⁷¹⁸ Antoon van Bourgondië gold als een van de meest charismatische ridders van zijn tijd, maar zijn verwezenlijkingen zouden evenwel vooral op militair en diplomatisch vlak terug te vinden zijn.⁷¹⁹ Deze drie topfiguren deelden met elkaar dat ze als veruit de belangrijkste vertrouwelingen van de hertog Karel golden, en het was die positie die Gent geïnteresseerd zal hebben. Als dusdanig lijkt het erop dat ze alle drie ook gelijkaardige diensten konden leveren voor de stad. Gent gaf ongetwijfeld gerichte giften om ze te bedanken voor zekere geleverde diensten, maar de frequentie van die giften is opvallend. Als we het oplijsten, kregen Grootbastaard in 1466, De Bisches in 1467, De Bisches en van Boschuyzen samen in 1469⁷²⁰ en de Grootbastaard opnieuw in 1472. Jan van Boschuyzen was de volgende die mocht ontvangen en pas dan was het weer de beurt aan Guillaume de Bisches. Het was niet perfect afgelijnd, maar dit suggereerde toch een zekere afwisseling die de stad hanteerde om giften ook echt giften te houden. Blijkbaar had de stad hierin een beschikkingsrecht en wilde ze dit ook zo behouden. Telkens zorgde de stad ervoor dat ze een beneficiant niet te vaak schonk en dat ze niet te vaak een beroep deed op zijn diensten. In tegenstelling tot Nederlandse steden zoals Haarlem zou Gent dan ook nauwelijks in de belemmerende situatie komen waarbij haar lot afhing van het goeddunken van een patroon.

Dit hield niet in dat Gent geen structurele geschenken gaf. Zowel Guillaume de Clugny, de pauselijke protonotaris, en Guy de Brimeu, heer van Humbercourt, zijn beneficianten die vaak samen in een rekenpost terugkomen. In beide gevallen gaat het over topambtenaren. Guillaume de Clugny was de pauselijke protonotarius en een edelman die in de rechten geschoold was. Hij deed al sinds 1448 dienst als raadsheer en meester van de rekwesten bij Filips de Goede en werd in 1467 door Karel de Stoute in de Grote Raad aangesteld. Hier had hij voornamelijk een diplomatieke waarde.⁷²¹ Guy de Brimeu was een jeugdvriend van Karel de Stoute, die al minstens van vóór 1444 in zijn gezelschap verkeerde. Eenmaal Karel de Stoute aan de macht was, nam Guy de Brimeu sleutelfuncties op, zoals die van stadhouder van Luik.⁷²² Een van de sleutelfuncties die beiden vervulden was die van commissaris van de wetsvernieuwingen. Na de abolitie stelde de

networks in Late Medieval Holland," *Francia – Forschungen zur westeuropäischen Geschichte* 35 (2008): 103-4; F. Buylaert, "Crisis en continuïteit. De strategie van adellijke staatsfeodale families in de crisis van de late vijftiende eeuw in de Bourgondische-Habsburgse Nederlanden (1477-1492). Een vergelijkende casestudy van de Vlaamse familie de Baenst en de Hollandse familie van Boschuyzen. Deel II," (Masterproef: Universiteit Gent, 2003), Fiche XXXII.

⁷¹⁷ De gift van 1468-9 was *hooscheden uut graciën ende over zekeren dienst die hij deze vors. Stede ghedaen heeft ende noch doen zal*; SAG 400/22, fol. 41r.; SAG 400/23, fol. 161 v.; *Over een zekere goede dienst te hulpen eenen peerde hem in hooscheden toegheleeyt*; SAG 400/24, fol. 42 v.

⁷¹⁸ (...) *van de stad voor zekere diensten die hij der vorscreven stede te diverssche tijden ghedaen heeft (...)*; SAG 400/21, fol. 24 r.

⁷¹⁹ J. Clement, "Antoine de Bourgogne, dit le Grand Batard," *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 30 (1990): 173-9. 165-82

⁷²⁰ De Bisches kreeg wel in het begin van de rekening en Jan van Boschuyzen op het einde wat een interval suggereert.

⁷²¹ Hij is mogelijks verwant met de bisschop van Doornik Ferry de Clugny, maar het is niet duidelijk of het als broer of neef was; Ward, "Guillaume de Clugny," 76; H. Cools, *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)* (Zutphen: Walburg Press, 2001), 311; Ward, "Guillaume de Clugny," 76.

⁷²² Paravicini, *Guy de Brimeu*, 86-7.

vorst steeds commissarissen aan die de schepenen voor dat jaar uitkozen. Zoals bij het eerder besproken privilege moeten vooral deze mandaten gevoelig zijn geweest voor corruptie en beïnvloeding. De Gentse schepenen bedankten deze commissarissen steeds door, naast de gebruikelijke *tragien*, vanaf 1471 ook elk 1000 d.gr. te geven.⁷²³ In de jaren 1471-2 en 1472-3 kregen beide – telkens samen – 20 pond parisis (4800 d. gr.) extra voor hun goede diensten.⁷²⁴ Aangezien Guy de Brimeu in het kielzog van Karel de Stoute optrok en vaak enkel tijdens de wetsvernieuwingen in Gent was, zullen deze giften vermoedelijk ook in deze context gegeven zijn geweest.⁷²⁵ Het waren waarschijnlijk ook deze giften die als onbetamelijk aanzien werden in 1477, maar omdat het hier ook steeds over een specifieke context ging, is het moeilijk aan te nemen dat hier sprake was van een patroon-cliëntrelatie.⁷²⁶

Het scala aan personen die telkens eenmalig, maar steeds opnieuw, voor hun moeite en diensten giften kregen, was dan ook veel groter dan de structurele giften. Vooral tijdens de reeds besproken periode van 1470-3, waar de ene bede na de andere gevraagd werd, ging Gent een beroep doen op deze hooggeplaatste functionarissen. Na 1472 was dit zeker veelvuldig het geval. In de periode 1472-3 ontving Jean Gros, de *audiencier*, een laken van de stad, bekwam Jacob Donche 4400 d. gr., kreeg Wouter van de Gracht 1248 d. gr. en werd aan Joris Baert, secretaris van de heer, tenslotte, 1440 d. gr. geschonken.⁷²⁷ Dit waren telkens stuk voor stuk belangrijke functionarissen van de vorst. Dat dit te maken had met de bede die op dat moment gevraagd werd, is waarschijnlijk. Mogelijks drong, na al die toegestane bedden, het besef bij de Gentenaars door dat de positie van hun stad niet meer van die aard was dat ze haar eigen belangen tegenover de vorst effectief kon verdedigen. Dat de stad ineens zoveel schonk, zal dan ook passen in een bredere context van het regime van Karel de Stoute, dat steeds meer onzekerheden met zich meebracht. De hertog was in vergelijking met zijn voorganger een veel onberekenbaarder persoon wiens rigide beleid de Gentenaren vermoedelijk ook angst inboezemde. Paravicini merkte in deze context op dat hij geen kennis heeft van ook maar een brief van Karel de Stoute waarin vriendschap weerklonk.⁷²⁸

Dus Gent deed zeker giften om haar informele macht op het hogere niveau uit te breiden. Tussen de betalingen voor de *paerlementen* zit bijvoorbeeld af en toe een vreemde eend in de bijt, waarbij het niet stedelijke functionarissen waren die een diplomatieke opdracht vervulden, maar vorstelijke. Jacob van Durmes, een raadgever van de heer, werd op vraag van de stad naar de Algemeen Ontvanger van de financiën in Mechelen gestuurd om na te gaan wat de stad nog terug zou moeten krijgen van de lening die ze aan Karel de Stoute deed in 1471.⁷²⁹ Hij kreeg hier 432 d. gr. voor uitbetaald, maar het resultaat van zijn tussenkomst kan mogelijks positief zijn geweest, want hij kreeg er nog een gift van 1440 d. gr. bovenop voor zijn moeite.⁷³⁰ In datzelfde jaar werd ook Jacob Donche, ook een raadgever van de heer, in de *paerlementen* bedankt voor de verschillende reizen die hij ondernomen had voor deze stad.⁷³¹ Hij kreeg hier uiteindelijk 960 d.

⁷²³ Tragien was een soort geconfijt fruit. Zie voor deze betalingen bijvoorbeeld 1472-3: SAG 400/23, fol. 156 r.

⁷²⁴ SAG 400/23, fol. 48 r.; SAG 400/23, fol. 161 r.

⁷²⁵ Paravicini, *Guy de Brimeu*, 620-32.

⁷²⁶ Van Leeuwen, *De Vlaamse wetsvernieuwing*, 89-90.

⁷²⁷ SAG 400/23, fol. 161 r. - v.

⁷²⁸ W. Paravicini, "Der Briefwechsel Karls des Kühnen: ein Editionprojekt," *Journal of Medieval History* 11, nr.4 (1985): 348.

⁷²⁹ SAG 400/23, fol. 306 v.

⁷³⁰ *Item ghegeven ten beveelne van scepenen Jacoppe van Durmez raed ons gheduchts heeren ende zijn ontvanghere van Vlaendren inde partie van Ghend over vele diverssche moyte ende aerbeyt die hij omme den orbuer der vornoemde stede binnen dezen jare ghehadt heeft*; SAG 400/24, fol. 44r.

⁷³¹ *Item eerbaren ende wijsen Jacop Donche raed onsen harde gheduchts heeren ende princhen ende zijn watergrave van Vlaenderen etc van zekeren voyagen die hij ter begheerten van scepenen omme den orbuer*

gr. voor. Het is evenwel opvallend dat een dergelijke betaling tussen de *paerlementen* werd opgeschreven en een irreguliere vorm aannam tegenover de andere. In tegenstelling tot wat er over de stedelijke functionarissen opgeschreven werd, ging het steeds over concrete reizen. Noch de begin- en einddatum werden opgeschreven, noch was de betaling in de juiste verhouding met het aantal dagen dat hij afwezig was, maar hij kreeg steeds een som voor zijn moeite. Het onderscheid tussen wat de invulling is die we geven aan het begrip 'giften' en wat we verstaan onder 'betalingen', is hier duidelijk eerder vaag.

De andere vorstelijke functionaris die zijn diensten tegen betaling aan Gent beschikbaar wou stellen, was de hoogbaljuw van Gent. Traditioneel wordt de relatie tussen stad en hoogbaljuw als problematisch omschreven. Deze vorstelijke ambtenaar gold als de vertegenwoordiger van de vorst in Gent en in die hoedanigheid kwam hij meermaals in conflict met de stad zelf, omdat ieders jurisdicties elkaar durfden te kruisen zoals dat vaak het geval was bij verbanningen.⁷³² Zowel Jacob Triest als Lodewijk van Schoorisse was een hoogbaljuw wiens loyaliteit tegenover de vorst niet in twijfel getrokken kan worden, al waren het beiden ook personen die van Gentse netwerken afstamden. Gent deed meermaals beroep op hun symbolisch kapitaal om diplomatieke missies voor de stad te ondernemen. Klaarblijkelijk was de stad van mening dat, als een vertegenwoordiger van de vorst het deed, de missie meer kans op slagen had. Hier stond evenwel een duidelijke prijs tegenover. Lodewijk van Schoorisse vroeg 120 d. gr. per dag.⁷³³ De hoogbaljuw was een machtig persoon die dicht bij personen kon geraken waar schepenen dat niet zomaar konden, maar om hem te karakteriseren als een patroon, is vergaand. De stad was er zich vooral van bewust dat ze niet in conflict met de baljuw moesten komen. Hij kreeg jaarlijks ambtskleding en vanaf 1471-2 kreeg zowel de hoogbaljuw als de onderbaljuw Boudin Quistebout jaarlijks een gift van respectievelijk 1440 d. gr. en 720 d. gr.⁷³⁴ Het bedrag van de onderbaljuw omvat de helft van wat de hoogbaljuw kreeg. Doordat de hiërarchie er duidelijk inzat, is het niet alleen duidelijk dat ze de gift waarschijnlijk op hetzelfde moment kregen, maar bovendien ook dat ze een duidelijk relatie uitdrukte. De stad schonk deze gift jaarlijks, maar dat deze niet geheel zonder contestatie was, blijkt uit het feit dat de gift na 1477 afgeschaft werd.

De stad deed misschien wel giften voor informele macht, maar we moeten in dit punt ook niet overdrijven. In Gent heeft zich nooit een "omkoopoorlog" voorgedaan, zoals Buylaert dat voor het Leiden uit 1480 beschreef.⁷³⁵ Toch niet op een manier die voor ons zichtbaar was. De stad gaf wel geschenken, maar in vergelijking met andere steden viel de waarde van hun giften wel mee. Derville stelde vast dat Saint-Omer in 1457 aan steekpenningen alleen al 230 400 d. gr. uitdeelde en dat steden zoals Leiden bijvoorbeeld een vast pensioen gaven van 3600 d. gr. aan de *audiencier* Jean Gros. Op acht jaar tijd kwam dit dus neer op 28 800 d. gr. Giften rond de 10 000 d. gr. kwamen bovendien veel vaker voor.⁷³⁶ De ongelijkheid in Gent was groot, maar bovenstaande steden waren zeker niet vermogender. Gent kon zich op politiek vlak meer veroorloven dan de andere steden. Bourgondische ambtenaren kwamen duidelijk in contact met de stad en zullen deze ongetwijfeld dichter bij de staat betrokken hebben, maar het was net hier waar Gent zich voorzichtig tegenover opstelde. Door enkel gericht te doneren en geschenken ook echt als geschenken te houden, kon ze vermijden dat ze te afhankelijk werd van een ambtenaar. We weten natuurlijk niet wat er zou gebeurd zijn, moest het bewind van Karel de Stoute langer geduurd hebben. Toch zien we dat de voornaamste vergoedingen voor moeite en diensten na 1475

ende profijjt vander zelve stede binnen dezen jare in diversschen plaetsen ghedaen heeft; SAG 400/23, fol. 308 r.

⁷³² Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen*, 182

⁷³³ SAG 400/26, fol. 194 v.

⁷³⁴ SAG 400/23, fol. 48 r.

⁷³⁵ Buylaert, "The "van Boschuyzen affair" in Leyden," 95.

⁷³⁶ Derville, "Pots-de-vin, cadeaux, racket," 360; Ward, "Guillaume de Clugny," 79.

verdwijnen. Bovendien werden een aantal aspecten van dit beleid nog wel verder gezet na 1477. Op 25 juli 1478 kreeg Jan de Fay, een raadsheer van Maximiliaan, voor de moeite die hij voor de stad ondernomen had een som geld en ontving Filips Wielant, op dat moment ook een raadgever van Maximiliaan, voor zijn diensten een beloning van 2496 d. gr.⁷³⁷ Het is wel te verstaan dat deze bedragen niet meer onder het onderdeel van de giften werden geschreven, maar bij de dagelijkse en diverse kosten. Informele macht bleef belangrijk, maar hoe verkreeg de elite deze macht en hoe probeerde ze mensen aan zich te binden?

3. *Onsen specialen vriend?* Jan van Dadizele en gunsten na 1477

Met de omwenteling van 1477 in de Bourgondische erflanden, kwam er ook een wissel in Gent. Het regime dat na de dood van Karel de Stoute aan de macht kwam, verschilde radicaal van haar voorgangers.⁷³⁸ In het vorige hoofdstuk zagen we hoe Gent haar giftenbeleid extern richtte en een beroep deed op verschillende hertogelijke functionarissen om op het hogere politieke niveau (meer) mee te spelen. Met de dood van hertog Karel de Stoute lagen de kaarten anders. De Gentse elite had zich verregaand toegelegd op de Bourgondische ambtenaren als hulpmiddelen in de nationale politiek. Eenmaal hun macht met het verdwijnen van de hertog een ernstige kouw kreeg, kon het regime zich ook niet handhaven. Meer particularistische agitatoren konden gebruikmaken van de commotie van de ambachtsgilden om aan de macht te komen. Dit had evenwel een prijs: ze beloofden niet enkel een einde aan het regime te maken, maar ook aan haar politiek. In Gent viel dit letterlijk te nemen en onze twee grootste beneficianten van giften, Hugonet en Guy de Brimeu, eindigden samen met een aantal schepenen op het hakblok.⁷³⁹ De hertoggezinde politiek werd nu volmondig verworpen. Op het vlak van giften die er gedaan werden, zagen we reeds dat er een verandering optrad. Er werd minder geschonken en het aandeel van de trouwe en nabije vertegenwoordigers van de vorst viel zo goed als volledig weg.⁷⁴⁰ In 1477-8 schonk de stad nog eenmaal aan de hofmeester Boudewijn de Lannoy 1920 d. gr. en Didier de Meunc, de controleur van de uitgaven, kreeg een laken omdat hij het budget had mee helpen dekken,⁷⁴¹ maar in de daaropvolgende jaren gaf de stad geen enkele hoge functionaris nog een gift.⁷⁴²

Dit geldt wanneer we enkel naar de presentrekening kijken. Dat de stad geen officiële giften meer deed, verhinderde niet dat ze dit officieus kon doen. Het feit dat ze nog steeds belang had bij relaties die niet alleen de intern stedelijke elite aanbelangden, kunnen we het best bewijzen aan de hand van een casus. Jan van Dadizele was hoogbaljuw van Gent van 1477 tot aan zijn dood in

⁷³⁷ SAG 400/26, fol. 124 r.; 125 r.

⁷³⁸ Haemers berekende dat elf politici die in de opstand 1449-53 actief waren, nu ook de schepenbanken bezetten; J. Haemers, *For the common good*, 230-2; Haemers, "A moody community," 73-5.

⁷³⁹ *Dagboek van Gent*, vol. II, 251; Boone, "La justice en spectacle," 32; L. Smagghe, "3 avril 1477: l'exécution du chancelier Hugonet et du sire de Humbercourt. Mécanismes compassionnels et rhétorique de l'émotion dans le plaidoyer de Marie de Bourgogne," *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)*, eds. E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene (Turnhout: Brepols, 2005), 178-80.

⁷⁴⁰ Dat is als we de hoogbaljuw van Gent niet als een vorstelijk ambtenaar rekenen.

⁷⁴¹ Ook de gift aan Boudewijn de Lannoy was evenwel niet voor hem bedoeld om verrijking, maar past eerder in het bovengenoemde beleid om giften aan subalterne ambtenaren te geven, immers de gift was *omme bij hem voort ghedistribueert te zijne den officiers vanden zelve gheduchten heere die gratituten te horen te hebben*; SAG 400/26, fol. 31 v. en 32 r.

⁷⁴² Het aandeel dat aan de vorstelijke partij gegeven werd viel terug op een gemiddelde van 23,89% (1477: 48,42%, 1477-8: 35,92%, 1479-80: 20,73%, 1480-81: 32,42%, 1481-82: 7,42%, 1482-3: 6,53%, 1483-4: 13,64%, 1484-5: 26,06%). Het gaat hier in hoofdzaak over wijngeschenken aan de hertog en de hertogin.

1481.⁷⁴³ Hij dekte dus de moeilijke periode waarin het particularistische Gent een samenlevingsvorm moest vinden met Maximiliaan van Oostenrijk. De hoogbaljuw was hier in zekere zin dan ook een brugfiguur tussen hertog en stad. Jan van Dadizele speelde eveneens in zekere mate deze rol: hij cumuleerde zowel stedelijke als hertogelijke functies. Waar Lodewijk van Schorisse duidelijk een pion was van de hertogelijke partij, was Jan van Dadizele dit evenwel niet. De heer van Dadizele vormt dan ook een unieke casus waarbij duidelijk naar voor komt hoe de positie onderhandeld werd. Bovendien heeft de casus Jan van Dadizele het voordeel uitzonderlijk goed gedocumenteerd te zijn. Hij liet een manuscript na dat zijn imago als heer documenteerde. In dit egodocument probeerde Jan van Dadizele de lezer te informeren over wie de heer van Dadizele was en hoe hij zijn heerlijke functie vervulde. Het werd dan ook met een specifiek doel voor ogen opgesteld. Jan van Dadizele schreef zijn werk op een moment dat zijn roem een hoogtepunt had bereikt: hij was erin geslaagd op te klimmen van een onbeduidend edelman uit de heerlijkheid van Dadizele – een van de twaalf heerlijkheden in de kasselrij van Kortrijk – tot kamerling van het hof van Maximiliaan. Deze functie, die naast prestige en een inkomen de macht gaf te beslissen wie de hertog zou zien en wie niet, was meestal voor de hoge adel weggelegd. Jan was geen bescheiden figuur en liet een manuscript na dat zijn pad naar de macht documenteerde. Hij zou kort daarna vermoord worden, maar het manuscript dat hij naliet, is uitzonderlijk. Het geeft een inkijk in de wereld van de heer van Dadizele zoals hij ze graag voorstelde. Hij was een ideale heer: een man met een heerlijkheid en feodale rechten, een stamboom waar hij trots op was en militaire wapenfeiten die hem tot roem strekten en waarvoor hij met eerbewijzen beloond was. Jan van Dadizele paste hiermee in zijn tijdskader, waar een heer altruïstisch ‘*good lordship*’ uitoefende, alsook in de stad het ‘*bien commun*’ steeds voor ogen had.⁷⁴⁴ Een relatie van wederkerigheid was dus uitgesloten, op zijn minst toch expliciet. In de presentrekening kreeg de hoogbaljuw enkel nog een gift voor zijn ambtskledij en als commissaris van de wetsvernieuwingen kreeg Jan van Dadizele ook een aandeel in het snoepgoed.⁷⁴⁵ In vergelijking met zijn voorganger werd hij door een besparingsoperatie getroffen. Toch is dit niet zo ondubbelzinnig vast te stellen. Het manuscript bestaat zowel uit een eigen biografisch relaas als uit de opname van diplomatieke bronnen. Naar alle waarschijnlijkheid waren deze bronnen er niet om zijn claims te ondersteunen. Ze brachten hem eer en bewezen opdat hij zijn heerlijke taak naar behoren uitoefende en het is daarom dat ze werden opgenomen. Omdat hij als hoogbaljuw van Gent, en later ook als kapitein van Vlaanderen, veel in contact kwam met Gent, handelen deze bronnen, behalve over zijn eigen optreden, ook over de houding van de stad.⁷⁴⁶

In het komende hoofdstuk stellen we ons de vraag hoe Gent haar giftenbeleid weliswaar officieel aanpaste en toch nog steeds aandacht kon hebben voor gerichte giften en voor de informele macht die uit goede relaties kon ontstaan. We bekijken hoe ze deze relatie onderhield en hoe dit voor Jan van Dadizele in zijn voordeel werkte. Hiervoor werpen we eerst een blik op de unieke mechanismen die zijn opgang mogelijk maakten en die ons verklaren waarom net deze heer uit het gehucht Dadizele hoogbaljuw van Gent werd, om vervolgens de nadruk te leggen op hoe Jan

⁷⁴³ We volgen de redenering van F. Buylaert dat zijn originele naam niet Jan van Dadizele was, maar Jan van Veerdeghe, heer van Dadizele. Ook Gent refereerde aan Jan van Dadizele, als ‘de heer van Dadizele’, ‘de heer de hoogbaljuw’, of simpelweg ‘de heer’, omwille van redenen van leesbaarheid en vlotheid refereren we toch naar Jan van Dadizele. Zie F. Buylaert en J. Haemers, “Record-keeping and status performance in the early modern Low Countries,” *Past and Present* 230, nr.1 (2016): 143; F. Buylaert, *Lordship, nobility, and chivalry in Flanders, England and France (1300-1600)*, ter perse.

⁷⁴⁴ Buylaert en Haemers, “Record-keeping and status performance,” 146-7.

⁷⁴⁵ SAG 400/26, fol. 301 v.; SAG 400/27, fol. 47 r.; SAG 400/27, fol. 177 r.; SAG 400/27, fol. 310 r.

⁷⁴⁶ De diplomatische bronnen die hij in zijn manuscript verwerkte zijn een gevolg van een subjectieve selectie en geen representatieve weergave van zijn archief. Er zijn evenwel geen redenen om aan te nemen dat er sprake is van inhoudelijke manipulatie in de bronnen zelf; Buylaert en Haemers, “Recordkeeping and status performance,” 136-7.

van Dadizele als vorstelijk ambtenaar in relatie trad met Gent en hoe de Gentse elite deze vorstelijk ambtenaar aan zich wou binden. Door een blik te werpen op Jan van Dadizele en zijn document, hebben we toegang tot een verzameling van bronnen waarmee hij zichzelf voorstelde en definieerde, maar waarmee ook Gent zich tegenover de hoogbaljuw positioneerde. Het eenzijdig perspectief van de heer van Dadizele kunnen we bijstellen aan de hand van de stadsrekeningen. Jan van Dadizele trad met verschillende figuren in contact, maar onze focus zal hier in hoofdzaak op zijn verhouding met Gent liggen.⁷⁴⁷

a. Een getalenteerd man of een gecontroleerde opgang?

Over de aanvankelijke opleiding en de jeugd van Jan van Dadizele weten we slechts wat hij ons meedeelde. Zijn vader stierf wanneer hij negen jaar oud was, waarop hij vier jaar in Rijsel en twee jaar in Atrecht introk bij zijn leermeester, Jean Pochon.⁷⁴⁸ De aard van zijn opleiding en de mogelijkheden die ze hem schiep, zijn onduidelijk, maar hoogstwaarschijnlijk bestond zijn opleiding uit de letteren en de hoofse gedragsvormen van zijn tijd.⁷⁴⁹ Zijn opleiding eindigde in juni 1449 en op 17 juni van dat jaar trad hij in dienst bij Simon de Lalaing, die hem waarschijnlijk een eerder praktische opleiding gaf. Dat hij Simon de Lalaing als heer had, is op zijn minst opmerkelijk te noemen. Simon was niet zomaar een edelman, maar behoorde tot de absolute top van het Bourgondisch staatsbestel. Hij had zich in zijn jonge jaren militair bewezen in de Honderdjarige oorlog, zowel tegen de Fransen (1429-1435) als tegen de Engelsen (1435-37), was een van de eerste Vliesridders⁷⁵⁰ en bekleedde tal van machtsposities en erefuncties, zoals onder andere die van admiraal van de Bourgondische vloot, opperjachtmeester van Vlaanderen, commissaris voor het vernieuwen van de wet in Vlaanderen, baljuw van Amiens (1441-49) en kamerling van de hertog (1426/27-1477).⁷⁵¹ Kortom, als telg van de voorname Bourgondische familie van de Lalaings was hij voorbestemd voor roem. Jan van Dadizele was dat niet. Hoe komt het dat de familie de Lalaing hem heeft opgepikt, opgeleid en gefavoriseerd en welke mogelijkheden bood dit Jan van Dadizele?

Simon de Lalaing moet een zeker talent in Jan van Dadizele gezien hebben, want al vrij snel werd Jan betrokken bij het machtsveld van de Bourgondische wereld. Vier jaar nadat hij in dienst trad bij Simon de Lalaing, raakte hij verwickeld in de Gentse Oorlog en nam hij onder de hoede van zijn leermeester deel aan de campagnes van het Bourgondische leger.⁷⁵² Over de relatie tussen beide

⁷⁴⁷ Hij nam bijvoorbeeld brieven op waar Maarten Lem, Philippe de Croy en Philippe van Bourgondië-Beveren zich lovend over hem uit lieten; Zie bijvoorbeeld Maarten Lem zijn subscriptie: *Du tout vostre frère et singulier amy Martin Lem; Register beghinnen maken int jaer duust vierhondert ende tachentich. Angaende Jan, heere van Dadiselle, ruddere, te wetene een ghedeel van zijnen levne, de heerlichen, leenen ende andere goedijnghen hem toebehoorende met al datter toebehoort ende afgehouden es in leene ende in erve; tmaechscip van zijnen kinderen; coppien vanden commissien daer af hij de officien excerceerde ende van vele andere lettren metgaders vele andere diversche zaken etc.*, *Manuscript Arickx*: fol. 139 v. – 140 r.; 144 v.; 146 v. [hierna: *Manuscript Arickx*: fol. 139 v. – 140 r.]

⁷⁴⁸ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r.

⁷⁴⁹ A. Naber, "Bourgondische edelen en hun opvoeding," in: *Scholing in de middeleeuwen*, eds. R.E.V. Stuip en C. Vellekoop (Hilversum: Verloren, 1995), 249.

⁷⁵⁰ Hij behoorde niet tot de eerste 30 ridders van de Orde van het Gulden Vlies, maar werd op het eerste kapittel te Rijsel in 1431 gekozen ter vervanging van de eerder gekozen, maar verstoten Jean de Neufchâtel.

⁷⁵¹ P. De Win, "Simon de Lalaing," in: *Les chevaliers de l'Ordre de la toison d'or au XVe siècle. Notices bibliographiques* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000), 60-3; P. De Win, "Simon de Lalaing," *Nationaal Biografisch Woordenboek*, ed. G. De Smet et al. (Brussel, Paleis der Academiën, 1992), 389-93; F. Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel (1350-1500)* (Gent: Academia Press, 2011), 406.

⁷⁵² Het lijkt erop dat hij in deze campagne vooral heeft deelgenomen aan de statische oorlogsvoeren waar hij samen met Simon de Lalaing deelnam aan de verdediging van Oudenaarde en vervolgens overging tot de verovering van Nevele, Schenderbeke, Poucke en het kasteel van Gavere. Of hij aan de veldslag bij Gavere deelnam is onduidelijk. Verbruggen lijkt dit aan te nemen, maar bij een kritische lezing van de

heren bestaat geen twijfel. Hij verwees naar Simon de Lalaing als zijn “meester” en naar zichzelf refereerde als “dienaar”.⁷⁵³ Het gaat dus over een patronageverhouding waarbij de meester en de dienaar elkaar voordelen aanboden.⁷⁵⁴ Jan van Dadizele breidde zijn sociaal kapitaal dan ook langzaam maar gestaag uit. Kort nadat de Gentse Opstand in september 1453 beslecht was door Filips de Goede, werden de eerste gesprekken gevoerd voor een huwelijk met Katherine Breydel. Hoewel het moeilijk te bevestigen is, is het ook niet geheel uit te sluiten dat Simon de Lalaing hierbij zijn invloed liet gelden. De duurtijd van de onderhandelingen wijst op het belang ervan of op de mogelijke moeite die het gekost heeft. Gunstig was het huwelijk zeker, want het voorzag Jan van Dadizele van een invloedrijk Brugs netwerk.⁷⁵⁵ Op die manier beschikte Jan van Dadizele over het nodige kapitaal om zijn carrière te lanceren, maar maakte het hem ook tot een middenfiguur, tussen de gegoede stedelijke klassen en de hoogadelijke sferen. Voor de Lalaings zal het huwelijk van een van hun vertrouwelingen met de leidende Brugse netwerken ook niet meteen een slechte zaak geweest zijn. Ze konden namelijk zelf niet zo’n band doen ontstaan. Een hoogadelijke familie trouwde niet met een rijke patriciërsfamilie, maar de lage adel deed hier minder moeilijk over.⁷⁵⁶

Het is opvallend dat Jan van Dadizele zweeg over de opzet van het huwelijk, hoewel het zijn carrièrekansen aanzienlijk moest hebben verbeterd, net zoals hij ook zijn administratieve carrière slechts kort behandelde. De aandacht van Jan van Dadizele ging vooral naar zijn militaire carrière. Niet verwonderlijk, aangezien de grootste ridderlijke eer op het slagveld te behalen was en een goed heer ook een goed bevelhebber was die zijn bevolking beschermde.⁷⁵⁷ Tijdens de eerste campagne van Karel de Stoute week hij nauwelijks van de zijde van Joos de Lalaing, zoon van Simon.⁷⁵⁸ Hij nam deel aan de meeste grote veldtochten die Karel de Stoute ondernam in het begin van zijn regeerperiode. Ridderlijke militaire carrières waren echter in hoofdzaak weggelegd voor de hoge adel en Jan van Dadizele, als lid van de eerder lage adel, zal een concreter nut gehad hebben voor de Lalaings. Getuige hiervan is een oorkonde van zes maart 1459. Hier vaardigde Simon de Lalaing, in de hoedanigheid van opperjager van Vlaanderen, een verbod uit op het jagen in ridderharnas op hazen. Wie toch betrapt zou worden, diende een boete te betalen van tien pond par. en werd zijn harnas geconfisqueerd. Dit was een zware straf. De man die met de vervolgingsbevoegdheid bekleed werd, was Jan van Dadizele. Hij was gemachtigd om overtreders aan te houden en hen tot het betalen van het genoemde bedrag te dwingen. De functie was nauwelijks eervol en het misdrijf zeer specifiek. Bovendien zullen er niet bijzonder veel overtredingen zijn geweest, maar het feit dat Jan van Dadizele aangesteld werd, is betekenisvol, want door kleine stappen te nemen, raakte hij vertrouwd met het Bourgondische vervolgingsapparaat en het gewoonterecht. Een carrière in het vervolgingsapparaat van de hertog

tekst valt op dat hij zijn aanwezigheid niet expliciet vermeldt, wat hij anders wel doet; *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r. (p.41); J.F. Verbruggen, *De slag bij Guinegate 7 augustus 1479. De verdediging van het graafschap Vlaanderen tegen de koning van Frankrijk, 1477-1480* (Brussel: koninklijk legermuseum, 1993), 41-2.

⁷⁵³ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.

⁷⁵⁴ V. Morgan, “Some types of patronage, mainly in sixteenth- and seventeenth century England,” in: *Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit*, ed. A. Maczak en E. Müller-Luckner (München: R. Oldenbourg Verlag, 1988), 98.

⁷⁵⁵ Katherine Breydel was zowel een telg van de machtige familie Breydel, als van de familie Van den Beurse. Deze families waren op hun beurt weer aan de familie van Nieuwenhove gelinkt; *Manuscripts Arickx*: fol. 26 r. – 27 r.

⁷⁵⁶ F. Buylaert, “Adellijke inwijking in het graafschap Vlaanderen tussen 1350-1500,” *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 63 (2009): 23; F. Buylaert, “Lordship, urbanization and social change,” *Past and Present* 227 (2015): 51-4.

⁷⁵⁷ P.C.M. Hoppenbrouwers, “Malgoverno or good lordship? The failing state in the later middle ages,” in *Vetera novis augere. Studia I prace dedykowane Profesorowi Waclawowi Uruszczakowi*, eds. D.M. Grodziskiego, A. Karabowicz en M. Stusa (Krakau: Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010): 322; 329.

⁷⁵⁸ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.

lijkt dan ook de carrière die Simon in gedachten had voor Jan van Dadizele. De familie de Lalaing kon zo een betere greep op het juridische apparaat krijgen, terwijl inkomstenbronnen zich voor Jan van Dadizele openden. Juridische bekwaamheid was een *conditio sine qua non* voor de uitvoering van het baljuwsambt. Als vervolgingsambtenaar diende hij immers bekwaam te zijn in het strafrecht. Juridische bekwaamheid kwam echter niet overeen met juridische scholing. De rechtsfaculteiten van toen leerden vooral het *ius commune* en canoniek recht. De baljuw diende echter zo goed als uitsluitend gebruik te maken van het gewoonterecht van zijn streek. De manier waarop men dit verwierf, was via ervaring.⁷⁵⁹

Die ervaring werd dan ook consequent door de Lalaings aangeboden: in 1472 werd hij benoemd tot stalmeester (*escuier d'escurie*) van de machtige edelman Adolf van Kleef, die op dat moment Simon de Lalaing als raadsheer en eerste kamerling had, en in 1474 werd hij, als plaatsvervanger van Joos de Lalaing, benoemd tot kasteelheer van Wijnendaele.⁷⁶⁰ Vanaf 1474 werd hij, bij afwezigheid van Joos van Lalaing, plaatsvervangend soevereinbaljuw van Vlaanderen. Dit was een belangrijke functie. De soeverein-baljuw was een zeer machtig en gevreesd juridisch figuur in Vlaanderen.⁷⁶¹ Het ambt van soeverein baljuw was waarschijnlijk door Karel de Stoute aan Joos de Lalaing gegeven als een gift voor bewezen diensten. Aangezien hij er zich van bewust was dat Joos in zijn leger moest dienen, liet hij toe dat Joos een plaatsvervanger aanstelde.⁷⁶² Het voordeel voor Joos in deze relatie zal, naast het prestige wegens de titel, ook uit de inkomsten hebben bestaan. Het baljuwsambt was een lucratief ambt dat opbrengsten uit de rechtspraak opleverde via het compositierecht, giften, emolumenten en betalingen wegens remissies.⁷⁶³ Ter vergelijking: de heer van Humbercourt was titulair baljuw van Aalst, maar stelde Jan de Proost aan als plaatsvervanger. In ruil kreeg de heer van Humbercourt jaarlijks 16 320 d. gr. toegestuurd. In het geval van de soeverein-baljuw moet dit nog eens een veelvoud geweest zijn van dit bedrag. Rechtspleging was toen zeker lucratief.⁷⁶⁴ Het bedrag dat Joos de Lalaing ontving, moet dus van een aanzienlijke aard geweest zijn, maar Jan van Dadizele was zo gelanceerd tot een van de machtigste figuren van het graafschap. Inkomsten zullen hem zijn toegevallen, maar evenzeer invloed, netwerken alsook ervaring met het (militaire) gerecht.⁷⁶⁵

⁷⁵⁹ R. Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode* (Brussel: Paleis der Academiën, 1967), 118.

⁷⁶⁰ *Manuscript Arickx*: fol. 94 r.; 95 r.

⁷⁶¹ De soevereinbaljuw was zowel openbaar aanklager als rechter in dezelfde zaak. Hij mocht misdrijven uit eigen initiatief vervolgen, kon vervolgingen instellen in heel het graafschap en was naast de vorst de enige die genadebrieven kon schenken. *Ratio materiae* was de bevoegdheid onbepaald en bezat hij jurisdictie over alle soorten misdrijven. Er was veel machtsmisbruik; R. Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt*, 42-3; M. Boone, "De soeverein baljuw van Vlaanderen: breekijzer in het conflict tussen stedelijk particularisme en Bourgondische centralisatie," *Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 126 (1989): 57-9.

⁷⁶² Zoals ook blijkt uit de brief van 28 december 1475 waar Karel de Stoute expliciet meldt dat Jan van Dadizele het officie van soeverein-baljuw moet verder uitoefenen omdat Joos de Lalaing nodig is op het slagveld. De aanstelling gebeurde *à la requeste dudit Messire Josse*; *Manuscript Arickx*, fol. 95 v. – 98 v.

⁷⁶³ F. Buylaert, *Eeuwen van ambitie. De adel in laatmiddeleeuws Vlaanderen* (Brussel: Paleis der Academiën, 2010), 189-90; R. Van Rompaey, "Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw," *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 29, nr.1 (1961): 44, 62-3; F. Egmond, "Recht en krom," 1-3.

⁷⁶⁴ Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen*, 66-67.

⁷⁶⁵ In zijn aanstelling maakt Karel de Stoute al duidelijk dat een (...) *homme notable, expert, qui soit diligent pour (...) excercer ledit office (...)* nodig is, alsook is het duidelijk dat de Soeverein baljuw een belangrijke rol speelde in het bewaren van de rust van het graafschap en het oppakken (en terugsturen) van deserteurs die het land onveilig maken; *Manuscript Arickx*: fol. 95 v. – 98 v.; 101 v. – 104 v.; zie over Karel de Stoute en het probleem van deserteurs: Verreycken, *Pour nous servir en l'armée*, 247-8.

Bovendien bouwde hij naam uit in Vlaanderen.⁷⁶⁶ De invloed van de oorlogen van Karel de Stoute liet zich duidelijk voelen in zijn gewesten. Als soeverein-baljuw van Vlaanderen was het zijn opdracht om de orde te handhaven en vooral om de verschillende deserteurs en plunderende soldaten – het onderscheid was niet steeds duidelijk – aan te pakken.⁷⁶⁷ Hiermee zal hij reeds in een vroeg stadium een gunstige positie tegenover Gent hebben ingenomen. Waar de soeverein-baljuw aanvankelijk het breekijzer was in de relatie tussen de vorst en de stad, was hij door de vervolging van de soldaten een nuttig individu voor de stad. Het leger van Karel de Stoute telde steeds meer ‘buitenlanders’ in haar rangen telde. De deserterende soldaten waren dan geen Gentenaren, maar ‘vreemdelingen’, wiens plunderende activiteiten niet gewenst waren.⁷⁶⁸ Zeker wanneer de deserties toenamen op het einde van de regeerperiode van Karel de Stoute (1475-76), was een krachtdadig soeverein-baljuw gewenst.⁷⁶⁹

Waarom ging er in zijn manuscript dan zo weinig aandacht uit naar deze positie? We moeten ons realiseren dat Jan van Dadizele *post factum* schreef. Hij schreef nadat zijn leven een andere wending had genomen en daar was zijn militaire carrière eervoller. Zo werd het mandaat van 1459 niet in zijn biografie vermeld, maar wel achteraan bij de diplomatische stukken. Het vertelt ons iets over de appreciatie van het mandaat door Jan van Dadizele, die het als een belangrijke stap in zijn carrière beschouwt, maar verder niet noemenswaardig, want het was nauwelijks eervol.⁷⁷⁰ Op het moment zelf zal hij het meer gewaardeerd hebben. Een hint dat Jan van Dadizele een dergelijke carrière nagestreefd zou hebben en pas later zijn militaire carrière belangrijk vond, is te zien in de stamboom: hij nam Wouter Patin in 1456 tot dooppeter van zijn eerstgeborene, Katheline.⁷⁷¹ Het is waarschijnlijk zo dat deze Wouter Patin de baljuw van Menen was (24/06/1452-28/02/1464). Deze Wouter was de oom van Jan en duidelijk een familielid dat hij op prijs stelde.⁷⁷² Het is dan ook waarschijnlijk dat Jan van Dadizele op dit moment van zijn leven dergelijke carrière voor ogen had. Het waren de Lalaings die in belangrijke mate aanstuurden op wat hij zou uitoefenen en wanneer Joos van Lalaing zou terugkeren, zou hij ongetwijfeld zijn positie weer moeten afstaan.

b. *Stadsluft macht frei* of in de klauwen van Gent?

In normale omstandigheden had het uitoefenen van het ambt van soeverein-baljuw het hoogtepunt voor Jan van Dadizele geweest. Hij moet wel een getalenteerd man geweest zijn, maar hij had de positie hoofdzakelijk te danken aan Joos de Lalaing en niet (geheel) aan zijn eigen kunnen of belangrijker: zijn geboorte. Hij kon echter op een onverwachte meevaller rekenen: bij de slag bij Nancy (1477) stierf niet enkel de hertog, maar werd ook Joos de Lalaing gevangengenomen.⁷⁷³ Simon de Lalaing was reeds overleden, maar de band met de familie was er nog steeds. Een machtsvacuüm ontstond en daar werd gebruik van gemaakt. De dood van Karel

⁷⁶⁶ Zie bijvoorbeeld het charter van de schepenen van de Keure het recht krijgen om vier man te vervolgen die een moord hadden gepleegd in de jurisdictie van Sint Pieter, Jan van Dadizele had ze naar Dadizele meegenomen; SAG 94/705.

⁷⁶⁷ Karel de Stoute hield er de (slechte) gewoonte op na om deserteurs weer in het leger aan te nemen; Q. Verreycken, “Charles le Hardi a-t-il inventé la révolution militaire? Les réformes des armées Bourguignonnes de 1467 à 1477,” In *Pour la singulière affection qu’avons a luy. Etudes Bourguignonnes offertes à Jean-Marie Cauchies*, eds. P. Delsalle, G. Docquier, A. Marchandise en B. Schnerb (Turnhout: Brepolis, 2017), 520.

⁷⁶⁸ Manuscript Arickx, fol. 101 v. – 104 v.

⁷⁶⁹ J.M. Cauchies, “La désertion dans les armées Bourguignonnes de 1465 à 1476,” *Belgisch tijdschrift voor militaire geschiedenis* 22, nr.2 (1977), 142.

⁷⁷⁰ Manuscript Arickx: fol. 86 – 87 r.

⁷⁷¹ Manuscript Arickx: fol. 16 r. – 20 r.

⁷⁷² Manuscript Arickx: fol. 16 r. – 20 r.; Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen*, 635; voor Wouter Patin, was zijn vader Wouter Patin ook baljuw van Menen (dat in de buurt van Dadizele ligt) van 23/07/1439 tot 24/06/1446.

⁷⁷³ J. Molinet, *Chroniques*, vol. III, eds. J. en O. Jodogne (Brussel: Palais des Académies, 1935-37), 236.

de Stoute zorgde ervoor dat vorstelijke functionarissen weer aangesteld moesten worden.⁷⁷⁴ Aanvankelijk benoemde Maria van Bourgondië Lodewijk van Schorisse als hoogbaljuw van Gent, maar ze stond onder dermate grote druk om functionarissen te laten vallen die een affiliatie met het vorige regime hadden, dat ze hem verving door Jan van Dadizele.⁷⁷⁵

Deze Jan van Dadizele kon immers nog op een andere beschermheer rekenen. Hij was nog steeds de kasteelheer van Adolf van Kleef. Deze edelman slaagde er in 1477 in om het ontstane machtsvacuüm te gebruiken en een deel van de macht naar zich toe te trekken.⁷⁷⁶ Om dit te bestendigen, plaatste hij vertrouwelingen op sleutelposities. Zijn kasteelheer werd hoogbaljuw van Gent. Voor Jelle Haemers was Jan van Dadizele de juiste man op de juiste plaats: Adolf van Kleef wilde vertrouwelingen op machtige posities hebben om de notoir rebelleuze stad onder controle te houden en een ervaren vervolgingsambtenaar als baljuw was hier cruciaal in. De Gentse elite nam genoegen met Jan van Dadizele, net omwille van zijn netwerk met het hof, met de hoge adel (zoals Adolf van Kleef), en evenzeer omdat verwanten van Jan van Dadizele, als Jan van Nieuwenhove en Maarten Lem, de richting van Brugge na de opstand bepaalden.⁷⁷⁷ Het sociaal kapitaal overtuigde Gent en we kunnen eraan toevoegen dat, gezien zijn vooropleiding, hij uiterst geschikt was voor het baljuwschap.⁷⁷⁸

In Gent werd hij in snel tempo zeer populair.⁷⁷⁹ De reden hiervoor lag volgens zijn memoires in het succes dat hij verwierf in het krijgsbedrijf. Hij was de ideale heer die ingreep wanneer dat nodig was. Dat hij zich onderscheidde in de strijd ontkennen we niet.⁷⁸⁰ Maar zijn populariteit dankte hij voornamelijk aan de houding die hij tegenover Gent innam. Het was waarschijnlijk zijn ondersteuning van het Gentse particularistische gedachtegoed dat hem populariteit bij de nieuwe Gentse elite bezorgde. Het voornaamste motief voor de Gentse elite om hem allerlei functies toe te schuiven, was dat hij hun ideologie onderschreef. Hij meldde dit natuurlijk niet expliciet, integendeel: hij verlegde uitdrukkelijk de aandacht ervan. Zo werden Guillaume Hugonet en de heer van Humbercourt op 26 en 27 februari aangehouden, net de dag voordat hij zijn eed als hoogbaljuw, en dus als vervolgingsambtenaar van Gent, zou afleggen. Beide heren werden onder druk van de menigte onthoofd. Jan van Dadizele waste zijn handen in onschuld.⁷⁸¹ Over zijn

⁷⁷⁴ De band tussen de hertog en haar ambtenaren was immers een persoonlijke band. Bij een opvolging diende de vorst dus een nieuwe ambtenaar aan te stellen of de band te vernieuwen.

⁷⁷⁵ Lodewijk van Schorisse zou evenwel nog optreden als commissaris van de wetsvernieuwingen in 1477; SAG 400/25, fol. 110 r.

⁷⁷⁶ J. Haemers, "Adellijke onvrede. Adolf van Kleef en Lodewijk van Gruuthuuse als beschermheren en uitdaggers van het Bourgondische hof (1477-1482)," *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 10 (2007): 180-1.

⁷⁷⁷ J. Haemers, "Le meurtre sur Jean de Dadizele (1481). L'ordonnance de cour de Maximilien d'Autriche et les tensions politiques en Flandre," *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 48 (2008) : 230-1; Haemers, *For the common good*, 115.

⁷⁷⁸ F. Buylaert, "Gestion de vengeance et conflits privés au sein de l'élite gantoise à la fin du Moyen Age," *Revue du Nord* 94, nr.397 (2012): 811-12.

⁷⁷⁹ Haemers, *For the common good*, 72.

⁷⁸⁰ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.; fol. 109 v. – 110 v.; Zo stond hij na fiasco bij Spiere waar een Vlaams leger het zwaar te verduren kreeg door de Franse koning het leger bij, bracht het weer bij elkaar en stelde het moreel weer op punt. Voorts gaat hij op eigen initiatief proberen te verhinderen dat de Fransen troepen in augustus 1477 de Leie gaan oversteken, alsook gaat hij vanaf 15 maart 1478 de titel van kapitein van Gent dragen. In die hoedanigheid zou hij dan ook de verdediging van Vlaanderen proberen mee te regelen en de veldtocht van Maximiliaan steunen in het voorjaar van 1479 met als culminatiepunt de slag bij Guinegatte die vooral dankzij de Vlaamse piekeniers gewonnen werd.

⁷⁸¹ Zoals Boone stelt zijn deze onthoofdingen niet enkel het gevolg van de massa die het gehate beleid van Karel de Stoute gepersonifieerd zagen in Guillaume Hugonet en Guy de Brimeu, maar ook een rivaliserende factie van hoge adel hier aan toe bijgedragen heeft. Tot deze rivaliserende factie behoorde Adolf van Kleef. Hij baseerde zich hiervoor op Philippe de Comynnes; *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r. ; M. Boone, "La justice en spectacle," 54; De Comynnes, *Mémoires*, vol. I, 392.

samenwerking met de procureur in maart 1477 voor de executies van de oudschepen of de ongeregelheden in Gent, repte hij met geen woord.⁷⁸² Nochtans hield hij ze persoonlijk in zijn huis gevangen.⁷⁸³

Naast deze vervolgingen, waar hij al dan niet een invloed op had, steunde hij ook actief het regime dat hem steeds meer functies toevertrouwde. Hij financierde mee de Gentse expeditie tegen de koning van Frankrijk met een lening van 10 320 d. gr. om daarmee de infanterie van de Poorterie te betalen.⁷⁸⁴ Hij ondernam in de context van het onrustige voorjaar van 1477 verschillende diplomatieke missies *ter begheerte van scepenen*.⁷⁸⁵ Wanneer Brugge op 17 april 1477 een aanpassing van de op 11 februari verkregen privileges vroeg, om zo de Brugse Vrije eruit te laten, was Jan van Dadizele de man die Gent kon overhalen ook hun privilege te modificeren. Dat die avond op kosten van het stadbestuur rijkelijk gegeten werd om de overwinning te vieren, liet Jan van Dadizele dan weer weg uit zijn verhaal. Bovendien liet hij het na te vermelden dat het in opdracht van de schepenen was en dat deze hem hiervoor 1008 d. gr. hadden betaald.⁷⁸⁶ Hij ondernam een aantal diplomatieke missies naar de hertog van Gelre, die in Dendermonde was, hij bracht correspondentie over van de barbier van de Franse koning naar Maria van Bourgondië, trok in naam van de stad naar Brussel voor overleg met Maria van Bourgondië, alsook werd hij op 20 en 25 juni weer naar Maria van Bourgondië gestuurd om haar te vragen of ze naar Gent wou komen.⁷⁸⁷ Het feit dat Gent hem steeds vergoedde, toont aan dat zijn bezoeken, al dan niet expliciet, in naam van Gent waren of dat de opdrachten die hij ondernam, vooral de stad ten goede kwam. Deze veertien ‘missies’ resulteerden in 6480 d. gr., een bedrag waarvoor een meestermetelaar toen meer dan twee jaar moest werken.⁷⁸⁸

Jan van Dadizele propageerde zelf dus een zeer initiatiefvolle rol, maar hij handelde op zijn minst in de lijn van de Gentse politiek. Zijn optreden was overigens niet abnormaal: zoals we eerder zagen, toonde ook Lodewijk van Schoornisse zich bereid om voor hoge bedragen parlementen te vervullen. Voor Gent moet de (autoriteit van) hoogbaljuw nog steeds een handig middel geweest zijn om in contact te komen met de toplagen van de maatschappij. Toch ging Jan van Dadizele net iets verder. In de context van het debacle in Spiere claimde hij een heldenrol waarin hij op eigen initiatief de orde herstelde. Het is evenwel niet onmogelijk dat hij er op bevel van de stad Gent of van de hoge adel aanwezig was⁷⁸⁹: Gent kon hem als hoogbaljuw gestuurd hebben om er de discipline te handhaven, al was het maar via zijn autoriteit.⁷⁹⁰ De discipline in het kamp was immers notoir laag en het was niet ongewoon dat het gemeentelager gerechtsofficieren onder haar rangen telde. Onder meer Willem Hurtecamp, de Gentse stadsbeul, was daar om die reden

⁷⁸² De beul staat op zijn loonlijst: ARA, Nr. 14117, f° 175 v.; Haemers, “Le meurtre sur Jean de Dadizeele,” 232; M. Boone, “La justice en spectacle,” 52.

⁷⁸³ Gent vergoedde de kosten *die te zijnen huuse ghedaen bij Pietren Hueribloc, Philips Sersanders, Olivier de Grave ende meester Bertelmeens Trotijn die zekeren tijt daer ghevanghen laghen*; SAG 400/25, fol. 168 r., Dagelijkse en diverse kosten.

⁷⁸⁴ SAG 400/25, fol. 108 r.

⁷⁸⁵ Het lijkt erop dat de schepenen hem deze opdracht gaven, maar dit kan ook een boekhoudkundige constructie zijn om de kosten te verantwoorden.

⁷⁸⁶ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.; SAG 400/25, fol. 146 v.; W. Blockmans, “Breuk of continuïteit?” 119.

⁷⁸⁷ SAG 400/25, fol. 147 r.

⁷⁸⁸ Hetgeen geen steekpenningen zijn. Jan van Dadizele werd *pro rata* 72 d. gr. betaald per dag dat hij uit de stad was; SAG 400/25, fol. 146 r. – 148 r.

⁷⁸⁹ Aangezien de hoge supranationale adel zoals Adolf van Kleef zich ook in het stedelijk leven verregaand mengden is het niet per se een tegenstelling. De aard van de bevelen is evenwel anders; F. Buylaert, “Lordship, urbanization and social change,” 35; 65.

⁷⁹⁰ Gent noteerde bovendien dat *de heere trac te Spiere den XVIsten dach van wedemaent*. Hier ontbreekt het bevel van de schepenen, maar staat hij nog steeds SAG 400/25, fol. 147 r.

expliciet aanwezig.⁷⁹¹ Jan van Dadizele was bij het leger te Peteghem, Menen, Lannoy en Spiere, maar niet op die fatale 27 juni, wanneer het Gentse leger vertrok. Waarom is onduidelijk, maar wanneer kort daarop onrusten uitbraken in het leger dat in Kortrijk was gestationeerd, stelde de stadsrekening duidelijk dat hij *ter bede* van Gent, samen met de twee dekens van de stad en de standaard van Gent, de orde moest handhaven en drie man moest terechtstellen omwille van hun onruststoking.⁷⁹² Er is dus een duidelijk conflict met Jan van Dadizele, die stelt dat hij *tzynen versoucke* naar Kortrijk vertrok.⁷⁹³ Zowel de Gentenaars als Jan van Dadizele claimen de voornaamste wil tot handelen te hebben in de zaak. In het geval van Jan merken we op dat deze agency paste in zijn representatie als de 'ideale heer', in het geval van Gent vermelden we dat ze wel moest schrijven dat het uit haar bevel gebeurde wanneer ze hem wilde vergoeden, anders was het duidelijk een gift. Het kan dus zijn dat Jan van Dadizele op eigen initiatief handelde en daarvoor door Gent beloond werd. De stad bood het niet aan als gift, maar als het sociaal aanvaarde parlement, zij het wel uit de duurste categorie.⁷⁹⁴ Deze theorie is aannemelijk, maar even goed is mogelijk dat de nieuwe elite Jan van Dadizele beter voor haar kar wist te spannen dan dat deze zelf wilde toegeven. In beide gevallen zien we hier een relatie van mooie vergoedingen voor mooie diensten opkomen. Jan van Dadizele maakte steeds meer naam en zolang dit in de context van de Gentse belangen was, was dit ook in het voordeel van hun belangen.

Een relatie die ook zou blijven duren. Wanneer Jan van Nieuwenhove enkele Gentse poorters gevangenzette in 1478 om Gent te dwingen tot het betalen van haar aandeel in de bede. Toen was Jan van Dadizele blijkbaar de eerste persoon die een lening van 14 400 d. gr. kon voorschieten om het deel af te betalen. Gent bewees zich een goede schuldenaar en betaalde datzelfde jaar nog terug.⁷⁹⁵ Wanneer Gent hem vanaf 1478 benoemde tot kapitein van Gent, voerde hij oorlog zoals Gent dat voor ogen had: een verdedigingsoorlog waarbij hij slechts reageerde op invallen van de Fransen en zelf geen initiatief nam om het strijdgewoel naar Frankrijk te verleggen.⁷⁹⁶ Bovendien blijkt uit het briefverkeer dat Gent zich veel dieper in de militaire materie inliet dan bij Maximiliaan het geval was. Hij ontving zowel van de stad Gent als van Maximiliaan brieven. Waar de bevelen van Maximiliaan zich aanvankelijk beperkten tot de *grand strategy*, waren de bevelen van de stad veel specifiek. Zo hield de stad zich bezig met de klederdracht van de soldaten,⁷⁹⁷ de bewegingen van het leger,⁷⁹⁸ het ondervragen van gevangenen⁷⁹⁹ en de tucht en betaling van de troepen.⁸⁰⁰ Opvallend was het verschil in taalgebruik dat op een verschil in relatie wees. Maximiliaan gaf bevelen aan zijn ondergeschikte, maar deze relatie was niet ondubbelzinnig vast te stellen bij de stad. In het briefverkeer was het woordgebruik van de stad lovend en toonde ze

⁷⁹¹ Haemers en Verbist, "Het Gentse gemeentelager," 319; Verbruggen, *De slag bij Guinegate*, 31; Voor Hurtecamps dienst te Spiere zie: SAG 400/26, fol. 89 r.

⁷⁹² *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.; SAG 400/25, fol. 148 r.; Verbruggen, *De slag bij Guinegate*, 43; Bovendien werden zijn medegezellen toen ook door Gent vergoed in de dagelijkse en onvoorziene kosten: SAG 400/25, fol. 168 r.

⁷⁹³ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.

⁷⁹⁴ Hij kreeg evenveel als een Gentse voorschepen (72 d. gr.)

⁷⁹⁵ SAG 400/27, fol. 97 r.; SAG 400/27, fol. 131 r., speciale rekening van Jan van Coppenhole

⁷⁹⁶ Haemers, *For the common good*, 74; Haemers, "Le meurtre sur Jean de Dadizeele," 232.

⁷⁹⁷ (...) *inde name van ons, te saudee ontfanghen werd, inder manieren voorscreven gheabilliert ende ghecleet zyn moeten* (...); Brief van de schepenen 30 maart 1478, *Manuscript Arickx*: fol. 110 v. – 111 r.

⁷⁹⁸ (...) *hoet met hu ende wen gheselsceipe staen mochte* (...) *maer ons dynct onder correctie dat ghy u te verre aventuert* (...); Brief van de schepenen 7 april 1478, *Manuscript Arickx*: fol. 111 r. – v.

⁷⁹⁹ (...) *zy ende wy zyn ooc wel van advise dat goet ware dat eeneghe vander notabelsten ghevanghenen brocht worden binnen deser stede* (...); Brief van de schepenen 19 mei 1478, *Manuscript Arickx*: fol. 112 v. - 113 r.

⁸⁰⁰ (...) *de wedersporicheide ende desobedientie, die diversche onse saudoyers also wel van deser stede ende casselrie u doen, tghebrec van ghelde dat ghy hebt* (...); Brief van de schepenen 31 mei 1478. *Manuscript Arickx*: fol. 113 v. -114 v.

aan hoe tevreden ze was over de reeds bewezen diensten, hoe goed hij het leger aanvoerde en hoe bezorgd de stad wel niet was om zijn welzijn.⁸⁰¹ De brieven die Gent naar Jan van Dadizele verstuurde, bevatten een taalgebruik dat een gelijke relatie veronderstelt. Lowagie stelde dat in het geval van Gent de salutatio “*Wy ghebieden ons jonstelic tuwaerts,*” een specifieke vorm van begroeting was die Gent hanteerde in de correspondentie met Jan van Dadizele.⁸⁰² Het gebruik van vriendschapstermen duidde evenwel niet op een effectieve vriendschapsrelatie, maar was eerder een beleefdheidsformule waarmee de stad welwillendheid trachtte te bekomen voor wat in de brief gevraagd werd.⁸⁰³ De aanspreking van “speciale vriend”, die Gent tot Jan van Dadizele gebruikte, is ook in andere gevallen geattesteerd.⁸⁰⁴ De relatie was dus eerder gelijk en duidelijk wederkerig. De stad spande zich immers in voor de loyaliteit van Jan van Dadizele met een aantal minder opvallende gunstbewijzen. Ze wezen hem functies toe, spraken lovend over hem, maar gaven hem ook een materiele vergoeding van 240 d. g. per dag sinds hij kapitein was voor *den goeden ende ghetrouwen dienst die ghy ons ende dese casselrie ghedaen heb ende doet, die wy niet vergheten (...)*. Een gedrag dat bovendien volgens de stad op meer beloningen kon rekenen.⁸⁰⁵ Het hoeft weinig betoog dat dit een zeer royale vergoeding was.

Of het hier nu om retoriek, materieel belang of reciprociteit ging, is moeilijk uit te maken. Dat het prille Gentse bewind er alle belang bij had om de hoogbaljuw aan haar kant te houden, is wel duidelijk. Het regime was dan ook zeker niet ongecontesteerd. Verschillende individuen en ambachten roerden en “murmerden” constant, met een hoogtepunt in februari 1479. Een goede relatie met de hoogbaljuw was broodnodig in het onderdrukken van lieden die spraken over *de heere van de wet (...) doot te slane*.⁸⁰⁶ Ter illustratie was er in het jaar 1478 sprake van 59 verbanningen wegens onrust(zaaien) op in totaal 137 bannelingen.⁸⁰⁷ Jan van Dadizele hielp mee aan het onderdrukken en vervolgen van de onruststokers en toonde zich in februari 1479 een trouwe bondgenoot.⁸⁰⁸ De Gentse elite toonde zich ondertussen eveneens een trouwe partner: op 11 juni 1478 werd Lieven Lurke door de schepenen voor vijftig jaar verbannen omdat hij Jan van Dadizele belasterd had, en in 1480 verhinderde de stad een poging om Jan van zijn hoogbaljuwschap af te zetten.⁸⁰⁹ Het is bekend dat Jan van Dadizele goede relaties onderhield met hoofdrolspelers, zoals Jan en Frans van Coppenhole en hij was nauw betrokken bij het beleid. Gent verstuurde verschillende boden naar Jan van Dadizele om overleg met hem te plegen en de

⁸⁰¹ Brief van de schepenen 31 mei 1478. *Manuscript Arickx*, fol. 113-114 v.

⁸⁰² H. Lowagie, *Met brieven an de wet. Stedelijk briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen*, Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nr.34 (Gent, Academia Press, 2012), 56; Omdat bronnenmateriaal als brieven snel hun waarde verloor in de archiefinstelling en veelal niet bewaard bleven, dient er wel bij vermeld te worden dat de auteur zijn bevindingen diende te storten op een corpus van ‘slechts’ 216 brieven.

⁸⁰³ Lowagie, *Met brieven an de wet*, 62-3.

⁸⁰⁴ Lowagie, *Met brieven an de wet*, 54.

⁸⁰⁵ (...) *wy onlanc wel beseven hebben ende dagelycx zoo lang meer beseffen den goeden ende ghetrouwen dienst die ghy ons ende dese casselrie ghedaen hebt ende doet, die wy niet vergheten en zullen, noch ooc danof goet rapport te doene onsen naercommeren in wetten ende omme u eensdeels te secourerene, hebben gheordonneert dat ghy zightent der tyt dat ghy eedt deadt als capitain vander saudoyers vander voornoemde stede ende casselrie, hebben zult xx s. g. sdeachs, u biddende alsnu daer mede te vrede te zyne ende voor ons afgaen zullen u voort voorsien van breedere provisie alzoot behoort (...)*; Brief van schepenen 27 juni 1479, *Manuscript Arickx*: fol. 114 v. – 115 r.

⁸⁰⁶ SAG, serie 212, fol. 26 v.; J. Haemers en A. Demeyer, “Le cri du rebelle, le cri du criminel. Slogans, insultes et langage des “malfaiteurs” dans les villes des Pays-Bas méridionaux, XVe-XVIe siècles,” *Histoire, Economie & Société* 37 (2019): 22.

⁸⁰⁷ Cijfers op basis van een analyse van: SAG, serie 212, fol. 17 r. – 25 r.

⁸⁰⁸ *Manuscript Arickx*: fol. 46 r. – 60 r.

⁸⁰⁹ SAG, serie 212, fol. 22 r.; de verbanning was naar aanleiding dat de persoon in kwestie beweerd had dat Jan van Dadizele zijn troepen onvoldoende betaalde. Gelijkaardig geval in: *Manuscript Arickx*: fol. 135 v.; voor de afzetting van het baljuwschap: *Manuscript Arickx*: fol. 136 v.

politiek van de stad mee uit te stippelen. Op 3 november 1480 werd Jan van Coppenhole naar Dadizele gestuurd om er Jan van Dadizele in te lichten over de situatie in Gent en op 8 april 1481 werd Jacob Heyman, schepen van de Keure, naar Holland gestuurd om verschillende geheime zaken met hem te bespreken.⁸¹⁰ Wanneer in Antwerpen een moordaanslag op de hoogbaljuw plaatsvond, spande Gent zich uitermate in: ze stuurden een arts voor zijn verzorging, Jan van Coppenhole om enkele niet nader gespecificeerde diensten te bewijzen en uiteindelijk een clericus voor de laatste woorden. Ook de uitvaart was op Gentse kosten en verliep in alle eerbetoon.⁸¹¹

Of Gent werkelijk een affectieve band had met de hoogbaljuw, is moeilijk te bevestigen, maar dat zijn moord Gent objectief schaadde in haar belangen, is wel duidelijk. De stad beschuldigde de heer van Gaasbeek en verbande deze tot twee keer toe.⁸¹² Jelle Haemers stelde de hypothese dat het net de relatie met Gent was die ervoor gezorgd had dat hij vermoord kon worden. Jan van Dadizele genoot van zowel de vorstelijke als de stedelijke gunstbewijzen. In de accumulatie die hij deed, at hij in zekere zin van twee walletjes. Dat zijn voorkeur voor het particularistische Gent bleef, zal de hertog hem niet in dank afgenomen hebben. Volgens Haemers werd dit duidelijk in het laatste jaar van zijn leven. Jan van Dadizele bleef trouw aan de stad in de affaire Wymeersch, waar deze oudschepen zich uitte tegen de corruptie in het Gentse schepencollege, en nam deel aan het proces dat deze roerige tong stilde.⁸¹³ Daarnaast steunde hij volmondig de keuze van het anti-Habsburgse kamp bij de wetsvernieuwing van 1481.⁸¹⁴ Volgens Haemers was het dan ook deze stedelijke koers die mogelijk ruimte schiep aan zijn vijanden om zich van de hoogbaljuw te ontdoen, met een mogelijke impliciete toestemming van Maximiliaan van Oostenrijk. Zeker kunnen we dat niet stellen. Er is geen sluitend bewijs van een breuk tussen Maximiliaan en Jan van Dadizele.⁸¹⁵

Het was evenwel duidelijk dat Gent voordeel had aan haar relatie met de baljuw en dit zal Maximiliaan gestoord hebben. De relatie tussen Jan van Dadizele en de stad Gent was een wederzijdse relatie van militaire eerbewijzen, ambten en materiële vergoedingen ten opzichte van de stad en loyaliteit en steun van Jan van Dadizele voor het particularistische bewind. Deze relatie zorgde ervoor dat Jan van Dadizele onafhankelijker was ten opzichte van zijn beschermheren. De stadslucht gaf Jan van Dadizele de kans om op een pragmatische wijze om te gaan met de kansen die het nieuwe regime hem bood, waardoor hij zijn glazen plafond kon doorbreken. Dit werd duidelijk weerspiegeld in het feit dat hij een manuscript neerschreef waarin de nadruk op zijn militaire prestaties lag. Omgekeerd toont dit voor ons hoe Gent machtige personen probeerde te binden. Gent had hem nodig om de controle te handhaven en spande zich in om in zijn gunst te blijven. De vorst lonkte ook met eerbewijzen waar Jan van Dadizele gevoelig voor was. De stad gaf evenwel geen officiële giften, maar hanteerde een subtielere strategie waar ze op de gevoeligheden van Jan van Dadizele inspeelde. Wanneer de stad dan materiële giften gaf, was dit steeds voor een duidelijk vastgepinde dienst. Dat maakte dat het geen gift was die gecontesteerd kon worden, maar dat het iets was dat hij 'verdiend' had. Jan van Dadizele was een unicum voor zowel het beschikbare bronnenmateriaal als voor zijn situatie. Niet alle ambtenaren

⁸¹⁰ (...) *omme met hem te communiquerne van zekere diversche groote zaken die de vornoemde steden overcommen waren* (...); SAG 400/27, fol. 227 r. en SAG 400/27, fol. 229 r.; H. Roose, "Ou vous ne me respondez point ou je suis devenu sourt. Motieven van vier Gentse leider in de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk, 1482-1492" (masterproef, Universiteit Gent, 2010), 61.

⁸¹¹ SAG 400/27, fol. 358 r. - v.; SAG 400/27, fol. 382 v.; *Dagboek van Gent*, vol. II, 255-6.

⁸¹² SAG 212, fol. 59 r.

⁸¹³ Hier is wel nuance op zijn plaats. Het dagboek van Gent vermeldt dat Jacob van Wymeersch pas op 15 maart 1482 veroordeeld werd. De hoogbaljuw was toen reeds acht maanden dood; *Dagboek van Gent*, vol. II, 256.

⁸¹⁴ Haemers, "Le meurtre de Jean de Dadizeele," 241-2; *Dagboek van Gent*, vol. II, 256-7.

⁸¹⁵ Zie Buylaert, *Lordship, nobility, and chivalry*, ter perse.

waren even gevoelig voor de gunsten die Jan van Dadizele kreeg en Gent verhiel zich zeker niet op dezelfde wijze tegenover andere ambtenaren. De mate waarin hij in de stad integreerde, was op een manier verlopen die weinig Bourgondische ambtenaren hem zouden nadoen. Hij werd in 1478 dan ook overdeken van de Sint-Jorisgilde. Deze kruisboogschuttersgilde was een van de meest prestigieuze van de stad en de overdeken was vooral het uithangbord van de gedeelde waarden en eer van de gilde, de stedelijke eer.⁸¹⁶

⁸¹⁶ Hetgeen overigens niet super uitzonderlijk was in het 1470 was de onderbaljuw Boudin Quistebont overdeken van de Sint-Sebastiaansgilde zie: SAG 400/22, fol. 170 v.; L. Crombie, *Archery and crossbow guilds*, 54-5.

4. Tussentijdse conclusie

De ene gift was de andere niet en dat wist Gent maar al te goed. Wanneer Gent haar giften extern richtte zat ze natuurlijk in een moeilijke situatie. Het regime van de Drie Leden mocht dan wel niet meer bestaan en de giften werden niet meer gegeven om het interne evenwicht te bewaren, een controle en een latente contestatie van de giften was wel nog steeds een mogelijkheid. Hier moest Gent steeds rekening mee houden wilde ze haar sociaal kapitaal uitbouwen. Ze gaf dus zeker aan vorstelijke vertegenwoordigers om haar invloed uit te breiden, maar ze was er zich steeds van bewust hoe en aan wie ze schonk. Beide regime deden dit, maar op een andere manier. Wat Weber dan ook als een belemmerende aspecten van de "Traditionele Herschaft" benoemde, waren voor Gent vaak net smeermiddelen om meer gedaan te krijgen. In de eerste plaats zijn er natuurlijk de verschillende giften die aan het lager stedelijk personeel gegeven werden. Hier gaf de stad weliswaar kleine beloningen voor zekere diensten die zij konden leveren zoals het kopiëren van documenten of het vlotte verloop van de toegang naar machtsfiguren. Ze kregen kleine hoeveelheden, maar de stad was er steeds voorzichtig in hoeveel ze schonk en of ze het geschenk wel als een gift kwalificeerde of niet. Hier bleken de verschillende lakengeschenken een uitstekend middel toe te zijn. Ze combineerden het imago van een onschuldige gift met de effectieve overdracht van stedelijke waarden. Het zal onwaarschijnlijk zijn geweest dat de beschermheer geen weet had van de gift die zijn beschermeling kreeg. Het regime na 1477 zou dit type giften verder cultiveren, maar het kon slechts aan een beperkt doelpubliek gegeven worden. De giften hingen dus steeds af van de ervaringskaders waarin ze plaatsvonden. Wanneer giften aan juridische ambtenaren gegeven werden, kon dit slechts zeer moeilijk en waarschijnlijk niet via het officiële parcours verlopen. Dat we enkel huwelijks giften zagen is hierin kenmerkend. Ze ontkenden duidelijk reciprociteit en speelden in hoofdzaak meer in het voordeel van de vorst dan van de stad. Omgekeerd was het echter wanneer de stad op eigen initiatief kon schenken aan de belangrijkste figuren van het Bourgondische apparaat. De stad schonk in de eerste plaats aan diegenen die zeer dicht bij Karel de Stoute stonden en invloed op hem konden uitoefenen. In een politiek klimaat dat steeds grilliger werd waren de zekerheden die dergelijke figuren konden bieden waarschijnlijk een aangename afwisseling. Al is het niet zeker of ze ook echt heil brachten en bovendien konden ze ook te veel zekerheid bieden. Gent was behoedzaam niet te veel te schenken aan één en dezelfde persoon, maar wisselde de geschenken af. Zo behielden de geschenken hun 'gratis' karakter en kwamen er geen verwachtingen. Door het tijdsverloop dat tussen de verschillende geschenken zat, waren de gegeven geschenken ook effectiever. Bovendien moeten we hierbij de kanttekening maken dat de gegeven giften nooit de hoge bedragen zouden halen. Andere, kleinere, steden schonken met veel hogere bedragen dan Gent dat deed. Gent hield er nog steeds een ambigue situatie aan over. Deze zou pas echt kristalliseren na 1477. De casus van Jan van Dadizele toont dat Gent zeer goed kon inspelen op de gevoeligheden van deze hoogbaljuw. Hij kon een carrière maken die hij anders nooit zou gehad hebben en Gent had een loyale bondgenoot. Door een wederkerige relatie te onderhouden bespeelde Gent subtiel de hoogbaljuw met vleierijen, eerbewijzen en uiteindelijke mooie materiële vergoedingen voor zijn werk zodat hij steeds de belangen van de stad en meer bepaald die van de heersende elite zou steunen. Iets wat uiteindelijk ook effectief bleek te zijn. Jan van Dadizele was zeker aangetrokken tot de vorstelijke gunsten, maar zou uiteindelijk vooral gebonden blijken aan de stedelijke elite, wat hem mogelijks fataal werd. Het leert ons dat het evenwicht dat voor 1477 gezocht werd, niet behouden kon worden. Gent had steeds rekening te houden met een roerige bevolking en daarom moest de magistraat van na 1477 op zoek gaan naar een nieuw evenwicht.

V. De zoektocht naar een evenwicht. Interne Giften

*Voor sijne singuliere proffijte*⁸¹⁷

Levereters. Wanneer dit scheldwoord de magistraten ter ore kwam wisten ze dat de situatie ernstig was. Hiermee werden immers de verraders van het volk aangeduid. Deze magistraten waren in de ogen van het volk tekort geschoten in het vervullen van hun taak en het scheldwoord mobiliseerde hen tot actie om het lichaam te redden. In de allegorie van het lichaam hadden alle onderdelen een verschillende functie, maar waren ze wel complementair. Het ene lichaamsdeel kon niet zonder het andere leven. De magistraten waren het hoofd dat de stad op de juiste manier bestuurde en gevoed werd door de ledematen, mond, tanden en buik. De allegorie van het lichaam kende een lange geschiedenis en kon voor uiteenlopende doeleinden gebruikt worden. De bekende parabel van de buik legitimeerde in de Klassieke Oudheid de rentenierspositie van de Romeinse aristocraten. De buik deed misschien wel niets anders dan eten, maar zonder de buik zou heel het lichaam sterven.⁸¹⁸ In de middeleeuwen en dan vooral in de stadspolitiek, was het *corpus urbanum* evenwel uitgegroeid tot een discursief wapen dat de harmonie en het evenwicht van de stad symboliseerde.⁸¹⁹ De ledematen waren de verschillende ambachten die de fysieke arbeid verrichtten, de economie draaiend hielden en samenwerkten met het hoofd. In de visie van de ambachtsgilden waren alle leden(maten) van de stad onmisbaar en magistraten die dit evenwicht doorbraken, verraadden het volk. Zij waren de levereters. Zij aten een vitaal onderdeel van het lichaam op en brachten daarmee de stabiliteit van het lichaam in gevaar. Hun egoïsme dat enkel het eigen profijt voor ogen had en het algemeen belang negeerde, bracht het gehele *corpus urbanum* in gevaar. Ze dreigden de stad ter dood te veroordelen en de bevolking moest hen hiertoe verhinderen voor het te laat was.⁸²⁰

We maken ons geen illusies dat de stad een heterogene verzameling van allerlei verschillende groepen met uiteenlopende doelen was. Zelfs de verschillende gilden hadden uiteenlopende belangen en hun leden waren vaak elkaars concurrentie. Discours als dat van het lichaam waren erop gericht om net die tegenstellingen te overbruggen.⁸²¹ Een vage notie als het “algemeen belang” kon door veel uiteenlopende groepen verdedigd worden. Hoewel het gebruik van het “*bien commun*” dubbelzinnig was, want zowel de vorst als het volk legitimeerden hun handelingen ermee, vond het zijn oorsprong in de gepercipieerde misbruiken van de verschillende magistraten in de dertiende en veertiende eeuw.⁸²² Het gaat in hoofdzaak over perceptie omdat we er ons van

⁸¹⁷ SAG 212, fol.12 r.

⁸¹⁸ Plut. Cor. 6.3.4, vert. Bernadotte Perrin (Cambridge, MA. Harvard University Press, 1916); J. Mcvay, “The human body as social and political metaphor in Stoic literature and Early Christian writers,” *The Bulletin of the American Society of Papyrologists* 37, nr.1-4 (2000): 136.

⁸¹⁹ Deze interpretatie gaat niet terug op Johannes van Salisbury die stelde dat de voeten het volk waren die tot gehoorzaamheid konden worden gebracht; A. Musolf, “Metaphor in the history of ideas and discourses: how can we interpret a medieval version of the body-state analogy?” *Metaphor and discourse*, eds. A. Musolf en J. Zinken (Basingstoke: Palgrave, 2009), 233-47; T. Struve, *De Entwicklung der Organologischen Staatsauffassung im Mittelalter* (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1978), 124-5.

⁸²⁰ J. Haemers, “Artisans and craft guilds in the medieval city,” in *Golden times. Wealth and status in the middle ages in the southern Low Countries*, eds. A. Bardyn, V. Lambert en P. Stabel (Tiel: Lannoo, 2016), 209; 212; 228.

⁸²¹ J. Dumolyn en J. Haemers, “Let each man carry on with his trade and remain silent. Middle-class ideology in the urban literature of the late medieval Low Countries,” *Cultural and Social History* 10, nr.2 (2013): 172.

⁸²² W. Prevenier, “Utilitas communis in the low countries (thirteenth – fifteenth centuries): from social mobilization to legitimization of power,” in *De Bono Communi. The discourse and practice of the common*

bewust moeten zijn dat het een politieke ideologie was met een mobiliserende kracht. Met betrekking tot giften was het nog steeds de omstander of, om het met een vage term te omschrijven, “de derde” die niet deelnam aan het proces, die de rechtvaardigheid van de gift beoordeelde. Dit was van belang voor zowel de interne als de externe giften. Het intern uitdelen van giften werd in de dertiende eeuw als een politieke malversatie beschouwd door de ambachten, maar in de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw was het net deze interne verdeling die evenwicht en stabiliteit bracht.⁸²³ Analytisch gebruiken we hiervoor Charles Tilly’s concept van *Trust Networks*. ‘Vertrouwen’ was voor Tilly iemands belangen in de handen en discretie van iemand anders plaatsen.⁸²⁴ Het was het gewillig aangaan van het risico dat iemand anders jouw belangen schaadde. Dit werden netwerken wanneer het risico op regelmatige basis overgeheveld werd.⁸²⁵ Waar het Tilly in hoofdzaak om te doen was, is hoe de staat zich deze vertrouwensnetwerken langzamerhand kon toe-eigenen en daarmee haar staatsmacht vergroten. In plaats van hun vertrouwen te leggen in deze netwerken, gingen individuen steeds meer vertrouwen hebben in de staat om hun veiligheid te waarborgen.⁸²⁶ Hierin onderscheidde Tilly een *coercion intensive path*, *capital intensive path* en het derde pad van *commitment*. Bij dit laatste kwam er geen dwang of geld aan te pas, maar werd iedereen rond hetzelfde ‘doel’ verzameld. Het *bien commun* kon een discursief middel zijn om iedereen te verbinden en te verenigen voor hetzelfde doel. Om het evenwel te doen werken was vertrouwen cruciaal.

Hetgeen ons hier interesseert is hoe deze *Trust Networks* door de giften gesymboliseerd werden. Volgens de gangbare theorie hebben in de hoge middeleeuwen zich verschillende communes gevormd waar de burgers beloofden elkaar bij te staan tegen de onrechtvaardigheid van het feodaal stelsel. Het is hun solidariteit en onderlinge trouw die hen de kracht gaf om het hoofd te bieden aan de malversaties van het feodaal stelsel. Hier waren het vrije mannen die een eed zwoeren recht te eerbiedigen en eigendomsrechten te respecteren.⁸²⁷ Na deze communes kwamen er nog andere vertrouwensnetwerken zoals handelsgenootschappen, gilden en ambachten.⁸²⁸ Het vertrouwen dat tussen de magistraten en de bevolking ontstond, was evenzeer een belangrijk element in het besturen van de stad. Welke rol speelden giften in dergelijke vertrouwensnetwerken? Hoe symboliseerde de staat haar kredietwaardigheid? En in welke mate werkte dit? Kortom, hoe risicovol was iets *ter singulieren proffijte* doen?

good in the European City (13th-16th), eds. E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene (Turnhout: Brepols, 2010), 206-7; Dumolyn en Lecuppre-Desjardin, “Le bien commune en Flandre médiévale,” 264.

⁸²³ Boone, “Dons et pots-de-vin,” 486-7.

⁸²⁴ C. Tilly, “Trust and rule,” *Theory and Society* 33 (2004): 7; C. Tilly, “Cities, states and trust networks: chapter 1 of cities and states in world history,” *Theory and Society* 39 (2010): 272-3.

⁸²⁵ Volgens Tilly bestonden trust networks “of ramified interpersonal connections, consisting mainly of strong ties, within people set valued, consequential, long-term resources and enterprises at risk of the malfeasance, mistakes or failures of others;”; C. Tilly, *Trust and rule* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 12.

⁸²⁶ Tilly, *Trust and rule*, 30-1.

⁸²⁷ B. Blondé et al., “Living together in the city,” 62; W.P. Blockmans, “Inclusiveness and exclusion: trust networks at the origins of European cities,” *Theory and Society* 39, nr.3-4 (2010): 317-8.

⁸²⁸ Blockmans, “Inclusiveness and exclusion,” 318-22.

1. Foute Giften. Ideologie of Perceptie?

*Coruptie of concussie mach commen of vallen in den juge, commissaris, executeur, of andere dienaers van justicien, of in de orconden in drie manieren. Te wetene, deerste uuter herte, dander uuten monde, ende de derde uuten handt. Uuter herte omme de jonste of affectie, uuter mont om de glorie, uuter handt om de ghyfte. Ende van desen moeten alle dienaers van justicie vry zyn ende libere*⁸²⁹

Voor Filips Wielant was corruptie een kwaal die de rechtspraak beroerde en geweed moest worden. Corruptie was het aanbieden van geschenken aan de rechter om de procesgang te beïnvloeden terwijl bij concussie het de rechter was die de betrokken partijen zelf giften of geldbedragen afperste. Volgens Wielant mochten rechters geen kosten aanbrengen die boven de noodzakelijk procesgang gingen. 'Mondkosten' die sommige rechters vroegen waren dus uit den boze.⁸³⁰ De drie vormen die Wielant beschreef van hoe corruptie tot stand kwam, zijn interessant voor onze these. Corruptie oversteeg materiële diensten, affectie en eerbewijzen corrumpeerden ook, maar om de materiële diensten te benoemen, gebruikte hij het woord gift. Dit ogenschijnlijk triviaal aspect verhulde een diepere betekenis. Hij kon ook woorden als steekpenning, miet of pensioen gebruiken.⁸³¹ Waar de vorige allemaal in verband stonden met een duidelijke reciprociteit, koos hij voor de term waar reciprociteit niet vast stond. Was dit misschien het echte gevaar? Bourdieu sprak over de *méconnaissance* van de gift en hoe we haar reciprociteit negeerden, maar in welke mate had Wielant het hier over de *connaissance* van de gift? In zijn 'Corte instructie in materie criminele' gaf hij het voorbeeld van Frankrijk waar rechters enkel wijngeschenken in potten en kannen mochten krijgen, terwijl tonnen verboden waren.⁸³² Te grote giften overstegen de hoffelijkheid en konden een bindend gevoel geven aan de ontvanger. De misdaad van de rechter die zich liet verleiden was bovendien niet enkel crimineel, maar ook sociaal.

De straffen waren dan ook niet de klassieke lijfstraffen of verbanningen, maar een fiscale som die het viervoudige van het bedrag bedroeg, het afnemen van de gift en wanneer er een leven verloren was gegaan door de corruptie, werd de rechter zelf geëxecuteerd. De straffen zijn gericht op het herstellen van het kwade en vooral de restauratie van het sociaal evenwicht. Omdat rechtvaardigheid voor Wielant voortkwam uit de wetten van sociale interactie, lag het gemeenschappelijk welzijn hier in de weegschaal. Wie een rechter omkocht, bedroeg het systeem. Een systeem waar de rechter zijn autoriteit uit zijn reputatie haalde en het vertrouwen dat de maatschappij in hem stelde.⁸³³ Het is diezelfde betrouwbaarheid die niet minder bij de bestuurders van de stad speelde. Naast rechters waren de schepenen vooral politici die met de publieke sfeer en opinie verbonden waren en als dusdanig hun reputatie moesten verdedigen. Het aspect reputatie zal sterk gespeeld hebben voor de elite die na 1477 aan de macht kwam. Velen van hen hadden geen mandaat meer uitgeoefend sinds 1467 of zelfs de jaren 1450 en in sommige gevallen, zoals bij de broers van Coppenhole, hadden ze al helemaal geen politieke ervaring laat staan een reputatie. Ze hadden er alle belang bij een betrouwbaar imago te hebben.

⁸²⁹ F. Wielant, *Corte instructie in materie criminele*, ed. J. Monballyu (Brussel: Paleis der Academiën, 1995), 261-2, nr. 10-1.

⁸³⁰ Wielant, *Corte instructie in materie criminele*, 262, nr. 8.

⁸³¹ V. Groebner, "Flüssige Gaben und die Hände der Stadt. Städtische Geschenke, städtische Korruption und politische Sprache am Vorabend der Reformation," in *Bilder, Texte, Rituale. Wirklichkeitsbezug und Wirklichkeitskonstruktion politisch-rechtlicher Kommunikationsmedien in Stadt- und Adelsgesellschaften der späten Mittelalters*, eds. K. Schreiner en G. Signori (Berlijn: Duncker & Humblot, 2000), 26-8.

⁸³² Wielant, *Corte instructie in materie criminele*, 262, nr. 9.

⁸³³ B. Rothstein, "Looking the part: ruminative viewing and the imagination of community in the early modern Low Countries," *Art History* 31, nr.1 (2008): 8.

Bovendien, of ze het nu wilden of niet, de stad werd ook verwacht giften te geven. Hoe neutraal een gift ook voorgesteld werd, er waren voor de tijdgenoten steeds aspecten van reciprociteit, venaliteit en corruptie aan verbonden.⁸³⁴ De giften die beide regimes gaven hadden steeds een demonstratief karakter. De stad schonk de giften uit naam van de schepenen en wilde zo als een collectiviteit eer betuigen aan de beneficiant. Soms verwees de stad naar exceptionele diensten, maar ze benoemde deze nooit concreet. Dat kwam ook omdat als een gift haar doel wilde bereiken, ongeacht de achterliggende presumpties, het cruciaal was dat ze als een ritueel en een symbool van vriendschap overkwam. Het was deze pure appreciatie die de gift tot een gift maakte en haar van een transactie onderscheidde. Het was evenwel noch de schenker noch de beneficiant die dit onderscheid maakte. Het was de derde, veelal het volk, die de grens tussen het aanvaardbare en het niet aanvaardbare kon trekken en dit ook deed. Wat er dan voor het stadsbestuur overbleef, was spelen met de informatie die deze derde kreeg. In wat volgt zullen we beargumenteren dat er wel degelijk een grens was tussen het toelaatbare en het niet toelaatbare, maar dat deze grens ook het voorwerp was van een politiek spel. Daarbij is het van belang niet enkel aandacht te hebben voor wat de rekeningen zelf vermeldden, maar ook hetgeen niet vermeld werd. We kunnen dit thema het best schetsen aan de hand van een casus. Hiervoor kozen we voor de politieke carrière van Jan de Lannoit. Hij had een politieke klim gemaakt in de stad en zou van 1472 tot 1477 tesorier van de stad zijn. Het is onder zijn supervisie dat giften naar een hoogtepunt gingen om nadien weer te dalen.

Jan de Lannoit was vermoedelijk een gerespecteerd meester-goudsmid in de stad die zijn brood goed verdiend moet hebben.⁸³⁵ Zijn herkomst en affiliatie is onduidelijk. Het is mogelijk dat hij een affiliatie had met de adellijke familie de Lannoy. Dit was een van de invloedrijke families van dat moment, maar er is geen bewijs voor de these dat zijn mogelijk adellijke status hem voordelen bracht.⁸³⁶ Het was niet ongewoon dat edellieden of telgen ervan handarbeid verrichtten en zeker het beroep van edelsmid kon een aantal edellieden in hun rangen tellen. Het was een eervol beroep dat aanzienlijke rijkdom kon brengen.⁸³⁷ De stedelijke schrijfwijze van de naam is niet determinerend, aangezien de (Franstalige) rekenkamer zijn naam zonder onderscheid van het adellijk geslacht als 'de Lannoy' in de apostilles neerschreef.⁸³⁸ De stad zelf verwees nooit naar hem als 'edele ende weerde heer', wat ook niet per se een determinerend kenmerk was en bovendien verklaard kan worden doordat hij in de presentlijst nooit als beneficiant naar voor kwam, maar als vervaardiger van het geschenk. Het was niet hij die werd geëerd. De rol die hij opnam was evenwel moeilijk met de supranationale adel te correleren en bovendien lag zijn loyaliteit duidelijk bij de stad. Hij moet nauwe banden met de politieke elite hebben gehad, want hij komt ondubbelzinnig naar voor als favoriete goudsmid van het stadsbestuur, toch in de periode voor 1477.⁸³⁹ In de periode 1465-77 kreeg hij negen keer een opdracht van de stad tot het vervaardigen van een kunstwerk dat later als gift werd weggegeven. Andere goudsmiden waarop in deze periode een beroep werd gedaan, waren Jan Dullaert en de edelsmid Jacotijn, maar in beide

⁸³⁴ Groebner, "The city guards salute," 251.

⁸³⁵ De stad schreef zijn naam zowel Janne de Lannoit als Janne de Lannoyt.

⁸³⁶ Buylaert meldt dat de Lannoy zeker wel in contact kwamen met de Gentse schepenbanken, maar de Frans-Vlaamse familie behoorde echt tot de top en vervulde belangrijke posities in het vorstelijke apparaat. Hij verschijnt niet in de 'ingelijste adel te Gent'; Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel*, 414; F. Buylaert et al. "De adel ingelijst. "Adelslijsten" voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw," *Bulletin de la Commission royale d'histoire* 173 (2007): 150-1.

⁸³⁷ E. Gezels, "De Gentse edelsmeden en hun ambachtsleven tijdens de 15de en de 16de eeuw," *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 64 (2010): 220.

⁸³⁸ SAG 400/23, fol. 175 r.

⁸³⁹ Hij werd ook voor herstellingswerken van zilverwaar van de stad aangesteld; zie bijvoorbeeld: SAG 400/22, fol. 83 r., SAG 400/22, fol. 129 v.

gevallen was hun opdracht eenmalig.⁸⁴⁰ Jan de Lannoit daarentegen kreeg het overgrote deel van de commissies. Waarschijnlijk omdat hij een goede naam had, maar hij was ook in het begin van de jaren 1470 deken van de goudsmeden en had waarschijnlijk goede banden met het stadsbestuur.⁸⁴¹ Het is waarschijnlijk in die affiniteit dat hij ook diverse diplomatieke opdrachten vervulde vanaf 1468. Voor de inkomst van Margareta van York ging hij naar Brugge om daar een gepast juweel te zoeken. Hiervoor had hij zich vrijwillig opgegeven en dit toont ons reeds hoe hij zich naar het stadsbestuur toewerkte.⁸⁴² Een initiatief dat blijkbaar door de stadselite op prijs gesteld werd. Het volgende jaar zou hij samen met Boudin de Grutere de opdracht krijgen om in Antwerpen, Brugge en Kamerrijk gegadigden te zoeken om erfelijke renten van de stad aan te verkopen. Aangezien bij de verkoop van erfelijke renten een zekere kredietwaardigheid van de stad, maar ook van de vertegenwoordiger ervan, van belang was, moet Jan als een integer persoon zijn overgekomen. Zeker omdat hij in september 1472 nogmaals de opdracht kreeg van de tesoriers om in Antwerpen erfelijke renten te verkopen.⁸⁴³ Vanaf 1473 gaat Jan de Lannoit het dan ook maken als tesorier van de stad, een functie die hij zou uitoefenen tot februari 1477.⁸⁴⁴ Hij zou dus vier jaar tesorier worden en daarmee ook de moeilijkste jaren onder het bewind van Karel de Stoute vertegenwoordigen. We zien in de activiteiten die hij opnam dat hij carrière maakte door zich verregaand voor de stad te engageren en zich steeds tot een bekender gezicht te maken. Het is die bekendheid die hem in 1477 in de problemen bracht.

De fiscaal geïnspireerde opstand van 1477 maakte een einde aan het leven van de tesorier Jan van Melle. Hij vertegenwoordigde het gehate beleid en eindigde op drie april 1477 samen met Hugonet en Guy de Brimeu op het schavot. Hij was van augustus 1471 tot augustus 1474 als een van de drie tesoriers nauw betrokken bij de renteverkopen die een zware nefaste invloed hadden op de economische situatie van de stad. Het verkopen van renten om beden mee te financieren bracht misschien wel op korte termijn veel geld op, maar zorgde er ook voor dat de stad jaarlijks een zware financiële schuld moest aflossen en bovendien politiek meer gebonden werd aan het beleid van de vorst en zodoende veel van haar fiscale vrijheid moest afstaan.⁸⁴⁵ Dat dit door de ambachten niet gesmaakt werd, werd in april 1477 pijnlijk duidelijk. Jan de Lannoit zou aanvankelijk aan de volkswoede ontsnappen, maar hij had minder geluk bij de daaropvolgende juridische afrekening waartoe het nieuwe stadsbestuur vanaf augustus 1477 zou overgaan en waarbij het stelselmatig oudmagistraten zou verbannen voor corruptie. Zo werden bijvoorbeeld oudschepenen zoals Gillis Jaquemijns, Jacop vanden Have, Jan Olbrecht en Jan vanden Poele verbannen voor hun deelname aan de pacht van de accijnzen ten tijde dat ze zelf schepenen

⁸⁴⁰ Jan Dullaert maakte de zilveren koppen met het stadswapen op die aan Margareta van York werden gegeven, Jacotijn maakte samen met Jan de Lannoit zilveren schalen die als prijzen werden uitgereikt bij de inkomst van de heer in 1469; SAG 400/21, fol. 247 r.; SAG 400/22, fol. 41 r.

⁸⁴¹ SAG 128, nr.2, fol. 33 v.; E. Gezels, "Gentse goud- en zilversmeden in de 15de en 16de eeuw," (Masterproef, UGent, 2007), 73.

⁸⁴² SAG 400/21, fol. 312 r. *Janne de Lannoit goudsmid ter causen van dat de zelve Jan te haerlieder begheerte vacheerde onder alven dach te Brugge omme te vinne een juweel omme te presenteerne onser harde gheduchter vrouwen tharen blijden incommen (...).*

⁸⁴³ SAG 400/23, fol. 187 v. *Item Janne de Lannoit Goudsmit van da hij ter begheerten van den tesoriers gheweest heeft tandwoorpen omme persoonen te vindene die erflike rente zouden coopen up dese voorn. Stede ende was ute V daghen te III s. gr. sdaechs actum 20 september (...).*

⁸⁴⁴ Zie de pensioenen die de stad uitdeelde: SAG 400/23, fol. 313 v.; SAG 400/24, fol. 84 v.; SAG 400/24, fol. 200 v.; fol. 400/25, fol. 40 v.

⁸⁴⁵ Boone, "Plus dueil que joie," 7; 19-21.

waren⁸⁴⁶, een belangenvermenging die tegen de stedelijke privileges ging.⁸⁴⁷ Op 25 oktober 1477 werd Jan de Lannoit verbannen. Te midden van verschillende andere corruptieprocessen met verschillende veroordeelden die *sommen van penningen van den goeden lieden ghenomen hebben te haerlieder proffijte*, werd Jan de Lannoit veroordeeld voor het verduisteren van geld uit de stadsrekeningen. De verduisterde sommen konden op zijn goederen verhaald worden en zelf werd hij incapabel verklaard voor het nog langer vervullen van een publieke functie.⁸⁴⁸ Het is natuurlijk steeds mogelijk dat hij onderdeel was van de ‘zuivering’ die het nieuwe regime doorvoerde. Iemand voor corruptie veroordelen is hem ook politiek verbranden.⁸⁴⁹ Als we ons perspectief verbreden zien we dat het nieuwe stadsbestuur ook niet fantaseerde. Jan van Utenhove en Ruuselaert vander Cauderborch, beide voorhene voorschepenen van de Keure, werden verbannen omdat ze van de tesorier geld ontvangen hadden om de rekening van diezelfde tesorier te laten passeren.⁸⁵⁰ Deze ondubbelzinnige reciprociteit maakte dit tot een corrupte gift. De processtukken vermeldden niet over welke tesorier het ging, maar als we beide verbanningen naast elkaar leggen, ontstaat wel een donkerbruin vermoeden dat er een verband tussen beiden bestond. Op zich bevestigt het voor ons wat we al zeker wisten. Interne corruptie zal aanwezig geweest zijn in de stedelijke elite, maar is voor ons veelal onzichtbaar. Het spreekt voor zich dat Jan de Lannoit zijn gift niet registreerde in de stadsrekeningen. De motivering van de verbanning is steeds zeer kort, maar toch geeft het enige aanwijzing waar de fout in het geven van giften aanzien werd. De aanvaarding was kwalijker dan het aanbod.

Jan de Lannoit werd niet verbannen voor het geven van giften, maar voor zijn malversaties met de stadsrekening. Jan Utenhove daarentegen werd wel verbannen omdat hij giften had aangenomen om zijn publieke functie te gebruiken om de malversaties met de stadsrekening goed te keuren. In beide gevallen bracht hun misbruik het beoogde evenwicht van de stad in gevaar. Het was hun reputatie en het vertrouwen dat de maatschappij in hen had, dat verloren was gegaan. Als we kijken naar de gratiebrieven die beide kregen, zien we ook dat het omwille van hun reputatie was dat ze gratie kregen. Zowel Maximiliaan als Maria van Bourgondië kenden de waarachtigheid van hun verbanning niet, maar gebruikten hun genaderecht om de ‘nobele’ Jan de Lannoit voor de armoede en het onfortuinlijke lot van de banneling te behoeden.⁸⁵¹ Het was zijn goede naam en faam die hem gratie deed krijgen.⁸⁵² Dat Gent hier niet mee akkoord was blijkt uit een document waar de zoon van Jan de Lannoit, Hanne de Lannoit, in 1496 toegang probeerde te krijgen tot het ambacht van de goudsmiden. De deken van de goudsmiden had hem dit ontzegd omdat de ban die Jan de Lannoit incapabel had verklaard nog een publieke functie uit te oefenen niet alleen op hem sloeg, maar ook op zijn kinderen. De schepenen van de Keure volgden deze redenering niet en stelden vast dat Hanne de Lannoit een man van goede naam was. Ze zagen geen

⁸⁴⁶ Als vergelijking stelde Boone in de periode tussen 1400-1455, tijdens het regime van de Drie Leden, slechts drie schendingen op het verbod van de cumul vast; M. Boone, “*Marché libre, rendement collectif et intérêts privés, un trio infernal? Les fermiers des assises de la ville de Gand à la fin du Moyen Âge,*” *Memini. Travaux et documents* 19-20 (2015-2016): 170.

⁸⁴⁷ (...) *Omme sine scepenen zijnde pachters ende deelnemenrs van pachten gheweest hebben vanden stede goede contrarie den privilege (...) die zij bezwoeren hadden ten ancommene van haerlieder scependomme* (...) SAG 212, fol. 13 v.

⁸⁴⁸ SAG 212, fol. 15 r.

⁸⁴⁹ We moeten er steeds rekening mee houden dat de veroordeling van Jan de Lannoit een politieke veroordeling was. De processtukken zelf zijn niet bewaard gebleven en wij kunnen onmogelijk nagaan hoe hij effectief de rekeningen overrekende.

⁸⁵⁰ (...) *Omme dat zoe scepenen van den Keure zijnde binnen dezer stede zekere sommen van peninghen tharen singulieren proffite vanden tesorier vanden zelve stede ontfaen hebben omme de rekeninghen vanden zelve tesorier te laten passeren* (...); SAG 212, fol. 12 r.

⁸⁵¹ Zoals Jan de Lannoit ook aangaf in zijn applicatie: (...) *houden daerof absent ende leven in vremde landen in grooten armoede* (...); ADN B1699, fol. 39 r.

⁸⁵² ADN B1699, fol. 33 v. en fol. 39 r.

reden tot uitsluiting van het ambacht.⁸⁵³ Interessant genoeg vermeldden de schepenen terloops ook dat het proces van Jan de Lannoit over zijn eerherstel nog steeds hangende was.⁸⁵⁴ Het feit dat Jan de Lannoit 19 jaar na datum van zijn verbanning hierover nog moest procederen, geeft aan dat hij hiertoe genoodzaakt was en niet op het bezit van een rijke familie kon rekenen. Het geeft ons ook aan hoe serieus dit verlies van reputatie aanzien werd. Gent negeerde immers het eerherstel dat Jan de Lannoit van het vorstenpaar in 1477 kreeg. Hij was weliswaar niet meer verbannen, maar zijn sociale positie bleef wankel.⁸⁵⁵ Gent nam het duidelijk zeer serieus.⁸⁵⁶

Jan Utenhove was niet alleen verbannen voor het aanvaarden van steekpenningen, maar ook omdat hij toegestaan had *zekere somme van penningen vander stede goede heeft geconsenteert wech te ghevene*. In 1475 was Jan, zoon van Jacob, Utenhove voorschepen van de Keure. Het jaar waarin de feiten gepleegd werden, wordt niet vermeld, maar de combinatie tussen het voorschepenschap en het weggeven van giften is een indicatie dat de voorschepen een sterke invloed had op het geven van deze geschenken. Wat evenzeer opvalt is dat de geschenken die hier geproblematiseerd werden niet in de stadsrekeningen werden opgeschreven. Dit blijkt uit de verbanning van Jacob Donche, de Gentse vorstelijk ambtenaar:

*50 jaer uuten lande van vlaenderen omme dat hij eenighe personen tkegenent hebbende van dezer stede gheinducheert heeft ommer sommen van penninghen van den stede goede wech te geven zonden tweten oft cousent van de drien leden der zelve stede ende omme dat hij zekeren tijt van jaeren **van den tesorier ontfaen heeft tzijnen singulieren profijte zekeren sommen van penninghen**. Ende dat de voorscreven Jacop resituieren ende wedergheven sal zulke sommen van penninghen als hij vande stede goede gheat ende ontfaen heeft verclaerende hem inhalebele omme eeneghe officien te hebben vander stede weghe verwonnen bij contunancien ten vervolghe van Janne van Coppennhole mach over de drie leden vander zelve stede (SAG 212, fol. 12 v.)*

De affiliatie van Jacob Donche was duidelijk vorstelijk, maar hij had een voorgeschiedenis als stedelijk functionaris. Uit zijn verbanning bleek dat hij de tesorier tot het geven van geschenken kon brengen. In rechtstermen spreken we dus eerder over concussie. Hij ‘perste’ de tesorier en dus de stad af tot het geven van geschenken en zoals uit de verbanning bleek, gebeurde dit op regelmatige basis. Hij kon de tesorier er jaren toe brengen hem geschenken te geven, zo stelde de verbanning dat toch. Deze geschenken kwamen niet in de presentenrekening voor en behoorden dus niet tot de *public relations* van de stad. We maakten reeds in deel IV melding van de 100 rijnsse gulden die hij kreeg voor zijn huwelijk, en hij kreeg nog eens 50 rijnsse gulden voor zijn rol als commissaris van de wetsvernieuwingen. Dit kunnen onmogelijk de bedragen zijn waar de schepenen in 1477 naar verwezen.⁸⁵⁷ Wanneer we naar de dagelijkse en diverse kosten kijken valt het op dat er mooie bedragen aan Jacob Donche uitgereikt werden als ereloon voor zijn

⁸⁵³ (...) *bekent gheweest heeft over eenen man van eeren zijne neeringhe wel ende rechtveerdelic doende (...)*; SAG 128, nr.2, fol. 70 r.

⁸⁵⁴ (...) *Ter causen vande welke langhe hier te voren proces bij gheschrifte tusschen hemlieden ghehanghen heeft vor scepenen den voorsaten dat noch onghediscideert es (...)*; SAG 128, nr.2, fol. 70 r.

⁸⁵⁵ (...) *zonder dat hem de gratie vanden prinche ende van scepenen in dese zal te baten zal moghen commen want derbij niemants recht wech ghegheven en es, oec en es hij datr bij niet ghereabiliteert mids dadt maer en es een rappeel van bane derinne de stede in hueren rechte gestelt staet omme huere bestaethide (...)*; SAG 128, nr. 2, fol. 70 v.

⁸⁵⁶ Hetgeen ook blijkt dat Gent in het schepenjaar 1477-78 hun vergoeding voor de remissie van de ban niet aanvaardde. Jan Utenhove werd zelfs nogmaals verbannen en werd pas in het schepenjaar 1482-83 aanvaard; Het verlies van het jaar 1478-79 is hier vooral pijnlijk in, want we weten natuurlijk of Jan de Lannoit in dat jaar zijn verbanning terugbetaalde. Jan Utenhove moest 2400 d. gr. ophoesten voor de stad; zie SAG 400/26, 6 r. – v.; SAG 400/28, 16 r.; ADN B1699, fol. 23 r. – v. en 28 r. – v.

⁸⁵⁷ SAG 400/23, fol. 160 v.

tussenkomsten bij de heer. Op 13 augustus 1465, dus net voor het einde van het schepenjaar, kreeg Jacob 720 d. gr. voor diverse dagvaardingen die hij bij Karel de Stoute gedaan had en in 1472-73 nog een aantal lonen voor het behartigen van de belangen van Gent.⁸⁵⁸ Hij gebruikte duidelijk zijn positie tussen Gent en de vorst om op te treden als bemiddelaar tussen beide niveaus, maar om te spreken over een patroon met structurele geschenken vonden we in de stadsrekeningen geen overtuigend materiaal. De schepenbank was in 1477 duidelijk een andere mening toegedaan. Zelfs met een politiek motief in het achterhoofd, blijft de vraag waarom net hij en waarom steeds voor corruptie? Het leek dan ook niet op een volledig uit de lucht gevallen beschuldiging. Hij was een van die vorstelijke pionnen die het beleid van de vorst uitvoerden op stedelijk niveau. Bovendien was hij naast zijn carrière in de Raad van Vlaanderen vanaf 1469 ontvanger van Vlaanderen in het Gentse.⁸⁵⁹ In die hoedanigheid was hij ook betrokken bij de bede van 1471. Zijn verbanning zal in zekere zin in lijn liggen met zijn eerdere verbanning in 1452: het verwijderen van deze vorstelijke pionnen, maar ook het detail van de beschuldigingen verplicht ons om de mogelijkheid open te houden dat er effectief betalingen plaatsgevonden hebben aan de ontvanger die het uiteindelijke product van de stadsrekeningen niet gehaald hebben. Hoe dan ook, in 1477 moest hij van de Gentse Collatie het bedrag van 9 120 d. gr. teruggeven. Katia Hancké veronderstelde dat dit de pensioenen waren die hij in 1455-1458 ontving als secretaris van Gedele, maar het feit dat de bewoording van het vonnis opmerkelijk overeenkwam met het bovenstaande vonnis van zijn verbanning, ging het waarschijnlijk over deze verborgen giften.⁸⁶⁰

Een tweede interessant aspect in dit vonnis is de gebruikte woordenschat. Het vonnis legde er nadrukkelijk de nadruk op dat de giften het evenwicht hadden verstoord en dat zij daarom verband werden. Een opvallend terugkomende zin bij vonnissen over corruptie is dat de winst die ze gemaakt hadden *tzijne singulieren profijite* was. Het was dit 'eigen nut' dat de parasiet was in het lichaam van de stad en dus verbannen moest worden. Het middeleeuwse wereldbeeld bracht het 'eigen nut' snel in combinatie met aspecten zoals woeker, simonie en het verraad dat Judas pleegde. Winst was dan ook niet louter een economische gedachte, maar vooral een politieke.⁸⁶¹ Net zoals we bij Wielant hebben aangehaald, is de misdaad hier niet alleen crimineel, maar ook een sociaal feit. In het vonnis van Jacob Donche werd benadrukt dat de penningen op dat moment gegeven werden zonder de toestemming van de Drie Leden van de stad die als een symbolisch evenwicht golden. Vreemd, want het regime van de Drie Leden dat de stad bestuurde was niet van kracht onder Karel de Stoute. Een mogelijke verklaring is natuurlijk een *post hoc* redenering van de schepenen (na 1477 was het immers wel weer van kracht), maar we kunnen het ook breder interpreteren en de 'Drie Leden' als de emanatie van het volk beschouwen. De giften werden

⁸⁵⁸ (...) *over diverssche vacacien ende dachvaarden bi hem ghedaen ende ghemaect bi onzen gheduchten heere den grave van Charolais inden orbuer (...) vander vorscreven stede (...)* SAG 400/21, zie ook: fol. 312 r. SAG 400/23, fol. 202 v. en 204 r.

⁸⁵⁹ Donche was bovendien commissaris bij de vernieuwingen van de wet van Gent in 1464, 1469, 1473 en 1474. K. G. Van Acker, "Donche (Douche, Dousse, Donce, Once, d'Once), Jacob," in *Nationaal Biografisch Woordenboek* vol. X (1983): 153; K.G. Van Acker, "Jacob Donche, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, baljuw van Dendermonde," *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.36 (1984): 99.

⁸⁶⁰ De collatie stelde *dat hij zekeren sommen van penninghen die de voorscreven Jacop tanderen tijde ontfaen heeft van der stede van Ghendt zonder dweten of consent van den Drie Leden van deser stede*; RAG, Fonds Gent, 158, fol. 14 r.; K. Hancké, "Confiscatie als politiek wapen in intern stedelijke conflicten casus: Gent, 1477-1492," *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr. 49 (1995): 204.

⁸⁶¹ Groebner stelde het als volgt: "Eigennuts etwa is tam Beginn des 16. Jahrhunderts durchaus nicht auf die Späher des rein Ökonomischen beschränkt, sondern hat eine mindestens ebenso prangende politische Komponente"; V. Groebner, *Gefährliche Geschenke. Ritual, Politik und die Sprache der Korruption in der Eidgenossenschaft im späten Mittelalter und am Beginn der Neuzeit* (Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 2000), 237.

zonder het consent van het volk gegeven. Een van de heikele punten van deze giften was dus wellicht dat ze clandestien gegeven waren, wat meteen een verklaring zou bieden waarom wij ze niet ondubbelzinnig in de stadsrekeningen konden terugvinden. Dat het ook effectief over 'giften' ging blijkt uit het proces van Guillaume Hugonet. Philippe de Commines die zich laatdunkend uitliet over *ceulx de Gand* en het volkse oproer dat na de dood van Karel de Stoute plaatsvond, meldde dat de Gentenaren de kanselier Guillaume Hugonet en Guy de Brimeu, heer van Humbercourt veroordeelden op een belangrijk punt: het krijgen van zekere geschenken. De Commines gebruikte duidelijk het woord "*don*" om deze *matière de corruption* te beschrijven. Voornamelijk lijkt de kanselier veroordeeld voor het aanvaarden van geschenken en blijkbaar één geschenk in het bijzonder dat de stad had aangeboden om een proces in hun voordeel te laten verlopen.⁸⁶²

We moeten er steeds rekening mee houden dat het proces tegen Hugonet en de Brimeu in hoofdzaak een politiek proces was.⁸⁶³ Zij waren een van de laatste krachtige figuren die de politiek van Karel de Stoute vertegenwoordigden, die ook effectief doorwogen op de politiek na zijn dood en een beslissende invloed op Maria van Bourgondië hadden. Eenmaal zij uit de weg waren geruimd, hadden de Gentenaren vrij spel.⁸⁶⁴ Het is evenwel interessant om vast te stellen welke redenen ze aanvoerden. Dat hun keuze expliciet op het aanvaarden van geheime geschenken is gevallen, is een bewijs dat de Gentenaren zich ook tegen geschenken afzetten. Philippe De Commines was zelf geen ooggetuige en moest afgaan op geruchten, maar het is opvallend dat ook Jan de Vivere en een anonieme kroniek van 1477 aangaven dat de executies van de schepenen in maart mede ingegeven waren omdat deze *avoient donné grosses sommes de deniers des biens de la ville à plusieurs seigneurs*.⁸⁶⁵ De geschenken die de stad gaf werden duidelijk effectief met corruptie in verband gebracht en niet enkel als *public relations* beschouwd waarop Gent na 1477 bespaarde.

Dit paste dan ook in het algemeen kader waar het nieuwe stadsbestuur onder procureur Jan van Coppenhole stelselmatig de onrechtvaardigheden van het verleden probeerde recht te zetten. De terugvordering van de verschillende pensioenen uit de periode 1455-67 paste ook in deze filosofie. Het ging hier over redelijk bescheiden bedragen tussen 720 d. gr. en 2440 d. gr. per individu dat de stad uiteindelijk 868.405, 6 d. gr. opleverde. Een mooi bedrag dat gebruikt werd om verschillende renten mee af te lossen en de toenemende oorlogsuitgaven te betalen.⁸⁶⁶ De terugvordering kende evenwel ook een symbolisch aspect. De pensioenen die de schepenen kregen, maakten het weliswaar mogelijk om ambachtslui politiek actief te laten worden, maar

⁸⁶² *Et se vindrent arrester sur deux pointz: l'un sur certains dons que disoient que par eulx avoient esté prins, et par especial par ung procès qu'ilz avoient n'a gueres gagné par ler sentence, prononcee par ledict chancelier contre ung particulier, dont les deux dessusdictz avoient prins ung don de ladicte ville de Gand. A tout ce que touchoit a ceste matiere de corruption, respondirent tres bien. Et a ce point particulier ou ceulx de Gand disoient qu'ilz avoient vendu justice et prins argent d'eulx pour leur adjuger leur procès, respondirent qu'ilz avoient gagné leur procès pour ce que leur matiere estoit bonne, et que au regard de l'argent qu'ilz avoient prins, qu'ilz ne l'avoient point demandé ne fait demandé, mais que quant on leur presenta, qu'ilz le prindrent;* de Commines, *Mémoires*, vol. I, 392.

⁸⁶³ Ook Hugonet was die mening aangedaan: *j'attens de aujourd'hy mourir & partir de cestuy monde (...)* *pour satisfaire au peuple*; A. Vanderjagt, "Guillaume Hugonet's farewell letter to his wife on april 3, 1477: "my fortune is such that I expect to die today and to depart this world," *Fifteenth-century studies* 32, nr. 176 (2007): 177.

⁸⁶⁴ Boone, "La justice en spectacle," 56-8; S. Persijn, "Politieke executies in Bourgondisch Vlaanderen (1379-1492)" (Masterproef: UGent, 2002), 61-2.

⁸⁶⁵ Anoniem, "Journal du tumulte arrivé à Gand en 1476," in J. de Saint-Genois, "Sur la compétence de la juridiction à laquelle furent soumis Hugonet et Humbercourt," in *Bulletin de l'academie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique* 6, nr.2 (1839): 234; J. Van den Vivere, *Chronijcke van Ghendt*, ed. Frans de Potter (Gent: S. Leliaert, A. Siffer & Cie, 1885), 36-7.

⁸⁶⁶ Hancké, "Confiscaties als politiek wapen," 202-6.

waren niet van die aard dat het over een vorm van zelfverrijking door de politieke elite ging. Toch niet de pensioenen alleen. Voor de meeste welgestelden vormden deze eerder een klein extra, wat ook blijkt uit het feit dat ze integraal terugbetaald werden. De symboliek ervan dat de bestuurders geld kregen voor hun beleid terwijl de bevolking hard door de verschillende accijnzen getroffen werd om de boete te betalen, maakte dat het terugvorderen van deze pensioenen een doordachte politieke keuze was.

Dit houdt natuurlijk niet in dat het regime na 1477 zich ook niet aan corruptie bezondigde. Ook hier waren het niet zozeer de publieke relaties die in de presentenlijst naar voor kwamen die voor een probleem zorgden, maar eerder andere kleine hints waarmee we het moeten stellen. De affaire Wymeersch hebben we reeds kort vermeld. Deze oudschepenen kloeg de corruptie en het nepotisme van de nieuwe politieke elite aan, in hoofdzaak het feit dat Jan van Buenderen, de overdeken van de neringen, veel macht had. Hij was de tesorier-boekhouder in het jaar 1480-81 en zal mogelijks toegang gehad hebben tot documenten die effectief hem reden tot klagen gaven.⁸⁶⁷ De Gentse politieke elite was evenwel te sterk: Jacob en zijn medestander de voormalig presentmeester Zegeren de Mey werden uiteindelijk incapabel verklaard om nog enig openbaar beroep uit te oefenen, maar er zijn geen aanwijzingen dat ze ook verbannen werden. Dat is van belang, want ondanks het feit dat deze processen steeds politiek van aard waren, moesten de schepenen nog steeds een correct proces voeren. Ook voor de schepenen stond hun betrouwbaarheid centraal en konden ze niet willekeurig veroordelen. Minstens de schijn van een rechtmatig proces was in de mate van het mogelijke onontbeerlijk. Tussen 1477-89 waar zowel de particularistische als de vorstelijke elite tegenstanders voortdurend uit te weg ruimden, waren er maar negen executies zonder proces.⁸⁶⁸ Wanneer in 1485 Maximiliaan voet aan wal zette in Gent, werden Willem Rijm en Danneel Onredene, twee van de belangrijkste vertegenwoordigers van de opstand, naar het schavot gebracht na een spoedproces. Hun beschuldiging luidde dat zij de vredesonderhandelingen bij Dendermonde onderbroken hadden en de juwelen van Filips de Schone gebruikten om de openbare schuld te betalen.⁸⁶⁹ De schepenen beschuldigden niet voor om het even wat, maar zochten naar beschuldigingen die effectief plausibel leken. Of de beschuldigingen in 1477 effectief corrupte giften inhielden weten we niet met zekerheid. Het hangt in hoofdzaak af van de interpretatie wanneer een gift corrupt was. Maar waar rook is, is meestal ook vuur.

We kunnen niet genoeg benadrukken dat de relatiegeschenken die in de stadsrekeningen voorkomen, waarschijnlijk niet de giften waren die geproblematiseerd werden. Er is een verschil tussen open en verborgen giften.⁸⁷⁰ Dat houdt echter niet in dat deze relatiegeschenken onschuldig waren of helemaal niet geproblematiseerd werden. Bij de verbanningen en de veroordelingen ging het steeds over giften, niet over steekpenningen of pensioenen. Het feit dat de reciprociteit onderhandelbaar was, maakte net giften tot een object dat steeds aan contestatie onderworpen kon worden. Het is dit aspect van de gift dat ook in 1477 gretig werd aangehaald om politieke vonnissen uit te spreken. Zoals Groebner stelde: "alle giften dragen ook een aspect van corruptie en venaliteit in zich." Dat het niet over geheel onschuldige geschenken ging bewijst ook de reële impact die er was tussen welke geschenken beide regimes gaven. In deel II zagen we

⁸⁶⁷ SAG 400/27, fol. 234 v.

⁸⁶⁸ M. Boone, "La justice politique dans les grandes villes flamandes. Etude d'un cas: la crise de l'Etat et la guerre contre Maximilien d'Autriche (1477-1492)," in *Les proces politiques (XIVe-XVIIe siècles)*, ed. Y.-M. Bercé (Rome: Ecole française de Rome, 2007), 207.

⁸⁶⁹ Molinet, *Chroniques*, vol. II, 443; H. Roose, "'Ou vous ne me respondez point, ou je suis devenu sourt,' Willem Rijm in opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk (1482-1492)," *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr.64 (2010): 140; Boone, "La justice politique dans les grandes villes," 208-9.

⁸⁷⁰ Groebner, *Gefährliche Geschenke*, 128, 133-5.

reeds dat er statistisch een zeer grote verandering optrad. De dalende tendens die zich vanaf midden jaren 1470 had ingezet, zou naar dieptepunten gaan. De stad beperkte zich schijnbaar vanaf 1477 tot wijngeschenken. We konden evenwel ook vaststellen dat de verhouding tussen vorstelijke en stedelijke beneficianten veel gelijk werd. Onze laatste bevinding was dat de stedelijke beneficianten veel goedkopere geschenken kregen. De vraag blijft of de giften minder effectief werden omdat ze goedkoper waren? Om dit naar behoren te kunnen analyseren waren we van mening dat we niet enkel mochten kijken naar de publieke giften, maar ook naar de rol van private giften hierin. Zoals dit hoofdstuk beargumenteert gaat het geven van giften gepaard met een zekere gevoeligheid. In welke mate heerste deze gevoeligheid ook op het private niveau?

2. Private Giften. Moraliteit van de Gift?

De publieke giften waren maar een fractie van het giftverkeer dat in de middeleeuwen plaatsvond. Zoals nog steeds het geval is schenken we vaker aan onze verwanten dan de staat aan ons schenkt. Het stadsbestuur dat schonk was bovendien geen anonieme aparte entiteit, maar waren mensen van vlees en bloed die de beslissing namen al dan niet iets te schenken. Zij gaven geschenken voordat ze in het stadsbestuur kwamen, tijdens en nadat ze in het stadsbestuur zaten. Het bronnenmateriaal voor publieke giften is gebleven, dat voor private giften is meestal verloren gegaan. Toch is het waarschijnlijk dat het eerder de private sfeer was die een invloed had op de publieke dan omgekeerd. We stellen hier niet dat deze sferen ondubbelzinnig elkaar overlaptten, maar een zekere beïnvloeding was zeker niet onwaarschijnlijk. We stellen ons in dit deel dan ook de vraag naar deze beïnvloeding en in welke mate het private niveau een impact had op het publieke en omgekeerd. Dit doen we om de impact van onze zogenaamde “derde” beter te kunnen begrijpen. Immers, de beoordeling van wat een goede en een slechte gift was, was een overweging die binnen het eigen ervaringskader plaatsvond op basis van ervaringen die grotendeels gekenmerkt waren door private giften. De bronnen zijn eerder zeldzaam maar we zullen proberen een inkijk te geven. Hier zijn we geïnteresseerd in de moraliteit die speelde en hoe de schenkers de reinheid van hun geschenk onderstreepten. Moraliteit was van belang omdat de private schenkers schonken aan hun familieleden, vrienden en dienaren. Net zoals bij publieke giften ontstond er een band tussen schenker en beneficiant, maar bij private giften was deze band duidelijker en dichter bij de realiteit. Bovendien gingen giften verder dan materiële interesses of hoofsheid en was er ook sprake van morele en emotionele interesses.⁸⁷¹ In het komende stuk stellen we de vraag hoe deze familieleden, vrienden en kennissen elkaar giften gaven, welke rol moraliteit hierin speelde en in welke mate geld en private giften samen gingen en de praktijk van de collectieve schenkingen volgden. We kijken eerst naar de bewoording van het register van Gedele om vervolgens dieper in te gaan op de casus van Simon Borluut. Deze liet een financieel handboek na waarin hij zijn (private) transacties tussen 1452-60 noteerde, waaronder dus ook al zijn giften.

De schepenbank van de Keure was een zwaarwichtigere schepenbank dan die van Gedele in Gent, maar er was zeker een bevoegdheidsverdeling. De schepenen van Gedele hadden vooral een vrederechtelijke taak en stonden zij in voor de weeskinderen en de weduwen, voor het oplossen van conflicten en het brengen van vrede in de stad.⁸⁷² Hun bijnaam was dan ook *paisierders*. Daarnaast waren de schepenen ook bevoegd voor de vrijwillige rechtspraak.⁸⁷³ Dit waren de wettelijk passeringen waar de oorkonder, in het geval van giften de schepenen van Gedele, niet zelf een partij in het geding was, maar de akte een authentiek karakter verleende.⁸⁷⁴ In het middeleeuws recht volstond de mondelinge overeenkomst niet altijd als contract, maar waren er nog andere formele rechtshandelingen nodig. Dit blijkt ook uit de steeds terugkomende formule

⁸⁷¹ G. Signori, “‘Family traditions’. Moral economy and memorial ‘gift exchange’ in the urban world of the late fifteenth century,” in *Negotiating the Gift. Pre-Modern figurations of exchange*, eds. G. Algazi, V. Groebner, en B. Jussen (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003), 289-90.

⁸⁷² M. Danneel, *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent* (Leuven/Apeldoorn: Garant, 1995), 16.

⁸⁷³ Voor ons onderzoek hebben we een steekproef uit het jaar 1478 genomen om de giften van dat jaar te analyseren. Het is bij een steekproef gebleven omdat een systematische analyse van de registers van Gedele het bestek van deze masterproef oversteeg en we aan de hand van een paar concrete voorbeelden de stereotype terugkomende bewoording kunnen aanduiden. We leggen vanzelfsprekend geen claims op exhaustiviteit en onze conclusies zijn voorwaardelijk.

⁸⁷⁴ Van Gassen, *Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad*, 276; P. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle* (Brussel: Académie Royale de Belgique, 1987), 436-7.

ghegheven ende gheeft bij desen.⁸⁷⁵ Het contract lag dus reeds gedeeltelijk vast, maar in een wereld waar weinig op schrift stond, was de bewijskracht die de schepenen eraan konden leveren van cruciaal belang. Het moraliteitsdiscours was evenwel steeds aanwezig in het register. Wanneer Jan van Zele voor de schepenen kwam dan was dit *uut puerlijke joustes*.⁸⁷⁶ De schenkers, of toch op zijn minst de registers, onderschreven steeds bij het tot stand komen van deze giften het altruïstische karakter ervan. Dat is interessant, want net zoals in de stadsrekeningen het geval was, gaan de private giften, om hun definitie van gift te kunnen behouden ook de reciprociteit expliciet ontkennen. We moeten ons hierbij natuurlijk bewust zijn dat het een klerk van de schepenen van Gedele was die wellicht een stereotype formulering hanteerde. Toch zien we naast de pure intenties die, bijna stereotiep, terugkwamen ook individuele verschillen. Deze vertellen ons dat de giften ook uit vriendschap gegeven werden of dat er andere goede zeden waren die hen hiertoe aanzetten.⁸⁷⁷ Deze specifieke bewoordingen lijken van geval tot geval af te hangen of te berusten op de informatie die de passant meegaf.⁸⁷⁸ De bewoording kwam terug, maar niet steeds op dezelfde wijze. Het devote aspect was ook een terugkerend fenomeen waarin de schenkers een zekere moreel superieure positie innamen. Zo werd voor sommige donaties meegegeven dat de gift ook zijn geweten bevrijdde. Wat aangeeft dat de gever het schenken als moreel goed aanzag.⁸⁷⁹ Er was dus in zekere mate een devoot aspect zoals die bij de *pro anima* geschenken naar voor kwam. Giften die voor de schepenen van Gedele passeerden waren zuiver, vroom en puur zelfs wanneer het ging over een bedanking voor iemand die een heel leven voor hen had gewerkt.⁸⁸⁰

Deze nadruk was misschien nodig. De schenkers die hun gift voor de schepenen wilden laten passeren gaven immers steeds aanzienlijke geldbedragen. Het ging hier steeds over giften tussen de 4 tot 12 lib. gr. (960 – 2880 d. gr.) die uitgereikt werden aan familieleden, vaak vader op zoon of tussen kennissen. Ook personen die zich in het leven nuttig gemaakt hadden of de familie een goede dienst bewezen hadden konden op een gift rekenen en vaak was het de band tussen beide die primeerde. Deze bestond enkel tussen schenker en beneficiant en geen andere personen. De motieven waren dan ook niet steeds bepaald, maar er werd soms voor zekere redenen gegeven. Zo gaf Adrianna van Vaernewijck voor een zekere schuld aan Gillis de Geest acht pond (1920 d. dr.).⁸⁸¹ Een reden is niet opgegeven maar mogelijk staat het in relatie met de voogdijregeling over de kinderen van Hector de Stoppeleer.⁸⁸²

Zoals Martha Howell opmerkte kan er in het giftenverkeer een zekere *gendering* optreden: vrouwen namen ook deel aan giftuitwisselingen. Meer nog beargumenteerde Howell dat er zelfs specifieke domeinen zijn waar voornamelijk vrouwen optraden, zoals testamentaire giften.⁸⁸³ Marc Boone merkte dit ook op met betrekking tot het domein van geboortegeschenken. Gerem Borluut en zijn vrouw Magriete d'Ailly hielden een klein boekje bij over de geboortes van hun

⁸⁷⁵ Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas*, 421.

⁸⁷⁶ Kenlic zij etc. Jan van Zele commen es voor scepenen (...) dat hij wel ende deugdelic ghegheven ende gheeft uut puerer joustes (...); SAG 330/34, fol. 16 r.

⁸⁷⁷ Kenlic zij dat Ghijsebrecht Tierm voor scepenen (...) verclaersde dat hij uut goeder joustes menende ende vrientscepen uut veroughinghen van consiensen ende mids zekeren anderen zeden hem daertoe purrende ghegheven en mids dese gheeft (...); SAG 330/34, fol. 58 v.

⁸⁷⁸ Overigens was dit niet enkel in 1478 het geval, maar in het jaar 1458-9 kwamen we dergelijke bewoordingen ook tegen: zie bijvoorbeeld SAG 330/28, fol. 138 r.

⁸⁷⁹ (...) uut puerlijke joustes ende in ontlastinghe van zijn consiencie heeft gheghen ende gheeft (...); SAG 330/34, fol. 26 r.

⁸⁸⁰ Zo gaf Ghijsebrecht Tierm aan Katheline van Doerne haar dochter voor zekere tijd hebben ende goeder dienst bewezen de ghift (...); SAG 330/34, fol. 58 v.

⁸⁸¹ SAG 330/34, fol. 32 r.

⁸⁸² SAG FH 1, Handboek de Stoppeleere, ongefolioerd.

⁸⁸³ M. Howell, "Fixing movables: Gifts by testament in late medieval Douai," *Past and Present* 150 (1996): 26-27.;

kinderen. Hierin noteerde Magriette de dag en het uur van de geboorte samen met de peter en de meter en de geboortegeschenken die het koppel ontving, bijvoorbeeld voor de geboorte van hun zoon Boudewijn op 3 oktober 1477.⁸⁸⁴ Het sociaal kapitaal van de Borluuts, of op zijn minst van Margriete d'Ailly, kwam hier naar voor. De geschenken die ze kregen gingen steeds over kleine bedragen of snoepgoed met waarschijnlijk in hoofdzaak een symbolische functie. Boone merkte op dat alle schenkers vrouwen waren waarbij dertien van de achtentwintig schenkers familieleden waren. Uit de korte lijst valt op te maken dat een schenking bij een geboorte een emotioneel geladen moment was waar de verwanten en delen van het netwerk van de familie een kleine symbolische gift deden. Het waren voornamelijk vrouwen die schonken, maar een aantal onder hen werden als "vrouw van" aangesproken. Het is dus niet onmogelijk dat het netwerk van Gerem Borluut zich hier ook in manifesteerde, maar dat het als onbetamelijk geacht werd mocht de man zelf schenken.⁸⁸⁵

De vertegenwoordiging van het netwerk in deze giften was een symbool voor de context waarin het kind opgevoed zal worden. Het was het netwerk dat de familie steunde en het was deze soort rijkdom waarop het zou kunnen rekenen. Welgestelde families waren vaak bronnen van ongeziene macht en rijkdom in Gent. Het is de combinatie van beide die hun giftgewoonten interessant maken. Helaas zijn in het meerderdeel van de gevallen hun private boekhoudingen niet tot ons gekomen. Een van deze zeldzame uitzonderingen is het financieel handboek van Simon Borluut. Als zoon van zeventvoudig schepen Gerem Borluut was hij een van de prominenten van de Gentse elite.⁸⁸⁶ De familie Borluut was een van de Gentse patriciërsfamilies die al sinds de 12de eeuw in de Gentse politiek aanwezig was.⁸⁸⁷ Ze behoorden tot de *virii hereditarii* en vonden hun fortuin in de (textiel)handel en rentes uit grondgebied.⁸⁸⁸ Na 1300 was de patriciërsfamilie politiek gezien eerder particularistisch georiënteerd en waren leden van het geslacht geregeld aanwezig op de beslissende momenten in de stadsgeschiedenis.⁸⁸⁹ Simon zelf bijvoorbeeld nam vijf schepenmandaten op als lid van de Poorterij en was voorschepen in 1452 wanneer de opstand in een radicale fase kwam. Hij was een van de voornaamste actoren wanneer het treffen tussen de Gentse stadsmilities en de Bourgondische hertog tot een culminatiepunt kwam, maar overleefde zowel Gavere als de nasleep ervan. In 1453 was hij herekiezer en trad vervolgens op als ontvanger van de stad waar hij de boete die Filips de Goede de stad oplegde meehielp overleven.⁸⁹⁰ Na deze woelige periode nam hij vermoedelijk geen mandaten meer op en gaf de fakkel door aan zijn opvolgers die onder het hertogelijk regime van Karel de Stoute een aantal schepenmandaten in de

⁸⁸⁴ Waarschijnlijk schreef Margriete zelf het boekje daar ze de bewoording dit *es als ic van Baukin minen suene in kinderbet lach* hanteerde; M. Boone, "De discrete charmes van het burgerbestaan in Gent rond het midden van de vijftiende eeuw. Het financieel handboek van Simon Borluut (1450-1463)," in *"Proeve 't al, 't is prysselyck". Verbruik in Europese steden (13de-18de eeuw). Consumption in European towns (13th-18th century). Liber Amicorum Raymond van Uytven* (Antwerpen: UFSIA, 1998): 102; RAG FM 7, nr. 29, fol. 8 r.

⁸⁸⁵ RAG, FM7, Familie Borluut, nr. 29, fol. 8 r.

⁸⁸⁶ Niet te verwarren met de bovenstaande Gerem Borluut. Deze was een nazaat.

⁸⁸⁷ Blondé et al, "Living together in the city," 65.

⁸⁸⁸ M. Boone, "Borluut," in *Lexikon des Mittelalters* vol. 2, eds. R.-H. Bautier en C. Brescher-Gisigerr (München/Zürich: Artemis Verlag, 1983), 463; M. Boone, "Elites urbaines, noblesse d'état: bourgeois et nobles dans la société des Pays-Bas bourguignons (principalement en Flandre et en Brabant)," in *Liber amicorum Raphaël de Smedt. 3 Historia* (Leuven: Peeters, 2001), 65-8.

⁸⁸⁹ M. Boone, "La domestiqué d'une grande famille patricienne gantoise d'après le livre de comptes de Simon Borluut (1450-1463)," in *Les niveaux de vie au moyen âge. Mesures, perceptions et représentations. Actes du Colloque international de Spa, 21-25 octobre 1998*, eds. J.P. Sosson, C. Thiry, S. Thonon en T. van Hemelryck (Louvain-la-Neuve: Bruylant-Academia, 1999), 80.

⁸⁹⁰ Haemers, *De Gentse Opstand*, 382.

schepenbank van Gedele vervulden. In 1483 was het evenwel weer een Borluut die als voorschepen mee het voortouw nam tegen de centralisatiepolitiek van Maximiliaan.⁸⁹¹

Hij liet een schriftje achter met zijn dagelijkse private kosten voor de periode 1450-63. Het schriftje zelf is rechthoekig en bruin en bestaat uit drie ingebonden katernen en in totaal 44 folio's, waarvan de laatste drie onbeschreven en zwaar beschadigd zijn. Het is ingebonden door een stuk bruin perkament met het opschrift *hantbouch van Sijmoen Borluut met jonckvrauwe Elisabette van Ravescot sine eersts huijsvrauwe*. Daarnaast is er een twintigste-eeuwse notitie te zien van Napoléon de Pauw uit 1902. Boone vermoedde dat deze Napoléon de intentie had om het schriftje uit te geven, maar er nooit toe gekomen was. Het bevond zich dan ook in private handen tot 1965.⁸⁹² De stukken die erin voorkomen zijn in het Gents dialect opgesteld en zijn waarschijnlijk van de hand van Simon Borluut zelf. Hierin somde hij zijn private uitgaven op, noteerde hoeveel ze per stuk kosten en het uiteindelijke bedrag in d. gr. Veel stukken zijn niet gedateerd, maar de gedateerde stukken zijn wel in chronologische volgorde opgesteld. Het voordeel van zijn document is dat het waarschijnlijk enkel voor hem persoonlijk bedoeld was. Het schrift had tot doel zijn financiële transacties bij te houden, niet om een goed beeld van hem weer te geven. Simon Borluut was aan de macht op het einde van de Gentse opstand en het begin van de afhandeling van de vrede van Gavere. De belangrijke rol die hij had in de afhandelingen van de monsterboete die de stad opgelegd kreeg komt zo goed als niet naar voor. Slechts één keer verwees hij naar contemporaine gebeurtenissen: een kost voor verschillende huizen die tijdens de oorlog vernietigd waren. Verder correleerde hij zijn notities niet aan eigentijdse gebeurtenissen.⁸⁹³ Het was dan ook niet zijn bedoeling om een getuigenis van zijn politieke carrière na te laten, eerder was het een document waarmee hij het overzicht kon behouden op zijn financiële verrichtingen. Er werden zaken bijgeschreven en doorstreept naargelang de evolutie van bepaalde betalingen.⁸⁹⁴ Hij had niet de bedoeling een lovend beeld van zichzelf neer te zetten.

In het schriftje van Simon Borluut stonden de dagdagelijkse transacties die hij voor zijn levensonderhoud en zo meer deed. Dit kon gaan van de aankoop van drank en voedsel, over kledij en de betaling van het personeel, tot de relatiegeschenken die hij uitdeelde.⁸⁹⁵ Opvallend is het persoonlijk karakter van de transacties. Wanneer Simon Borluut betalingen deed, dan was dit vaak bij gekende handelaren die hij als “onze” of “mijn” benoemde. Hij ging dan ook inkopen doen bij zijn schoenmaker, zijn pasteibakker tot zelfs zijn zadelmaker.⁸⁹⁶ Hier komt meteen het belang van persoonlijke relaties naar voor waar verkopers ook echt hun cliënteel kenden en omgekeerd.⁸⁹⁷ De giften die Simon Borluut deed hadden net hetzelfde persoonlijk karakter. Hij gebruikte slecht eenmaal het woord “gift” zelf. Hij vond het dus niet nodig de kosten die hij maakte

⁸⁹¹ Simon Borluut de zoon van Simon werd in 1458 zesde schepen van Gedele, Simon de zoon van Boudewijn Borluut in 1459 vijfde schepen van Gedele en in 1464 zesde schepen van Gedele en in de periode na 1469 Simon Borluut zoon van Jan Borluut derde schepen van de Keure en Simon Borluut vierde schepen van Gedele. In de periode na Maria van Bourgondië zou geen enkele Borluut een schepenmandaat opnemen, maar wel een Simon Borluut als tesorier en opmerkelijk genoeg zien we Simon Borluut zoon van Jan in 1483 als voorschepen van de Keure en nog eens in 1488. Twee momenten waar het stedelijk particularisme het sterkste was; RAG, FM7 Familie Borluut, nr. 5.

⁸⁹² Hij is evenwel slechts tot een vertaling geraakt en het werk is tot nog toe niet uitgegeven: *SAG Fonds Napoléon de Pauw*, nr. 965; Boone, “De discrete charmes van het burgerbestaan,” 103, vt. 17.

⁸⁹³ RAG FM7, Familie Borluut, nr. 22, fol. 10 r.; Boone, “Discrete charmes van het burgerbestaan,” 105.

⁸⁹⁴ Bijvoorbeeld doorstreepte hij bij een schuldenpost aan Sander Prendael *blijve hem tachter nog een lib. gr.* De post werd waarschijnlijk afbetaald; RAG FM7, Familie Borluut, nr. 22, fol. 5 r.

⁸⁹⁵ Voor een bespreking van al deze verschillende uitgaven zie: Boone, “Discrete charmes van het burgerbestaan,” 106-12.

⁸⁹⁶ RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 18 v., 26 v. en 27 r.

⁸⁹⁷ P. Stabel, “Negotiating value: the ethics of market behaviour and price formation in the late medieval Low Countries,” in *In but not of the market*, eds. M. Boone en M. Howell (Brussel, Paleis der Academiën, 2001), 60.

ook als gift te benoemen. Verklikkers zoals het werkwoord “geven” zijn indicaties dat het hier niet over transacties gaat. Het merendeel van de giften die Simon Borluut uitdeelde waren huwelijks giften. Hij gaf zijn huwelijks geschenken waarschijnlijk aan personen die hij ook persoonlijk kende, aangezien hij meestal ook de naam kon meegeven. Natuurlijk ging dit in de eerste plaats over zijn eigen familieleden en leden van zijn politiek netwerk, maar hij gaf evenzeer aan zijn personeel en zijn pachters.⁸⁹⁸ Naast huwelijks giften gaf hij ook wanneer een dochter van een invloedrijke vriend in het klooster trad of wanneer een zoon zijn eerst mis gaf.⁸⁹⁹ Tenslotte gaf hij ook bij een doopsel, zowel binnen zijn familie, zijn netwerk als aan het eigen personeel wanneer hij of een familielid dooppeter/meter werd.⁹⁰⁰ Hij gaf dus niet alleen in eigen naam, maar ook in naam van zijn vrouw en zoon. In het geval van zijn vrouw is het redelijk logisch daar hij de maritale macht had. In het geval van zijn zoon Lieven Borluut gaf hij soms uit eigen naam aan diens personeel, maar sommige giften waren op naam van Lieven Borluut zelf. Het verschil beperkte zich vaak tot een subtiel *gaf* en *ic gaf*. Het is dus mogelijk dat hij uit naam van de zoon gaf, maar evenzeer dat Lieven Borluut in naam van de familie gaf, al dan niet op kosten van zijn vader.⁹⁰¹ We vermoeden dat de twee scenario’s zich voordeden. De zoon kon als vertegenwoordiger optreden waarbij vader Borluut de schenking aan hem meegaf. Bijvoorbeeld gaf hij zijn zoon Lieven een leeuw(munt) mee voor Joos Triest omdat zijn dochter in het klooster trad.⁹⁰² Toch kon het evenzeer zijn dat hij als vader Borluut in naam van zijn zoon gaf. Getuige hiervan is de kost waarbij hij Joos Triest een gift gaf van twee gulden kronen uit zijn naam en uit naam van zijn zoon een leeuw.⁹⁰³

Wie de giften gaf zal er waarschijnlijk ook toe gedaan hebben, want naast attenties, vertegenwoordigden deze giften ook de relaties die de familie onderhield. Deze relaties werden gesymboliseerd door onderling te trouwen of elkaar als dooppeter te benoemen, maar evenzeer is de frequentie van de giften veelzeggend. Zo schonk Simon zeven keer aan vertegenwoordigers van de familie Triest en vijf keer aan vertegenwoordigers van de familie Sersanders. Deze laatste familie kwam overigens enkel aan bod wanneer er giften werden uitgedeeld. Dit wijst erop dat ze niet zozeer financiële belangen vertegenwoordigden, maar eerder politieke.⁹⁰⁴ De giften die hij schonk waren vaak vreemde munten. Simon moet een indrukwekkend arsenaal aan dergelijke munten gehad hebben. We zagen dat de stad munten schonk zoals Beierse gulden, postulaten of pieten, maar Simon Borluut schonk ook Arnoldus gulden, Wilhemusmunten, leeuwen, een klinkaart. Boone stelde dat 26 op 38 beneficianten die in het huwelijk traden zo’n munt kregen. Dit waren gelegenheidspenningen die vermoedelijk uit het monetair circuit waren genomen. Ze hadden dan ook hoofdzakelijk een sociale functie om de band tussen geveer en schenker te benadrukken.⁹⁰⁵ We wensen hier nog aan toe te voegen dat het geven van munten naast deze

⁸⁹⁸ Zie bijvoorbeeld: *Ghegheven ter brulocht van Janne den Lombaert mijnen zustere Gheeraerts wedewe ontfanghen was eenen willelmus van XLII gr. of Ghegheven ter brulocht van Janne Allemanne mijnen pachtere ter Beke bi Temssche I pat. van III s. gr.*; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 24 r. en 1 v.

⁸⁹⁹ Bij het intreden van een klooster specificeert hij wel niet aan wie hij de gift gaf: *ghegheven ten cleedene van Fransoys Baertz dochter in de Byloke II s. gr.*; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 21 r.

⁹⁰⁰ *ic Symoen hief Janne van Petellez mijnen neve zijn dochterkijn Anthonijnnen ende ic gaf haer drie bavarhische guldin en Item hief ic Jooze van Leyns een cnechtkijn gheheeten Moenkijn ende ic gaf eenen saluut van L gr.*; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 2 r. en 39 v.

⁹⁰¹ Zie bijvoorbeeld RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 2 r.: *Liefkin, mijn zeune, hief Gilliez van Sercam onzen voesterheere was van Annekijne gaf XII gr.*

⁹⁰² *Item ghezonden met Liefkijnen mijnen zuene tAssenede te mer. Jooze Triest kinde ghecleedt ter Haghe den agtersten dach van wedemaent anno LIII eenen leeu van XL gr.*; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 13 r.

⁹⁰³ *Mijnre nichte Joozijnen Triest Christoffelz dochtere die trauwede Joorisse Dammane Lievijns zuene een scaille van eenre vlaemsschere maerc ende II gulden croenen. Ende voor Lievijne mijnen zuenne eenen leeu;* RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 34 v.

⁹⁰⁴ Zie RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 2 r., 21 r., 28 v., 32 r., 38 v.

⁹⁰⁵ Boone, “Discrete charmes van het burgerbestaan,” 107.

relationele functie ook de symbolische functie van de zuiverheid van de gift onderschreef. Immers door uit die variatie aan muntsoorten te kiezen kon Simon Borluut enerzijds een geschenk geven waarin een attentie vervat zat en die gepersonaliseerd was, maar bovendien waren ze in hoofdzaak een gift die een bepaald geldbedrag voorstelde in plaats van dit geldbedrag zelf te zijn. Hij noteerde de waarde van de munten dan ook steeds nog eens in Vlaamse groten. Omgekeerd wanneer hij zijn zoon Jasper een huwelijksge Geschenk gaf was dit waarschijnlijk in 240 d. gr. contant, maar specificerde hij wel dat het over een *marighift* ging. Het werd niet consequent toegepast en er zijn zeker bepaalde giften waar gewoon het contant geld vermeld werd. Simon Borluut moest dan ook geen verantwoording afleggen over zijn financiën. Toch is het opvallend dat de uitgaven gelijkenissen vertoonden met de giften die de stad als collectiviteit gaf. Munten werden naar aanzienlijke families gestuurd wat het relationele onderstreepte, maar ook de zuiverheid van de gift. Met deze praktijk die de stad als collectiviteit ook kende, zal Simon als stadsontvanger niet onvertrouwd mee geweest zijn, en het is dus waarschijnlijk dat het over een breder gebruik ging.⁹⁰⁶

Bovendien konden de giften een informeel middel zijn om zijn belangen te behartigen. Zo gaf Simon Borluut eenmaal aan dat hij tot een gift aangezet werd door de abt van Sint-Pieters ter ere van het huwelijk van Jan Sersanders.⁹⁰⁷ Daarnaast schonk hij ook een pieter van 38 d. gr. aan de bastaarddochter van de ontvanger van Vlaanderen in het voorjaar van 1459.⁹⁰⁸ Het is opvallend dat deze giften zich voornamelijk op het einde van het schriftje bevonden. Op dat moment nam Simon Borluut geen politieke functies meer open had hij zich volledig teruggetrokken uit het politieke leven. Dat was evenwel niet hetzelfde als zijn invloed opgeven. Die kon hij nog voor tal van redenen gebruiken. In 1457 schaakte bijvoorbeeld Lieven Borluut Jooszijne van Formelis.⁹⁰⁹ In een periode waar, zeker voor rijke families, een huwelijk niet zomaar zonder de toestemming van de ouders gebeurde, was schaking een ernstige misdaad. Voor de kerk volstond het jawoord tussen de twee geliefde en ze waren dan voor God getrouwd zonder enige andere vormvereiste.⁹¹⁰ Voor aanzienlijke families stonden vaak dynastieke belangen en de naam van de familie op het spel. De liefde tussen het echtpaar was niet voldoende, laat staan een vereiste. Vaak ging het over onderhandelingen tussen beide families van wie wat en hoeveel in het huwelijk zou brengen. Door het heft in eigen handen te nemen bracht het koppel evenwel het patrimonium en de nalatenschap van de familie in gevaar. Verhindren kon de familie dit niet meer, het huwelijk behoorde exclusief toe aan de kerk, maar ze kon dit wel bestraffen. Hierbij vonden de families de steun van de wereldlijke rechtbanken. Wereldlijke rechtbanken konden zowel de schaker als de geschaakte vervolgen. Voor de man kon dit de doodstraf betekenen en voor de vrouw erfrechtelijke

⁹⁰⁶ Haemers, *De Gentse Opstand*, 396-7.

⁹⁰⁷ *Item ter brulocht van meester Janne Sersanders filius Philippi Sersanderz ende dat ic waz ghebeden met brieve van mijnen heere den abdt Philips van zente Pieters, zo ghavic over beeden zijden II rijderz van VIII s. VIII d. gr.*; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 32 r.

⁹⁰⁸ *Ghezonden ter brulocht van tsonfangherz van Vlaenderen natuerlicke dochtere ende nam Baven zijnen clerck eenen pieter van XXXVIII gr.*; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 33 v.

⁹⁰⁹ Er is geen vermelding van geweld dus het gaat waarschijnlijk eerder over "verleiding" in plaats van vrouw. Jooszijne zal waarschijnlijk toegestemd hebben. Zie: R. Van Caeneghem, *Geschiedenis van het strafrecht van de XIe tot de XIVe eeuw* (Brussel: Paleis der Academiën, 1954), 102-4.

⁹¹⁰ Voor de kerk was het dan ook geen vereiste dat het huwelijk *facie ecclesie* gebeurde. Het huwelijk was dan onregelmatig, maar niet nietig; Heirbaut, *Privaatrechtsgeschiedenis*, 231-2; C. Delameillieure, "Partly with and partly against her will": female consent, elopement, and abduction in Late Medieval Brabant," *Journal of Family History* 42, nr.4 (2017): 354-5.

repercussies. Zij werd volledig onterfd en verloor al haar recht op het patrimonium van haar ouders.⁹¹¹ Voor de familie werd ze voor dood gehouden.⁹¹²

Hoewel zowel de doodstraf als de erfrechtelijke onteigening niet vaak in de praktijk voorkwamen, liepen Lieven Borluut en Jooszijne van Formelis nog steeds dit risico wanneer Lieven haar schaakte. Jooszijne van Formelis was de dochter van Jan van Formelis, heer van Sint-Denijs-Boekel en heer van Oosterkerke die op zijn beurt de zoon was van Simon van Formelis, voormalig President van de Raad van Vlaanderen.⁹¹³ Een man die een aanzienlijk patrimonium te verdedigen had en pikant genoeg zelf zijn vrouw geschaakt had.⁹¹⁴ Niettemin had hij, zoals het financieel handboek aangaf, *clachten* over het huwelijk en probeerde hij Jooszijne te onterven. Blijkbaar kon Simon dit voorkomen. Een onterving van zijn schoondochter benadeelde immers ook zijn zoon en daarmee de nalatenschap van de familie.⁹¹⁵ Simon Borluut stelde de gekende advocaat Gillis de Clerc aan die mogelijks gespecialiseerd was in schakingen. Wanneer deze de zaak won en de *clachte ghewijst van onwerden ende te nieutte* was kreeg Gillis een saluut en twee leeuwen geschonken.⁹¹⁶ Dit was ongetwijfeld niet zijn loon, maar eerder een appreciatie en een bedanking voor het welvaren van het proces. De schepenen van de Keure beslechtten immers een vonnis in 19 januari 1457 waar het ereloon van 60 lib. (14 400 d.gr.) aan Gillis de Clerc in een andere schaking niet als onredelijk aanzien werd.⁹¹⁷ Voor dit bedrag moest een meesterambachtsman in die periode 1440 dagen werken en hij zal een gelijkaardig bedrag van Simon Borluut geëist hebben.⁹¹⁸

Het proces stopte daar immers niet, want in de loop van de processen die erop volgden zien we dat Simon zeer gerichte transacties zal doen. Hij bezoldigde vervolgens een schepenbode voor twee dagen en zond de onderbaljuw naar de baljuw om hem op de hoogte te brengen van het vonnis.⁹¹⁹ Ook het daaropvolgend proces in januari 1458 was van belang. Hier ging het over welke goederen uiteindelijk in het huwelijk zouden gebracht worden bij hun leven en na hun dood. In de

⁹¹¹ In het Vlaamse erfrecht werden jongens en meisjes gelijk behandeld in de verdeling van de goederen en daarom probeerden ouders met deze regeling te verhinderen dat rijke dochters ontvoerd zouden worden om zo sociale promotie te maken; D. Nicholas, *The domestic life of a medieval city: women, children and the family in Fourteenth-century Ghent* (Lincoln/Londen: University of Nebraska Press, 1985), 54; J. Monballyu, *Geschiedenis van het familierecht* (Leuven: Uitgeverij Acco, 2006), 42.

⁹¹² Zo geformuleerd in het groot privilege dat Gwijde van Dampierre aan Gent verleende in 1297; M. Vleeshouwers-Van Melkebeek, "Mortificata est. Het onterven of doodmaken van het geschaakte meisje in het laatmiddeleeuws Gent," *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique*, 51-52 (2010-2011): 358-9 (357-435); A.E. Gheldolf, *Coutumes des pays et Comté de Flandre. Vol I: Coutume de la ville de Gand* (Brussel: Fr. Gobbaerts, 1868), 450-1.

⁹¹³ Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren*, prosopografische bijlage.

⁹¹⁴ C. Delameilleure en J. Haemers, "Het herteleet van Simon van Formelis. Familieruzies, erfeniskwesties en het huwelijk in 15de eeuwse Gent," *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 61 (2017): 56-63.

⁹¹⁵ Delameilleure en Haemers stellen dat Lieven Borluut de zoon was van Geerom Borluut. Dit is waarschijnlijk apocrief daar het tegen de bewoording van *Lievenz mijns zeunz* inging; ook het register van de Keure sprak over Lieven Borluut filius Symoens wettelike vanden voornoemde joncvrouwe jozinne; SAG 301/44, fol. 78 v. ; Delameilleure en Haemers, "Het herteleet van Simon van Formelis," 70-1; Zie ook: Buylaert, *Eeuwen van ambitie*, 289.

⁹¹⁶ *Anderwaerven van der clachten daer Jan afender bleef ende was de clachte ghewijst van onwerden ende te nieutte, so hadde Gillis van mi dat ic ne ontijt mi te diennene eenen saluut ende voort van zijnen dienste II leeuwe* (...); RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 29 r.

⁹¹⁷ SAG 301/44, fol. 50 v.; Vleeshouwers-Van Melkebeek, "Mortificata est. Het onterven of doodmaken van geschaakte meisjes," 363.

⁹¹⁸ Scholliers, "Lonen te Gent (XVe-XIXe eeuw)," 411.

⁹¹⁹ Dit was de hoogbaljuw van Gent. In het vonnis stelde immers dat de hoogbaljuw kosteloos zou gesteld worden voor de vervolging die hij had gedaan; SAG 301/44, fol. 78 v.; RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 29 r.

Nederlanden was het de gewoonte om een huwelijksgift te geven in plaats van een bruidsschat. Het verschil is dat deze gift de verdeling van de erfenis niet in gedrang bracht. Wanneer de verdeling van de erfenis plaatsvond moest deze gift terug ingebracht worden zodat alles gelijk onder de descendenten verdeeld kon worden.⁹²⁰ Ook deze zaak was van kapitaal belang. Hij betaalde de amman, sergeanten, klerken, boden en taalman Willem de Winter steeds kleine bedragen.⁹²¹ Het financieel handboek geeft de indruk van telkens zeer kleine bedragen uit te strooien. Zo gaf hij telkens 16 d. gr. per *genachte*.⁹²² De vraag is natuurlijk of dit verdachte attenties waren of loutere transacties. Simon Borluut won het proces en de kleine bedragen zijn vermoedelijk niet de proceskosten. Waarschijnlijk zijn het vergoedingen voor het afleveren van kopieën of andere kleine diensten, maar we merken hier toch op dat het verschil in giften opvallend is. Simon moest voor zichzelf verdachte transacties niet verborgen houden, maar wel voor de buitenwereld die ze aanschouwde. De giften die een openbaar karakter hadden zoals giften bij een geboorte, doopsel, huwelijk en een bedanking aan de advocaat werden als een specifieke gift gegeven die niet meteen geld was. Dat Simon Borluut schepenboden bezoldigde zal niet normaal geweest zijn. Hannes Lowagie stelde dat schepenboden enkel in naam van de stad bezoldigd werden door de stad.⁹²³ Dit is onmogelijk na te gaan voor het desbetreffende jaar 1457-8 omdat de rekening zwaar beschadigd is, maar met 19 d. gr. voor twee waren die wel maar lichtjes betaald. Schepenen kregen immers in die periode 60 d. gr. per dag van de stad.⁹²⁴ Ook dit zal dus eerder een attentie dan een betaling geweest zijn.

Het is alvast mogelijk dat Simon een grotere invloed had op het verloop. Jan van Formelis was dan wel de zoon van de vooraanstaande Simon van Formelis en de broer van Steven en Geraard van Formelis die in het stadsbestuur functies hadden opgenomen, maar hij had zich niet met de politiek ingelaten.⁹²⁵ Hoewel het hem een beter lot dan zijn broers bracht, zien we in de giften mogelijks een weerspiegeling van de ongelijke machtsverhouding tussen Simon Borluut en Jan van Formelis.⁹²⁶ Hoewel Jan van Formelis waarschijnlijk wel het recht zal gehad hebben om zijn dochter te onteigenen, werd hij hierin door Simon Borluut gehinderd. Simon mocht dan wel geen publieke functies meer uitoefenen, hij was nog steeds een man van aanzien met een netwerk waar hij beroep op kon doen en deed wanneer hij dit nodig achtte. Jan van Formelis was misschien wel een belangrijk edelman, maar zijn maatschappelijke impact zal vermoedelijk niet even zwaar geweest zijn als die van Simon Borluut. Het kwam dan ook tot een officieel huwelijk waarbij het leen Sint-Denijs-Boekel aan het echtpaar toeviel. Een mooie winst voor de familie Borluut.⁹²⁷

⁹²⁰ C. Delameilleure, "Trouwende vrouwen. Partnerkeuze, huwelijksconflicten en relaties," in *Wijvenwereld. Vrouwen in de middeleeuwse stad*, eds. J. Haemers, A. Bardyn, C. Delameilleure (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2019), 55.

⁹²¹ *Item, ter andere vierscaren alz Jan van Formelis over brochte den staet van goede ende daer af dede zijnen heedt dat hij dair over brochte al tgoet den sterfhuuze toebehoorende up den dach dat jonfrouwe Gheertruudt van Oostkercke Janz wijf was van zaligher memorien ghegheven den clercken van ghedeelle VI gr. ende den taelman Willemme den Wintere XX gr.;* RAG FM7, Fonds Borluut, nr. 22, fol. 29 v.

⁹²² Een "Genachte" is de veertiendaagse termijn tussen twee rechtsdagen, de rechtsdagen zelf; R. Van Caeneghem, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIV eeuw* (Brussel: Paleis der Academiën), 102, vt. 1.

⁹²³ Lowagie, "Stedelijke communicatie in de late middeleeuwen," 284.

⁹²⁴ Lowagie merkte op dat de term 'bode' verwees naar "iedereen die informatie opzoekt of doorgaf". Zelf benoemt hij geen specifieke functie van de 'schepenbode' wat ons doet vermoeden dat het hier over schepenen ging die zich ten dienste van Simon Borluut zetten; Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 77; H. Lowagie, "Met brieven an de wet. Een studie van het stedelijke briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen," (Phd. Diss., Universiteit Gent, 2011), 110.

⁹²⁵ Haemers, *De Gentse opstand*, 81.

⁹²⁶ Steven van Formelis werd in de Gentse opstand onthoofd; Haemers, *De Gentse opstand*, 240.

⁹²⁷ Delameilleur en Haemers, "Het herteleet van Simon van Formelis," 71; We konden de 'staat van goederen' die Jan van Formelis moet ingediend hebben niet terugvinden in het register van Gedel.

3. Schenken is aan het *corpus urbanum* denken. Goede giften.

In de late middeleeuwen bloeide het gemeenschapsleven. Verschillende corporatieve organisaties zorgden voor de sociale, economische en spirituele noden van hun leden. Ze gaven economische garanties, sociale solidariteit en een religieus gemeenschapsleven, door o.m. garanties, solidariteit en processies te organiseren. Naast deze noden droegen deze gilden, broederschappen, ambachten en rederijerskamers bovendien bij aan de identitaire constructie van hun leden. Deze organisaties speelden een rol in het dagelijkse leven van de stad, en definieerden minstens gedeeltelijk de aanblik van deze stad.⁹²⁸ Deze groeperingen vormden in belangrijke mate *trust networks*. De leden legden hun belangen samen om garanties te bieden, maar stelden zich op hetzelfde moment bloot aan de mogelijke willekeur van hun vertrouwenspersonen.⁹²⁹ De vraag die we in het laatste deel zullen stellen is hoe het vertrouwen tussen de stad en de corporaties gesymboliseerd werd. Na een turbulente periode waar intern conflict voor onstabiliteit in de stad zorgde, ging Gent vanaf 1360 de nadruk leggen op stabiliteit, harmonie en een machtsbalans tussen de grote burgerfamilies en de gilden. Het regime van de Drie Leden in Gent kon niet op tegen de machtsconcentratie die de Bourgondische hertogen tentoonspreidden en na de vrede van Gavere werd het regime van de Drie Leden afgeschaft. De ambachten verloren hun politieke inspraak.⁹³⁰ In de periode na de vrede van Gavere moest de stad dus andere mechanismen gebruiken om zich van de steun van de bevolking te verzekeren. In de politieke theorie was het voor de stad van belang (1) vertrouwenswaardig over te komen, (2) een aanzienlijk deel van de bevolking achter zich te krijgen en (3) de burgers informatie te geven dat de overheid vertrouwenswaardig is en het gevoel te geven dat het bestuur (ethisch) wederkerig is. Alle drie punten waren van belang in het overtuigen van de derde van de rechtvaardigheid van de gegeven giften, maar hoe konden giften omgekeerd ervoor zorgen dat de drie punten gerealiseerd werden?⁹³¹

We hebben steeds de nadruk gelegd op de wijzigingen die doorheen onze bestudeerde periode plaatsvonden. Het is evenwel ook interessant stil te staan bij de zaken die ongewijzigd bleven. Dit toont aan hoe beide regimes ondanks hun politieke voorkeur, toch overtuigd waren dat giften fundamenteel belangrijk waren. Zo was het gebruikelijk dat de stad een aantal goede zaken subsidieerde die de eenheid en samenhang onderstreepten. De aalmoezen aan de verschillende vertegenwoordigers van de weldaad instellingen, het bezoldigen van de Auweet en de processie naar Doornik pasten in deze context.⁹³² Het waren bijdragen die de stad jaarlijks gaf en ook verwacht werd te geven. De posten die onder giften staan hadden een minder dwingend

Opmerkelijk is wel een regeling/gift van zes augustus 1459. Jan van de Eechout en 'sijne geselsnede' Jooszijne van Formelis een rente kregen van hun ouders Jan van Formelis en Gertrude van Oostkerke. Hoewel het hier mogelijks niet dezelfde personen zijn, is het onwaarschijnlijk dat Jan van Formelis twee dochters had die Jooszijne heette. Het leen van Sint-Denijs-Boekel was evenwel duidelijk in de handen van de familie gegaan. Het laatste woord over deze zaak is duidelijk nog niet gevallen; SAG 330/28, fol. 135 v.

⁹²⁸ B. Blondé et al., "Living together in the city," 74.

⁹²⁹ C. Tilly, *Trust and Rule*, 4; Tilly, "Trust and rule," 7.

⁹³⁰ M. Boone en M. Prak, "Rulers, patricians and burghers: the Great and the Little traditions of urban revolt in the Low Countries," in *A miracle mirrored. The Dutch Republic in European Perspective*, eds. K. Davids en J. Lucassen (Cambridge: Cambridge University, 1995): 106- 8; 129.

⁹³¹ Tilly, "Trust and rule," 9; M. Levi, *Consent, dissent and patriotism* (Cambridge: Cambridge University, Press, 1997), 21.

⁹³² Zie bijvoorbeeld in haar jaar 1477-8 voor aalmoezen: SAG 400/26, fol. 36 r. – 41 v.; de Auweet: 134 r. – v.; M. Boone, "Les Gantois et la grande procession de Tournai: aspect d'une sociabilité urbaine au bas moyen âge," in *La grande procession de tournai (1090-1992): une réalité religieuse, urbaine, diocésaine, sociale, économique et artistique*, eds. J. Dumolyn, J. Pycke en M. Boone (Doornik: Fabrique de l'Eglise Cathédrale de Tournai, 1992), 51-2.

karakter. Het is waar dat ze jaarlijks terugkeerden, maar doordat de stad deze onder 'presenten' noteerde, legde ze net de nadruk op het facultatieve karakter ervan. De grootste jaarlijkse beneficianten waren vanzelfsprekend de schuttersgilden: de Sint-Jorisgilde en de Sint-Sebastiaansgilde. De schuttersgilden hadden in de middeleeuwen nog een duidelijke militaire rol. Ze kregen hun privileges van de vorst, maar hun loyaliteit lag niet bij hem.⁹³³ De vorst kon wel een beroep doen op deze schuttersgilden in geval van oorlog, maar dan kwamen zij in naam van de stad.⁹³⁴ De hoofdtaak van deze gilden lag bij de stedelijke defensie. Ter vergelijking: de Franc-Archers van de Franse koningen vertoonden in de eerste plaats loyaliteit ten overstaan van hun vorst. Toch moesten de schuttersgilden ook in de stad het evenwicht opzoeken. Zoals Cauchies reeds aantoonde waren deze schutters een noodzaak als hulp in de lokale justitie en als elitetroepen voor de verdediging van de steden, maar evenzeer hield het een bewapening van de bevolking in wat tot ongelukken kon leiden en de stabiliteit in gevaar bracht. Zeker wanneer sommige leden niet-vervolgingswaarborgen kregen voor 'ongelukken'.⁹³⁵

Hun origine dateerde van ver voor de vorstelijke erkenning, zeker wat grote steden zoals Gent betrof. Deze boog- en kruisboogschutters begonnen vanaf de eerste helft van de 14de eeuw giften te krijgen van de presentmeester. Voor deze gilden zijn dit ook de eerste vermeldingen van hun bestaan: in 1314 gaf de presentmeester de eerste keer 2980 d. gr. voor het houden van hun jaarlijkse competitie en minstens vanaf 1320 kreeg de Sint-Sebastiaangilde jaarlijks wijn ter gelegenheid van hun jaarlijkse competitie.⁹³⁶ De boogschutters en kruisboogschutters gaan evenwel verder terug dan deze periode en Laura Crombie legde er de nadruk op dat het hier niet enkel ging over hun militaire waarde, maar ook, en misschien vooral, over hun belang als articulaties van de stedelijke identiteit. Het was de cruciale veertiende eeuw waar steden hun eigen identiteit steeds meer in de verf zetten en deze gilden in verschillende steden giften ontvingen. Deze giften waren vaak niet militair gerelateerd, maar eerder aan het stedelijk spektakel, de stedelijke trots en de stedelijke identiteit die ze uitdroegen wanneer ze een schutterscompetitie organiseerden.⁹³⁷ Als onderdeel van de representatie van de stedelijke waarden waren ze steeds een zeer belangrijke beneficiant.⁹³⁸ Uit de steekproef die we uit de jaren 1430 hebben genomen blijkt dat voor de gilden reeds een aantal vergoedingen vaststonden. Zowel de Sint-Jorisgilde voor de kruisboogschutters als de Sint Sebastiaangilde voor de handboogschutters kregen een jaarlijkse vergoeding voor het houden van hun jaarlijkse competitie, alsook werden er extra giften gegeven wanneer ze een prijs mee naar huis brachten.⁹³⁹ Hoewel het jaarlijks karakter van die giften niet ondubbelzinnig was en in 1435-40 er wel eens een jaar kon wegvallen, waren ze uiterst stabiel in de periode 1465-85. We hebben reeds gewezen op de plafonnering die de restrictie oplegde zowel in de jaren direct voorgaand op de restrictie, de jaren die er na volgden en zelfs wanneer de tijdsbepaling van de restrictie volledig afgelopen was bleef de Sint-Jorisgilde elk jaar 2160 d. gr. en de Sint-Sebastiaan gilde 720 d. gr. voor hun

⁹³³ Crombie, *Archery and crossbowguilds*, 25-6;

⁹³⁴ M. Boone, "De Sint-Jorisgilde van Kruisboogschutters in Gent tijdens de middeleeuwen van militair corps naar society club?" in *Gedenkboek 700 jaar Sint Jorisgilde Gent*, ed. P. Verlende (Gent; Academia Press, 2014), 18; 21.

⁹³⁵ J. M. Cauchies, "Services du prince "sûreté des ville. À propos de privilèges délivrés aux confréries ou serments d'archiers et d'arbalétriers dans les Pays-Bas au XVe siècle," *Revue du Nord* 395, nr.2 (2012): 424.

⁹³⁶ Crombie, *Archery and crossbowguilds*, 33; Boone, "De Sint-Jorisgilde," 9-11.

⁹³⁷ Crombie, *Archery and crossbowguilds*, 34-5.

⁹³⁸ Zie bijvoorbeeld SAG 400/23, fol. 111 r. waar de schepenen het gildehuis van Sint-Joris gebruikten voor het "festoyeren" van de Lodewijk van Gruuthuize.

⁹³⁹ Zie in 1437-38: SAG 400/15, fol. 170 r.; 171 r.

jaarlijkse competities krijgen.⁹⁴⁰ Uit de twee rekeningen van 1476-7 blijkt dat ze een deel van deze giften *pro rata* van hun schutterspel kregen. Van de 720 d. gr. (3 lib.) die de Sint-Jorisgilde kreeg voor het houden van drie competities, werd 240 d. gr. in de periode augustus 1476 – februari 1477 toegekend en de overige 480 d. gr. pas uitgedeeld in de periode februari 1477- augustus 1477.⁹⁴¹ In de analyse of informele machtsrelaties meespeelden is het moeilijk het toevallige van het structurele te onderscheiden. Immers, of het nu voor 1468, voor 1477 of voor 1485 was, de stad schonk met regelmaat aan de schuttersgilden. Zo kreeg de deken van de Sint-Jorisgilde op 14 augustus 1466 een gift van 1440 voor kosten die ze bij hun laatste schietspel hadden, op negen september 1474 kreeg de koningsdeken van de Sint Sebastiaangilde 360 d. gr. voor de kosten die ze gehad hebben in een competitie in Diksmuide en de Sint Sebastiaangilde kreeg in 1484 360 d. gr. voor de prijs die ze geschoten hadden.⁹⁴² De giften benadrukten de waardering die de magistraten hadden voor deze genootschappen. Een sterke band tussen stadsbestuur en schuttersgilden was dan ook belangrijk. Tot de 16de eeuw golden ze als een van de belangrijkste milities.

De appreciatie van de magistraat valt evenwel vooral op in de jaren 1469-73 wanneer de stad elk jaar 1200 d. gr. aan de Sint-Jorisgilde gaf voor herstellingswerken aan hun gildehuis.⁹⁴³ Het stadsbestuur zelf preciseerde de reden van deze - toch wel substantiële - gift niet. Toeval kan een rol spelen, maar we wijzen toch op volgende zaken die de indruk van een beleid geven: het jaar waar de jaarlijkse gift van 1200 d. gr. voor het eerst toebedeeld werd, is verloren gegaan, maar uit de telling van de verschillende jaren blijkt dat de Sint-Sebastiaangilde in hetzelfde jaar een gift kreeg voor het herstellen van een muur aan hun huis. De tesorier schreef beide giften bovendien telkens na elkaar neer.⁹⁴⁴ Ook de politieke context is van belang. De stad begon net na de abolitie te geven. Het begunstigen van de gilden die stedelijke eer uitstraalden kan een strategie van de nieuwe stadselite geweest zijn om zo hun legitimiteit te onderschrijven. Bovendien zijn er een aantal redenen mogelijk waarom het stadsbestuur de gift over vijf jaar verspreidde: het stedelijk budget werd niet meteen belast met 6000 d. gr. op één moment, doordat de stad kleinere bedragen uitreikte was corruptie en geldverduistering moeilijker en door het over vijf jaar te spreiden ondersteunde de stad continu de renovatiewerken. Een ander aspect van deze gift is evenzeer dat het niet één, maar *de facto* vijf giften waren en daarmee langdurig een band tussen stadsbestuur en gilde uitdrukte. Tot slot gaf het stadsbestuur rond dezelfde periode ook een glasraam met het stedelijk wapen cadeau.⁹⁴⁵ Het feit dat Gent een gift schonk waar de beneficiant dagelijks nog aan herinnerd werd, geeft op zijn minst aan dat het pro-hertogelijk stadsbestuur de stedelijke identiteit in haar giftenbeleid incorporeerde.⁹⁴⁶

De schuttersgilden waren evenwel slechts één van de verschillende corporaties die de stad telden. De stad begunstigde andere corporaties zoals rederijerskamers, ambachten en andere gilden

⁹⁴⁰ De Sint-Jorisgilde kreeg jaarlijks twee giften: eenmaal 1440 d. gr. en eenmaal 720 d. gr., terwijl de Sint Sebastiaangilde slechts een gift van 720 d. gr. kreeg. Het verschil is waarschijnlijk te wijten aan het feit dat de Sint Jorisgilde als prestigieuzer gold.

⁹⁴¹ SAG 400/25 18 v. en SAG 400/25, fol. 110 r.

⁹⁴² SAG 400/21, fol. 24 v.; SAG 400/24, fol. 41 r.; SAG 400/24, fol. 159 v.

⁹⁴³ *Item ghegheven ende betaelt den houden gulde vanden grooten heere Sent Jooris binnen dezer vorsc. Stede ter causen van den XXVe den zelve gulde bi scepenen voortijts toegheleyt te betaelne met VE groten sjaers hulpen den nieuwen weercke vanden husse staende an scuttershof den vorscreven gulde toebehorende ende dit over tderde jaer van vuve*; SAG 400/22, fol. 170 v. SAG 400/23, fol. 41 r.; SAG 400/23, fol. 160 r.

⁹⁴⁴ De stadsrekeningen vermeldten telkens in het hoeveelste jaar van de lening de gift plaatsvond; SAG 400/22, fol. 170 v.

⁹⁴⁵ SAG 400/22, fol. 171 r.

⁹⁴⁶ Het schenken van glasramen was reeds beproefd hertogelijk propagandamiddel met lage investeringskosten met een grote impact; M. Damen, "Piëteit of propaganda? Glasschenkingen in het graafschap Holland in de late middeleeuwen," *Holland* 47, nr.4 (2015): 160.

niet zoals de schuttersgilden, maar dat neemt niet weg dat ze een belangrijk onderdeel waren. Het stadsbestuur benadrukte de sociale cohesie en samenhang van de stad wanneer er optochten georganiseerd werden. De bekendste waren natuurlijk de inkomsten, maar de stad beperkte zich hier niet toe. De verschillende corporaties namen dan een belangrijke rol in voor de communicatie met de vorst. Naast dit externe aspect was er evenwel ook een intern aspect. De stad reikte bij een wedstrijd steeds een prijs uit voor diegene die de “schoonste staat” konden houden. Aangezien de prijzen redelijk kostbaar waren en de eer voor de corporatie aanzienlijk was, kon dit als een aansporing gelden om ook effectief de eerste prijs te halen. Volgens Arnade was het organiseren van deze wedstrijden in hoofdzaak een boodschap van de stad naar de prins. De stad spande zich in al deze tegengestelde groeperingen in een vreedevolle competitie te organiseren, maar toonde zich daardoor net het toonbeeld van submissie. De competitie toonde de onderlinge tegenstellingen en ondergroef de ideologie van de stad dat ze één geheel was. Ze demonstreerde de competitie die in de stad aanwezig was, maar ook dat “urban rivalries could be conducted without danger and even for the benefit of Ghent’s prince.”⁹⁴⁷

Met het mobiliseren van de verschillende ambachten, schuttersgilden, gebuurten of rederijkerskamers en deze vervolgens te begunstigen, onderstreepte de stad niet alleen de relatie tussen deze corporaties en de heer, maar evenzeer tussen de corporaties en de stad zelf. Door al deze corporaties van de stad langs de weg te plaatsen, plaatste het stadsbestuur een symbolische ordening die de economische oversteeg. Het was nu de eer van de groep die primeerde en niet haar potentiële agressie die ze kon tentoonspreiden.⁹⁴⁸ Elodie Lecuppre-Desjardin merkte terecht op dat de competities ook intern stedelijke voordelen hadden. Immers, de competities gaven de verschillende corporaties de mogelijkheid traditionele hiërarchieën om te draaien en met de eerste plaats status te verwerven. Bovendien verheerlijkten groepen zoals de ambachten niet in de eerste plaats de hertog, maar de stad en dan vooral de eigen corporatie waartoe ze behoorden.⁹⁴⁹ Vooral de Gentse ambachten hielden er een politiek op na om hun interne cohesie symbolisch te veruitwendigen.⁹⁵⁰

Het was in grote mate een convergentie van verschillende doelen. De ambachten konden hun symboliek ontplooiën, zich in de publieke ruimte manifesteren en hun identiteit onderschrijven, maar het stadsbestuur kon dankzij deze massamanifestaties niet enkel de band tussen stad en prins uitdrukken, maar ook de band tussen stadsbestuur en onderdanen. De prijzen die ze kregen waren symbolische prijzen: vaak zilveren schalen voor de eerste prijs waar bovendien steeds het stadswapen op stond.⁹⁵¹ Het waren zilveren schalen en bekers die waarschijnlijk niet als gebruiksobjecten bedoeld waren, maar eerder statussymbolen van de gilde. Voor de verschillende corporaties was een inkomst vaak kostelijk en de stad probeerde dan ook op allerhande wijzen tegemoet te komen. De prijzen die uitgereikt werden, waren een extra aanmoediging.⁹⁵² Deze stonden dan ook duidelijk los van sommige vergoedingen die de stad betaalde. Het stadsbestuur

⁹⁴⁷ Arnade, *Realms of rituals*, 138.

⁹⁴⁸ Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 251.

⁹⁴⁹ Lecuppre-Desjardin, *La ville des cérémonies*, 252-3.

⁹⁵⁰ M. Boone, “Les métiers dans les villes flamandes au bas moyen âge (XIV-XVIIe siècles). Images normatives, réalités sociopolitiques et économiques,” in: *Les métiers au moyen âge, aspects économiques et sociaux. Actes du colloque international de Louvain-la-Neuve*, eds. P. Lambrechts en J-P. Sosson (Louvain-la-Neuve: Brepols publishers, 1994), 12.

⁹⁵¹ (...) *metter stede wapene* (...); SAG 400/22, fol. 247 r.

⁹⁵² Van Bruaene, “Vorstelijke onthaald,” 18.

betaalde ook een aantal onder hen voor opvoeringen die ze hielden.⁹⁵³ Hoe dan ook eer, harmonie en broederschap stonden centraal.⁹⁵⁴

In de besproken periode reikte de stad elf keer verschillende prijzen uit voor een wedstrijd. De reden waarom de stad dergelijke wedstrijden organiseerde stond niet vast. Van de elf uitgeschreven wedstrijden vonden er 'maar' vijf plaats ter ere van een inkomst van hun hertog. De andere zes waren er drie ter ere van goed nieuws dat de stad bereikt had, een tijdens een toernooi, een voor de processie van de minnebroeders en een voor een randgebeuren van een stedelijke competitie. De wedstrijden liepen niet alleen niet synchroon met de intredes die de vorsten deden, maar eerder met de hierboven beschreven frequentie van geschenken die de stad uitdeelde, waar vooral in de eerste helft van de jaren 1470 veel in giften geïnvesteerd werd. In de periode voor de abolitie deelde de stad geschenken uit voor het vieren van de inkomst van Karel de Stoute als graaf van Charolais op 14 februari 1466 en op 14 juni 1466 loofde ze geschenken uit voor het vieren van de processie van de minnebroeders.⁹⁵⁵ Na de abolitie kregen de wedstrijden een vorstgezind karakter zonder dat deze hier steeds direct bij betrokken was. Er is de inkomst van Margareta van York waar we reeds stelden dat Gent kosten noch moeite spaarde.⁹⁵⁶ Op 16 november 1470 reikte de stad prijzen uit voor het mooist vieren van het nieuws dat er een bestand tussen Frankrijk en Bourgondië was gesloten,⁹⁵⁷ op 12 juni 1471 vierde de stad de overwinning van Edward IV van Engeland⁹⁵⁸ en op 12 november 1471 vierde de stad de alliantie tussen Ferdinand van Aragon en Karel de Stoute.⁹⁵⁹ De *Pas d'armes de la dame sauvage* die in 1470 gehouden werd, is evenwel het meest exemplarische hierin. Karel de Stoute was aanwezig op het door ridder Claude de Vauldray georganiseerde toernooi.⁹⁶⁰ Het vond plaats in Gent en het is als een optie door historici vermeld dat de festiviteiten over het veroveren van de wilde dame een allegorische toespeling waren op de onderwerping van Gent.⁹⁶¹ Befaamd aan deze *pas d'armes* is de parade van de verschillende "wilden" voor het publiek. Het is mogelijk dat de verschillende gilden hieraan deelnamen. Gilden en broederschappen zoals de brouwers, de vleeschouwers, de volders, de vissers, de scheplieden en de droogscheerders kregen prijzen van de stad uitgereikt voor het houden van een mooie staat.⁹⁶² De parade was geen schande die de stad met prijzen probeerde weg te moffelen. De eerste prijs was een gedeelde prijs tussen de broeders van Sint

⁹⁵³ Op 10 november 1470 werden verschillende rederijderskamers betaald voor de voorstellingen die ze hielden: SAG 400/22, fol. 82 v.

⁹⁵⁴ Dit gold ook wanneer de schuttersgilden of rederijderskamers wedstrijden met vertegenwoordigers van andere steden hielden; A.L. Van Bruaene, "A wonderfull tryumfe, for the wynnyng of a pryse": guilds, ritual, theater, and the urban network in the southern Low Countries, ca. 1450-1650," *Renaissance Quarterly* 59, nr.2 (2006): 390.

⁹⁵⁵ SAG 400/21, fol. 23 r. – 24 v.; SAG 400/21, fol. 24 r.

⁹⁵⁶ SAG 400/22, fol. 247 r.

⁹⁵⁷ (...) *Sconst vierden als de tijdinghe quam binnen der vorscreven stede dat paes ende accoort ghemaect was tusschen den coninc van Vranckerijcke ende onzen harde gheduchten heere* (...); SAG 400/23, fol. 38 r.

⁹⁵⁸ Vermoedelijk gaat dit over de slag bij Tewkesbury die de beslissende overwinning van Edward van York gaf over de Lancasters in de rozenoorlog; gezien de datum kan er ook over een algemene overwinning gesproken worden; SAG 400/22, fol. 174 v. – 175 r.: M. Hicks, *The Wars of the Roses. 1455-1485* (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 82-6.

⁹⁵⁹ (...) *Ter cause van der blijder tijdinghe vander alyance gheschiet tusschen den conninc Frenant van Cecilien ende onzen harde gheduchten prins* (...) SAG 400/23, fol. 44 v.

⁹⁶⁰ Sandbichler noemde de pas d'armes de la dame Sauvage zelf "la fiesta borgonona mas grande del siglo XV"; V. Sandbichler, "Torneos y fiestas de corte de los Habsburgo en les siglos XV y XVI," in *El legado de Borgoña. Fiesta y ceremonia cortesana en la Europa de los Austrias*, eds. K. De Jonge, B.J. Garcia García en A. Esteban Estringana (Cubieta: Sobeman Corta y Pega, 2010), 609.

⁹⁶¹ G. Bureau, "Pas d'armes et vide iconographique: quand le texte doit remplacer l'image," *Perspectives médiévales* 38 (2017) : geraadpleegd op 19.04.2019, <https://journals.openedition.org/peme/12792#quotation>.

⁹⁶² Het waren er waarschijnlijk meer, maar dit waren diegene die prijzen kregen.

Pieters, het ambacht van de scheppers en de boogschutters van de heer.⁹⁶³ In een toernooi dat als een vernedering van de stad voorgesteld wordt in de literatuur, hebben de verschillende gilden dus duidelijk hun stempel kunnen drukken en de stedelijke trots uitgedragen.

Aan de eigenlijke *pas d'armes* zullen de gilden niet deelgenomen hebben. Deze toernooivorm was immers een geritualiseerd tweegevecht. Een koene ridder, in dit geval Claude de Vaudray, verdedigde meestal een centraal punt en nam het op tegen allerlei uitdagers. In dit schouwspel etaleerde een select gezelschap van edellieden en leden van de hertogelijke familie hun moed.⁹⁶⁴ Het was geen dwingend principe, want de hoofdman van het gezelschap van de Witte Beer deed mee, maar onder de 16 uitdagers van Claude de Vaudray stonden geen gilden opgelijst.⁹⁶⁵ Dit weerhield evenwel de stad niet om in de marge van het gebeuren een eigen competitie te organiseren. De vleeschouwers kregen de eerste prijs voor het '*best stekene*'. De prijs die de stad schonk was een zilveren zwaan die symbool stond voor nobele zuiverheid en eeuwige trouw.⁹⁶⁶ Dat een hofhouding van ridders de wilde dame Gent veroverde en daarmee Gent in haar eigen stad vernederde, lijkt een moeilijk verenigbaar beeld met de trots en eer die de verschillende gilden en ambachten die prijzen wonnen en actief deelnamen aan een toernooi, tentoonspreidden. Het is dan ook symbolisch voor de convergentie die het stadsbestuur voor ogen had. Zowel heer als volk namen deel aan het spektakel en het stadsbestuur verstevigde de banden met beide door aan hen geschenken uit te delen.

En toch zullen de giften die bij de wedstrijden uitgedeeld werden, net zoals bij de andere geschenken te merken was, stoppen na 1475. Ondanks het feit dat er na 1477 zeker nog optochten waren en belangrijke allianties gesloten werden en andere gebeurtenissen plaatsvonden die dergelijke wedstrijden waard waren, zou het helemaal wegvallen. Symbolisch hierin was dat de overwinning van Karel de Stoute in Gelre wel nog gevierd werd, maar de tesorier de kosten van de verschillende prijzen niet meer onder giften noteerde, maar onder dagelijkse en diverse kosten.⁹⁶⁷ Het toont een steeds grotere problematisering van de giften. Dit is een proces dat we na 1477 zien kristalliseren. In het eerste half jaar zou de heer van Romont nog een lakengift krijgen en in augustus kreeg de hofmeester Boudewijn de Lannoy van Maximiliaan 1920 d. gr. om uit te delen onder zijn officieren, alsook deelde Joos van Gistel als voorschepen van de Keure geld uit aan de verschillende *hussiers* van de heer. 1477 was dus geen allesbepalende breuk. De grootste giften verdwenen meteen, maar het principe van schenken aan vorstelijke onderdanen zou blijven. Giften waren nog steeds een middel waarmee beleid kon gevoerd worden ten opzichte van de hertog. De lakengiften aan vorstelijke onderdanen bleven een constante, maar maakten uiteindelijk slechts een klein deel van de giften uit.⁹⁶⁸ Het grootste aandeel ging naar de vorst.

⁹⁶³ (...) *te weten den goede lieden van Sente Pieters die van der velstraten den sceppers ende den archiers van onsen vorscreven gheduchten heere over den uppersten prijs (...)*; SAG 400/22, fol. 41 v.

⁹⁶⁴ Zeker *de pas d'armes* was erop gericht om de zwakkere van de "sterkere" te scheiden: E. Bousmar, "Pasos de armas, justas y torneos en la corte de Borgoña (siglo XV y principios del XVI) Imaginario caballeresco, rituales e implicaciones socio-políticas," in *El legado de Borgoña. Fiesta y ceremonia cortesana en la Europa de los Austrias*, eds. K. De Jonge, B.J. García García en A. Esteban Estringana (Cubieta: Sobeman Corta y Pega, 2010), 581-2.

⁹⁶⁵ De hoofdman van het toernooigezelschap de Witte Beer uit Brugge was evenwel steeds een zeer rijk en aanzienlijk persoon; E. Bousmar, "Jousting at the court of Burgundy. The 'Pas d'armes': shifts in scenario, location and recruitment," in *Staging the court of Burgundy: proceedings of the conference "The splendour of Burgundy"*, eds. W.P. Blockmans en A. van Oosterwijk (Turnhout: Brepols, 2013), 83; E. Van den Neste, *Tournois, joutes, pas d'armes dans les villes de Flandre à la fin du moyen âge* (Parijs: Ecole des chartes, 1996), 53.

⁹⁶⁶ S. Cohen, *Animals as disguised symbols in renaissance art* (Leiden: Brill, 2008), 48.

⁹⁶⁷ SAG 400/23, fol. 129 v.

⁹⁶⁸ SAG 400/25, fol. 111 v.; SAG 400/26, fol. 31 v.

Wijngeschenken en andere formaliteiten moest de stad steeds geven ter ere van een inkomst en maakten het grootste deel van het budget uit dat de stad jaarlijks gaf.

Intern traden evenwel belangrijke veranderingen op. In de eerste plaats liet de invloed van de ambachten zich voelen. Vanaf 1479 konden de knapen en de gezellen van de Neringen en de Weverijen op een kerstgift rekenen en we zien voor een keer in 1482-1483 een schepen een kleine gift van 60 d. gr. krijgen voor zijn vertegenwoordiging van de stad.⁹⁶⁹ Belangrijk is dat ingevolge de (gedeeltelijke) verandering van het giftenbeleid bepaalde aspecten van het private giftenbeleid uitdrukkelijker naar voor kwamen. We zagen reeds hoe moraliteit en een moreel hogere positie van belang was wanneer private giften in de publieke ruimte kwamen. Dit zal ook het geval zijn voor de stedelijke giften. In haar giftenbeleid deed het nieuwe regime namelijk twee zaken. In de eerste plaats 'schoonde' ze de giften op. De giften die voor contestatie vatbaar waren, werden gewoonweg niet meer gegeven. Hiermee streefde ze natuurlijk haar eigen doelen na. Het was door net verzet tegen dergelijke uitwassen te bieden dat ze ook haar eigen legitimiteit onderschreef. Het bleef hier evenwel niet bij. Het is opvallend dat de Gentse elite vervolgens zich naar dezelfde morele positie zal bewegen wanneer ze geschenken uitdeelde. Dit gebeurde enerzijds uit piëteit waarbij in sommige gevallen het verschil tussen giften en aalmoezen erg klein was. Op 25 oktober 1477 kreeg Loysel van der Meersch een gift wegens steun uit onfortuin en Betkine de vrouw van de kastelijn van de Keure kreeg jaarlijks 120 d. gr. uitgekeerd.⁹⁷⁰ De reden is niet gespecificeerd, maar had vermoedelijk meer te maken met een ondersteuning in het leven dan effectief de kastelijn van de Keure die een sluipweg tot zelfverrijking vond.

Anderzijds was er de aandacht voor de stedelijke eer. In de eerste plaats gingen giften dan naar de corporatieve instellingen die deze eer vertegenwoordigden, maar ook communiceerden. Hier namen de schuttersgilden een belangrijke plaats in. Zij droegen de eer van de stad uit en konden daarom steeds op een vergoeding blijven rekenen. Wanneer de schutters uit Brugge kwamen droeg de stad bij zodat de Sint-Sebastiaans gilde ze naar behoren kon ontvangen.⁹⁷¹ Hetzelfde gold wanneer een invloedrijke man zoals de heer van Ravenstein een gift kreeg. Dan was dit omdat hij op 30 mei 1484 erin slaagde de papegaai te schieten. Dergelijke heugelijke gebeurtenis kon de stad niet voorbij laten gaan zonder hem 360 liter wijn te schenken.⁹⁷² Opvallend is eveneens dat vooral rederijkers een belangrijke rol speelden in de giften die de stad na 1477 gaf. Deze kunstgroepen waren er in geslaagd om experts te worden in representatie en communicatietechnieken.⁹⁷³ Volgens Anne-Laure van Bruaene weerspiegelden in de 16de eeuw de wijngeschenken die deze genootschappen kregen het belang dat ze hadden voor de stad.⁹⁷⁴ In de 15de eeuw konden ze hier ook reeds op rekenen. Wanneer de vorst een intrede maakte en de rederijkers werden in de straten opgesteld, vergoedde de stad ook hun wijn. Ze kocht ze dus niet

⁹⁶⁹ SAG 400/27, fol. 49 r.; SAG 400/28, fol. 64 r.

⁹⁷⁰ SAG 400/26, fol. 32 r.; SAG 400/27, fol. 50 r.; SAG 400/28, fol. 258 r.; Betkine kreeg jaarlijks de 120 d. gr. uitgekeerd voor zekere moeite die ze deed.

⁹⁷¹ Dergelijke uitwisselingen waren van belang om de harmonie en de verbondenheid tussen de verschillende steden te verzekeren; A.-L. Van Bruaene, "Harmonie et honneur en jeu: les competitions dramatiques et symboliques entre les villes flamandes et brabançonnaises aux quinzième et seizième siècles," in *Le verbe, l'image et les représentations de la société urbaine au Moyen Age. Actes du colloque international tenu à Marche-en-Famenne du 24 au 27 octobre 2001*, eds. M. Boone, E. Lecuppre-Desjardin en J.-P. Sosson (Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2002), 228-9; Stabel, *Dwarfs among giants*, 224-5; SAG 400/28, fol. 258 r.

⁹⁷² SAG 400/28, fol. 259 v.

⁹⁷³ A.-L. Van Bruaene, *Om beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008), 54.

⁹⁷⁴ S. Van Bouchaute en A.-L. Van Bruaene, "Rederijders, Kannekijders. drinking and drunkenness in the sixteenth en seventeenth-century Low Countries," *Early Modern Low Countries* 1, nr.1 (2017): 8.

zelf aan, maar het werd bij de kosten die ze gemaakt had gerekend.⁹⁷⁵ Ze kregen tal van occasionele giften. De rederijderskamers van Sint Barbara en Sint Agnes kregen hun kosten die ze gemaakt hadden tijdens de inkomst van Maria van Bourgondië terugbetaald. Hier werd deze kost uitdrukkelijk als gift genoteerd terwijl dergelijke betalingen meestal in de dagelijkse en diverse kosten terechtkwamen.⁹⁷⁶ Het gebruik van deze rederijders was niet nieuw. Ook het vorstgezinde regime gebruikte sinds 1466 voor de regie en de symbolische communicatie rederijders en gaf ze een vaste toelage.⁹⁷⁷ Het feit dat de stad hun vergoedingen noteerde was daarentegen wel een nieuwigheid. Het onderstreepte enerzijds het facultatief karakter van de toelagen, maar anderzijds gaf het ook de band tussen rederijderskamer en de stad weer. Een mogelijke verklaring ligt in de aandacht die het Bourgondisch hof had voor deze rederijderskamers. Maximiliaan had een sterke belangstelling voor propaganda en zelfrepresentatie en wierp dit in de strijd met de verschillende steden. De rederijderskamers waren hier dan ook een ultiem middel in. De rederijderskamers mochten dan wel ontstaan zijn in de steden, ze hadden een zekere inclinatie naar het vorstelijke *splendeur*. De rederijderskamer van de Fontijne in Gent wenste in 1476 privileges te krijgen die hen het recht gaf om als eerste op te treden, maar ook wenste ze de vorstelijke kleuren te dragen.⁹⁷⁸ Voor de vorst hielden deze gezelschappen dan ook een vredevoller alternatief dan de schuttersgilden in om te steunen. De laatste konden naast symbolische communicatie ook militair communiceren. De openlijke aandacht van de stad voor deze rederijderskamers kan een poging geweest zijn om deze weer in hun eigen ideologische discours in te kapselen. Iets wat ze overigens met succes deden. Na 1482 gebruikte het stadsbestuur de redenaars bij vieringen voor de vrede van Atrecht, banketten met Filips de Schone of voor het vieren van de verbouwingen van het schepenhuis in 1484.⁹⁷⁹ Gent betaalde de hertog mogelijks zelfs in gelijke munt terug. Het was in de Duitstalige gebieden een prerogatief van de keizer om belangrijke dichters te kronen. Vanaf 1480, wanneer het dus slecht begon te gaan tussen Maximiliaan en Gent, begon Gent ook vreemde dichters begunstigen.⁹⁸⁰ Het gaat hier weliswaar niet over het kronen tot *poeta laureatus*, maar het begunstigen van deze dichters zien we niet in de voorgaande jaren en kan een kleine knipoog geweest zijn. De rederijderskamer van de Fontijne ontving 312 d. gr. van de stad voor zekere kosten die ze op een onbepaald tijdstip hebben gemaakt.⁹⁸¹

⁹⁷⁵ Zie bijvoorbeeld het gezelschap van de Fontijne 20/08/1479: (...) *ende bovendien elken vanden voorscreven gheselscepe II s. gr. thulpen hueren wijne, moyte ende aerbeyt* (...); SAG 400/27, fol. 48 r.

⁹⁷⁶ SAG 400/27, fol. 179 r. – v.

⁹⁷⁷ SAG 400/21, fol. 66 v.; Van Bruaene, *Om beters wille*, 56; Op 10 november 1470 speelde bijvoorbeeld verschillende genootschappen allegorieën om de vrede tussen hertog Karel en Frankrijk te vieren; SAG 400/22, fol. 82 v.

⁹⁷⁸ (...) *Ils puissent à leurs despens faire faire chascun an, ou quand bon leur semblera robes et chapperons a nostre devise du fusil et de nos couleurs de noir et de sanguin* (...); P. Blommaert, *Geschiedenis der Rhetorykkamer: de Fonteyne te Gent* (Gent: steendrukkery van F. en E. Gyselynck, 1847), 104-106; Stein vermoed overigens dat de oorkonde niet door Karel opgesteld was, maar door Hugonet. H. Stein, *Catalogue des actes de Charles le Téméraire (1467-1477). Mit einem Anhang: Urkunden und Mandate Karls von Burgund, Grafen von Charolais (1433-1467)*. (Sigmaringen: Thorbecke, 1999): 583.

⁹⁷⁹ Van Bruaene, *Om beters wille*, 61.

⁹⁸⁰ In 1480 kregen bijvoorbeeld drie dichters van Brugge een lakengift van de stad; SAG 400/27, fol. 180 v.

⁹⁸¹ *Item den prinche ende gheselscepe vander fonteyne oec vanden costen bij hemlieden ghedaen ten zekeren tijde* (...); SAG 400/27, fol. 179 v.

4. Tussentijdse conclusie

De stad stond alvast niet afkering tegenover dergelijke communicatie. Wedstrijden werden niet meer gehouden, maar de symbolische expressie door grote spektakels te organiseren was nog zeer aanwezig. In de *pas d'armes de la dame sauvage* probeerde de stad waarschijnlijk dit ridderlijke tafereel ook een eigen stedelijke draai te geven, maar na 1477 zien we dat Gent zelf toernooien organiseerde.⁹⁸² Deze toernooien vonden vermoedelijk plaats op de Korenmarkt bij de Leie en werden waarschijnlijk door Gent zelf bekostigd.⁹⁸³ Verwijzingen naar steekspelen komen slechts indirect in de rekeningen naar voor. Tweemaal kreeg de presentmeester een klein extra voor het organiseren van de toernooien.⁹⁸⁴ Hoewel toernooien traditioneel het podium waren waar de adel kon excelleren, was dit stedelijk toernooi geen gelegenheid waar de stad de adel op haar wenken bediende. Ze onderlijnde hier een aantal punten mee. Doordat het adellijke gebeuren zich in de stad zelf afspeelde, benadrukte de stad de verantwoordelijkheden die de hertog tegenover haar had in het verdedigen van de stad. Bovendien kregen patriciërs, gilden en koningskinderen telkens een eigen plaats in het geheel.⁹⁸⁵ Waar in 1469 het stedelijk spektakel vermoedelijk in de marge van het gebeuren plaatsvond, eigende Gent zich het fenomeen nu eigenlijk geheel toe.⁹⁸⁶ De ridderlijke waarden werkten niet ondubbelzinnig op de stedelijke milieus. Deze doorzagen de vorstelijke propaganda en speelden ermee. Door zelf een toernooi te organiseren in de marge van een banket klopte de stedelijke elite zichzelf immers op de borst en toonde ze dat ze niet onderdeed voor het ridderlijke geweld. De ruimtelijke dimensie speelde dan ook een grote rol. Meestal vonden toernooien plaats in het hart van de stad, maar in 1484 werden er steekspelen georganiseerd *inde Leye*. De stad ging dus zover om haar bezoekers te imponeren met het bouwen van een indrukwekkende architecturale constructie.⁹⁸⁷ Door te imponeren gebruikte ze een vorstelijke communicatievorm om haar eigen waarden en gebruiken te communiceren.⁹⁸⁸ Toernooien waren relatief vroeg populair onder de stedelijke elite in de 14de eeuw, Bourgondische hertogen eigenden zich deze riddersport langzaam weer toe.⁹⁸⁹ Dat de stad

⁹⁸² Meer bepaald op 17 augustus 1477; 14 augustus 1481, 21 februari 1482 en 27 juli 1483; SAG 400/27, fol. 255 r.; SAG 400/28, fol. 348 v.; Van den Neste, *Tournois, joutes, pas d'armes*, 330.

⁹⁸³ F. De Potter, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, vol. 3 (Gent: Annoot-Breakman 1883), 89-96.

⁹⁸⁴ Het was immers de presentmeester die instond voor de organisatie; *Item betaelt Hendric de Wale ter causen van tween steecspele ghewijst inde Leye ten tijden als den bancketten ghehouden waren*; SAG 400/27, fol. 255 r.; SAG 400/28, fol. 348 v.; M. Damen, "Tournament culture in the Low Countries and England," in *Contact and exchange in later medieval Europe: essays in honour of Malcolm Vale*, eds. H. Skoda, P. Lantschner, & R. L. J. Shaw (Woodbridge: Boydell, 2012), 253.

⁹⁸⁵ In 1481 wordt de presentmeester Hendrik de Wale vergoed voor het huren van schepen en de koningskinderen tijdens het steekspel; SAG 400/27, fol. 255 r.; Damen, "Town as a stage," 71.

⁹⁸⁶ E. Lecuppre-Desjardin, "La ville creuset des cultures urbaine et princière," in *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modele culturel*, ed. W. Paravicini (Stuttgart: J. Thorbecke Verlag, 2013), 296-7.

⁹⁸⁷ Zo werd een steekspel in Condé in 1483 ook een *joute sur eau* genoemd; Van der Neste, *Tournois, joutes, pas d'armes*, 331.

⁹⁸⁸ W.P. Blockmans, "Une cour, XVII principautés," *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modele culturelle: Actes du colloque international tenu à Paris les 9, 10 et 11 octobre 2007, avec le concours de Torsten Hiltmann et Frank Viltart, Ostfildern*, ed. W. Paravicini (Frankfurt-am-main: Thorbecke, 2013), 795.

⁹⁸⁹ Van der Neste stelde dat de liefde voor de toernooisport aanvankelijk afkomstig was van de stedelijke elites die zich een adellijke levensstijl wilden aanmeten, maar deze liefde stopte wanneer de vorstelijke administratie meer en meer een weg naar adeldom werd; Van der Neste, *Tournois, joutes, pas d'armes*, 201.

na 1477 hier weer de nadruk oplegde wanneer een particularistische elite een onafhankelijke en zelfverzekerde koers begon te varen, is een duidelijke vorm van symbolische communicatie.

VI. Het stedelijke giftenbeleid als spiegel van het politieke beleid

So what?

Na een grondige analyse van de giften van de stad Gent op basis van de stadsrekeningen in de periode 1465-1485 waarin we op zoek zijn gegaan naar de patronen die het toenmalige Gentse giftenbeleid kenmerkten, blijft er één prangende vraag over: *so what?*

In onze inleiding betoogden we reeds dat giften zich niet beperkten tot het louter abstracte geven en nemen, maar eerder een uiting waren van verschillende informele machtsverhoudingen die stelselmatig aan verandering onderhevig waren en dus steeds opnieuw heronderhandeld moesten worden. Het geven van giften speelde zich niet af in het luchtledige, maar in een concrete context met een duidelijk doel voor ogen. Nu we onze hoofdtaak, het analyseren van het giftenbeleid op basis van het beschikbare bronnenmateriaal, hebben volbracht, willen we een stap terugzetten en aangeven hoe deze giften een onderdeel waren van een breder geheel, van een grotere stedelijke strategie. Deze context is reeds ter sprake gekomen, maar niet met de giften als centraal element. In dit naschrift gaan we op zoek naar de mechanismen die ook nog op het giftenbeleid van na 1477 inwerkten. We kozen voor deze periode omdat in het bovenstaande betoog duidelijk naar voren kwam hoe de stedelijke elite van zowel voor als na 1477 het giftenbeleid instrumentaliseerde en er dus zeker enige continuïteit te bespeuren valt, maar de kern van de instrumentalisering na 1477 was ‘minder maar beter’ te geven. Het minder geven was in hoofdzaak een symbolisch wapen waarmee de elite een moreel superieure positie wou innemen. De vermenging van traditie en vernieuwing zorgde ervoor dat giften een propagandamiddel werden die de legitimiteit van de nieuwe elite moesten helpen onderschrijven.

In dit laatste stuk zoeken we naar een antwoord op de slotvraag of het stedelijke giftenbeleid een spiegel was van een breder politiek beleid? Giften waren in hoofdzaak een symbolische uitwisseling en we willen hier besluiten met het analyseren van de drie mechanismen die bovenstaande these ondersteunen. Vooreerst is er de ruimere symbolische communicatie die elk regime met haar burgers voerde en waarvan giften een beperkt onderdeel waren. Vervolgens stellen we vast dat de gehanteerde symboliek doordrong in het juridische beleid van de stad. Tenslotte blijft de economische conjunctuur waarbinnen gemanoeuvreed moest worden, allesbepalend en die liet de elite sowieso over het algemeen weinig keuze. *It's the economy, stupid.*

Symbolische communicatie stond centraal in een wereld waarin het schrift nog geen hoofdrol innam. Mario Damen beargumenteerde dat een van de meest effectieve schenkingen die een vorst kon doen glasramen waren. In dergelijke relatief goedkope giften kon de vorst een symboliek verweven die door iedereen begrepen werd en die nog jaren meeging.⁹⁹⁰ Er kon mee gespeeld worden en zelfs doelbewust aangewend worden om bevolkingsgroepen te overtuigen van de betrouwbaarheid en de legitimiteit van de heersende machtsgroep. De noodzaak hiertoe was er in 1477 des te meer, wanneer verschillende netwerken de kans kregen hun stempel op het beleid te drukken, maar ze moesten zich hiervoor eerst bewijzen.⁹⁹¹ Deze noodzaak was er des te meer na 1482, wanneer Maria van Bourgondië overleed. De Leden van Vlaanderen namen de zorg voor hun nieuwe toekomstige hertog Filips de Schone op zich en richtten een regentschapsraad op om hem bij te staan. Dit was allemaal tegen de wil van vader Maximiliaan van Oostenrijk. Precedenten

⁹⁹⁰ Damen, “Piëteit of propaganda,” 160.

⁹⁹¹ De bezorgdheid die de staat had om te ‘overtuigen’ gold evenzeer voor de stedelijke overheid; W.P. Blockmans, “Beheersen en overtuigen. Reflecties bij nieuwe visies op staatsvorming,” *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 16 (1990): 27.

voor een dergelijke raad waren er nauwelijks en de nood aan legitimatie was aanzienlijk.⁹⁹² Jelle Haemers haalde een aantal voorbeelden aan hoe deze raad zich symbolisch verregaand engageerde om de bevolking te overtuigen van de rechtschapenheid en de rechtvaardigheid van hun handelen. Zo lieten ze een eigen zegel voor Filips de Schone maken. Hierdoor waren er twee concurrerende zegels in omloop: één in handen van secretaris Jan de Beer in naam van de regentschapsraad en één die Nicolas de Ruter in naam van Maximiliaan hanteerde. De ene was zonder adelaar van het Habsburgse huis en de andere bevatte deze adelaar natuurlijk wel.⁹⁹³ Daarnaast riepen ze verschillende edellieden op om hun feodale eed af te leggen in handen van hun nieuwe graaf. Deze eedafleggingen gingen gepaard met een luisterrijke ceremonie zodat ook de stadsbevolking overtuigd zou worden van de legitimiteit van de regentschapsraad.⁹⁹⁴ Een andere maatregel die Haemers aanhaalde was het gebruik van de Nederlandse taal. Dit gebeurde om de vermeende corruptie van Franstalige beampten te bestrijden, maar ook om niet verdacht ten aanzien van het volk over te komen.⁹⁹⁵ Tot slot gebruikte deze elite de beschikbare ruimte om haar politieke boodschap over te brengen en haar macht te bevestigen. Zoals Haemers aangaf eigende ze zich rituelen toe en etaleerde ze haar macht op een symbolische manier ten overstaan van keizer Maximiliaan. Zo verplichtte de regentschapsraad in januari 1483 Maximiliaan in de Sint-Janskerk te zweren dat hij de, voor hem nadelige, vrede van Atrecht zou eerbiedigen. Daarna moest hij de Auweet aanschouwen. Deze rituele parade van de Gentse ambachtsmilities onderstreepte niet alleen de macht van de regentschapsraad, maar ook het stedelijk karakter van diens macht.⁹⁹⁶

Het is bijvoorbeeld ook interessant te vermelden dat wanneer in Gent regimes met duidelijk particularistische voorkeuren aan de macht kwamen, deze rituelen zoals de wetsvernieuwingen luisterrijker en imposanter maakten. Dit was voor hen belangrijk, want het was het moment dat het volk haar goedkeuring aan de schepenen gaf, het *consensus populi*.⁹⁹⁷ Zo kreeg bijvoorbeeld in het begin van de jaren 50, tijdens de Gentse opstand, het korps van fluitisten en trompettisten zijn vaste vorm, maar rond de periode 1479-80 werd dit korps nog eens met vijf extra spelers uitgebreid.⁹⁹⁸ Deze muzikanten waren professionals die hun stiel goed kenden en ook in andere steden of bij de hertog op veel respect konden rekenen.⁹⁹⁹ Het bekend maken van de nieuwe magistraten tijdens het ritueel van de wetsvernieuwing moet ongetwijfeld door de combinatie met krachtige auditieve signalen een imponerend schouwspel geweest zijn voor de toeschouwers.¹⁰⁰⁰

Het stadsbestuur werd dus communicatiever en dat zien we ook in de stadsrekeningen. Waar in de periode voor 1477 in de rubriek dagelijkse en diverse kosten de bulk van vergoedingen vooral

⁹⁹² J. Van Leeuwen, "Introduction," in: *Symbolic communication in the late medieval towns*, ed. J. Van Leeuwen (Leuven: Leuven university press, 2006), xiii-xv.

⁹⁹³ J. Haemers, "Zegels, eden, taal en liturgie. Ideologie, propaganda en het symbolisch gebruik van publieke ruimte in Gent (1483)," *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 61 (2007): 192-7; Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 120.

⁹⁹⁴ Haemers, "Zegels, eden, taal en liturgie," 198.

⁹⁹⁵ Haemers, "Zegels, eden, taal en liturgie," 200; Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 123.

⁹⁹⁶ Haemers, "Zegels, eden, taal en liturgie," 204.

⁹⁹⁷ J. Van Leeuwen, "Geluid, muziek en entertainment. Het gebruik van auditieve communicatiemiddelen tijdens het ritueel van de wetsvernieuwingen in Gent, Brugge en Ieper (1379-1493)," *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis* 83, nr.4 (2005): 1040.

⁹⁹⁸ Van Leeuwen, "Geluid, muziek en entertainment," 1042-3.

⁹⁹⁹ J. E. Spruit, *Van vedelaars, trommers en pijpers* (Utrecht: A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij, 1969), 99-103.

¹⁰⁰⁰ J. Van Leeuwen, "Het decor van de machtswissel. Ruimtegebruik bij de Gentse wetsvernieuwing in de vijftiende eeuw," *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 57 (2003): 56.

naar juristen ging, waren het na 1477 voornamelijk de trompettisten die aankondigingen deden die in deze rekeningen naar voor kwamen. Of het particularistische regime van na 1477 meer gebruik maakte van deze omroepers om haar communicatie aan de bevolking van de nodige decibels te voorzien, is mogelijk, op zijn minst werden hun activiteiten explicieter gedocumenteerd. Hiermee gaf het stadsbestuur duidelijk aan dat ze aan het communiceren was met de bevolking.¹⁰⁰¹ Ongeacht of dit effectief zo was.

Dat het stadsbestuur in een dergelijke context ook giften gaf aan vorstelijke ambtenaren met een sterke symbolische betekenis zoals narren en tamboerijnen, hoeft dan ook niet te verbazen. Enerzijds gaf ze eerder ongebonden, anderzijds gaf ze niet. De giften hadden vooral een interne waarde en pasten in het beschreven beleid waarbij het stadsbestuur zichzelf vooral als *good governance* wou presenteren.

Giften hadden dus een politieke betekenis. Deze communicatie van *good governance* was nodig, want stabiel was hun beleid zeker niet. Wanneer de symbolische communicatie evenwel tekort schoot, schuwde het regime er niet voor om de rechtspraak als een politiek wapen te gebruiken. Deze politiek kon ook een sterke symbolische connotatie hebben. De bekende vervolgingen en processen van maart 1477 gebeurden in deze context. De voormalige voorschepenen en schepenen zoals Pieter Hueribloc, Pieter Boudins, Roeland van Wedergrate, Filips Sersanders, Jan van Poucke en Olivier de Grave symboliseerden het voorheen gevoerde beleid. Haemers rekende uit dat ze gezamenlijk 43 mandaten vervulden waarbij Roeland van Wedergrate, Olivier de Grave en Filip Sersanders verantwoordelijk waren voor de restrictie en de daaropvolgende abolitie van 1468-9.¹⁰⁰² Jan van Melle die later samen met Hugonet en Guy de Brimeu geëxecuteerd zou worden, was verantwoordelijk voor het alom gehate financiële beleid.¹⁰⁰³ Bovendien hadden ze allemaal banden met de vorstelijke partij.¹⁰⁰⁴ Jan van Melle was in 1475 door Karel de Stoute tot ridder geslagen, Filips Sersanders pleitte voor de bede van 100 000 ridders aan Karel de Stoute en Roeland van Wedergrate was watergraaf van 1464-67. Kortom, ze symboliseerden de hertogelijke fractie die in de vorige jaren steun had verleend aan het gehate beleid van Karel de Stoute.¹⁰⁰⁵ Door deze figuren letterlijk uit de weg te ruimen vernietigde de stad niet alleen de enige steunpunten die de hertogelijke fractie had in Gent, maar kon ze ook letterlijk en figuurlijk aan het volk communiceren dat er een einde gekomen was aan dit slecht bestuur, dat slecht bestuur bestraft werd en dat er een nieuwe wind waaide. Het was voor de nieuwe elite politiek dus erg handig om deze personen uit de weg te ruimen, maar dit was ook in overeenstemming met het *Bien commun*. Nicolas Despars weet hun executies volledig aan de ambachten die dit gewapend eisten en wanneer *dese justitie schiet tghemeente weder met paeysse ende in vrede uyt die wapenen ging*.¹⁰⁰⁶ Ze kwamen, ze zagen en ze kregen gerechtigheid? Er zal meer in het spel geweest zijn, maar de symboliek waar de schepenen mee speelden valt niet te onderschatten.

¹⁰⁰¹ Zie bijvoorbeeld: SAG 400/28, fol. 136 r. – 137 v.

¹⁰⁰² *Roeland van Wedergrate voorscepen van der Keure (...) dat zij gheweest hebben te Bruessele bi onzen voornoemde harde gheduchten heere ende prinche metten anderen ghedeputeerden vander voornoemde stede omme de obediencie te doene den zelven onzen harde gheduchten heere int presenteren vanden banieren ende omme te volghene de octroyen vanden assysen van der vornoemde stede (...); SAG 400/22, fol. 61 v.; Haemers, *For the common good*, 233.*

¹⁰⁰³ Boone, "Plus deuil que joie," 19-21.

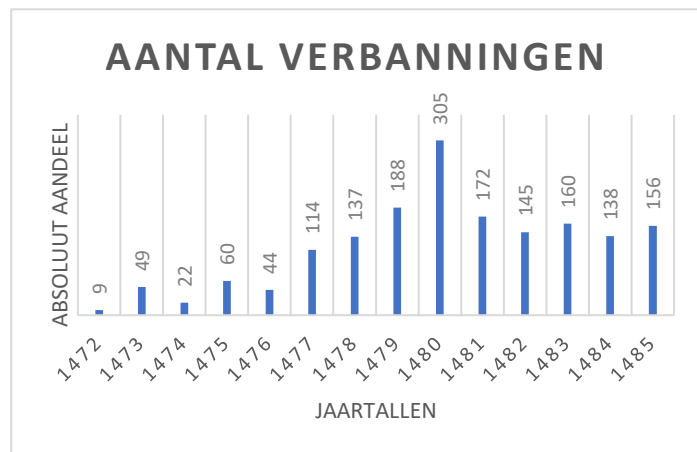
¹⁰⁰⁴ Nicolas Despars geeft als voornaamste reden van hun executies het misbruiken van de rechtsorganen *menich goet poortere van Ghendt ghebannen ende andersinds groot leedt anneghedaen hadden*; Despars, *Cronijke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen*, vol. IV, 125.

¹⁰⁰⁵ Haemers, *For the common good*, 233-4; Boone, "La justice en spectacle," 52.

¹⁰⁰⁶ Despars, *Cronijke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen*, vol. IV, 124-5; *Dagboek van Gent*, vol. II, 251.

Dit hield evenwel ook een waarschuwing in. De ambachten hadden veel van hun symbolen herwonnen, maar een echte restauratie naar de tijd toen de ambachten oppermachtig waren kwam er niet. Immers, een aantal praktijken uit het regime van Karel de Stoute (1467 – 1477) werden wel behouden. Een van de meest symbolische hierin waren de pensioenen die Karel de Stoute afschafte. Deze werden niet meer heringevoerd, meer zelfs, er kwam een expliciete veroordeling. Het oprichten van een commissie om deze pensioenen terug te eisen was niet zozeer een daad omwille van de rechtvaardigheid hiervan, maar was mogelijk eveneens een middel om deze maatregel van Karel de Stoute te kunnen behouden. Zoals we gezien hebben waren de uitbetaalde pensioenen niet mis en schommelden ze rond het niveau van het loon van een meesterambachtsman. Het was dus belangrijk dat deze maatregel tot afschaffing die een oligarchie rond de vorstelijke partij in de hand werkte, net overgenomen werd door de particularistische elite om haar eigen oligarchie te behouden. Het regime kende dus een combinatie van de ambachten die hun politieke en militaire rituelen herwonnen en weer slagvaardig waren en een oligarchie die zich vormde rond de politieke cluster Willem Rijm- Jan en Frans Coppenhole – Danneel Onredene. De ambachten hadden ook hun politieke vertegenwoordigers, maar deze vertegenwoordigers vormden een kleine politieke elite op zichzelf.¹⁰⁰⁷ Ondanks het feit dat het aantal nieuwkomers in de schepenmandaten aanzienlijk was, monopoliseerde deze elite steeds meer en meer de belangrijke functies in de stad.¹⁰⁰⁸

Dat blijkt ook bij een seriële analyse van het *ballinboek*. Verbanningen waren slechts een van de verschillende straffen die konden uitgesproken worden. Boone merkte bijvoorbeeld op dat onder invloed van de ambachtsgilden na 1477 het aantal zoendingen spectaculair toenam.¹⁰⁰⁹ Niettemin speelden verbanningen nog steeds een belangrijke rol als strafmaatregel voor de Gentse politieke elite omdat het politiek ongewenste individuen uit de stad en het graafschap zette en hen verwijderde van hun netwerk. Het spreekt voor zich dat het

Staafdiagram 6.1 frequentie verbanning per jaar (n=1699)
Bron: SAG 212

heel andere personen waren die voor een zoending in aanmerking kwamen en die voor een verbanning. Het verschil in aantal verbanningen zal dan ook spectaculair zijn. Waar in het jaar 1476 nog 44 man verbannen werd, steeg dit op één jaar tijd naar 144 in 1477 om uiteindelijk in 1480 een hoogtepunt te bereiken met 305 verbanningen. In zekere zin was dit een weerspiegeling van het grimmige politiek klimaat dat er toen heerste. In 1477 werden 22 mannen verbannen omwille van corruptie en 28 man omdat ze “onrust” veroorzaakten. Dit gaat over respectievelijk 15,28% en 19,44% van het totale aantal. Op zich lijkt een aandeel van 34,72% politiek gekleurde

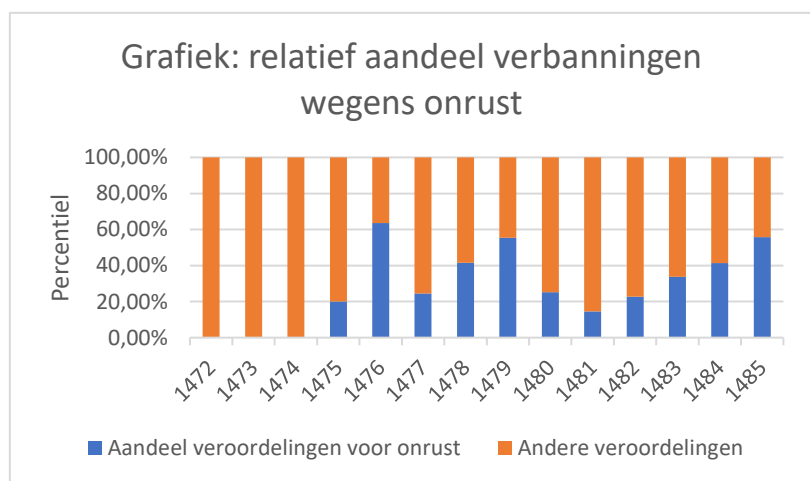
¹⁰⁰⁷ Haemers, *For the common good*, 240; W.P. Blockmans, “Mobiliteit in stadsbesturen 1400-1550,” in *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, eds. D.E.H. de Boer en J.W. Marsilje (Utrecht: Spectrum, 1987), 240.

¹⁰⁰⁸ Over het belang van deze rituelen in de aanloop van geweld zie: M. Boone, “Armes, coursses, assemblees et commocions. Les gens de métiers et l’usage de la violence dans la société urbaine flamande à la fin du Moyen Âge,” *Revue du Nord* 87, nr.359 (2005): 15-20.

¹⁰⁰⁹ Boone, “Armes, coursses, assemblees et commocions,” 20-22; Zie ook: H. Van Hamme, “Stedelijk particularisme versus vorstelijke centralisatie en hun impact op de bestraffing van criminaliteit in het vijftiende-eeuwse Gent (ca. 1419-ca.1480),” *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.55 (2001): 174-5; helaas heeft ze haar studie niet verder dan 1480 doorgetrokken en ze citeert het *ballinboek* niet als bron, waardoor ze deze tendensen niet besprak.

verbanningen relatief laag. Indien we het in perspectief zetten met het jaar ervoor wanneer de stad naar aanloop van 1477 zeker ook onrustig en rumoerig was, en het aandeel politieke verbanningen 22,22% bedroeg, is de stijging toch significant te noemen. Het spreekt voor zich dat er toen geen verbanningen voor corruptie gebeurden, maar dat ze eerder oproerkraaiers uit de stad wilden zetten. Het toont ons dat de beoogde consensus rond het nieuwe regime en de hele symbolieke propaganda die dit regime aanwendde, zeker niet iedereen inpalmde. Vanaf het moment dat de rust in Vlaanderen wederkeerde en de nieuwe machtselite zich kon consolideren, zien we ook het aantal verbanningen omwille van politieke motieven stijgen. De eerste verbanningen werden al op 20 maart 1477 uitgesproken, maar het echte proces startte pas vanaf zes juni. Vanaf dan zien we de eerste tegenstanders verbannen worden omwille van hun uitlatingen. Dit zullen niet steeds elitefiguren zijn. Joos de Tollenaere, was bijvoorbeeld een schoenmaker die op 6 juni 1477 voor 10 jaar uit de stad verbannen werd omwille van zijn defaitistische uitlatingen over de oorlog tegen Frankrijk.¹⁰¹⁰ Op 11 juli 1477 moest Jan de Sceppe het ontgelden omdat hij al opriep tot oproer.¹⁰¹¹

De onrust bleef dan ook. In grafiek 6.2 is het relatieve aandeel van de verbanningen wegens onrust afgebeeld¹⁰¹² en zien we dit langzaam stijgen tot een culminatiepunt in 1479 bereikt wordt wanneer het ook effectief tot een oproer gekomen was en de rust onder meer bezworen moest worden met de hulp van de hoogbaljuw.¹⁰¹³ Bovenstaande grafiek suggereert evenwel dat daarna de situatie onder controle kwam. De scherpste elementen werden inderdaad geneutraliseerd, maar de stad verbande in 1480 toch nog 77 oproerkraaiers.¹⁰¹⁴ Op een totaal

Staafdiagram 6.2. Relatief aantal verbanningen wegens onrust ten overstaan van de andere motieven

Bron SAG 212

¹⁰¹⁰ *X jaer uter lande van Vlaenderen omme dat hij ghesgt heeft fame ende mare ghedaen dat tvolc van wapenen dat uter name van deser stede ghetrocken es inde dienst van onser harder gheduchter joncvrouwe ende prinsesseal verraden was (...); SAG 212, fol. 12 r., 6/06/1477.*

¹⁰¹¹ *X jaer uutten lande van Vlaenderen omme dat hij te diversschen tijden ende plaetsen gheseit heeft dat tlant van vier ambachten verraden ende vercocht was waet ghelevert omme bij dien tzelve lande ende insetene van dien te stellene in beroerten jeghen elc anderen; SAG 212, fol. 12 v., 11/07/1477.*

¹⁰¹² Voor de kwalificatie van onrust hebben we iedereen die het evenwicht van de stad wilde omverwerpen. Dit hield dus een contestatie van de gevestigde orde in. We moeten hierbij erkennen dat de tijdgenoot zelf niet deze kwalificatie maakte. Het is dan ook een heel heterogene groep waar *roepinghen* inzitten, lasteringen, defaitisme zaaien en etc. Hetgeen allemaal tot het murmeren hoorde, maar evenzeer ook tot de actie overgaan hebben we meegeteld. Een privaat persoon lasteren hoort hier dus niet bij, maar de schepen lasteren wel. Eerlijkheidshalve moeten we dan ook toegeven dat hier een discretionaire interpretatie van de auteur zeker deel van zal zijn geweest. Sommige stukken zijn ook zeer onduidelijk: welke misdaad deed iemand die *ruudheden* begin? Ondanks de foutenmarge zijn het de grote lijnen ons die er toe doen en zijn de cijfers eerder indicatief. Er is dan ook nog ruimte voor onderzoek; J. Dumolyn en J. Haemers, "A bad chicken was brooding': subversive speech in late medieval Flanders," *Past and Present* 214, nr.1 (2012): 57-60.

¹⁰¹³ Manuscript Airix, 46 r. – 60 r.; ARA, nr. 14117, 178 r.; Haemers, *For the common good*, 243-4.

¹⁰¹⁴ Zo werden Jan vanden Dale filius Laurens en Boudin vanden Pinte nog voor 50 jaar veroordeeld *omme dat zij tsamen costumelic vergaderinghe houden ende quade ende beroerlijke woorden spreken daer af onruste zoude moghen commen binnen deser stede; SAG 212, fol. 30 v., 25/01/1480.*

aantal van 305 veroordelingen, houdt dit een scherpe terugval in maar het laat ook ruimte voor een andere, leuke hypothese. Immers, de schepenbank pakte uiteraard ook andere misdrijven aan. In hun verzet tegen Maximiliaan komen er misdrijven als ‘miskenning van de privileges’ naar voren, maar het is vooral opvallend dat het aantal verbanningen voor ontucht steeg.¹⁰¹⁵ ¼ van de veroordelingen die de schepenen dit jaar uitspraken had te maken ontucht, veelal overspel. Dat Gent plots na 1477 een Sodom en Gomorra geworden was, lijkt ons eerder onwaarschijnlijk.¹⁰¹⁶ Dat de schepenbanken zich een morele bevoegdheid toe-eigenden en meer dan voorheen op de moraliteit van haar burgers toezag, is ook een optie.

Naast het reële onderdrukken van de opstandige elementen in de stad kon het juridische apparaat immers ook gebruikt worden om een gevoel van rechtvaardigheid op de bevolking over te brengen. Dit gold voor de confiscaties van de pensioenen, het confisqueren van de bezittingen van Franstaligen en andere vijanden,¹⁰¹⁷ alsook de confiscaties van partijgangers van de vorst in tijden van een openlijke rebellie.¹⁰¹⁸ Confiscaties hadden zeker een praktisch nut, maar brachten voor het volk ook de boodschap dat het recht achter de partij stond. De personen die aan de macht kwamen, deden dit vanuit een positie van morele superioriteit en de belofte om een einde te maken aan het lijden van de bevolking. In die zin is het betekenisvol dat de sterk vorstelijk gezinde Molinet met veel lof over Jan van den Buendere sprak.¹⁰¹⁹ Hij was een *tres just homme, fort amé du peuple et vertueux, comme il sambloit*. Zijn populariteit zal niet min geweest zijn, want hij slaagde er tegen de traditie in om herverkozen te worden als deken van de 53 neringen.¹⁰²⁰ De morele positie die hem deze populariteit bracht, volgde onder meer uit het gegeven dat hij als deken geen giften ontving.¹⁰²¹ Voor veel stedelingen zal Jan van den Buendere de integriteit gesymboliseerd hebben die ze van hun bestuurders verwachtten. 1477 hield een algemene veroordeling van politieke en extravagante giften in en in een klimaat dat op zijn zachts gezegd gespannen moet geweest zijn, was het natuurlijk niet aan de schepenen om extravagante giften te geven. Door de giften te verlagen deden ze eigenlijk op macroschaal wat Jan van den Buendere op microschaal deed. Dat het uiteindelijk niet veel zoden aan dijk bracht bewijst het feit dat het aantal verbanningen voor onrust vanaf 1483 opnieuw toenam.

Dat had dan ook te maken met een derde aspect dat een invloed had op de giften: de economie. Het bannen van personen is vaak slechts een noodoplossing en de schepenen wisten dat indien ze hun politieke basis wilden houden, dat ze een leefbaar economisch klimaat moesten voorzien. Het is hier waar het fout ging voor de schepenen in 1476 en het is hier waar ze verandering beloofden. De daden die ze hiertoe verrichtten, waren dan ook symbolisch: de ‘oude’ elite die nog aan de macht zou zijn in de periode van januari tot midden februari probeerde nog het tij te keren door in de eerste plaats de *ceuilotte* af te schaffen. Deze indirecte belastingen op graan, bier en wijn waren vooral ten laste van de middenklasse. In de hoop hun positie te consolideren, probeerde de

¹⁰¹⁵ Zie bijvoorbeeld voor het miskennen van privileges de verbanningen van Cornelis Clais, Jan van Formelis en Jacob Donche; SAG 212, fol. 52 r. – v., 12/05/1481, 07/06/1481; 53 v., 15/06/1481.

¹⁰¹⁶ We wijzen er hierop dat Sodom voor ‘verdorvenheid’ vernietigd werd. In het boek Genesis wordt er op homoseksuele activiteiten gehint maar boek Jeremia heeft het duidelijk ook over ‘bedrog’ en ‘overspel’; Jeremia 23:14.

¹⁰¹⁷ ARA, nr. 19724; Dit gebeurde in de lijn van een grotere vraag van de Maximiliaan hiertoe over te gaan: ARA, nr. 19719-25.

¹⁰¹⁸ ARA, nr. 18254

¹⁰¹⁹ Jan van den Buendere was schepen van Gedele in 1477, schepen van de Keure in 1478 en deken van de Neringen in 1478-80 en 80-2, hij werd in augustus 1482 herverkozen, maar stierf plots in maart 1483.

¹⁰²⁰ Haemers, *For the common good*, 241.

¹⁰²¹ (...) *Leur grant doyen Jehan van den Bander, très just homme, fort mé du peuple et vertueux comme il sambloit, car il refusoit tous dons qui lui estoient offers et, faisant son office, exposa grandement de ses biens. Il estoit petit homme de corps mais fort eloquent en II ou III langaiges et plain de vif sens naturel (...); Molinet, Chroniques, vol. I, 414.*

heersende elite zo eerst de meest impopulaire maatregelen weg te nemen, maar evenzeer de economische situatie van het gemeen te verbeteren. Eerdere revoltes hadden hen immers geleerd dat economische miserie het verschil tussen een revolutie en stabiliteit kon geven. Zoals snel zou blijken was ook dit ten spijt.

Niettemin werd het gedachtegoed overgenomen door de nieuwe bewindvoerders die er zich maar al te bewust van waren dat ze ook effectief economische zekerheid moesten garanderen, wilden ze aan de macht blijven. Het feit dat het geweld toch zo endemisch bleek, is een teken aan de wand voor het matige succes van deze maatregelen.

Het klimaat waarin ze moesten opereren was natuurlijk uiterst moeilijk. Allereerst was er *nolens volens* de oorlog met Frankrijk. Die had niet alleen politieke consequenties, maar vooral economische. De handel met Frankrijk werd niet alleen aan banden gelegd, andere handel werd ook nog eens verstoord. Illustratief hierin is het feit dat wanneer de stedelijke milities uitrukten om de Franse dreiging het hoofd te bieden, ze niet richting Frans-Vlaanderen trokken om de verloren steden terug te winnen, maar richting Doornik waar een Frans leger in de bisschoppelijke enclave gevestigd was en van daaruit het ommeland aan het terroriseren was.¹⁰²² In de daaropvolgende vredes en wapenstilstanden was het dan ook een terugkomende eis dat er bepalingen werden opgenomen met betrekking tot het veilig transport in het kader van handel.¹⁰²³ De vrede van Atrecht die op 23 december 1482 gesloten werd door de regentschapsraad en ondertekend door Maximiliaan, moest dan ook zekerheid voor de handel garanderen.¹⁰²⁴ Het financieren van de oorlog tegen Frankrijk, zij het in de vorm van eigen milities of beden, betekende een zware last voor de stedelijke financiën. Deze werden bovendien geplaagd door de schadelijke muntpolitiek van Maximiliaan. Door muntmanipulaties probeerde de aartshertog zijn inkomsten te verhogen, maar de schade voor de handel was aanzienlijk.¹⁰²⁵ Het maakte een gunstig fiscaal regime voor de middenklasse niet langer houdbaar. Gent probeerde dit probleem eerst aan te pakken door goederen te confisqueren, pensioenen terug te eisen en een oorlogstaks op rijke patriciërs te vestigen, maar deze bronnen waren tegen 1478 uitgeput.¹⁰²⁶ Het regime zag zich dan ook gedwongen de indirecte belastingen weer te verhogen, waardoor de economische situatie uiteindelijk niet beter was dan voor 1477. Integendeel zelfs. Het regime zat dan ook geklemd tussen individuele ambachtslieden die hun economische toestand wensten verbeterd te zien en een ander fiscaal regime wilden en tussen de zware oorlogsbelastingen die niet betaalbaar waren zonder de inkomsten uit de indirecte belastingen. Haemers maakte ons wel attent op een belangrijk aspect dat gewijzigd was: de ambachtsgilden zaten nu ook in het bestuur. Het waren weliswaar vaak eerder de welgestelden die in het bestuur zetelden, maar Haemers vermoedde dat de stad ook protectionistische maatregelen doorvoerde om haar gildenleden te beschermen en zich zo grotendeels kon verzekeren van hun steun. We kunnen dit onder meer zien in de boetes die de stad uitdeelde. De stad deelde na 1477 explosief veel boetes uit voor het negeren van de voorschriften met betrekking tot de import en export van graan, de levensader van de stad, maar ook omwille van protectionistische maatregelen werden particulieren beboet. Een vaak

¹⁰²² Du Corail, "L'armée, le prince et ses sujets," 289.

¹⁰²³ In het bestand dat op 11 juli tussen Maximiliaan en Lodewijk XI bepaalde dat (...) *tous les subgetz de l'un et de l'autre party (...) pourront communiquer, marchander et faire toutes leur negociacions (...) sans que aucun mal, empeschement ou destourbier leur soit ou puist estre fait en corps ne biens*; Z.W. Sneller en W. S. Unger, Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Frankrijk ('s-Gravenhage: Nijhoff, 1930), 170-1, nr. 303.

¹⁰²⁴ Sneller en Unger, *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Frankrijk*, 181, nr. 327.

¹⁰²⁵ W.P. Blockmans, "Finances publiques et inégalité sociale dans les Pays-Bas aux XIVe-XVIe siècles," in *Genèse de l'état moderne. Prélèvement et redistribution*, ed. J.P. Genet (Parijs: CNRS, 1987), 87.

¹⁰²⁶ Haemers, *For the common good*, 243; Ryckbosch, *Tussen Gavere en Cadzand*, 103-9.

terugkerende boete stond op het importeren van *vremds ghewevens lakens*.¹⁰²⁷ Na 1482 zou deze economische controle enkel nog maar toenemen en bestuurden de steden hun ommeland als ware dat het hun *contado* was. Ze namen de militaire, politieke, juridische, maar evenzeer de economische controle over het platteland over. Net zoals dat in de Italiaanse stadstaten het geval was, was de controle over het ommeland een must wou de stad economisch leefbaar zijn, ze was er immers afhankelijk van voor haar voedselvoorziening en de industriële productie.¹⁰²⁸

Wilde ze de steun van de ambachten behouden, had de stad er ook alle belang bij om dergelijke maatregelen uit te vaardigen. In zo'n economisch klimaat is het vervolgens moeilijk nog zeer gulle giften te geven. Het meest symbolische hierin is dat de stad totaal geen giften meer gaf wanneer het tot een militaire confrontatie met Maximiliaan kwam. De giften die in het jaar 1484-5 nog gegeven werden zijn allemaal van het nieuwe regime en in hoofzaak op dienaren van Maximiliaan gericht. Het particularisme mocht dan weer terug zijn, de context was anders en het giftenbeleid van de Drie Leden zou niet meer terugkeren. Doelgericht extern giften geven was na 1477 ook geen optie meer. Er bleef het stadsbestuur weinig anders over, dan het weinige dat nog gegeven werd tot een symbolisch wapen te maken. Het was de combinatie van deze drie factoren, symbolisch, politiek en economisch die een diepgaande invloed had op de giften, maar het giftenbeleid zelf werd evenzeer een aspect van de symbolische, politieke en economische politiek die de stad voerde en onderschreef. De politieke elite probeerde haar legitimiteit te onderschrijven door de nadruk te leggen op het *bien commun*, het is maar logisch dat ook de giften dit symbolisch onderschreven.

¹⁰²⁷ SAG 400/27, fol. 13 r.

¹⁰²⁸ Haemers, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone*, 113-4; W.P. Blockmans, "De tweekoppige draak. Het Gentse stadsbestuur tussen vorst en onderdanen, 14de-16de eeuw," *Qui valet ingenio. Liber amicorum Johan Decavele* (Gent: Stichting Mens en Cultuur, 1996), 29; Zie ook de verschillende voorgelaten die de stad met betrekking tot graan bepaalde in de periode 1482-85: SAG 93BB, 6 r.

Conclusie

Je mag eindigen met een knaller! (Prof. dr. Buylaert)

Of we het advies van professor Buylaert ter harte hebben genomen laten we aan de lezer over. Het raakt wel de kern van mijn thesis. Het zijn 'maar' giften. De giften die de stad uitdeelde waren één van de vele aspecten die de middeleeuwse stad gebruikte om in communicatie te treden met haar vorst en diens ambtenaren en met haar eigen inwoners. Deze verhandeling is een interpretatie van de verschillende giften die Gent in haar stadrekeningen neerschreef en de informele macht die deze giften vertegenwoordigden. In de bespreking van de literatuur viel op dat over hetzelfde onderwerp en zelfs dezelfde stad geen eensgezindheid bestond over het doel en de relatie die de giften uitdrukten. Dat heeft ook te maken met de bronnen die tot ons gekomen zijn. Philippe Buc stelde dat bronnen steeds slechts een interpretatie van een ritueel weergeven en in het geval van de giften is het niet de ceremoniële functie die de overlevering heeft gehaald.¹⁰²⁹ De stadsrekeningen die de giften documenteerden, hadden niet tot doel het ritueel weer te geven, eerder gaven ze een verantwoording van de kosten die de stad gemaakt had. Toch is ook de perceptie van deze kosten nog steeds belangrijk. Immers, hoe worden de kosten het best gerechtvaardigd? Ook de tesorier moest rekening houden met het oordeel van de derde.

Om de impact van een gift te begrijpen gingen we na hoe giften in andere maatschappijen werken en wat de belangrijke aspecten van het geven zijn. Het ging in hoofdzaak om het begrijpen, en niet het volgen. Het slaafs volgen van antropologische modellen gaat in essentie immers in tegen de open geest die de antropologie cultiveert. De antropologie is er om de mens in haar verscheidenheid te begrijpen en het is ook die houding die de geschiedenis moet aannemen. Wanneer historici zich evenwel in autoriteiten als Mauss vastbijten, sluiten ze zich op in een model waar ze wel de reciprociteit van de gift zoeken, maar andere aspecten over het hoofd zien. Marshall Sahlins deelde de reciprociteit op in drie categorieën met aandacht voor zowel de directe als de verder afgelegen reciprociteit. Toch was het geven van giften vaak veel subtieler dan 'wetten' doen uitschijnen. Dat komt omdat giften niet in het luchtledige gegeven werden, maar vaak heel concreet met macht en invloed te maken hadden. Annette Weiner wees er terecht op dat geschenken ook een zekere identiteit bevatten en meer waren dan het simpele geven en nemen. Hoewel het moeilijk is om ondubbelzinnige voorbeelden te geven van *giving while keeping*, valt het op dat niet elke gift hetzelfde is en niet iedereen op dezelfde wijze ontvangt. De identiteit van de gift speelt dan ook een cruciale rol in de beoordeling van het juiste of foute karakter ervan. Het kenmerkende aan een gift is dat haar vergoeding niet vast ligt, maar net onderhandeld wordt. Die speelruimte liet ruimte voor informele macht. Zeker in een periode waar de Gentse bestuurlijke elite met ernstige onzekerheden kampte, boden giften vaak een weg naar (meer) zekerheid. Dat merken we ook aan de manier waarop de stad gaf. De giften van na 1465 hadden steeds een belangrijk extern aspect. Vorstelijke beneficianten kregen meer en kregen vaker. Hun aandeel woog in de bestudeerde twintig jaar beslissend door. Hun aandeel was evenwel niet gelijk verspreid. We kunnen Wouter Ryckbosch zijn hypothese volgen dat de (nieuwe) Gentse elite na 1469 het giftenbeleid aanwendde om haar eigen positie te verstevigen. Maar de manier waarop ze haar positie consolideerde was steeds anders. In de eerste jaren na 1469 gaf de stad zowel extern als intern. Verschillende ambtenaren kregen giften, maar de stad gebruikte ook de verschillende wedstrijden en festiviteiten om het volk bij het beleid te betrekken. Dat beleid zou van korte duur blijken, want vanaf 1473 verdwenen de interne giften om plaats te maken voor veel giften aan hooggeplaatste ambtenaren. Het is een kwestie van perceptie, maar de giften

¹⁰²⁹ P. Buc, *The dangers of ritual: between early medieval texts and social scientific theory* (Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2001), 251.

werden niet meer zozeer gegeven om het regime toe te laten aan de macht te komen maar vooral om de verworven machtspositie te behouden. Karel de Stoute toonde zich een inventief vorst wanneer het op fondsen verwerven aankwam. Gent, dat zich steeds tegen haar financiële verplichtingen jegens de vorst verzet had, zag zich toch gedwongen de ene bede na de andere te betalen. Het is niet onmogelijk dat ze omwille van de onmacht die ze terzake ervoer, ze ook steun zocht bij de hogere ambtenaren die mogelijks meer invloed hadden op de hertog. Het was dit beleid dat tot de afschuw leidde die in 1477 tot uiting kwam en waartegen de nieuwe Gentse elite zich afzette. We zien dan dat de giften meer en meer tot vooral symbolische wijngeschenken en hoffelijkheden gereduceerd werden.

Het ging evenwel nog steeds over perceptie en dat wisten de Gentenaren maar al te goed. Gent moest immers steeds rekening houden met een oordelende en veroordelende “derde”. Het was vooral de vergelijking met Brugge die pas echt goed de mate waarin de context bepalend was en vooral de mate waarin een stadsbestuur al dan niet rekening hield met hoe andere personen over giften dachten, liet inzien. Brugge werd bestuurd door een handelselite wiens macht na 1477 minder erg werd aangetast dan bij de Gentse elite het geval was. Dat ook dit geen onwrikbaar principe was bleek uit de manier waarop in Brugge de presentwijnen neergeschreven werden. Hun boekhoudkundige verantwoording was in 1484 veel uitgebreider dan in 1469. Niettemin betekende dit niet dat de Brugse stadsrekeningen hun motieven wegmoffelden zoals dat in Gent gebeurde. De Brugse economische elite zat steviger in het zadel en maakte zich blijkbaar over het algemeen weinig druk over de contestatie van haar giften. De giftenactiviteit is in de Brugse (algemene) rekening vrij snel te herkennen omwille van haar openheid. Brugge gaf en zei ook duidelijk waarom ze gaf. Het is dit contrast met Gent dat doet inzien dat het vorstelijk gezinde regime in Gent misschien wel uitgebreid gaf, maar dat ze dit nog steeds met een grote mate van voorzichtigheid deed. De giften benadrukten vaak de *public relations* van de stad, maar tegelijkertijd waren deze *public relations* vaak een bron van macht, zonder dat de stad dit met zoveel woorden zei. Giften waren immers een belangrijke vorm van communicatie en dit voor beide regimes. Dit bleek enerzijds uit de betekenis van de giften die ter ere van inkomsten gebeurden. De keuze om niet te schenken was hier natuurlijk niet de reden waarom de ambachten in opstand kwamen, maar het was wel een teken van de meer algemene houding die Gent tegenover haar vorst aannam. Anderzijds bleek dit ook door de reactie van de vorst op deze “symbolische” communicatie. De restricties die Karel de Stoute Gent met betrekking tot het geven van giften oplegde waren ook eerder symbolisch te noemen, maar misten hun doel (aanvankelijk) niet. Zonder de giften echt te limiteren, verloren ze wel een zekere morele geloofwaardigheid. Karel de Stoute maakte zich voorlopig symbolisch meester van de giften. Het was pas echt wanneer hij Gent in 1469 waarlijk op de knieën kreeg dat hij het politieke stelsel hervormde. Hierbij was hij opmerkelijk minder bezorgd over de financiële welvaart van de stad. Zijn voornaamste bekommernis was dat ze zijn beden en leningen zouden goedkeuren. Of Gent dit alles effectief kon betalen via efficiënte financiën was niet hertog Karel zijn zorg.

Het Gentse regime daarentegen balanceerde op een wankel evenwicht. Enerzijds waren giften communicatiemiddelen. De stad schonk wijn aan de vorst om haar respect tegenover de vorst duidelijk te maken, maar bepaalde hierin hoeveel ze (in)schonk. Deze communicatie werd verdergezet in de kledij die de verschillende narren, voetlopers en tamboerijnen kregen. De intentie van de gift zal hier vermoedelijk breder geweest zijn dan louter het kleden van de beneficiant alleen. Anderzijds waren het ook (of vooral?) smeermiddelen. Het lager personeel kon occasioneel op een gift rekenen waarmee de stad haar goede relatie uitdrukte, maar ook waarmee ze het bureaucratische proces vlotter mee hoopte te laten verlopen teneinde zo effectief zaken gedaan te krijgen. De vorst zag wel nauwlettend toe op de stedelijke giften aan vertegenwoordigers van juridische organen. De enige giften die in deze context gegeven werden waren giften ter ere van een huwelijk. Het informele gewin van de stad was hierin eerder miniem.

De stad kon evenwel nog op verschillende andere subtielere manieren schenken. Met munten en lakens konden de schepenen met de grenzen van de economische wereld spelen, zonder er zich mee in te laten. Deze geschenken zorgden ervoor dat giften niet meteen verdorven waren en daarmee de contestatie ervan op zijn minst uitstelden. Het is opvallend hoe Gent een strategie uitwerkte om zich op het hoger niveau kenbaar te maken. Ze schonk zeker aan de kanselier om in zijn gunst te komen, maar door af te wisselen onder de machtsmakelaars en niet één ervan tot haar kampioen te maken, behield Gent een veel grotere mate van vrijheid dan de andere kleinere steden dat hadden. Giften bleven zo ook effectief giften. Het zal ook ergens nodig geweest zijn, want 'foute' giften werden wel degelijk afgestraft. Foute giften waren in hoofdzaak verborgen giften die de rechtsgang en daarmee het vertrouwen in de maatschappij in gedrang brachten. Giften die de maatschappij niet kon controleren waren uit de boze.

Wanneer de stad de giften niet rapporteerde aan het volk, kon ze ook niet rekenen op de goedkeuring van het volk. Dit besefte de elite die na 1477 aan de macht kwam. Deze elite moest naar andere oplossingen zoeken voor vaak dezelfde problemen. Het valt niet te ontkennen dat Gent zich minder van het centraal niveau aantrok. Hovelingen vonden geen voedingsbodemp meer in de Gentse giften, maar Gent schonk wel nog steeds om haar informele macht uit te breiden. De casus Jan van Dadizele toonde aan dat ze dit op een zeer subtiële manier kon doen. Gent had veel te winnen wanneer een hoogbaljuw haar beleid steunde en speelde handig op zijn gevoeligheden in. Hij kon militair excelleren met de Gentse militietroepen zolang hij maar de Gentse militaire strategie volgde en zolang hij maar de interne rust in de stad meehielp te bewaren. Een andere belangrijke verandering was dus niet alleen aan wie gegeven werd, maar ook hoe gegeven werd. De giften die in de Gentse rekening weergegeven werden, waren vaak de giften die de stad toeliet een moreel superieure positie in te nemen en eer centraal te stellen. Dit was mogelijk een bewuste strategie waarbij ze haar eigen morele gedragscode dichter bij die van haar onderdanen bracht, maar eigenlijk is hier meer onderzoek wenselijk. Wat wel duidelijk was, was dat schenken ook aan het *corpus urbanum* denken inhield. Enerzijds door de schuttersgilden en rederijkers die de stedelijke identiteit vertegenwoordigden op wedstrijden te begunstigen. Anderzijds hield dit ook in steeds aan het oordeel van het volk te denken. Enkel zo konden de bestuurders het vertrouwen winnen van de bevolking. Het feit dat de nieuwe machtselite niet meer aan vorstelijke functionarissen schonk, een morele positie innam en enkel moeilijk contesteerbare giften gaf, lag dan ook in lijn met hun bredere politiek om met symbolische middelen de bevolking te overtuigen. Giften en corruptie waren niet enkel mediërende mechanismen van een stad die door de staatsvorming bedreigd werd. Het ging ook over een *trust and rule* tussen de onderdanen zelf. Dat hield in dat giften meer waren dan het simpele *Give and Ye Shall Receive*. Eerder was het een mediërend mechanisme tussen bestuurders en onderdanen waarbij elk een gevoel van rechtvaardigheid koesterde en elk individueel de rechtvaardigheid van een gift beoordeelde.

De waarde hiervan is pas echt goed in te schatten in een vergelijkend perspectief. Het giftenbeleid van de grote steden heeft nog maar slechts summier aandacht gekregen terwijl deze *public relations* in belangrijke mate mee het politieke landschap schiepen. Er is dus zeker nog ruimte voor verder onderzoek dat zich richt op hoe de Vlaamse, alsook de Brabantse steden, via giften hun relaties definieerden en deze giften in hun voordeel probeerden te gebruiken. Het is net de speelruimte van de gift die ons iets bijbrengt over andere dan de gebruikelijke communicatievormen. Reciprociteit lag bij giften niet meteen vast, maar was steeds aan onderhandeling onderhevig. Die speelruimte maakte een contestatie van de giften mogelijk. Wilde de stad die contestatie vermijden, moest ze geven zonder te ontvangen. Dat was de macht van de gift: het onofficiële discours werd niet geprononceerd, maar wel (al dan niet succesvol) geïmpliceerd. Giften mochten dan wel via formele kanalen gegeven worden, de macht die ze voorstelden was niet formeel, maar informeel.

Bibliografie

Afkortingen

- ADNB Archives départementales du Nord Lille, Série B
ARA Archives Générales du Royaume/ Algemeen Rijksarchief Brussel
SAB Stadsarchief Brugge
SAG Stadsarchief Gent
RAG Rijksarchief Gent

Bronnen

Onuitgegeven bronnen:

BELGIË

Brussel

Algemeen Rijksarchief

Chambre des Comptes

Nr. 14 117, Rekening van de hoogbaljuw van Gent, 6/05/1465-20/10/1481.

Brugge

Stadsarchief

Reeks 216, Stadsrekeningen september 1465- september 1485

Reeks 277, Presentwijnen

Gent

Stadsarchief

Reeks 93BB

Reeks 94

Reeks 212, *Ballinboek*

Reeks 218, Goudsmeden

2, Register goudsmeden 15de en 16de eeuw

Reeks 301, Registers van de Keure

44, Schepenjaren 1456-1458

Reeks 330, Registers van Gedele

28, Schepenjaren 1457-1460

34, Schepenjaar 1477-1478

Reeks 400, Stadsrekeningen

15, Schepenjaren 1435-1441

21, Schepenjaren 1465-1468

22, Schepenjaren 1468-1471

23, Schepenjaren 1471-1474

24, Schepenjaren 1474-1476

25, Schepenjaren 1476-1477

26, Schepenjaren 1477-1478

27, Schepenjaren 1479-1482

28, Schepenjaren 1482-1485

Rijksarchief

FM 7, Fonds Borluut

Fonds Gent, 158, Resoluties van de Collatie van Gent, 1446-1515

FRANKRIJK

Rijsel

Archives départementales du Nord

Série B

1340, Trésor des chartes

1609, Quatorzième registre des Chartes

1699, Les chartes, privileges, rémissions et autres lettres séelles, 1476-78

Uitgegeven bronnen

Ammianus Marcellinus, *History*, Vol. 3: Books 27-31. Excerpta Valesiana. Vertaald door J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 331. Massachusetts: Harvard University Press, 1939.

Anoniem, "Journal du tumulte arrivé à Gand en 1476." In J. de Saint-Genois, "Sur la compétence de la juridiction à laquelle furent soumis Hugonet et Himbercourt." In *Bulletin de l'academie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique* 6, nr. 2 (1839): 199-242.

Bartier, J. "Un discours du chancelier Hugonet aux Etats Généraux de 1473." *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 107 (1942): 127-56.

Blockmans W.P. en E.I. Strubbe, "Privilegie voor Vlaanderen." In *1477 Het algemene gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondie voor de Nederlanden*, uitgegeven door Arnould, M.-A. en W.P. Blockmans, 126-44. Kortrijk-Heule: UGA, 1985.

Blockmans, W.P. *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen (1467-1477)*. Brussel: Paleis der Academiën, 1971.

Chastellain, G. *Oeuvres*, vol. 8, uitgegeven door J. Kervyn de Lettenhove. Brussel: Heussner, 1863.

Dadizele, Jan van. "Register beghinnen maken int jaer duust vierhondert ende tachentich. Angaende Jan, heere van Dadiselle, ruddere, te wetene een ghedeel van zijnen levene, de heerlicheden, leenen ende andere goedijnghen hem toebehoorende met al datter toebehoort ende afghehouden es in leene ende in erve; tmaechscip van zijnen kinderen; coppien vanden commissien daer af hij de officien excerceerde ende van vele andere lettren metgaders vele andere diversche zaken etc," *Manuscript Arickx*.

Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515, uitgegeven door V. Fris, Vol. 2. Gent: Annoot-Braeckman, 1901.

De Comynes, P. *Mémoires*. Uitgegeven door J. Blanchard, vol. 2, Genève: Droz, 2007.

De La Marche, O. *Mémoires*. Uitgegeven door Beaune, H. en J. D'Arbaumont, Vol. 2, Parijs: Renouard, 1883.

Despars, N. *Cronijke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen, gemaect door Nicolaes Despars poortere ende inboorlinck der stede van Brugghe, becelier in die rechten. Van de Jaeren 405 tot 1492*, vol.4, uitgegeven door J. De Jonghe. Brugge: Den uytgever in de Noordzandstraet, 1842.

Dits die Excellente Cronicke van Vlaenderen, Uitgegeven door W. Vorsterman. Anwerpen, 1531.

Fris, V. "La restiction de Gand (13 juillet 1468)." *Bulletijn der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent* 31 (1923): 57-142.

Gachard, L.P. *Collection des documents inédits concernant l'histoire de la Belgique*, vol.1. Brussel: Louis Hauman et comp., libraires, 1833.

Gachard, L.-P. *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*. vol. 1, Brussel: Hayez, 1873.

Gheldolf, A.E. *Coutumes des pays et Comté de Flandre. Vol I: Coutume de la ville de Gand*. Brussel: Fr. Gobbaerts, 1868.

Gilliodts-Van Severen, L. *Inventaire des archives de la ville de Bruges*. Brugge: Typographie edw. Gailliard, 1876.

Molinet, J. *Chroniques*, Uitgegeven door Doutrepont, J. en O. Jodogne, 3 vol. Brussel: Palais des Académies, 1935-37.

Paravicini, W. S. Dünnebeil, H. Kruse en S. Baus. *Der Briefwechsel Karls des Kühnen (1433-1477): Inventar*. Frankfurt am Main: Lang, 1995.

Plutarchus, L. Mestrius. *Parallel Lives*. Vertaald door Bernadotte Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1916)

Régnier-Bohler, B. *Splendeurs de la cour de Bourgogne. Recits et Chroniques*. Parijs: Robert Laffont, 1995.

Seneca L. Aenneus, *Moral Essays*, Vol. 3, vertaald door J.W. Basore. Londen en New York: Heineman, 1935.

Sneller, Z.W. en W. Unger. *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Frankrijk*. 's-Gravenhage: Nijhoff, 1930.

Van de Letuwe, P. "Rapport van den ghenen dat ghedaen ende ghesiet es ten bliden incommen van den grave Kaerle, hertoghe van Bourgoingen, van Brabant, Lothryc, van Luxembourch ende van Limbourch, grave van Vlaendren, enz," In *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen, verrykt met vele tot dusverre onuitgegevene stukken*, ed. J.B. Canaert, 414-20. Gent: F. en E. gyselynck, 1835.

Van den Vivere, J. *Chronijcke van Ghendt*, uitgegeven door Frans de Potter. Gent: S. Leliaert, A.Siffer & Cie, 1885.

Van der Haeghen, V. "La charte donnée aux Gantois par Marie de Bourgogne (1477)." In *Mélanges Paul Fredericq: hommage de la société pour le progrès des études Philologiques et historiques*, 10 juillet 1904. Brussel: Lamertin, 1904.

Wielant, F. *Corte instructie in materie criminele*, uitgegeven door J. Monballyu. Brussel: Paleis der Academiën, 1995.,

Hulpmiddelen:

Aerts, E en H. Van der Wee, *Vlaams-Brabantse muntstatistieken. Deel 2. De aanmuntingsgegevens*

Croisiau, G. "Prijzen in Vlaanderen in de 15de eeuw." In *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (XVe-XVIIIe eeuw)*, uitgegeven door C. Verlinden, 33-53. Brugge: "De Tempel", 1959.

De Busscher, E. en P. Van Duyse, *Inventaire analytique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*. Gent: Annoot-Braeckman, 1867.

Grotenfend, H. *Handbuch der Historischen Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Hannover: Hansche Hofbuchhandlung, 1872.

Scholliers, E. "Lonen te te Gent (XVe-XIXe eeuw)." In *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, uitgegeven door J. Craeybeckx en C. Verlinden, 386-415. Brugge: De Tempel, 1959.

Stein, H. *Catalogue des actes de Charles le Téméraire (1467-1477). Mit einem Anhang: Urkunden und Mandate Karls von Burgund, Grafen von Charolais (1433-1467)*. Sigmaringen: Thorbecke, 1999.

Vander Linden, H. *Itinéraires de Charles, duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne*. Brussel: H. Lamertin, 1940.

Secundaire literatuur

Adriaens M. en H. Cools. "Tot profijt van de stad. Informele politieke participatie en geschenken in de heerlijkheid Diest (1499-1568)." *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 13, nr.3 (2016): 77-107.

Akturk, S. "Between Aristotle and the welfare state. The establishment, enforcement and transformation of the moral economy in Karl Polanyi's the great transformation." *Theoria: A Journal of Social and Political Theory* 109 (2006): 100-22.

Algazi, G. "Doing things with gifts." In *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen, 9-27. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Arnade, P. "City, state and public ritual in the late medieval Burgundian Netherlands." *Comparative Studies in Society and History* 39, nr.2 (1997): 300-18.

Arnade, P. "Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent entry of 1467." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.45 (1991): 69-94.

Arnade, P. "The city defeated and defended civism as political identity in the Habsburg-Burgundian Netherlands." In *Networks, regions and nations: shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*, Studies in Medieval and Reformation Traditions, vol. 149, uitgegeven door R. Stein en J. Pollman, 195-216. Leiden: Brill, 2009.

Arnade, P. *Realms of ritual. Burgundian ceremony and civic life in late Medieval Ghent*. Ithaca en Londen: Cornell University Press, 1996.

Arnade, P.J. "Carthage or Jerusalem? Princely violence in the spatial transformation of the medieval city into the early modern city." *Journal of Urban History* 39, nr.4 (2013): 726-48.

Arnould, E.J., C.F. Curasi en L.L. Price, "How Individuals' cherished possessions become families' inalienable wealth." *Journal of consumer research* 31, nr.3 (2004): 609-22.

Arnould, M.-A. "Les lendemains de Nancy dans les "pays de par deça" (Janvier-Avril 1477)." In *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*, uitgegeven door W.P. Blockmans, 1-83. Kortrijk-Heule: UGA, 1985.

Athané, F. "Le don. Histoire du concept, évolution des pratiques." Phd Diss., Paris X, 2008.

Autrand, F. "Venalité ou arrangement de familiale? La résignation des offices royaux en France au XVe siècle." *Ämterhandel im Spätmittelalter und 16. Jahrhundert: Referate eines internationalen Colloquiums in Berlin vom 1. bis 3. Mai 1980*, uitgegeven door I. Mieck, 69-82. Berlijn: BRD, 1981.

Ball, T. "History: critique and irony." In *The Cambridge Companion to Marx*, uitgegeven door T. Carver, 124-40. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

Behrent, M.C. "Karl Polanyi and the reality of society." *History and Theory* 55, nr.3 (2016): 433-51.

Bijsterveld, A.-J. A. "The medieval gift as agent of social bonding and political power: a comparative approach." In *Medieval transformations. Texts, power & gifts in context*, uitgegeven door E. Cohen en M.B. de Jong, 123-56. Leiden: Brill, 2001.

- Bijsterveld, A.-J. A. *Do ut des. Gift giving, memoria, and conflict management in the medieval Low Countries*. Hilversum: uitgeverij verloren, 2007.
- Bloch M. en J. Parry. *Money and the morality of exchange*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Bloch, M. "The rise of dependent cultivation and seignoral institutions." In *The Cambridge economic history of Europe. Vol1: The agrarian life of the middle ages*, uitgegeven door M.M. Postan, 235-96. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- Bloch, M. *La société féodale. La formation des liens de dépendance*. Parijs: Editions Albin Michel, 1982 [1939].
- Bloch, M. *Marxism and anthropology. The history of a relationship*. Oxford: Clarendon press, 1983.
- Blockmans, F. "Le controle par le prince des comptes urbains en Flandre et en Brabant au moyen âge." *Studia Historica Gandensia* 14 (1964): 287-340.
- Blockmans, W., L. Fackelmans, E. Peters en W. Prevenier, *The promised lands: the Low Countries under Burgundian rule, 1369-1530*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.
- Blockmans, W.P. "Alternatives to monarchical centralisation: the Great Tradition of revolt in Flanders and Brabant." In: *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit*, uitgegeven door H.G Koeningsberger en E. Muller-Luckner, 145-54. München: Oldernbourg, 1988.
- Blockmans, W.P. "Autocratie ou polyarchie? La lutte de pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits." *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* (1974): 258-368.
- Blockmans, W.P. "Beheersen en overtuigen. Reflecties bij nieuwe visies op staatsvorming." *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 16 (1990): 18-30.
- Blockmans, W.P. "Breuk of continuïteit? De Vlaamse privilegiën in het licht van het staatsvormingsproces." In *1477 Het algemene gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondie voor de Nederlanden*, uitgegeven door Arnould, M.-A. en W.P. Blockmans, 97-125, Kortrijk-Heule: UGA, 1985.
- Blockmans, W.P. "Corruptie, patronage en makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondische-Habsburgse Nederlanden." *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 3 (1985): 231-47.
- Blockmans, W.P. "De tweekoppige draak. Het Gentse stadsbestuur tussen vorst en onderdanen, 14de-16de eeuw." In *Qui valet ingenio. Liber amicorum Johan Decavele*, 27-37. Gent: Stichting Mens en Cultuur, 1996.
- Blockmans, W.P. "Finances publiques et inégalité sociale dans les Pays-Bas aux XIVe-XVIe siècles." In *Genèse de l'Etat moderne: prélèvement et redistribution: actes du colloque de Fontevraud*, 77-90. Parijs: Editions du centre national de la recherche scientifique, 1987.
- Blockmans, W.P. "Inclusiveness and exclusion: trust networks at the origins of European cities." *Theory and Society* 39, nr.3-4 (2010): 315-26.
- Blockmans, W.P. "Le dialogue imaginaire entre princes et sujets: les joyeuses entrées en Brabant en 1494 et en 1496." *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 34 (1994): 37-53.

Blockmans, W.P. "Mobiliteit in stadsbesturen 1400-1550." In *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, uitgegeven door D.E.H. de Boer en J.W. Marsilje, 236-60. Utrecht: Spectrum, 1987.

Blockmans, W.P. "Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens de periode van de regimewisselingen: het laatste kwart van de 15de eeuw." In *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen van België*, uitgegeven door H. De Schepper, 92-103, Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1977.

Blockmans, W.P. "The devotion of a lonely Duchess." In *Margaret of York, Simon Marmion, and the 'Visions of Tondal'*, uitgegeven door Thomas Kren, 29-46. Malibu: The J. Paul Getty Museum, 1992.

Blockmans, W.P. "The social and economic effects of plague in the Low Countries: 1349-1500." *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 58, nr.4 (1980): 833-63.

Blockmans, W.P. "Une cour, XVII principautés." *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modèle culturelle: Actes du colloque international tenu à Paris les 9, 10 et 11 octobre 2007, avec le concours de Torsten Hiltmann et Frank Viltart, Ostfildern*, uitgegeven door W. Paravicini, 785-96. Frankfurt-am-main: Thorbecke, 2013.

Blockmans, W.P. "Voracious states and obstructing cities: an aspects of state formation in preindustrial Europe." In *Cities and the rise of states in Europe, A.D. 1000 to 1800*, uitgegeven door C. Tilly en W.P. Blockmans, 219-50. San Francisco: Westview Press, 1994.

Blockmans, W.P. *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd (1384-1506)*. Brussel: Paleis der Academiën, 1978.

Blockmans, W.P. en E. Donckers. "Self-representation of court and city in Flanders and Brabant in the fifteenth and early sixteenth centuries." In *Showings status: representations of social positions in the late middle ages*, uitgegeven door W. Blockmans en A. Janse, 81-111. Turnhout: Brepols, 1999.

Blockmans, W.P. en W. Prevenier. *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid (1384-1530)*. Amsterdam: Meulenhoff, 1997.

Blockmans, W.P., A. Janse, H. Kruse en R. Stein. "From territorial courts to one residence: the Low Countries in the late middle ages." In *La cour comme institution économique*, uitgegeven door M. Aymard en M. A. Romani, 17-28. Parijs: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1998.

Blommaert, P. *Geschiedenis der Rhetorykkamer: de Fonteyne te Gent*. Gent: steendrukkery van F. en E. Gyselynck, 1847.

Blonde, B., I. Devos, J. Hanus en W. Ryckbosch. *Trend en toeval. Inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici*. Leuven: Universitaire Press, 2016.

Boehm, L. "Burgundy and the empire in the reign of Charles the Bold." *The International History Review* 1, nr.2 (1979): 153-62.

Bolton J.L. en F. G. bruscoli. "Why did Antwerp replace Bruges as the commercial and financial centre of North-Western Europe? The evidence of the Borromei Ledger for 1438," *The Economic History Review* 61, nr.2 (2008): 360-79.

Bonadeo, A. *Corruption, conflict and power in the works and times of Niccolò Machiavelli*. Berkeley: University of California Press, 1973.

Boone M. en M. Howell. "In but not of the market. Exchanging movables in late medieval society." In *In but not of the market: movable goods in the late medieval and early modern economy*,

uitgegeven door M. Boone en M. Howell, 9-16. Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2003.

Boone M. en M. Prak. "Rulers, patricians and burghers: the Great and the Little traditions of urban revolt in the Low Countries." In *A miracle mirrored. The Dutch Republic in European Perspective*, uitgegeven door K. Davids en J. Lucassen, 99-134. Cambridge: Cambridge University, 1995.

Boone M. en T. de Hemptinne. "Espace urbain et ambitions princières: les présences matérielles de l'autorité princière dans le Gand médiéval." in *Zeremoniel und Raum. 4 Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, uitgegeven door W. Paravicini, 279-304. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1997.

Boone M. en W. Prevenier. "Mechanismen van sociale controle." In *Prinsen en poorters: beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*, uitgegeven door W.P. Blockmans en W. Prevenier, 268-87. Antwerpen: Mercatorfonds, 1998.

Boone, M. "Apologie d'un banquier medieval: Tommaso Portinari et l'état bourguignon." *Le Moyen Age* 105 (1999): 31-54.

Boone, M. "Armes, courses, assemblees et commocions. Les gens de métiers et l'usage de la violence dans la société urbaine flamande à la fin du Moyen Âge." *Revue du Nord* 87, nr.359 (2005): 7-33.

Boone, M. "Borluut." In *Lexikon des Mittelalters* vol. II, uitgegeven door R.-H. Bautier en C. Brescher-Gisigerr, 463. Munchen/Zürich: Artemis Verlag, 1983.

Boone, M. "Charles le Téméraire face au monde urbain: ennemis jurés et fatales?" In *Karl der Kühne van Burgund. Fürst zwischen Europäischem Adel und der Eidgenossenschaft*, uitgegeven door K. Oschema, R. C. Schwinges, 185-96. Zürich: Verlag Neue Zeitung, 2010.

Boone, M. "De discrete charmes van het burgerbestaan in Gent rond het midden van de vijftiende eeuw. Het financieel handboek van Simon Borluut (1450-1463)." In "*Proeve 't al, 't is prysselyck*". *Verbruik in Europese steden (13de-18de eeuw). Consumption in European towns (13th-18th century). Liber Amicorum Raymond van Uytven*, 99-114. Antwerpen: UFSIA, 1998.

Boone, M. "De hertogen van Bourgondië en de droom van soevereiniteit." In *De erfenis van Karel de Grote 814-2014*, uitgegeven door D. Callebout en H. van Cuyck, 307-21. Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 2014.

Boone, M. "De Sint-Jorisgilde van Kruisboogschutters in Gent tijdens de middeleeuwen van militair corps naar society club?" In *Gedenkboek 700 jaar Sint Jorisgilde Gent*, uitgegeven door P. Verlende, 9-32. Gent: Academia Press, 2014.

Boone, M. "De Sint-Lievensbedevaart: bouwsteen van de stedelijke identiteit van Gent (late middeleeuwen en vroege 16de eeuw)." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 61 (2007): 105-22.

Boone, M. "De soeverein baljuw van Vlaanderen: breekijzer in het conflict tussen stedelijk particularisme en Bourgondische centralisatie." *Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 126 (1989): 57-78.

Boone, M. "Dons et pot-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas- moyen âge. Le cas Gantois pendant la période bourguignonne." *Revue du Nord* 70, nr.278 (1988): 471-87.

Boone, M. "Elites urbaines, noblesse d'état: bourgeois et nobles dans la société des Pays-Bas bourguignons (principalement en Flandre et en Brabant." In *Liber amicorum Raphaël de Smedt. 3 Historia*, 61-86. Leuven: Peeters, 2001.

Boone, M. "From Cuckoo's egg to "sedem tyranni". The princely citadels in the cities of the low countries, or the city's spatial integrity hijacked (15th- early 16th centuries)." In *The power of space in late medieval and early modern Europe. The cities of Italy, northern France and the Low Countries*, uitgegeven door M. Boone en M. Howell, 77-95. Turnhout: Brepols Publishers n.v., 2013.

Boone, M. "Gent en het Bourgondische staatsvormingsproces ca. 1385 – ca. 1453. Een financiële en sociaal-politieke geschiedenis." vol. 2. Phd diss., Universiteit Gent 1988.

Boone, M. "Gestion urbain, gestion d'entreprises: l'élite urbaine entre pouvoir d'état, solidarité communale et intérêts privés dans les Pays-Bas méridionaux à l'époque bourguignonne (XIVe-XVe siècles)." In *L'impresa. Industria, commercia, banca, secc. XIII-XVIII*, ed. S. Cavaciocchi, 839-62. Firenze: Le Monnier, 1991.

Boone, M. "Henri Pirenne (1862-1935). Godfather van de Gentse historische school?" *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.60 (2006): 3-19.

Boone, M. "Het 'charter van Senlis' (november 1301) voor de stad Gent: een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgaven van de tekst)." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 57 (2004): 1-45.

Boone, M. "Kanselier van Vlaanderen en Bourgondië (1385-1530)." In *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden*, uitgegeven door E. Aerts et al., 217-33. Brussel: Algemeen rijksarchief, 1994.

Boone, M. "L'état Bourguignon, un état inventeur." In *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modèle culturel*, uitgegeven door W. Paravicini, 133-57. Stuttgart: J. Thorbecke Verlag, 2013.

Boone, M. "L'industrie textile à Gand au bas Moyen Age." In *La draperie ancienne des pays-bas: débouchés et stratégies de survie (14e – 16e siècles)*, uitgegeven door M. Boone en W. Prevenier, 15-61. Leuven/Apeldoorn: Garant, 1993.

Boone, M. "La domesticité d'une grande famille patricienne gantoise d'après le livre de comptes de Simon Borluut (1450-1463)." In *Les niveaux de vie au moyen âge. Mesures, perceptions et représentations. Actes du Colloque international de Spa, 21-25 octobre 1998*, uitgegeven door J.P. Sosson, C. Thiry, S. Thonon en T. van Hemelryck, 77-90. Louvain-la-Neuve: Bruylant-Academia, 1999.

Boone, M. "La justice en spectacle. La justice urbaine en Flandre et la crise du pouvoir «bourguignon» (1477-1488)." *Revue Historique* 305, nr.1 (2003): 43-65.

Boone, M. "La justice politique dans les grandes villes flamandes. Etude d'un cas: la crise de l'Etat et la guerre contre Maximilien d'Autriche (1477-1492)." In *Les procès politiques (XIVe-XVIIe siècles)*, uitgegeven door Y.-M. Bercé, 183-218. Rome: Ecole française de Rome, 2007.

Boone, M. "Législation communale et ingérence princière: la 'restriction' de Charles le Téméraire pour la ville de Gand (13 juillet 1468)." In *'Faire bans, edictz et statuz'. Légiférer dans la ville médiévale. Sources, objets, acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1500*, uitgegeven door J.M. Gauchies en E. Bousmar, 139-51. Brussel: Publications des facultés universitaires Saint-Louis, 2001.

- Boone, M. "Les Gantois et la grande procession de Tournai: aspect d'une sociabilité urbaine au bas moyen âge." In *La grande procession de Tournai (1090-1992): une réalité religieuse, urbaine, diocésaine, sociale, économique et artistique*, uitgegeven door J. Dumoulin, J. Pycke en M. Boone, 51-8. Doornik: Fabrique de l'Eglise Cathédrale de Tournai, 1992.
- Boone, M. "Les métiers dans les villes flamandes au bas moyen âge (XIV-XVIe siècles). Images normatives, réalités sociopolitiques et économiques." In: *Les métiers au moyen âge, aspects économiques et sociaux. Actes du colloque international de Louvain-la-Neuve*, uitgegeven door P. Lambrechts en J-P. Sosson 1-21. Louvain-la-Neuve: Brepols publishers, 1994.
- Boone, M. "L'influence des pratiques et du savoir-faire 'étatiques' dans les comptes des villes flamandes et des principautés des anciens Pays-Bas au XIV-XVe siècles." In *Classer, dire, compter. Discipline du chiffre et fabrique d'une norme comptable à la fin du Moyen âge. Colloque des 10 et 11 octobre 2012*, uitgegeven door O. Mattéoni en Pa. Beck, 199-215. Parijs: comité pour l'histoire économique et financière de la France Ministère des Finances et des Comptes publics, ministère de l'Economie, de l'Industrie et du Numérique, 2015.
- Boone, M. "Marché libre, rendement collectif et intérêts privés, un trio infernal? Les fermiers des assises de la ville de Gand à la fin du moyen âge." *Memini. Travaux et documents* 19-20 (2015-2016): 159-75.
- Boone, M. "Plus dueil que joie." Renteverkopen door de stad Gent in de Bourgondische periode: tussen private belangen en publieke financiën." *Driemaandelijks tijdschrift van het gemeentekrediet* 45, nr.176 (1991): 3-26.
- Boone, M. "Stedelijke fiscaliteit in de laatmiddeleeuwse Zuidelijke Nederlanden." *Tijdschrift voor fiscaal recht*, 102 (1991): 122-35.
- Boone, M. "Stratégies fiscales et financières des élites urbaines et de l'état bouguignon naissant dans l'ancien comté de Flandre (XIVe-XVIe siècle)." *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public 28e congrès* (1997): 235-53.
- Boone, M. en M. Howell. "Introduction." In *The power of space in late medieval and early modern Europe*, uitgegeven door M. Boone en M. Howell, 1-10. Turnhout: Brepols, 2013.
- Boone, M. en W. Prevenier. "Veertiende en vijftiende eeuw. De "stadstaat"-droom." In *Gent. Apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur*, uitgegeven door J. Decavele, 81-104. Antwerpen: Mercatorfonds, 1989.
- Boone, M. *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*. Gent: Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde, 1990.
- Boone, M. *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal politieke studie van een staatsvormingsproces*. Brussel: Koninklijke academie voor wetenschappen, 1990.
- Boone, M. *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek*. Gent: Academia Press, 2015.
- Boonen, U.K. *Die Mittelniederländische Urkundensprache in Privaturkunden des 13. und 14. Jahrhunderts: Vorlagen, Normierung, Sprachgebrauch*. Münster: Waxmann, 2010.
- Booth, W.J. "On the idea of the moral economy." *The American Political Science Review* 88, nr.3 (1994): 653-67.
- Boucard, D. *Dictionnaire illustré et anthologie des métiers du moyen âge à 1914*. Parijs: Jean-Cyrille Godefroy, 2008.

- Bourdieu, P. "Le capital social. Notes provisoires." *Actes de la recherche en sciences sociales* 31 (1980): 1-3.
- Bourdieu, P. "Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field." *Sociological Theory* 12, nr. 1 (1994): 1-18.
- Bourdieu, P. "Sur le pouvoir symbolique." *Annales. Economies, sociétés, civilisations* 32, nr.3 (1977): 405-11.
- Bourdieu, P. *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédée de Trois Etudes d'ethnologie kabyle*. Genève: Droz, 1972.
- Bourdieu, P. *Le sens pratique*. Parijs: Les éditions de Minuit, 1980.
- Bourdieu, P. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge university press, 1977.
- Bousmar, E. "Jousting at the court of Burgundy. The 'Pas d'armes': shifts in scenario, location and recruitment." In *Staging the court of Burgundy: proceedings of the conference "The splendour of Burgundy"*, uitgegeven door W.P. Blockmans en A. van Oosterwijk, 75-84. Turnhout: Brepols, 2013.
- Bousmar, E. "Pasos de armas, justas y torneos en la corte de Borgoña (siglo XV y principios del XVI) Imaginario caballeresco, rituales e implicaciones socio-políticas." In *El legado de Borgoña. Fiesta y ceremonia cortesana en la Europa de los Austrias*, uitgegeven door K. De Jonge, B.J. García García en A. Esteban Estringana, 561-607. Cubierta: Sobeman Corta y Pega, 2010.
- Brand, H. "Floris en Jan van Boschuijsen: Leidense edelen aan het Beierse en Bourgondische hof." *Leidschrift* 14 (2000): 64-99.
- Braudel, F. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle. Les jeux des exchange*. Parijs: Armand Colin, 1979.
- Braudel, F. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle. Le temps du monde*. Parijs: Armand Colin, 1979.
- Brown, A. "Bruges and the Burgundian 'Theatre-state': Charles the Bold and Our Lady of the Snow." *The Historical Association* (1999): 573-89.
- Brown, A. "Civic ritual: Bruges and the counts of Flanders in the later middle ages." *The English Historical Review* 112, nr.446 (1997): 277-99.
- Brown, A. "Ritual and statebuilding: ceremonies in late Medieval Bruges." In *Symbolic communication in late medieval town*, uitgegeven door Jacoba van Leeuwen, 1-28. Leuven: Leuven University Press, 2006.
- Brown, A. *Civic ceremony and religion in Medieval Bruges, c. 1300-1520*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Brown, A. en G. Small. *Court and civic society in the Burgundian Low Countries*. Manchester: Manchester University Press, 2007.
- Buc, P. "Political ritual: medieval and modern interpretations." In *Die Aktualität des Mittelalters*, uitgegeven door H.-W. Goetz, 259-65. Bochum: D. Winkler Verlag, 2000.
- Buettner, B. "Past presents: new year's gifts at the Valois courts ca. 1400." *The Art Bulletin* 83, nr.4 (2001): 598-625.

- Bureaux, G. "Pas d'armes et vide iconographique: quand le texte doit remplacer l'image." *Perspectives médiévales* 38 (2017). Geraadpleegd op 19.04.2019, <https://journals.openedition.org/peme/12792#quotation>.
- Burke, P. *The French historical revolution. The Annales School 1929-89*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Buylaert F. en J. Haemers. "Record-keeping and status performance in the early modern Low Countries." *Past and Present* 230, nr.1 (2016): 131-50.
- Buylaert F. en J. Haemers. "War, politics and diplomacy in England, France and the Low Countries, 1475-1500: an entangled history." *The Yorkist age: Proceedings of the 2011 Harlaxton Symposium*, uitgegeven door H. Kleineke & C. Steer, 195-220. Donington: Paul Watkins Publishing, 2013.
- Buylaert F., J. Dumolyn, P. Donche, E. Balthau, H. Douxchamps. "De adel ingelijst. "Adelslijsten" voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw." *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 173 (2007): 47-187.
- Buylaert, F. "Adellijke inwijking in het graafschap Vlaanderen tussen 1350-1500." *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 63 (2009): 5-26.
- Buylaert, F. "Crisis en continuïteit. De strategie van adellijke staatsfeodale families in de crisis van de late vijftiende eeuw in de Bourgondische-Habsburgse Nederlanden (1477-1492). Een vergelijkende casestudy van de Vlaamse familie de Baenst en de Hollandse familie van Boschuyzen. Deel II." Masterproef: Universiteit Gent, 2003.
- Buylaert, F. "Gestion de vengeances et conflits privés au sein de l'élite gantoise à la fin du Moyen Age." *Revue du Nord* 94, nr.397 (2012): 806-21.
- Buylaert, F. "Lordship, urbanization and social change in late medieval Flanders." *Past and Present* 227 (2015): 31-75.
- Buylaert, F. "The 'Van Boschuyzen affair' in Leyden. Conflicts between elite networks in Late Medieval Holland." *Francia – Forschungen zur westeuropäischen Geschichte* 35 (2008): 95-113.
- Buylaert, F. *Eeuwen van ambitie. De adel in laatmiddeleeuws Vlaanderen*. Brussel: Paleis der Academiën, 2010.
- Buylaert, F. J. Dumolyn, J. Haemers, G. Dupont en A. Ramandt. "Social groups, political power and institutions II, c.1300-c.1500." *Medieval Bruges*, uitgegeven door J. Dumolyn, 268-328. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Buylaert, F. *Repertorium van de Vlaamse adel (1350-1500)*. Gent: Academia Press, 2011.
- Caillé, A. "Du don comme réponse à l'enigme du don." *L'homme* 37, nr.142 (1997): 93-8.
- Cardon, D. *La draperie au moyen age. Essor d'une grande industrie européenne*. Parijs: CNRS éditions, 1999.
- Cauchies, J.M. "Charles le Hardi a Neuss (1474/75): folie militaire ou contrainte politique." *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 36 (1996), 105-16.
- Cauchies, J.M. "La désertion dans les armées Bourguignons de 1465 à 1476." *Belgisch tijdschrift voor militaire geschiedenis* 22, nr.2 (1977), 132-48.

Cauchies, J.M. "Service du prince, 'sûreté' des villes. A propos de privilèges délivrés aux confréries ou serments d'archers et d'arbalétriers dans les Pays-Bas au XVe siècle." *Revue du Nord* 395, nr.2 (2012): 419-34.

Cauchies, J.M. *Louis XI et Charles le Hardi. De Péronne à Nancy (1468-1477): le conflit*. Brussel: Boeck-Wesmael, 1996.

Chattaway, C. "Looking a medieval gift horse in the mouth. The role of the giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold." *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 114 (1999): 1-15.

Clauzel, D. *Finances et politique à Lille pendant la période bourguignonne*. Duinkerke: Beffrois, 1982.

Clement, J. "Antoine de Bourgogne, dit le Grand Batard." *Publications du Centre Européen d'études Bourguignonnes* 30 (1990): 165-82.

Cockshaw, P. *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)*. Kortrijk: UGA, 1982.

Cohen, S. *Animals as disguised symbols in renaissance art*. Leiden: Brill, 2008.

Contamine, P. Recensie van *Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214*, door G. Duby. *Revue Historique* 251, nr.1 (1974): 165.

Cools, H. *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen*. Zutphen: Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, 2001.

Cornelis, E. "De kunstenaar in het laatmiddeleeuwse Gent. Organisatie en kunstproductie van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.41 (1987): 98-128.

Craeybeckx, J. *Une grand commerce d'importation: les vins de France aux anciens Pays-Bas (XIIIe-XVIe siècle)*. Parijs: S. E. V. P. E. N., 1958.

Crombie, L. "Honour, community and hierarchy in the feast of the archery and crossbow guilds of Bruges, 1445-81." *Journal of Medieval History* 37, nr.1 (2011): 102-13.

Crombie, L. *Archery and crossbow guilds in medieval Flanders. 1300-1500*. Woodbridge: the boydell press, 2016.

Cunnally, J. "Of Mauss and (renaissance) men: numismatics, prestation, and the genesis of visual literacy." *The Princeton university Library Chronicle* 69, nr.2 (2008): 241-61.

Cunnally, J. "Ancient coins as gifts and tokens of friendship during the Renaissance." *Journal of the history of collections* 6, nr.2 (1994): 129-44.

Dalton, G. "Primitive, archaic, and modern economies: Karl Polanyi's contribution to economic anthropology and comparative economy." In *Essays in economic anthropology. Proceedings of the 1965 annual spring meeting of the American Ethnological Society*, uitgegeven door J. Helm, 1-25. Seattle: University of Washington Press, 1965.

Damen, M. "Corrupt of hoofs gedrag? Geschenken en het politiek netwerk van een laatmiddeleeuwse stad." *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2 (2005) nr.4, 68-94.

- Damen, M. "Geven door te schenken. De functie van wijngeschenken in Leiden (14de-16de eeuw." *Holland* 38, nr.5 (2006): 271-288.
- Damen, M. "Gift exchange at the court of Charles the Bold," in *In but not of the market*, uitgegeven door M. Boone en M. Howell, 81-99. Brussel, Paleis der Academiën, 2001.
- Damen, M. "Piëteit of propaganda? Glasschenkingen in het graafschap Holland in de late middeleeuwen." *Holland* 47, nr.4 (2015): 157-65.
- Damen, M. "Princely entries and gift exchange in the Burgundian Low Countries: a crucial link in late medieval political culture." *Journal of Medieval History* 33, nr.3 (2007): 233-49.
- Damen, M. "The town as a stage? Urban space and tournaments in late medieval Brussels." *Urban History* 43 (2016): 47-71.
- Damen, M. "Tournament culture in the Low Countries and England." In *Contact and exchange in later medieval Europe: essays in honour of Malcolm Vale*, uitgegeven door H. Skoda, P. Lantschner, & R. L. J. Shaw, 247-66. Woodbridge: Boydell, 2012.
- Damen, M. *De staat van dienst: de gewestelijke ambtenaren van Holland en zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2000.
- Danneel, M. *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*. Leuven/Apeldoorn: Garant, 1995.
- Dauchy, S. "Le parlement de Paris et les Pays-Bas Bourguignons." *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 61, nr.3 (1993): 367-73.
- Davis, N.Z. *The gift in sixteenth century France*. Oxford: Oxford university press, 2000.
- De Buck, R. *Van wijn in Gent tot Gent in wording. De Gentse wijnhandel tussen 1302 en 1795 en de wordingsgeschiedenis van Gent*. Gent: stichting Mens en Cultuur, 1995.
- De Jong, M. "The foreign past. Medieval historians and cultural anthropology." *Tijdschrift voor Geschiedenis* 109 (1996): 326-42.
- De Moor, G. "Bische(s) (Bijtse, Biche), Guillaume de." *Nationaal Biografisch Woordenboek XIII*, uitgegeven J. Maton, 82-6. Brussel: Paleis der Academiën, 1990.
- De Potter, F. *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, vol. III. Gent: Annoot-Breakman 1883.
- De Ridder-Symoens, H. "Jan van Rompaey, Max Weber en Bourgondische ambtenaren." In *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Neve*, uitgegeven door B.C.M. Jacobs en E.C. Coppens, 323-39. Nijmegen: Gerard Noodt Instituut, 1998.
- De Rock, J. "Beeld van de stad: picturale voorstellingen van stedelijkheid in de laatmiddeleeuwse Nederlanden." PhD diss., Universiteit Antwerpen, 2011.
- De Sardan, J.-P. O. "La violence faite aux données. De quelques figures de la surinterprétation en anthropologie." *Enquête* 3 (1996): 31-59.
- De Schepper, H. "Vorstelijke ambtenarij en bureaukritisering in regering en gewesten van 's Konings Nederlanden, 16de-17de eeuw." *Tijdschrift voor Geschiedenis* 90 (1977): 358-77.
- De Vries, J. *European urbanization 1500-1800*. Londen: Methuen and co ltd, 1984.
- De Win, P. "Simon de Lalaing." In: *Les chevaliers de l'Ordre de la toison d'or au XVe siècle. Notices bio-bibliographiques*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000.

De Win, P. "Simon de Lalaing." *Nationaal Biografisch Woordenboek*, vol. XIV, uitgegeven door G. De Smet, 389-93. Brussel, Paleis der Academiën, 1992.

De Zavalia Dujovne, D. "El don en el orgen del estado hobbesiano." *Limité. Revista de Filosofía y Psicología* 25, nr.7 (2012): 10-24.

Decavele, J. "Bestuursinstellingen van de stad Gent (einde 11de eeuw – 1795)." In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, uitgegeven door W. Prevenier en B. Augustyn, 277-97. Brussel: Algemeen rijksarchief, 1997.

Declercq, W. J. Dumolyn en J. Haemers. "Vivre noblement. The material and immaterial construction of elite-identity in late medieval Flanders: the case of Peter Bladelin and William Hugonet." *Journal of Interdisciplinary History* 38 (2007), 1-31.

Dekker, R. "Introduction." In: *Egodocuments and history. Autobiographical writing in its social context since the middle ages*, uitgegeven door R. Dekker, 7-20. Hilversum: verloren, 2002.

Dekker, R. "Jaques Presser's heritage: egodocuments in the study of history." *Memoria y Civilización* 5 (2002): 14-36.

Delameilleure, C. "Trouwende vrouwen. Partnerkeuze, huwelijksconflicten en relaties." In *Wijvenwereld. Vrouwen in de middeleeuwse stad*, uitgegeven door J. Haemers, A. Bardyn, C. Delameilleure, 51-76. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2019.

Delameilleure C. en J. Haemers. "Het herteleet van Simon van Formelis. Familieruzies, erfeniskwesties en het huwelijk in 15de eeuws Gent." *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 61 (2017): 55-88.

Delameilleure, C. "'Partly with and partly against her will': female consent, elopement, and abduction in Late Medieval Brabant." *Journal of Family History* 42, nr.4 (2017): 351-68.

Depreter, M. "'Moult cruautéz et unhumanitéz y furent faictes.' Stratégie, justice et propagande de guerre sous Charles de Bourgogne (1465-1477)." *Le Moyen Age* 121 (2015): 41-69.

Derville, A. "Les pots-de-vin dans le dernier tiers du XVe siècle (d'après les comptes le Lille et de Saint-Omer)." In *1477 Het algemene gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondie voor de Nederlanden*, uitgegeven door W.P. Blockmans en M.A. Arnould; 449-69. Kortrijk: UGA, 1985.

Derville, A. "Pots-de-vin, cadeaux, racket, patronage. Essai sur les mécanismes de décision dans l'Etat bourguignon." *Revue du Nord* 54 (1974) 341-64.

Dewilde, B., J. Dumolyn, B. Lambert en B. Vannieuwenhuyze. "'So one would notice the good navigability': economic decline and the cartographic conception of urban space in late fifteenth and sixteenth-century Bruges." *Urban History* 45, nr.1 (2018): 2-25.

Dhanens, E. "De blijde inkomst van Filips de Goede in 1458 en de plastische kunsten te Gent." *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België* 48, nr.2 (1987): 55-89.

Dhanens, E. *Hugo van der Goes*. Antwerpen: mercatorfonds, 1998.

Dhondt, J. en W. Hirsch. *Das frühe Mittelalter*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1971 [1968].

Dubois, H. 'Le Téméraire, les Suisses et le sel.' *Revue Historique* 259, nr.2 (1978): 309-33.

Dubois, H. *Charles le Téméraire*. Parijs: Fayard, 2004.

Duby, G. *Guerriers et paysans. VIIe-XIIIe siècle. Premier essor de l'économie européenne*. Parijs: Gallimard, 1973.

Duby, G. *Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214*. Parijs: Gallimard, 1973.

Dumolyn J. en E. Lecuppre-Desjardin. "Le bien commun en Flandre médiévale: un lutte discursive entre princes et sujets." In *De bono communi. The discourse and practise of the Common Good in the European City*, uitgegeven door E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene, 253-66. Turnhout: Brepols, 2010.

Dumolyn J. en J. Haemers. "'Let each man carry on with his trade and remain silent.' Middle-class ideology in the urban literature of the late medieval Low Countries." *Cultural and Social History* 10, nr.2 (2013): 169-89.

Dumolyn J. en J. Haemers. "Middelieuwse opstanden in Vlaanderen." *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 41, nr.4 (2007): 65-79.

Dumolyn, J. "'Our land is only founded on trade and industry.' Economic discourses in fifteenth-century Bruges." *Journal of Medieval History* 36 (2010): 374-89.

Dumolyn, J. "Henri Pirenne en het particularisme van de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden: een deconstructie." *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis* 86, nr.3-4 (2008): 709-33.

Dumolyn, J. "Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren." *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 28, nr.4 (2002): 417-38.

Dumolyn, J. "Les réseaux politiques locaux en Flandre sous la domination Bourguignonne: les exemples de Gand et de Lille." *Revue du Nord* 365, nr.2 (2006): 309-329.

Dumolyn, J. "Privileges and novelties: the political discours of the Flemish cities and rural districts in their negotiations with the duke of Burgundy (1384-1506)." *Urban History* 35, nr.1 (2008): 5-23.

Dumolyn, J. "The political and symbolic economy of state feudalism. The case of Late-medieval Flanders." *Historical Materialism* 15 (2007): 105-21.

Dumolyn, J. *De Brugse opstand van 1436-1438*. Heule: UGA, 1997.

Dumolyn, J. en J. Haemers. "'A bad chicken was brooding': subversive speech in late medieval Flanders." *Past and Present* 214, nr.1 (2012): 45-86.

Dumolyn, J. en J. Haemers. "State of research article. Patterns of urban rebellion in medieval Flanders." *Journal of Medieval History* 31, nr.4 (2012): 369-93.

Dumolyn, J. en K. Papin. "Y avait-il des 'revoltes fiscales' dans les villes médiévales des Pays-Bas méridionaux? L'exemple de Saint-Omer en 1467." *Revue du Nord* 94, nr.397 (2012): 827-70.

Dumolyn, J. *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2003.

Egmond, F. "Recht en krom. Corruptie, ongelijkheid en rechtsbescherming in de vroegmoderne Nederlanden." *BMGN – Low Countries Historical Review* 116, nr.1 (2001): 1-33.

Engberg-Pedersen, T. "Gift-giving and friendship: Seneca and Paul in Romans 1-8 on the Logic of God's $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ and its human response." *The Harvard Theological Review* 101, nr.1 (2008): 15-44.

Enno van Gelder, H. "Nieuwe guldens, Arnhemse guldens, Rijnse guldens enzovoort." In *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, uitgegeven door D.E.H. de Boer en J. W. Marsilje, 354-363. Wijnegem: Uitgeverij Spectrum, 1987.

Fehr E. en S. Gächter, "Fairness and retaliation: the economics of reciprocity." *Journal of Economic Perspectives* 14, nr. 3 (2000): 159-81.

Fennel, L.A. "Unpacking the gift: illiquid goods and empathetic dialogue." In *The Question of the Gift. Essays across disciplines*, uitgegeven door M. Osteen, 85-102. Londen en New York: Routledge. Taylor & Franci Group, 2002.

Firth, R. "Introduction: Malinowski as scientist and as man." In *Man and culture: an evaluation of the world of Bronislaw Malinowski*, uitgegeven door R. Firth, 1-15. Londen: Routledge and Paul, 1963.

Firth, R. "Methodological issues in economic anthropology." *Man* 7, nr.3 (1972): 467-75.

Firth, R. "The place of Malinowski in the history of economic anthropology." In *Man and culture: an evaluation of the world of Bronislaw Malinowski*, uitgegeven door R. Firth, 209-27. Londen: Routledge and Paul, 1963.

Flammang, V. "Compte de tutelle de Loyse de Layé, veuve du chancelier Hugonet – 1479." *Bulletin de la commission royale d'histoire. Académie royale de Belgique* 169 (2009): 51-162.

Gaul, W. "Das Geschenk nach Form und Inhalt im Besonderen Untersucht an Afrikanischen Völkern." *Archiv für Anthropologie* 13, nr.3 (1914): 223-79.

Geary, P. J. "Gift exchange and social science modeling. The limitations of a construct." In *Negotiating the gift. Pre-modern figurations of the exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen, 129-40. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Geertz, C. *Negara: the theatre-state in nineteenth-century Bali*. Princeton, Princeton University Press, 1981.

Gerritsen, W.P. "Wat is hoofsheid? Contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel." In *Hoofse cultuur. Studies over een aspect van de middeleeuwse cultuur*, uitgegeven door R.E.V. Stuip en C. Vellekoop, 25-40. Utrecht: HES, 1983.

Gezels, E. "De Gentse edelsmeden en hun ambachtsleven tijdens de 15de en de 16de eeuw." *Handelingen de Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 64 (2010): 218-306.

Gezels, E. "Gentse goud- en zilversmeden in de 15de en 16de eeuw." Masterproef, UGent, 2007.

Godding, P. *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*. Brussel: Académie Royale de Belgique, 1987.

Godelier, M. *L'énigme du don*. Parijs: Fayard, 1996.

Goffman, E. *Frame analysis: an essay on the organisation of experience*. Harmondsworth: Penguin, 1974.

Gouldner, A. "The norm of reciprocity: a preliminary statement." *American Sociological Review* 25, nr.2 (1960): 168-78.

Gregory, C.A. "Exchange and reciprocity." In *Companion encyclopedia of anthropology. Humanity, culture and social life*, uitgegeven door T. Ingold, 911-39. Londen: Routledge, 1994.

Grierson, P. "Commerce in the Dark Ages: a critique of the evidence." *Transactions of the Royal Society* 5 nr.9 (1959): 123-40.

Groebner, V. "Flüssige Gaben und die Hände der Stadt. Städtische Geschenke, städtische Korruption und politische Sprache am Vorabend der Reformation." In *Bilder, Texte, Rituale. Wirklichkeitsbezug und Wirklichkeitskonstruktion politisch-rechtlicher Kommunikationsmedien in Stadt- und Adelsgesellschaften der späten Mittelalters*, uitgegeven door K. Schreiner en G. Signori, 17-35. Berlijn: Duncker & Humblot, 2000.

Groebner, V. "The city guard's salute. Legal and illegal, public and private gifts in the Swiss confederation around 1500." In *Negotiating the Gift. Pre-Modern figurations of exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner, en B. Jussen, 247-67. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Groebner, V. *Gefährliche Geschenke. Ritual, Politik und die Sprache der Korruption in der Eidgenossenschaft im späten Mittelalter und am Beginn der Neuzeit*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 2000.

Groebner, V. *Liquid assets, dangerous gifts. Presents and politics at the end of the Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002.

Guéguela, N., S. Meineria, C. Ruiz en A. Pascaul. "Promising reciprocity: when proposing a favour for a request increases compliance even if the favor is not accepted." *The Journal of Social Psychology* 156, nr.12 (2016): 509-10.

Guenée B. en F. Lehoux, *Les entrées royales françaises de 1328 à 1515*. Parijs: Editions du centre national de la recherche scientifique, 1968.

Guéry, A. "Le roi dépensier. Le don, la contrainte et l'origine du système financier de la monarchie française d'Ancien Régime." *Annales. Economies, sociétés, civilisations* 39, nr.6 (1984) : 1241-69.

Gunn, S.J. "Introduction: new histories of the court." In *The court as a stage: England and the Low Countries in the later middle ages*, uitgegeven door S. Gunn en A. Janse, 1-12. Woodbridge: The Boydell Press, 2006.

Gurevich A.I. en J. Howlett, *Historical anthropology of the middle ages*. Cambridge: Polity press, 1992.

Gurevich, A. "Représentations et attitudes à l'égard de la propriété pendant le haut moyen âge," *Annales, Economies sociétés Civilisations* 27 (1972): 523-47.

Habermas, J. "Towards a reconstruction of historical materialism." *Theory and Society* 2, nr.3 (1975): 287-300.

Haemers J. en A. Demeyer, "Le cri du rebelle, le cri du criminel. Slogans, insultes et langage des "malfaiteurs" dans les villes des Pays-Bas méridionaux, XVe-XVIe siècles." *Histoire, Economie & Société* 37 (2019): 15-31.

Haemers J. en O. Verbist. "Het Gentse gemeenteleger in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Een politieke, financiële en militaire analyse van stadsmilities." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 42 (2008): 291-325.

Haemers, J. "Adellijke onvrede. Adolf van Kleef en Lodewijk van Gruuthuse als beschermheren en uitdagers van het Bourgondische hof (1477-1482)." *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 10 (2007): 178-215.

- Haemers, J. "Adolf van Kleef." In *Nationaal Biografisch woordenboek* vol. XVIII, uitgegeven door Rombaut et al., 543-7. Brussel: Paleis der Academiën, 2007.
- Haemers, J. "Artisans and craft guilds in the medieval city." In *Golden times. Wealth and status in the middle ages in the southern Low Countries*, uitgegeven door A. Bardyn, V. Lambert en P. Stabel, 209-239. Tielt: Lannoo, 2016.
- Haemers, J. "Autour de Jean Molinet. La mémoire collective à la cour habsbourgeoise et l'alternative des élites urbaines en Flandre (XVe-XVIe siècles)." In *Jean Molinet et son temps: Actes des rencontres internationales de Dunkerque, Lille et Gand (8-10 novembre 2007)*, uitgegeven J. Devaux, E. Doudet en E. Lecuppre-Desjardin, 27-44. Turnhout: Brepols, 2013.
- Haemers, J. "Factionalism and state power in the Flemish revolt (1482-1492)." *Journal of Social History* 42, nr.4 (2009): 1009-39.
- Haemers, J. "Le meurtre sur Jean de Dadizeele (1481). L'ordonnance de cour de Maximilien d'Autriche et les tensions politiques en Flandre." *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 48 (2008): 227-48.
- Haemers, J. "Middelburg na Pieter Bladelin. De juridische en militaire strijd tussen vorst, stad en adel om sociale erkenning en politieke macht (1472-1492)." *Genootschap voor Geschiedenis. Handelingen* 142, nr.3-4 (2005): 216-65.
- Haemers, J. "Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis." *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5, nr.4 (2008): 31-54.
- Haemers, J. "Social memory and rebellion in fifteenth-century Ghent." *Social History* 36, nr.4 (2011): 443-63.
- Haemers, J. "Urban history of the medieval Low Countries: research trends and new perspectives (2000-10)." *Urban History* 38, nr.2 (2011): 345-54.
- Haemers, J. "Zegels, eden, taal en liturgie. Ideologie, propaganda en het symbolisch gebruik van publieke ruimte in Gent (1483)." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 61 (2007): 183-212.
- Haemers, J. *De Gentse Opstand 1449-1453. De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*. Kortrijk-Heule: UGA, 2004.
- Haemers, J. *De strijd om het regentschap over Filips de Schone: opstand, facties en geweld in Brugge, Gent en Ieper (1482-1488)*. Gent: Academia Press, 2015.
- Haemers, J. *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy (1477-1482)*. Turnhout: Brepols Publishers nv., 2009.
- Hancké, K. "Confiscatie als politiek wapen in intern stedelijke conflicten casus: Gent, 1477-1492." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr. 49 (1995): 197-220.
- Harari, Y. *Special operations in the age of chivalry, 1100-1550*. Woodbridge: Boydell Press, 2007.
- Heirbaut, D. *Privaatrechtsgeschiedenis van de Romeinen tot heden*. Gent: Academia Press, 2013.
- Hicks, M. *The Wars of the Roses. 1455-1485*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.
- Hill, L. "Conceptions of political corruption in ancient Athens and Rome." *History of political thought* 34, nr.4 (2013): 565-87.
- Hobsbawn, E.J. *Bandits*. Middlesex: Penguin Books, 1969.

- Hoppenbrouwers, P.C.M. "Malgoverno or good lordship? The failing state in the later middle ages." In *Vetera novis augere. Studia I prace dedykowane Profesorowi Waclawowi Uruszczakowi*, uitgegeven door D.M. Grodziskiego, A. Karabowicz en M. Stusa, 321-35. Krakau: Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.
- Howell, M. "Fixing movables: Gifts by testament in late medieval Douai." *Past and Present* 150 (1996): 3-45.
- Howell, M. "Pirenne, commerce, and capitalism: the missing parts." *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 41, nr.3-4 (2011): 297-322.
- Howell, M. "The Spaces of Late Medieval Urbanity." In *Shaping urban identity in late medieval Europe*, uitgegeven door P. Stabel and M. Boone, 3-24. Leuven: Garant, 2000.
- Howell, M. *Commerce before capitalism in Europe, 1300-1600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Huizinga J. *Herfsttij der middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*. Leiden, Leiden University Press, 2018 [1919].
- Hurlbut, J.D. "Ceremonial entries in Burgundy: Philip the Good and Charles the Bold (1419-1477)." PhD diss., Indiana University, 1990.
- Hurlbut, J.D. "Symbols for authority: inaugural ceremonies for Charles the Bold." In *Staging the court in Burgundy*, uitgegeven door W.P. Blockmans, T-H. Borchert, N. Gabriëls, J. Oosterman, A. van Oosterwijk, 105-12. Turnhout: Brepols Publishers, 2013.
- Hurlbut, J.D. "The duke's first entry: Burgundian inauguration and gift." In *Moving subjects. Processional performance in the middle ages and the renaissance*, uitgegeven door K. Asley en W. Hüsken, 155-86. Amsterdam en Atlanta: Rodopi, 2001.
- Janssen, G.H. "Patronage en corruptie. Publieke en private rollen van een stadhouder in de republiek." *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 2, nr.4 (2005): 47-67.
- Janssens, A. "Macht en onmacht in de Brugse schepenbank in de periode 1477-1490." *Handelingen van het genootschap voor Geschiedenis* 133, nr.1-3 (1996): 5-45.
- Jobert, P. *La notion de donation: convergences, 630-750*. Parijs: Les Belles Lettres, 1977.
- Jolivet, S. "Pour soi vêtir honnêtement à la cour de monseigneur le duc: costume disposif vestimentaire à la cour de Philippe le Bon, de 1430 à 1455)." Phd diss., Université de Bourgogne, 2003.
- Kaberry, P. "Malinowski's contribution to field-work methods and the writing of ethnography." In *Man and culture: an evaluation of the world of Bronislaw Malinowski*, uitgegeven door R. Firth, 71-92. Londen: Routledge and Paul, 1963.
- Kaminsky, H. "Estate, nobility and the exhibition of estate in the later middle ages." *Speculum* 68, nr.3 (1993): 684-709.
- King, A. "Thinking with Bourdieu against Bourdieu: A 'Practical' critique of the Habitus." *Sociological Theory* 18, nr.3 (2000): 417-33.
- Komter, A.E. "The disguised rationality of solidarity: gift giving in informal relations." *The journal of mathematical sociology* 25, nr.4 (2001): 385-401.
- Komter, A.E. *Social solidarity and the gift*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Kruse, H. *Hof, Amt und Gagen. Die täglichen Gagenlisten des burgundischen Hofes (1430-1467) und der erste Hofstaat Karls des Kühnen (1456)*. Bonn: Bouvier Verlag, 1996.

Kuchenbuch, L. "Portus donativus. Language use and gifting in seignoral records between the eight and the twelfth centuries." In *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen, 194-246. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Laidlaw, J. "A free gift makes no friends." In *The Question of the Gift. Essays across disciplines*, uitgegeven door M. Osteen, 43-66. Londen en New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2002.

Le Goff, J. "Is politics still the backbone of history?" *Daedalus* 100, nr.1 (1971): 1-19.

Le Goff, J. "Saluting Aron Gurevich." *The Medieval History Journal* 7, nr.2 (2004): 163-7.

Lecuppre-Desjardin, E. "Grote schoonmaak in de stad. De sanering, beveiliging en ruimtelijke inrichting van de stad naar aanleiding van vorstelijke plechtigheden in de Bourgondische Nederlanden (14de-15de eeuw)." *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis*, 7 (2002): 19-35.

Lecuppre-Desjardin, E. "La ville creuset des cultures urbaine et princière." In *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement et les limites d'un modele culturel*, uitgegeven door W. Paravicini, 289-304. Stuttgart: J. Thorbecke Verlag, 2013.

Lecuppre-Desjardin, E. "Parcours festifs et enjeux de pouvoirs dans les villes des anciens Pays-Bas bourguignons au XVe siècle." *Histoire Urbaine* 9 (2004), 29-55.

Lecuppre-Desjardin, E. *La ville des cérémonies. Essai sur la communication politique dans les anciens Pays-Bas bourguignons*. Turnhout: Brepols, 2004.

Lecuppre-Desjardin, E. *Le royaume inachevé des ducs de Bourgogne (XIVe-XVe siècles)*. Parijs: Editions Belin, 2016.

Leroux, C. "Guerre et enquêtes féodales sous Charles le Téméraire." *Revue du Nord* 95, nr.402 (2013): 859-880.

Lesage, X. *Den Duerwaerder. Geschiedenis van het gerechtsdeurwaardersambt*. Kapellen: uitgeverij Pelckmans, 1993.

Levi, M. *Consent, dissent and patriotism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Lévi-Strauss, C. "Introduction à l'œuvre de M. Mauss." Inleiding in *Marcel Mauss. Sociologie et anthropologie*, uitgegeven door A. Gurevitch, I-LII. Parijs: Quadrige/PUF, 2006 [1950].

Liebersohn, H. *The return of the gift: European history of a global idea*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

Lievois D. en G. Small, "Les origines gantoises du chroniqueur George Chastellain." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 48 (1994): 121-77.

Lowagie, H. "Communicatie en postsystemen in het laatmiddeleeuwse Brugge." *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis* 147, nr.1 (2010): 49-60.

Lowagie, H. "Met brieven an de wet. Een studie van het stedelijke briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen." Phd. Diss., Universiteit Gent, 2011.

Lowagie, H. "Stedelijke communicatie in de late middeleeuwen. Aard, motivaties en politieke implicaties." *Belgisch Tijdschrift voor Geschiedenis en Filologie* 87, nr.2 (2009): 273-95.

- Lowagie, H. *Met brieven an de wet. Stedelijk briefverkeer in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen*, Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nr. 34. Gent, Academia Press, 2012.
- Machiels J. en A. Derolez, *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*. Gent: stadsbestuur Gent, 1975.
- Magnani, E. "Les médiévistes et le don. Avant et après la théorie maussienne." *Revue du Mauss* 31, nr.1 (2008): 525-44.
- Malinowski, B. en J. G. Frazer. *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the archipelagos of Melanesian New Guinea*. Prospect Heights: Waveland Press, 1984 [1922].
- Marsilje, J. *Het financiële beleid van Leiden in de laat-Beierse en Bourgondische periode +/- 1390-1477*. Hiversum: Verloren, 1985.
- Mart, S. "De ontmoeting in Trier in 1473: representatie en ceremonieel." In *Karel de Stoute. Pracht en praal in Bourgondië*, uitgegeven door Borchert, T.H., S. Marti en G. Keck, 270-91. Brussel: Mercatorfonds, 2009.
- Martyn, G. "Cambyses aan de Vlaamse kust." *Pro memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 14, nr.1 (2012): 126-36.
- Marx, K. *Capital: a critique of political economy. Volume I: the process of capitalist production*. Vertaald door S. Moore en E. Aveling, uitgegeven door F. Engels. Chicago: Charles H. Kerr and Co., 1909 [1867].
- Masson, J.-M. "Ecrire la défaite militaire en pays Bourguignon. Pour une réévaluation du discours sur la guerre." In *Pour la singulière affection qu'avons à luy. Etudes Bourguignonnes offertes à Jean-Marie Cauchies*, uitgegeven door P. Delsalle, G. Docquier, A. Marchandise en B. Schnerb, 311-9. Turnhout: Brepolis, 2017.
- Mauss, M. "Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés primitives." *L'année sociologique* (1923-4): 1-106.
- Mauss, M. "Excerpts from The Gift." In *Anthropological Theory. An introductory History*, uitgegeven door R.J. McGee en R.L. Warms, 90-102. New York, McGraw Hill, 2008.
- Mcvay, J. "The human body as social and political metaphor in Stoic literature and Early Christian writers." *The Bulletin of the American Society of Papyrologists* 37, nr.1-4 (2000): 135-47.
- Minois, G. *Charles le Téméraire*. Parijs: Perrin, 2015.
- Mireille, J. "Aux marges du royaume, la chambre des comptes de Lille en 1477." In *La France des principautés. Les chambres des comptes XIVe et XVe siècles*, uitgegeven door P. Contamine en O. Mattéoni, 27-51. Parijs: Comité pour l'histoire économique et financière de la France, 1996.
- Molat, M. "Recherches sur les finances des ducs de Valois de Bourgogne." *Revue Historique* 219, nr.2 (1958): 285-321.
- Monballyu, J. "Van appellatien ende reformatien: de ontwikkeling van het hoger beroep bij de Audiëntie, de Camere van de Rade en de Raad van Vlaanderen (ca. 1370- ca. 1550)." *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 61, nr.2 (1993): 237-75.
- Monballyu, J. *Geschiedenis van het familierecht*. Leuven: Uitgeverij Acco, 2006.

- Monet, P. "Pouvoir communal et communication politique dans les villes de l'Empire à la fin du Moyen Âge." *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte* 31, nr.1 (2004): 121-39.
- Moor, B. *Injustice. The social bases of obedience and revolt*. New York: Macmillan, 1978.
- Morel, Y. "Sources comptables et activités quotidiennes: que lest l'apport de dépenses de l'Hôtel de Bourgogne pour l'histoire de l'alimentation?" *Questes. Revue pluridisciplinaire d'études médiévales* 15 (2008): 82-91.
- Moreno F. en Narotsky, S. "Reciprocity's dark side. Negative reciprocity, morality and social reproduction." *Anthropological Theory* 2, nr.3 (2002): 281-306.
- Morgan, V. "Some types of patronage, mainly in sixteenth- and seventeenth century England." In: *Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit*, uitgegeven door A. Maczak en E. Müller-Luckner, 91-116. München: R. Oldenbourg Verlag, 1988.
- Mosko, M.S. "Inalienable ethnography: keeping-while-giving and the Trobriand case." *Journal of the Royal Anthropological Institute* 6, nr.3 (2000): 377-96.
- Munro, J. "Textiles as articles of consumption in Flemish towns, 1330-1575." *Bijdragen tot de Geschiedenis* 81 (1998): 3-21.
- Murray, J.M. Recensie van *Do ut des: gift giving, "memoria," and conflictmanagement in the medieval low countries*, door A.J. A. Bijsterveld, *Speculum* 84, nr.1 (2009): 122-3.
- Musolf, A. "Metaphor in the history of ideas and discourses: how can we interpret a medieval version of the body-state analogy?" *Metaphor and discourse*, uitgegeven door A. Musolf en J. Zinken, 233-47. Basingstoke: Palgrave, 2009.
- Naber, A. "Bourgondische edelen en hun opvoeding." in: *Scholing in de middeleeuwen*, uitgegeven door R.E.V. Stuip en C. Vellekoop, 239-54. Hilversum: Verloren, 1995.
- Nicholas, D. "In the pit of the Burgundian theather state. Urban traditions and princely ambitions in Ghent, 1360-1420." In *City and spectacle in Medieval Europe*, uitgegeven door B.A. Hanawalt en K. L. Reyerson, 271-95. Minneapolis/Londen: University of Minnesota Press, 1994.
- Nicholas, D. *The domestic life of a medieval city: women, children and the family in Fourteenth-century Ghent*. Lincoln/Londen: University of Nebraska Press, 1985.
- North, D.C. "Markets and other allocation systems in history: the challenge of Karl Polanyi." *The Journal of European Economic History* 6, nr.3 (1977): 703-16.
- Nuyttens, M. en A. Zoete. "De vier leden en de Staten van Vlaanderen." In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, uitgegeven door W. Prevenier en B. Augustyn, 67-80. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997.
- Osteen, M. "Introduction: questions of the gift." In *The Question of the Gift. Essays across disciplines*, uitgegeven door M. Osteen, 1-42. Londen en New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2002.
- Overlaet, K. "The 'joyous entry' of Archduke Maximilian in Antwerp (13 January 1478): an analysis of a 'most elegant and dignified' dialogue." *Journal of Medieval History* 44, nr.2 (2018): 231-49.
- Papin, K. "Guilbert de Ruple. Biografie van een topman uit de Bourgondische financiële administratie!" *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 53 (1999): 99-123.

- Paravicini, W. “Die zwölf ‘Magnificences’ Karls des Kühnen.” In *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*, uitgegeven door Gerd Althoff, 319- 96. Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2001.
- Paravicini, W. “Der Briefwechsel Karls des Kühnen: ein Editionprojekt.” *Journal of Medieval History* 11, nr.4 (1985): 348.
- Paravicini, W. “Die Residenzen der Herzöge von Burgund, 1363-1477.” In *Fürstliche Residenzen im Spätmittelalterlichen Europa*, uitgegeven door H. Patze en W. Paravicini, 207-68. Sigmaringen: Thorbecke verlag, 1991.
- Paravicini, W. “Ordre et règle. Charles le Téméraire en ses ordonnances de l’hôtel.” In *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund*, uitgegeven door K. Krüger, H. Kruse en A. Ranft, 671-714. Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2002.
- Paravicini, W. “Zur Biographie von Guillaume Hugonet, Kanzler Herzog Karls des Kühnen.” *Menschen am Hof der Herzöge von Burgund. Gesammelte Aufsätze*, uitgegeven door K. Krüger, H. Kruse en A. Ranft, 107-42. Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2002.
- Paravicini, W. *Guy de Brimeu. Der burgundische Staat und seine adlige Führungsschicht unter Karl dem Kühnen*. Bonn: Ludwig Röhrscheid Verlag, 1975.
- Paravicini, W. *Invitations au mariage: pratique sociale, abus de pouvoir, intérêt de l’état à la cour des ducs de Bourgogne 1399-1489*. Stuttgart: Thorbecke, 2001.
- Pastoureau, M. *Bleu. Histoire d’une couleur*. Parijs: Editions du Seuil, 2000.
- Pastoureau, M. *Couleurs, images, symboles. Etudes d’histoire et d’anthropologie*. Parijs: Le Léopard D’or, 1989.
- Peeters, J.-P. “Goudmunten van het type ‘Arnhem,’ ‘Arnoldus’ en ‘postulatus’ in de 15de eeuwse stadsrekeningen van Zoutleeuw, Diest en Tienen (1421-1471).” In *Liber amicorum Raphaël de Smedt*, ed. J. Paviot, 87-100. Leuven: Peeters, 2001.
- Persijn, S. “Politieke executies in Bourgondisch Vlaanderen (1379-1492).” Masterproef: UGent, 2002.
- Pirenne, H. “The formation and constitution of the Burgundian state (fifteenth and sixteenth centuries).” *The American Historical Review* 14, nr.3 (1909): 477-502.
- Pirenne, H. “Un grand commerce d’exportation au moyen age: les vins de Francé.” *Annales d’histoire économique et sociale* 5, nr.21 (1933): 225-43.
- Pirenne, H. *Histoire de Belgique II. Du commencement du XIVe siècle à la mort de Charles le Téméraire*. Brussel: Henri-Martin, 1903.
- Pirenne, H. *Histoire de Belgique. De la mort de Charles le Téméraire à l’arivée du duc d’Albe dans les Pays-Bas (1567)*, vol. 3. Brussel: Maurice Lamertin, 1923.
- Pirenne, H. *Histoire de Belgique. Du commencement du XIVe à la mort de Charles le Téméraire*. Vol. 2. Brussel: Henri Lambertin, 1903.
- Pleij, H. *Van Karmijn, purper en blauw. Over kleuren van de middeleeuwen en daarna*. Amsterdam: Promotheus, 2002.
- Polanyi, K. *The great transformation. The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press, 2001 [1944].

Prevenier, W. "Ambtenaren in stad en land in de Nederlanden. Socio-professionele evoluties (14e-16e eeuw)." *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 87, nr.1 (1972): 44-60.

Prevenier, W. "La démographie des villes du comté de Flandre aux XIIIe et XVe siècles. Etat de la question. Essai d'interprétation." *Revue du Nord* 65, nr.257 (1983): 255-75.

Prevenier, W. "Les sources de la pratique judiciaire en Flandre du xiie au xve siècle et leur mise en œuvre par les historiens." In *Pratiques sociales et politiques judiciaires dans les villes de l'occident à la fin du Moyen âge. Vol la documentation et la transformation des cadres institutionnels*, uitgegeven door J. Chiffolleau, C. Gauvard en A. Zorzi, 105-23. Rome: Publications de l'école française de Rome, 2007.

Prevenier, W. "Quelques aspects des comptes communaux en Flandre au moyen âge." In *Handelingen van het internationaal colloquium, Blankenberge, 6-9 september 1962: Financiën en boekhouding der steden van de XIIIe tot de XVIe eeuw*, 111-51. Brussel: Gemeentekrediet België, 1964.

Prevenier, W. "Utilitas communis in the low countries (thirteenth – fifteenth centuries): from social mobilisation to legitimisation of power." In *De Bono Communi. The discours and practice of the common good in the European City (13th-16th)*, uitgegeven door E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene, 205-16. Turnhout: Brepols, 2010.

Rabier, C. "La disparition du barbier: analyse d'une mutation professionnelle au XVIIIe siècle." *Annales, histoire, sciences sociales* 65, nr.3 (2010): 679-711.

Ridder-Simoens, H. "Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?" *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.45 (1991): 95-117.

Rodenberg J. "Medieval virtues as public values? The burgeoning public sector and the articulation of public values in late medieval Holland." *Administrative Theory and Praxis* 37 (2015): 268-83.

Roorda, D.J. "Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?" *Bijdragen en mededelingen van de geschiedenis van de Nederlanden* 94 (1979): 212-25.

Roose, H. "'Ou vous ne me respondez point, ou je suis devenu sourt.' Willem Rijn in opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk (1482-1492)." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr.64 (2010): 129-66.

Roose, H. "'Ou vous ne me respondez point ou je suis devenu sourt. Motieven van vier Gentse leider in de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk, 1482-1492.'" Masterproef, Universiteit Gent, 2010.

Rosenwein, B. "Francia and Polynesia. Rethinking anthropological approaches." In *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen, 361-7. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Rothstein, B. "Looking the part: ruminative viewing and the imagination of community in the early modern Low Countries." *Art History* 31, nr.1 (2008): 1-31.

Rubinstein W.D. en P. von Maravic, "Max Weber, Bureaucracy and corruption." In *The good cause: theoretical perspectives on corruption*, uitgegeven door G. d. Graaf, P. von Maravic, 21-35. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2010.

Ryckbosch, W. *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495)*. Gent: Academia Press, 2007.

s.n. "Gift Giving in the Middle ages – new exhibition at the Getty." Medievalists.net. Geraadpleegd op 15.03.2019. <http://www.medievalists.net/2014/12/gift-giving-middle-ages-new-exhibition-getty/>.

Sablon du Corail, A. "L'armée, le prince et ses sujets: le financement de la guerre aux Pays-Bas bourguignons après la mort de Charles le Téméraire, 1477-1482." *Revue Internationale d'Histoire Militaire* 83 (2003): 289-308, geraadpleegd op 12.04.2019. http://www.institut-strategie.fr/RIHM_83_20.htm#_ftnref45.

Sablon du Corail, A. "L'état princier à l'épreuve. Financier et conduire la guerre pendant la crise de l'état bourguignon (1477-1493)." *Revue historique* 679, nr.3 (2016): 549-76.

Sablon du Corail, A. "Les étrangers au service de Marie de Bourgogne: de l'armée de Charles le Téméraire à l'armée de Maximilien 1477-1482." *Revue du Nord* 84, nr.345-6 (2002): 389-412.

Sablon du Corail, A. *Louis XI ou le joueur inquiet*. Parijs: Belin, 2011.

Sahlins, M. "Exchange value and the diplomacy of primitive trade." In *Essays in economic anthropology. Proceedings of the 1965 Annual spring meeting of the American Ethnological Society*, uitgegeven door J. Helm, 95-129. Seattle: University of Washington Press, 1965.

Sahlins, M. "On the sociology of primitive exchange." In *The relevance of models for social anthropology*, uitgegeven door M. Banton, 185-275. Londen: Tavistock Publications, 1965.

Sahlins, M. "Poor man, rich man, big-man, chief: political types in Melanesia and Polynesia." *Comparative studies in society and history* 5, nr.3 (1963): 285-303.

Sahlins, M. *Stone age economics*. Chicago: Aldine, 1972.

Sandbichler, V. "Torneos y fiestas de corte de los Habsburgo en les siglos XV y XVI." In *El legado de Borgoña. Fiesta y ceremonia cortesana en la Europa de los Austrias*, uitgegeven door K. De Jonge, B.J. García en A. Esteban Estringana, 607-625. Cubieta: Sobeman Corta y Pega, 2010.

Scheff, T.J. "The structure of context: deciphering Frame Analysis." *Sociological Theory* 23, nr.4 (2005): 368-85.

Schnerb, B. *L'état bourguignon*. Parijs: Perrin, 1999.

Shuman, A. "Food gifts: ritual exchange and the production of excess meaning." *The journal of American Folklore* 133, nr.450 (2000): 495-508.

Signori, G. "'Family traditions'. Moral economy and memorial 'gift exchange' in the urban world of the late fifteenth century." In *Negotiating the Gift. Pre-Modern figurations of exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner, en B. Jussen, 284-318. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Silber, I.F. "Bourdieu's gift to gift theory: an unacknowledged trajectory." *Sociological Theory* 27, nr.2 (2009): 173-90.

Silber, I.F. "Entre Marcel Mauss et Paul Veyne: pour une sociologie historique comparée du don." *Sociologie et sociétés* 36, nr.2 (2004): 189-205.

- Silber, I.F. "Gift-giving in the great traditions: the case of donations to monasteries in the medieval West." *European Journal of Sociology* 36, nr.2 (1995): 209-43.
- Smaghe, L. "3 avril 1477: l'exécution du chancelier Hugonet et du sire de Humbercourt. Mécanismes compassionnels et rhétorique de l'émotion dans le plaidoyer de Marie de Bourgogne." In *Emotions in the heart of the city (14th-16th century), Studies in European Urban History 1100-1800*, uitgegeven door E. Lecuppre-Desjardin en A.-L. Van Bruaene, 177-96. Turnhout: Brepolis Publishers, 2005.
- Smith, J.C. "Patable propaganda. Tapestries a princely metaphors at the courts of Philip the Good and Charles the Bold." *Art Journal* 48, nr.2 (1989): 123-9.
- Soly, H. "Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel." *Tijdschrift voor Geschiedenis* 97 (1984): 341-61.
- Sommé, M. "L'approvisionnement quotidien de la cour de Bourgogne au Xve siècle." In *La cour comme institution économique*, uitgegeven door M. Aymard en M. A. Romani, 34-5. Parijs: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1998.
- Sosson, J.P. "Chantiers urbains, chantiers duceaux dans les anciens Pays-Bas méridionaux (XIVe-Xve s.): deux univers de travail différents?" *Publications du Centre Européen d'Etudes Bourguignonnes* 33 (1993): 153-162.
- Soudavar, A. *Decoding old masters: patrons princes and enigmatic paintings of the 15th century*. Londen: Tauris & Co, 2008.
- Spruit, J.E. *Van vedelaars, trommers en pijpers*. Utrecht: A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij, 1969.
- Spufford, P. *Monetary problems and policies in the Burgundian Netherlands 1433-1496*. Leiden: Brill, 1970.
- Stabel P. "For the mutual benefit? Court and city in the Burgundian Low Countries." *The court as a stage. England and the low countries in the later middle ages*, uitgegeven door S. Gunn en A. Janse, 101-17. Woodbridge: Boydell Press, 2006.
- Stabel, P. "'Dmeeste, oirboirlixste ende proffitelixste let ende neringhe.' Een kwantitatieve benadering van de lakenproductie in het laatmiddeleeuws en vroegmoderne Vlaanderen." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.51 (1997): 113-53.
- Stabel, P. "For the mutual benefit? Court and city in the Burgundian Low Countries." In *The court as a stage. England and the low countries in the later middle ages*, uitgegeven door S. Gunn en A. Janse, 101-17. Woodbridge: Boydell Press, 2006.
- Stabel, P. "Negotiating value: the ethics of market behaviour and price formation in the late medieval Low Countries." In *In but not of the market*, uitgegeven door M. Boone en M. Howell, 53-69. Brussel, Paleis der Academiën, 2001.
- Stabel, P. *Dwarfs among giants: the Flemish urban network in the late middle ages*. Leuven: Garant, 1997.
- Stahl, A.M. "Numismatics in the Renaissance." *The Princeton university Library Chronicle* 69, nr.2 (2008): 217-40.

- Stein, R. *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden, ca. 1380-1480*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2014.
- Stroeken, K. *De ondeelbare mens. Antropologie ingeleid*. Antwerpen: Apeldoorn Garant, 2013.
- Struve, T. *De Entwicklung der Organologischen Staatsauffassung im Mittelalter*. Stuttgart: Anton Hiersemann, 1978.
- Sykes, K. *Arguing with anthropology. An introduction to critical theories of the gift*. New York en Londen: Routledge, 2005.
- Temmerman, E. "Giften in de politieke cultuur van de stad Gent." Masterproef: Vrije Universiteit Brussel, 2016.
- Ter Braake S. en A. van Dixhoorn, "Engagement en ambitie. De redenrijkerskamer 'Met Ghenuchten' en de ontwikkeling van een burgerlijke samenleving in Holland rond 1500." *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 9 (2006): 150-90.
- Ter Braake, S. *Met recht en rekenschap. De ambtenaren bij het Hof van Holland ende Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007.
- 't Hart M. en M. van der Heijden. "Het geld van de stad. Recente historiografische trends in het onderzoek naar stedelijke financiën in de Nederlanden." *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 3, nr.3 (2006): 3-35.
- Thisse, S.A. "La valeur des draps au moyen age de l'économique au symbolique." In *In but not of the market: movable goods in the late medieval and early modern economy*, 17-45. Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2007.
- Thoen, E. "Oorlogen en platteland. Sociale en economische aspecten van militaire destructie in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen en de vroege moderne tijden." *Tijdschrift voor Geschiedenis* 91, nr.3 (1978): 363-78.
- Tilly, C. "Cities, states and trust networks: chapter 1 of cities and states in world history." *Theory and Society* 39 (2010): 265-80.
- Tilly, C. "Entanglements of European cities and states." In *Cities and the rise of states in Europe, A.D. 1000 to 1800*, eds. C. Tilly en W.P. Blockmans, 1-27. San Francisco: Westview Press, 1994.
- Tilly, C. "Trust and rule." *Theory and Society* 33 (2004): 1-30.
- Tilly, C. *Trust and rule*. Cambridge: Cambridge Univeristy Press, 2005.
- Van Acker, K. G. "Donche (Douche, Dousse, Donce, Once, d'Once), Jacob." in *Nationaal Biografisch Woordenboek* vol. X (1983): 152-5.
- Van Acker, K.G. "Jacob Donche, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, baljuw van Dendermonde." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nr.36 (1984): 91-102.
- Van Bavel, B. *Manors and markets. Economy and society in the Low countries*. Oxford: Oxford Univeristy press, 2010.
- Van Bouchaute S. en Van Bruaene, A.-L. "Rederijkers, kannekijkers. Drinking and drunkenness in the sixteenth and seventeenth-century Low Countries." *Early Modern Low Countries* 1, nr.1 (2017): 1-19.

- Van Bruaene, A.-L. "Harmonie et honneur en jeu: les competitions dramatiques et symboliques entre les villes flamandes et brabançonnaises aux quinzième et seizième siècles." In *Le verbe, l'image et les représentations de la société urbaine au Moyen Age. Actes ddu colloque international tenu à Marche-en-Famenne du 24 au 27 octobre 2001*, uitgegeven door M. Boone, E. Lecuppre-Desjardin en J.-P. Sosson, 227-38. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2002.
- Van Bruaene, A.-L. "Vorstelijke onthaald. Blijde intredes in de Zuidelijke Nederlanden tussen 1400 en 1800." *Tijd-Schrift* 6, nr.1 (2016): 6-21.
- Van Bruaene, A.-L. *Om beters wille. Rederijkerskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.
- Van Caeneghem, R. *Geschiedenis van het strafprocesrecht van de XIe tot de XIVe eeuw*. Brussel: Paleis der Academiën, 1956.
- Van Caeneghem, R. *Geschiedenis van het strafrecht van de XIe tot de XIVe eeuw*. Brussel: Paleis der Academiën, 1954.
- Van den Neste, E. *Tournois, joutes, pas d'armes dans les villes de Flandre à la fin du moyen âge*. Parijs: Ecole des chartes, 1996.
- Van der Heijden, M. O. van der Meij en P. Wagenaar, "Corruptie in de Nederlanden, 1400-1800." *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis* 2, nr.4 (2005): 3-21.
- Van Der Wee, H. "Structural changes and specialization in the industry of the Southern Netherlands, 1100-1600." *The Economic History Review* 28, nr.2 (1975): 203-21.
- Van Elslande, R. "Gentse kunstenaars ten dienste van Jan zonder Vrees en het Prinsenhof." *Ghendtsche Tydinghen* 25, nr.1 (1996): 25-9.
- Van Elslande, R. "Kunstenaars werkzaam in de grafelijke residenties te Gent tijdens de 14e eeuw." *Ghendtsche Tydinghen* 24, nr.6 (1995): 325-34.
- Van Gassen T. en M. Boone, "Het documentaire geheugen van een middeleeuwse grootstad: ontwikkeling en betekenis van de Gentse archieven: te vindene tghuent dat men gheerne en ghevonde hadde." PhD diss., Universiteit Gent, 2017.
- Van Klaveren, J. "Die historische Erscheinung der Korruption, in ihrem Zusammenhang mit der Staats- und Gesellschaftsstruktur betrachtet." *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 44, nr.4 (1957): 289-324.
- Van Leeuwen, J. "Geluid, muziek en entertainment. Het gebruik van auditieve communicatiemiddelen tijdens het ritueel van de wetsvernieuwingen in Gent, Brugge en Ieper (1379-1493)." *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis* 83, nr.4 (2005): 1029-1057.
- Van Leeuwen, J. "Het decor van de machtswissel. Ruimtegebruik bij de Gentse wetsvernieuwing in de vijftiende eeuw." *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 57 (2003): 47-70.
- Van Leeuwen, J. "Introduction." In *Symbolic communication in the late medieval towns*, uitgegeven door J. Van Leeuwen, viii-xx. Leuven: Leuven university press, 2006.
- Van Leeuwen, J. *De Vlaamse wetsvernieuwing. Een onderzoek naar de jaarlijkse keuze en aanstelling van het stadsbestuur in Gent, Brugge en Ieper in de middeleeuwen*. Brussel: Paleis der Academiën, 2004.

- Van Rompaey, R. "Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw." *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 29, nr.1 (1961): 44-79.
- Van Rompaey, R. *De grote raad van de hertogen van Boergondië en het parlement van Mechelen*. Brussel: Paleis der academiën, 1973.
- Van Rompaey, R. *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*. Brussel: Paleis der Academiën, 1967.
- Van Steensel, A. "Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem tijdens de Bourgondische en Habsburgse tijd." *Holland* 37 (2005): 1-22.
- Van Uytven, R. "La Flandre et le Brabant "terres de promission" sous les ducs de Bourgogne?" *Revue du Nord* 43, nr.172 (1961): 181-217.
- Van Uytven, R. "Politiek en economie: de crisis der late XVe eeuw in de Nederlanden." *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 53, nr.4 (1975): 1097-149.
- Van Uytven, R. "Rood-wit-zwart: kleurensymboliek en kleursignalen in de middeleeuwen." *Tijdschrift voor Geschiedenis* 97 (1984): 447-69.
- Van Uytven, R. "Sociaal-economische evoluties in de Nederlanden voor de revoluties (14e-16e eeuw)." *Bijdragen en mededelingen voor de geschiedenis der Nederlanden* 87, nr.1 (1972): 60-89.
- Van Uytven, R. *De zinnelijke Middeleeuwen*. Leuven: Davidsfonds: 1998.
- Van Uytven, R. *Geschiedenis van de dorst. Twintig eeuwen drinken in de Lage Landen* Leuven: Uitgeverij Davidfonds NV, 2007.
- Van Werveke, H. *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen*. Brussel: Paleis van de Academiën, 1934.
- Vanderjagt, A. "Guillaume Hugonet's farewell letter to his wife on april 3, 1477: "my fortune is such that I expect to die today and to depart this world," *Fifteenth-century studies* 32, nr. 176 (2007): 176-90.
- Vanderputte, S., J. Haemers, en T. Soens. *Typologie van de bronnen voor de geschiedenis van de middeleeuwen*. Gent, Academia Press, 2016.
- Vaughan, R. *Charles the Bold. The last duke of Burgundy*. Londen: Longmann, 1973.
- Vaughan, R. *De Bourgondiërs*. Bussum: Unieboek b.v. 1976.
- Verbruggen, F. *De slag bij Guinegate 7 augustus 1479. De verdediging van het graafschap Vlaanderen tegen de koning van Frankrijk, 1477-1480*. Brussel: koninklijk legermuseum, 1993.
- Verreycken, Q. "Charles le Hardi a-t-il inventé la révolution militaire? Les réformes des armées Bouguignons de 1467 à 1477." In *Pour la singulière affection qu'avons a luy. Etudes Bourguignonnes offertes à Jean-Marie Cauchies*, uitgegeven door P. Delsalle, G. Docquier, A. Marchandise en B. Schnerb, 515-21. Turnhout: Brepolis, 2017.
- Verreycken, Q. *Pour nous servir en l'armée. Le gouvernement et le pardon des gens de guerre sous Charles le Téméraire. Duc de Bourgogne (1467-1477)*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2014.
- Vleeshouwers-Van Melkebeek, M. "Mortificata est. Het onterven of doodmaken van het geschaakte meisje in het laatmiddeleeuws Gent." *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique*, 51-52 (2010-2011): 357-435.

Vrolijk, M. *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)*. Hilversum: verloren, 2004.

Wagner-Hasel, B. "Egoistic exchange and altruistic gift. On the roots of Marcel Mauss's theory of the gift." In *Negotiating the Gift. Pre-modern figurations of exchange*, uitgegeven door G. Algazi, V. Groebner en B. Jussen, 141-71. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Ward, J.P. "Guillaume de Clugny, Guillaume de Bische and Jean Gros: mediators between Charles the Bold of Burgundy and the cities of Holland (1460-1477)." *FRANCIA. Forschungen zur Westeuropaischen Geschichte* 33, nr.1 (2006): 69-99.

Weber, M. *Grundriss der Sozialökonomik. III. Abteilung Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Verlag van J.C.B. Mohr, 1976 [1922].

Weightman, C.B. *Margaret of York, Duchess of Burgundy, 1446-1503*. New York: St. Martin's Press, 1989.

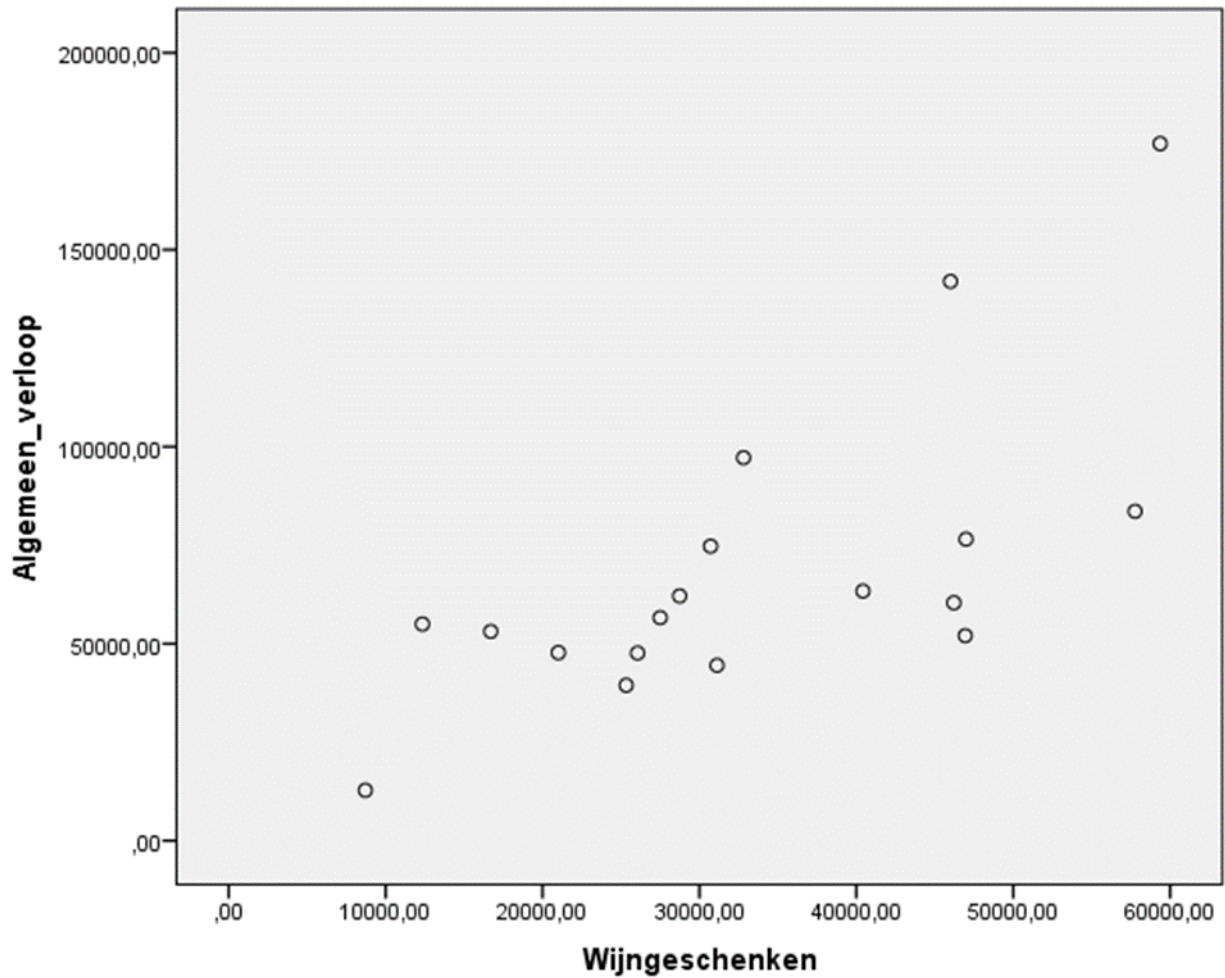
Weiner, A.B. *Inalienable possessions. The paradox of keeping-while-giving*. Berkeley: University of California Press, 1992.

Woolgar, C.M. "Gifts of food in late medieval England." *Journal of Medieval History* 37, nr.1 (2011): 6-18.

BIJLAGE:

Bijlage I: Documenten regressieanalyse

1. Spreidingsdiagram

2. Correlatie

Correlations

		Algemeen_verlo op	Wijngeschenken
Algemeen_verloop	Pearson Correlation	1	,686**
	Sig. (2-tailed)		,002
	N	18	18
Wijngeschenken	Pearson Correlation	,686**	1
	Sig. (2-tailed)	,002	
	N	18	18

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlations

		Algemeen_verlo op	Excl_Wijngesch enken
Algemeen_verloop	Pearson Correlation	1	,934**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	18	18
Excl_Wijngeschenken	Pearson Correlation	,934**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	18	18

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

3. Significantie

4. Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	26935,683	5221,945		5,158	,000
	Excl_Wijngeschenken	1,187	,114	,934	10,457	,000

a. Dependent Variable: Algemeen_verloop

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	9559,361	17188,419		,556	,586
	Wijngeschenken	1,775	,471	,686	3,771	,002

Bijlage 3: achterliggend materiaal grafieken

Tabel 1.1 Algemeen verloop, wijngeschenken en verloop zonder wijngeschenken

	Algemeen	Wijngeschenken	Verloop zonder wijngeschenken	Percentage van de wijngeschenken
1465-6	56608	27495,25	29112,75	48,57%
1466-7	62115,17	28736,8	33378,37	46,26%
1467-8	54990,42	12344	42646,42	22,45%
1468-9	53118,42	16704	36414,42	31,45%
1469-0				
1470-1	47730,75	21008	26722,75	44,01%
1471-2	74751,08	30709,75	44041,33	41,08%
1472-3	97201,33	32807	64394,33	33,75%
1473-4	141975,3	46001,5	95973,75	32,40%
1474-5	176934,8	59363	117571,8	33,55%
1475-6	76511	46989	29522	61,41%
1476-7	83610	57764	25846	69,09%
1477-8	47621,33	26056	21565,33	54,71%
1478-9				43,23%
1479-0	39459,67	25329	14130,67	64,19%
1480-1	44497,08	31119	13378,08	69,93%
1481-2	52037,33	46938	5099,333	90,20%
1482-3	60388,67	46215	14173,67	76,53%
1483-4	63355	40416	22939	63,79%
1484-5	12785,75	8701,75	4084	68,06%

Tabel 1.2 verhouding vorstelijk en stedelijk

	vorstelijk	stedelijk
1465-6	28	21
1466-7	33	16
1467-8	31	14
1468-9	41	22
1469-0		
1470-1	35	24
1471-2	35	28
1472-3	46	20
1473-4	40	16
1474-5	43	16
1475-6	35	16
1476-7	56	7
1477-8	31	11
1478-9		
1479-0	25	17

1480-1	25	17
1481-2	19	18
1482-3	13	21
1483-4	7	29
1484-5	11	7
Totaal	554	320

Tabel 1.3 Vergelijking wijngeschenken Brugge en Gent

Jaartallen	Gent	Brugge
1465-6	27495,25	43985
1466-7	28736,8	51764
1467-8	12344	81720
1468-9	16704	47588
1469-0		57628
1470-1	21008	44370
1471-2	30709,75	79276
1472-3	32807	56514
1473-4	46001,5	58562
1474-5	59363	50484
1475-6	46989	48545
1476-7	57764	38143
1477-8	26056	72331
1478-9		61074
1479-0	25329	39442
1480-1	55359	89385
1481-2	46938	146986
1482-3	46215	71089
1483-4	40416	85624
1484-5	8701,75	41784

Tabel 1.4: Bedragen aan vorstelijke beneficianten

Jaartallen	Geschenken in d. gr.
1465-6	616
1466-7	616
1467-8	616
1468-9	616
1469-0	
1470-1	616
1471-2	616
1472-3	616
1473-4	616

1474-5	616
1475-6	616
1476-7	616
1477-8	616
1478-9	
1479-0	604
1480-1	616
1481-2	616
1482-3	24
1483-4	180
1484-5	290
Totaal:	9722

Tabel 1.5: Gemiddelde bedragen geschonken aan vorsten

	Karel de Stoute	Margaretha van York	Maria van Bourgondië	Maximiliaan	Filips de Schone	Marghareta van Oostenrijk
1465-6	1734					
1466-7	4725,833					
1467-8		1669,833	637			
1468-9	1958	3928	494,25			
1469-70						
1470-71	307	672	304			
1471-2	1320	886,3333	255			
1472-3	1744,167	1334,167				
1473-4		401,5833	160,0833			
1474-5	2461	1142	259			
1475-6						
1476-7		938,1667	3970			
1477-8			758	3691,333		
1478-9						
1479-0			1326,5	3982,583		
1480-1			2005,5	1714		
1481-2				2423,75		
1482-3				1135,333	580,6667	554,5833
1483-4					626	
1484-5				900		